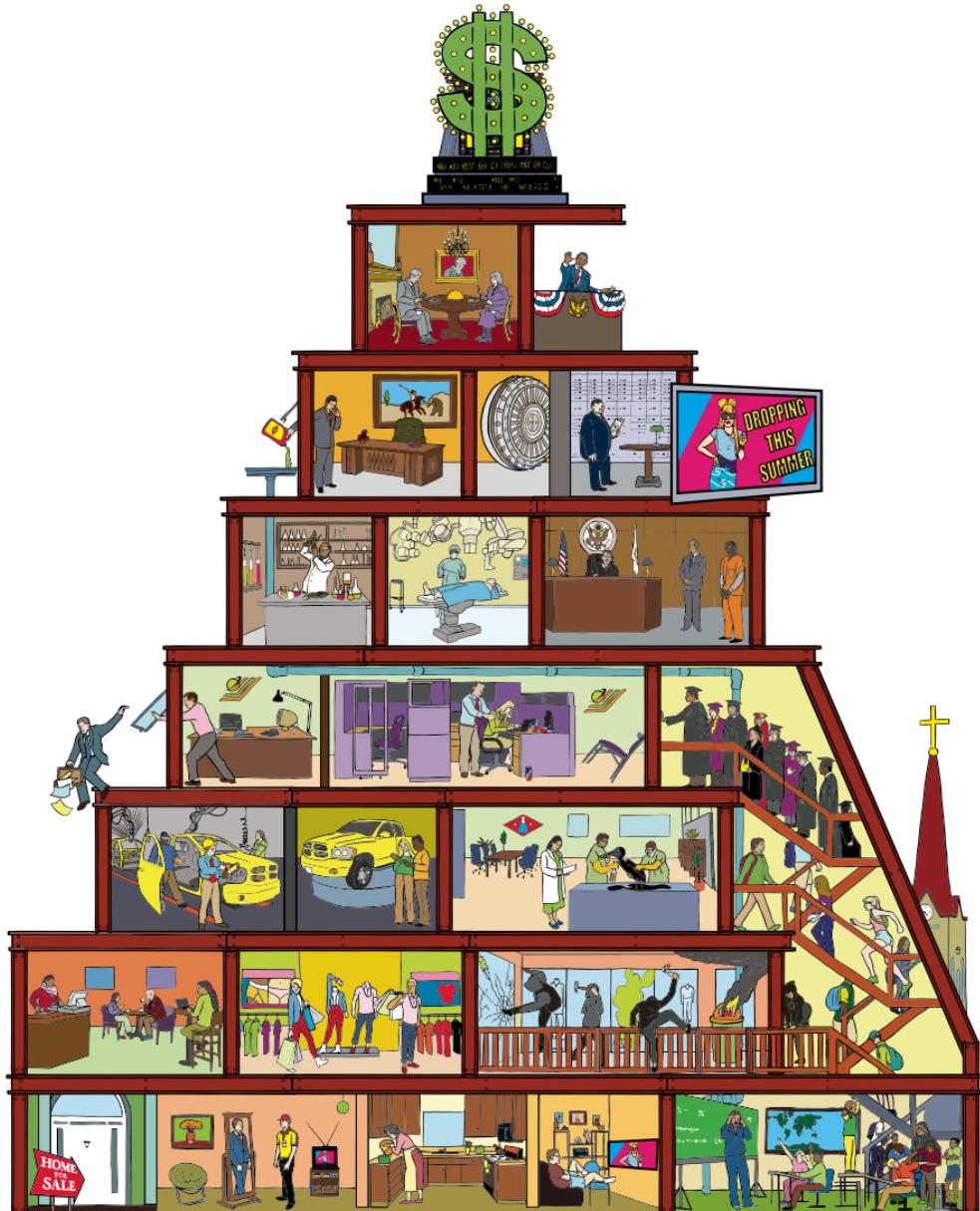

CrimethInc.

Rad

KAPITALIZAM · EKONOMIJA · OTPOR

Bilo kada, svi bismo mogli da prestane-nemo da plaćamo stanarinu, hipoteke, poreze, račune; oni bi bili nemoćni ako bismo svi odjednom otkazali poslušnost. Bilo kada, svi bismo mogli da prestane-mo da idemo na posao ili u školu – ili bismo mogli da odemo i odbijemo da iz-vršavamo naređenja ili napustimo pro-storije, i tako ih pretvorimo u društvene centre. Bilo kada mogli bismo pocepati svoje lične karte, skinuti tablice sa kola, poobarati sigurnosne kamere, spaliti nov-ac, baciti novčanike i oformiti zadruge za proizvodnju i raspodelu svega što nam je potrebno.

Kad god mi se otegne smena, uhvatim sebe kako razmišljam o ovome. Jesam li ja zaista jedina osoba kojoj se ikada javila ovakva ideja? Mogu da prepostavim sve uobičajene primedbe, ali zasigurno, kada bi se ovo primilo u nekom delu sve-ta, svi ostali bi se brzo priključili. Setite se kako umesto toga svi traćimo svoje živote na nepojmljivo loše načine. Šta bi bilo potrebno da se pokrene ova lančana reakcija? Gde treba da odem da bih sreо ljude koji ne samo da mrze svoj posao, već su spremni da jednom zasvagda raskrste sa radom?

CrimethInc. Workers Collective / Salem, OR / Two Thousand Eleven

DATA

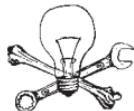
BUREVESNIK

Beograd 2012.

Naslov originala: CrimethInc, Work
Burevesnik, Beograd
burevesnik.net | kontakt@burevesnik.net

Prevod: Vanda Vojnović
Prelov: Aco Popadić

Štampa: 3D+, Beograd
Tiraž: 500

N©!2011 Crimethinc.
kolektiv bivših radnika;
Vlasništvo je krađa
- krađom ga povrati

Autor dijagrama piramide kapitalističkog društva je
Pakard Dženings: centennialsociety.com

Elektronska verzija dijagrama u punoj
veličini i niz različitih postera dostupni su na:
www.crimethinc.com/work

Štampana verzija dijagrama, kao i mnoštvo
drugog materijala, može se nabaviti putem sajta
www.crimethinc.com

„Da li je moguće da može postojati 'fer tržišna cena',
ili bilo kakva cena, izražena u zlatu, dijamantima,
novčanicama ili državnim obveznicama, za čovekovu
nepričuvanu svojinu – jedinu svojinu bez koje je
život potpuno bezvredan – njegovu slobodu?“

– *Mark Tven*

Sama za sebe,
ovo je knjiga o radu,
ali je i više od toga.

Ona je dopuna dijagramu različitih pozicija i dinamike od kojih je sačinjena ekonomija koja rad čini neophodnim. Za jedno, knjiga i dijagram nude prikaz analize kapitalizma: šta je kapitalizam, kako funkcioniše, kako ga možemo raščlaniti. I knjiga, i dijagram, i analiza posledica su još jedne stvari – pokreta ljudi rešenih da mu se suprotstave.

Dakle, ova knjiga nije samo pokušaj opisivanja stvarnosti, već i alat pomoću kog ćete je promeniti. Ako vam se budu dojmile neke reči ili ilustracije, ne ostavljajte ih zarobljene na ovim stranicama – ispišite ih po zidu, viknite ih u telefon vašeg bivšeg radnog mesta, prilagodite ih sebi i pustite ih u svet. Za ovu svrhu, možete naći mnogobrojne ilustracije u formi plakata na crimethink.com/work.

Ovaj projekat predstavlja udruženi trud grupe ljudi koji su mnogo godina proveli u žestokoj borbi protiv kapitalizma. Šta nas kvalificuje da pišemo ovo? Neki od nas bili su studenti, dostavljači pice ili perači suđa, neki su i dalje građevinski radnici, grafički dizajneri ili kriminalci sa građanskom svešću. Ali, svi mi od rođenja živimo pod kapitalizmom i to nas čini ekspertima za ovu oblast. Isto važi i za tebe. Nije potrebno da neko završi ekonomiju kako bi razumeo što se dešava: dovoljno je da primite platu ili obaveštenje o otkazu

i da obratite pažnju. Sumnjičavi smo prema ekspertima koji dobijaju ovlašćenja odozgo i koje podstreknuju da umanjuju stvari koje su očigledne svakom drugom.

Kao i svaki pokušaj da se izgradi maketa sveta, i ovaj mora biti delimičan i pristrasan. Da bismo predstavili celu priču, morala bi biti istorijskih razmara. Takođe je nemoguće ne biti nepristrasan: naše pozicije i vrednosti nepobitno utiču na ono šta smo ovde prikazali i izostavili. Mi ovde nudimo samo jedan pogled na stvari, s naše strane prodajnog pulta i naše strane barikade. Ako se poklapa sa vašim pogledom, hajde da učinimo nešto po tom pitanju.

Bolje pepeo, nego prašina –
CrimethInc. radnički kolektiv

10. I. Okupacija (zanimanje)

15. i. Rad

39. ii. Ekonomija

Shematski prikaz: *šta je to*

44. Promenljivi teren

46. Metropola

Pložaji: *gde smo mi*

50. Na vrhu

54. Magnati

57. Političari

66. Šefovi

74. Supervezde

78. Profesionalci

82. Menadžeri srednjeg nivoa

86. Samozapošljavanje

90. Fabrički radnici

98. Studenti

104. Uslužna industrija

118. Kućni poslovi

122. Industrija seksa

126. Policija i vojska

134. Migracioni radnici

142. Zatvorenici

150. Nezaposlenost i beskućništvo

156. Van tržišta

160. Životinje, biljke, minerali

Mehanizam: *kako radi*

164. Proizvodnja

170. Potrošnja

176. Mediji

- 184. Tela i simulakrumi
- 192. Finansije
- 200. Investicije
- 207. Dug
- 212. Bankarstvo
- 224. Porezi
- 227. Nasleđivanje
- 230. Istraživanje i razvoj
- 235. Medicina
- 240. Identifikacija
- 247. Identitet
- 252. Vertikalni savezi, horizontalni sukobi
- 256. Religija
- 260. Pravosuđe
- 266. Nelegalni kapitalizam
- 274. Krađa
- 287. Granice i putovanja
- 291. Džentrifikacija
- 295. Zagodenje
- 304. Kriza
- 310. Nestabilnost i vrtoglavica
- 314. Reformizam
- 322. Kultura i potkultura

328. **II. Otpor**

372. Bibliografija

U ovom trenutku radnica u prodavnici mešovite robe ređa genetski modifikovane proizvode umesto da uređuje svoju baštu;

Perač sudova se znoji u oblaku pare iznad sudopere, dok se neoprani sudovi gomilaju u njegovoj sopstvenoj kuhinji;

Pomoćni kuvar prima porudžbine od neznanaca umesto da pravi roštijl u komšiluku;

Marketinški agent komponuje džinglove za deterdžent za pranje rublja, umesto da svira sa prijateljima;

Žena čuva bogatašku decu u vrtiću umesto da bude sa svojom decom;

Dete biva ostavljeno u vrtiću, umesto da odrasta sa onima koji ga poznaju i vole;

Studentkinja piše rad o aktivnosti koja je zanima, umesto da je upražnjava;

Muškarac masturbira uz pornografiju sa interneta umesto da istraži svoju seksualnost sa partner(k)om;

Aktivista, iscrpljen nakon napornog dana, pušta holivudski film radi razonode;

I demonstrantkinja, koja ima svoje sopstvene jedinstvene razloge za protest, nosi transparent koji je proizvela «na veliko» neka birokratska organizacija.

I. OKUPACIJA

(zanimanje)

Okupacija. Reč koja nas podseća na prizore ruskih tenkova koji se kotrljaju po ulicama istočne Evrope, ili američkih vojnika kako nervozno patroliraju neprijateljskim kvartom na Bliskom istoku.

Ali nije svaka okupacija tako očigledna. Ponekad se okupacije protegnu toliko dugo da tenkovi postanu nepotrebni. Mogu ih odgurati nazad u skladišta, dokle god pokorenii znaju da im se mogu vratiti svakog momenta, ili se ponašaju kao da su tenkovi i dalje tu, zaboravljajući zašto to čine.

Kako prepoznajemo okupaciju? Iсторијски, okupirani народи су морали да plaћају данак svoјим освајачима, или да им пружaju неку vrstu usluge. Данак је vrsta zakupa (stanarine) коју су потлачени морали да plaћају само да би живeli на sopstvenoj teritoriji; а што се услуга тиче – па, шта је ваša okupacija (zanimanje)? Шта је онो што окупира ваше време? Вероватно посао, или два посао – или припреме за посао, или опоравак од njega, или traganje za njim. Taj posao vam je potreban da bi, između ostalog, platili stanarinu ili hipoteku – ali nisu

li zgradu u kojoj živite izgradili ljudi poput vas, ljudi koji su isto morali da rade da bi platili stanařinu? Isto važi i za sve druge proizvode za koje morate da zaradite novac kako bi ih platili – vi i ljudi poput vas su ih napravili, ali ih vi morate kupiti od kompanija nalik onoj u kojoj i sami radite, koje vam ne daju sav novac koji zarade vašim trudom niti prodaju proizvode po ceni troškova njihove proizvodnje. Vozaju vas kako hoće!

Naši životi su okupirana teritorija. Ko kontroliše resurse u vašoj zajednici, ko oblikuje vaš komšiluk i krajolik, ko vam određuje raspored iz dana u dan i meseca u mesec? Čak i ako ste samozaposleni, da li *sami* odlučujete šta treba raditi da biste zaradili? Zamislite svoju predstavu savršene sreće – da li je sumnjivo slična utopijama kakve srećete u reklamama?

Ne samo naše vreme, već i naše ambicije, naša seksualnost, naše vrednosti, naša sama svest o tome šta nas čini čovekom – sve ovo je okupirano, ukalupljeno prema zahtevima tržišta.

Mi nismo jedina teritorija pod neprijateljskom kontrolom. Nevidljiva okupacija naših života podseća na vojnu okupaciju oblasti na obodima ove pokorene zemlje, gde su pištolji i tenkovi i dalje neophodni da bi se sprovodila vlasnička prava tajkuna i sloboda korporacija da trguju na račun negostoljubivih lokalaca – od kojih se neki još sećaju života bez zakupa, plata i šefova.

Možda ni sami niste mnogo drugačiji od njih, iako ste odgajani u zarobljeništvu. Možda u gazdinoj kancelariji, u birou za zapošljavanje ili u ljubavnoj svadi, kad god je neko pokušao da upravlja vašom pažnjom, a vaša pažnja nije htela da sarađuje, prekorili bi vas što ste *preokupirani*. Drugim rečima, neki buntovni deo vas i dalje sanjari i mašta, nadajući se da bi život mogao biti nešto više od puke *okupacije*.

Negde u nekoj zabiti armija pobunjenika kuje zaveru o ukidanju nadničkog ropstva, kao što zasigurno i neki radnici na svom radnom mestu vode gerilski rat lenčarenjem, potkradanjem i neposlušnošću – i ti im se možeš pridružiti, ako već nisi. Ali pre nego što počnemo sa smišljanjem planova i oštrenjem koplja, pogledajmo malo bliže protiv čega smo to ustali.

i. Rad

Šta je tačno rad? Možemo ga definisati kao aktivnost zarad sticanja novca. Ali nisu li prinudni rad i neplaćeno stažiranje takođe rad? Možemo reći da je to aktivnost koja akumulira profit za nekoga, bez obzira na to da li od njega ima koristi onaj ko taj rad izvodi. Ali znači li to da čim počnete da stičete novac na nekoj aktivnosti, to postaje rad iako je pre to bila igra? Možda rad možemo definisati kao posao koji od nas više uzima nego što nam daje, ili kao nešto čime vladaju spoljašnje sile.

Možda možemo razumeti šta je rad jedino ako se udaljimo kako bismo sagledali kontekst u kojem se odigrava. U svetu „raznolikosti“, jedna stvar nam je zajednička: svi zavisimo od ekonomije. Bilo da ste hrišćanin ili musliman, komunista ili konzervativac, u Sao Paolu ili Sent Polu, verovatno morate provesti veći deo svog života trampeći vreme za novac, ili naterati nekog drugog da to čini umesto vas ukoliko ne želite da snosite posledice.

A šta drugo možete da uradite? Ako odbijete, ekonomija će nastaviti dalje bez vas; niste joj ništa potrebniji nego bilo koja stotina miliona već nezaposlenih, a nema smisla gladovati za džabe. Možete pristupiti nekoj zadruzi ili komuni, ali i dalje ćete se suočavati sa istim tržišnim pritiscima. Možete agitovati i lobirati i protestovati u ime eksplorativnih radnika, ali čak i ako uspete u donošenju reformi, oni će, kao i vi, i dalje morati da rade, ili u makiladorama (na pokretnoj traci) ili u nevladinim organizacijama. Možete izaći noću sa crnom maskom na glavi i porazbijati prozore kvarta sa prodavnicama, ali sutradan ćete i sami morati u kupovinu do neke prodavnice. Možete zaraditi milione dolara i dalje ne podižući nos od posla pokušavajući da zadržite prednost

nad ostalima. Čak i kad su radnici zbacili vlade kako bi uspostavili komunističke utopije, opet bi završili radeći – ako su imali sreće.

Sve ovo nas lako navodi da pomislimo da je rad neizbežan, da nema drugog načina na koji bi mogli biti ustrojeni naši životi. Ovo je zgodno za one koji najviše profitiraju od ovakve nagodbe: ne moraju da dokazuju kako je to najbolji sistem kad svi već misle da je zapravo jedini moguć. Je li život zaista oduvez ovakav?

Sada je, međutim, čak i budućnost ekonomije neizvesna.

Zaboravite na ekonomiju – gde smo tu mi?

Kada ekonomija propadne, političari i analitičari oplakuju posledice koje će osetiti prosečne radničke porodice. Zahtevaju vanredne mere – kao što je davanje milijardi dolara poreskih obveznika bankama koje su izazvale krizu tako što su prvo bitno orobile iste te „prosečne radničke porodice“. Šta se ovde dešava?

Govore nam da naši životi zavise od ekonomije, da je ona vredna svake žrtve kako bi se održala. Ali za većinu nas njen održavanje je uvek žrtva.

Kada ekonomija propadne, rudarske kompanije prestanu da dižu planine u vazduh. Građevinari prestanu da seku šume kako bi podigli nove kancelarije i stambene objekte. Fabrike prestanu da izlivaju štetne materije u reku. Dženitifikacija se zaustavlja. Radoholičari menjaju prioritete. Zatvori su primorani da puste zarobljenike. Policijske stanice ne mogu da kupe novo oružje. Vlade ne mogu da priuštite masovno hapšenje demonstranata. Šerifi ponekad čak odbijaju da iselete porodice iz zaplenjenih domova.

Naravno, milioni ljudi bivaju izbačeni iz svojih domova i gladuju. Ali problem nije u tome da je teško naći smeštaj i hranu – nije kriza uzročnik toga, već činjenica da sistem i dalje funkcioniše. Mnogo pre propasti, ljudi su nasilno iseljavani iz svojih domova dok su zgrade stajale prazne i bili su gladni dok su viškovi hrane trulili. Ako tokom recesije

više ljudi počne da gladije, to nije zbog toga što je došlo do bilo kakve materijalne promene u našim proizvodnim kapacitetima, već je to jednostavno samo jedan primer više kako naše društvo uvek neracionalno preraspodeljuje resurse.

Kada radnici počnu da štrajkuju, neke posledice su iste kao i za vreme krize. Možda će biti gladni, ali takođe možda razviju svest o svojoj moći dok se budu upoznavali van okova svakodnevnog posla. Ostatak društva iznenada primećuje da oni postoje. Ponekad utvrđuju nove kolektivne projekte i načine donošenja odluka. Ponekad čak zauzmu svoja radna mesta i koriste ih da bi radili stvari van logike profita i konkurentnosti. Isto važi i za studentske okupacije.

Možda je onda pravi problem u tome što krize i štrajkovi ne dosežu dovoljno daleko. Dokle god ekonomija upravlja našim životima, svaki prekid će nam teško pasti; ali čak i da nikad ništa ne pode naopako, ekonomija nikada neće stvoriti svet o kakvom sanjamo.

Bez obzira na to jesmo li ili nismo spremni za promenu, stvari neće biti ovakve zauvek. Ko još uvek može da veruje da idemo u dobrom pravcu dok zagađenje ubija na hiljade živih vrsta i dovodi do otapanja polarnog leda? Sa globalnim zagrevanjem i nuklearnim ratom, industrijski kapitalizam je već proizveo najmanje dva različita načina da se okonča život na zemlji. Ovo ne zvuči previše stabilno!

Želimo li da preživimo još jedan vek, moramo da preispitamo mitologiju koja je u osnovi sadašnjeg načina života.

MITOLOGIJA RADA

Šta ako niko ne bi radio? Fabrike bi se ispraznile i pokretnе trake bi se zaustavile, barem one koje proizvode stvari koje niko dobrovoljno ne bi pravio. Teleprodaja bi utihnula. Ogavni pojedinci koji ostale drže pod kontrolom samo zbog bogatstva i vlasničkih prava morali bi poraditi na svojim socijalnim veštinama. Ne bi više bilo zastoja u saobraćaju; kao ni izlivanja nafte. Papirni novac i prijave za posao bi se koristili za potpalu, a ljudi bi se okrenuli robnoj razmeni i deljenju. Iz napuklina na trotoaru bi rasla trava i cveće, na kraju i drveće s voćem.

I svi bismo umrli od gladi. Ali nije baš da opstajemo zahvaljujući birokratiji i proceni radne produktivnosti, zar ne? Većina stvari koje pravimo i radimo za novac očigledno su irelevantne za naš opstanak – i za ono što, na kraju krajeva, životu daje smisao.

RAD JE NEOPHODAN.

Zavisi šta podrazumevate pod „radom“. Razmislite koliko ljudi uživa u uređivanju bašte, pecanju, stolarskim poslovima, kuvanju, čak i u kompjuterskom programiranju za svoju dušu. Šta ako bismo takvom vrstom aktivnosti mogli da namirimo sve potrebe?

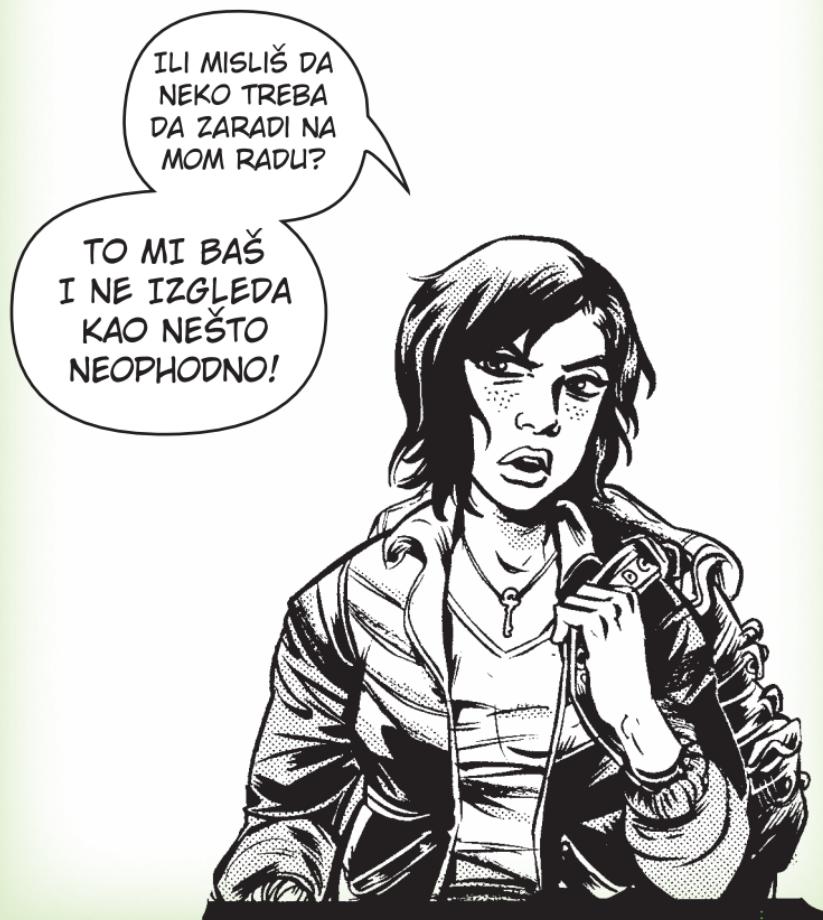
Stotinama godina ljudi su tvrdili da će tehnološki napredak ubrzo osloboditi čovečanstvo potrebe za radom. Danas imamo veštine o kojima su naši preci mogli samo da sanjaju, a takva predviđanja se i dalje nisu ostvarila. U SAD – u zapravo radimo duže nego pre nekoliko generacija – siromašni da bi preživeli, bogati da bi se nadmetali. Ostali očajnički traže zaposlenje, pri čemu teško da uživaju u pogodnostima slobodnog vremena koje bi sav taj napredak trebalo da donese. Uprkos pričama o recesiji i potrebi za merama štednje, korporacije beleže rekordnu zaradu, najbogatiji su bogatiji nego ikad, dok se ogromne količine robe proizvode samo da bi bile bačene. Postoji puno bogatstva, ali se ne koristi da se čovečanstvo oslobodi.

Kakav je to sistem koji istovremeno proizvodi izobilje i sprečava nas da ga iskoristimo? Zagovarači slobodnog tržišta tvrde da nema druge opcije – i dokle god je naše društvo ovako ustrojeno, ni nema je.

Ipak, nekada davno, pre elektronske evidencije dužine boravka na poslu i poslovnih ručkova, sve se obavljalo bez rada. Prirodni svet koji je namirivao naše potrebe još nije bio podeljen i privatizovan. Znanje i veštine nisu bile isključivo teritorija ovlašćenih stručnjaka, koje kao taoce drže zarobljene u skupim institucijama; vreme nije bilo podeljeno na proizvodni rad i potrošačku dokolicu. Ovo znamo jer je rad izmišljen tek pre nekoliko hiljada godina, a ljudska bića postoje već stotinama hiljada godina. Govore nam da je život nekad bio „usamljenički, sirot, gadan, nemilosrdan i

kratak“ – ali to nam pričaju oni koji su iskorenili takav način života, a ne oni koji su ga upražnjavali.

To ne znači da treba da se vratimo na nekadašnje stanje stvari, ili da bismo to mogli – to samo pokazuje da stvari ne moraju biti takve kakve su sad. Kad bi naši daleki preci mogli danas da nas vide, verovatno bi ih neki naši izumi oduševili, a drugi prestrašili, ali bi svakako bili šokirani time kako ih upotrebljavamo. Ovaj svet smo sagradili našim radom i bez određenih prepreka svakako bismo mogli sagraditi i bolji. To ne bi značilo da bismo se odrekli svega što smo naučili. Značilo bi samo da bismo se odrekli onoga za šta smo naučili da *ne radi*.

RAD JE PRODUKTIVAN.

Teško da neko može da porekne da je rad produktivan. Samo nekoliko hiljada godina njegove primene dramatično je preobrazilo površinu zemlje.

Ali šta tačno on proizvodi? Milijarde kineskih štapića za jednokratnu upotrebu, laptopove i mobilne telefone koji postaju zastareli za nekoliko godina. Milione gomila otpada i na tone hlorofluorougljenika. Fabrike koje će zardati čim nađu jeftiniju radnu snagu na drugom mestu. Kontejnere prepune viška zaliha, dok milijarde njih pati od neuhranjenosti; medicinske tretmane koje mogu da priušte samo bogati; romane, filozofije i umetničke pokrete za koje većina nas nema vremena u društvu koje želje potčinjava težnji za profitom, a potrebe vlasničkim pravima.

A odakle potiču sredstva za svu ovu proizvodnju? Šta se dešava sa ekosistemima i zajednicama koje su poharane i eksplorisane? Ako je rad produktivan, još više je destruktivn.

Rad ne stvara robu niotkuda; to nije mađioničarski trik. On zapravo uzima sirove materijale iz biosfere – zajedničke riznice svih živih stvari – i transformiše ih u proizvode oživljene tržišnom logikom. Za one koji svet vide kroz prizmu zaključnih računa ovo je napredak, ali mi ostali ne bi baš trebalo da im verujemo na reč.

Kapitalisti i socijalisti su uvek uzimali zdravo za gotovo da rad proizvodi vrednost. Radnici bi morali da razmotre i drugu mogućnost – da rad tu vrednost *troši*. Zato šume i polarni vrhovi planina nestaju zajedno sa satima našeg života: boljke našeg tela po povratku sa posla pandan su šteti koja se dešava na globalnom nivou.

Šta bi trebalo da proizvodimo, ako ne sve ovo? A šta kaze na ništa drugo do *sreću*? Možemo li zamisliti društvo u

kom je primarni cilj naše aktivnosti da iskoristimo život na najbolji mogući način, da istražujemo misterije umesto da zgrćemo bogatstvo ili nadmudrujemo konkureniju? I dalje bismo stvarali materijalna dobra u takvom društvu, naravno, ali ne sa ciljem da se takmičimo radi profita. Festivali, gozbe, filozofija, romanse, kreativno izražavanje, podizanje dece, prijateljstvo, avantura – možemo li ove stvari zamisliti kao središte života, a ne ovako nagurane u naše slobodno vreme?

Danas su stvari obrnute – naša predstava sreće je konstruisana tako da podstiče *proizvodnju*. Mali čudesni proizvodi istiskuju nas sa ovog sveta.

RAD STVARA BOGATSTVO.

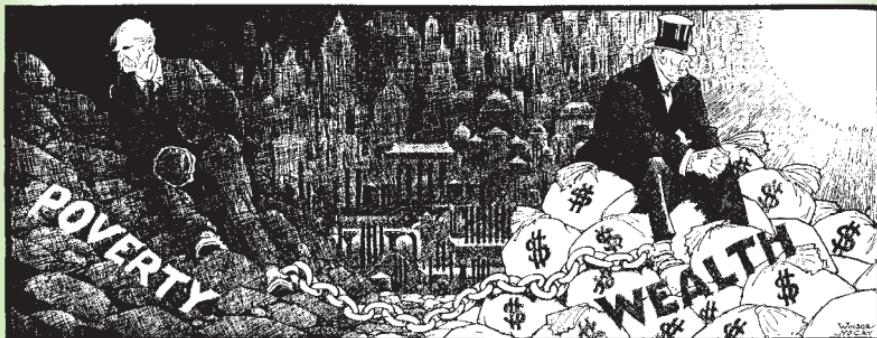

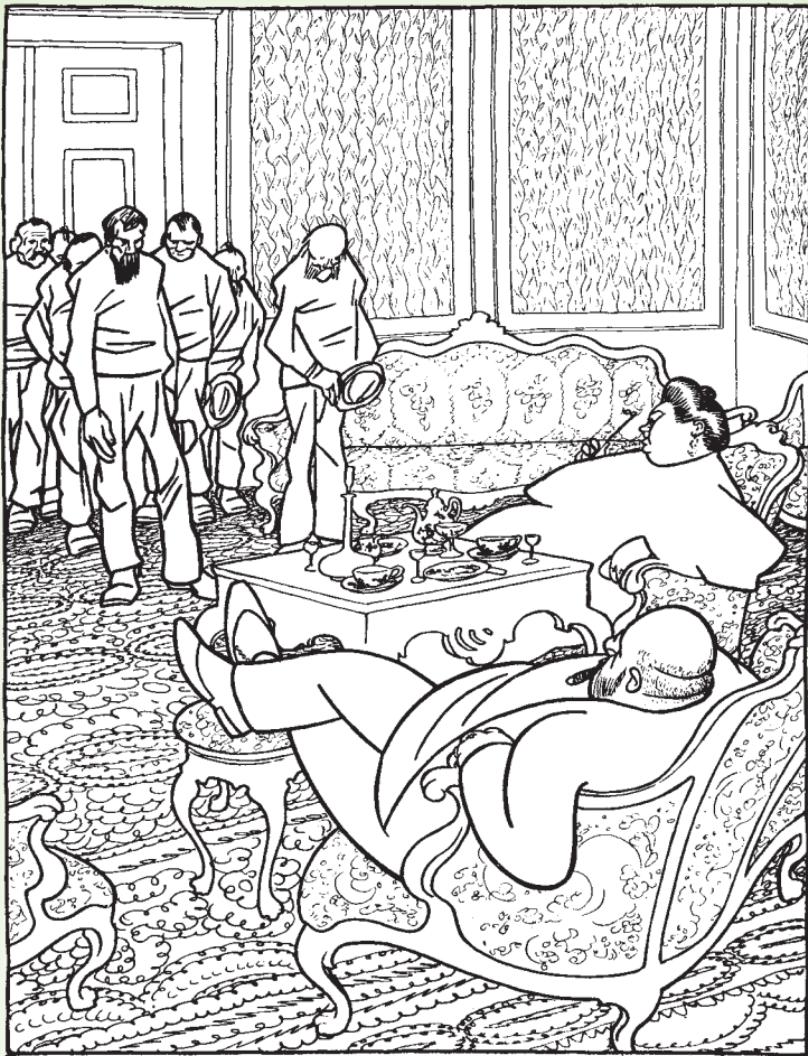
Rad ne stvara tek tako bogatstvo tamo gde je pre postojalo samo *siromaštvo*. Upravo suprotno, dokle god se neki bogate na tuđi račun, rad takođe stvara siromaštvo, u direktnoj srazmeri sa profitom.

Siromaštvo nije neko objektivno stanje, već odnos stvoren nejednakom raspodelom resursa. Ništa nalik siromaštву ne postoji u društvima u kojima ljudi sve dele. Može postojati oskudica, ali niko nije izložen ponižavajućoj ne-maštini dok drugi ne znaju šta će sa viškovima. Kako se profit akumulira i minimalni prag bogatstva neophodan za vršenje uticaja u društvu podiže naviše, siromaštvo nas sve više onesposobljava. Ono je vid egzila – najokrutnije forme egzila – ostati unutar društva i istovremeno biti isključen iz njega. Niti možeš učestvovati, niti otići negde drugde.

Rad ne stvara samo siromaštvo pored bogatstva – već i koncentriše bogatstvo u rukama nekolicine, šireći siromaštvo nadaleko i naširoko. Za svakog Bila Gejtsa milioni ljudi moraju živeti ispod granice siromaštva; za svaku kompaniju Šel, mora postojati jedna Nigerija. Što više radimo, više profita se nagomilava od našeg truda, i sve smo siromašniji u poređenju sa našim eksploratorima.

Dakle, pored toga što stvara bogatstvo, *rad čini ljudе siromašnim*. Ovo je jasno čak i pre nego što uračunamo sve druge načine na koje nas rad osiromašuje: oduzima nam slobodnu volju, slobodno vreme, zdravlje, svest o sebi van karijere i računa u banci, oduzima nam duh.

Za boga miloga, gospodo, ne možemo svi biti miliarderi – to dovodi do inflacije. Hajte, molim vas! Ako iko hoće da bude bogat, neko mora biti siromašan.

MORAŠ RADITI DA BI PREŽIVEO.

Procene „troškova življenja“ su zbumjuće – malo je tu bilo kakvog življenja! Pre će biti da su to „troškovi rada“, i to ne baš mali.

Svi znaju koliku cenu plaćaju kućne pomoćnice i perači sudova za to što su kičma naše ekonomije. Sve nedaće sirošta – adikcija, rasturene porodice, loše zdravlje – sasvim su očekivane; ljudi koji ih prežive i nekako uvek uspeju da stignu na vreme prava su čuda prirode. Samo zamislite šta bi mogli postići kada bi bili slobodni da primene tu moć na nešto drugo sem stvaranja profita za svoje poslodavce!

Šta je sa njihovim poslodavcima, koji su te sreće da budu više na piramidi? Pomislili biste da veća plata znači da imate više novca, samim tim i više slobode, ali nije tako jednostavno. Svaki posao dolazi sa skrivenim troškovima: kao što perač sudova svakog dana mora da plati autobusku kartu do posla i nazad, korporativni advokat mora biti u stanju da u trenutku odleti bilo gde, da uplaćuje članarinu kantri kluba za neformalne poslovne sastanke, da poseduje malu vilu u kojoj će zabavljati goste za večerom koji su istovremeno i klijenti. Zato je tako teško za radnike srednje klase da uštede dovoljno novca da daju otkaz dok su još u prednosti i napuste bespoštednu borbu: pokušaji da se održi prednost u ekonomiji zapravo su trčanje u mestu. U najboljem slučaju, preći ćete u neku otmeniju trku, ali ćete morati brže da trčite kako biste ostali u njoj.

A ovi čisto finansijski troškovi rada su najmanje skupi. U jednom istraživanju, ljudi raznih zanimanja pitani su koliko bi im novca trebalo da žive život kakav žele; od plebsa do patricija, svi su odgovorili otprilike dvostruko više od svog trenutnog prihoda. Dakle, novac nije samo skupo zaraditi, već, kao i svaka droga koja izaziva zavisnost, sve nas manje ispunjava! I što se više popneš u hijerarhiji, moraš više da se

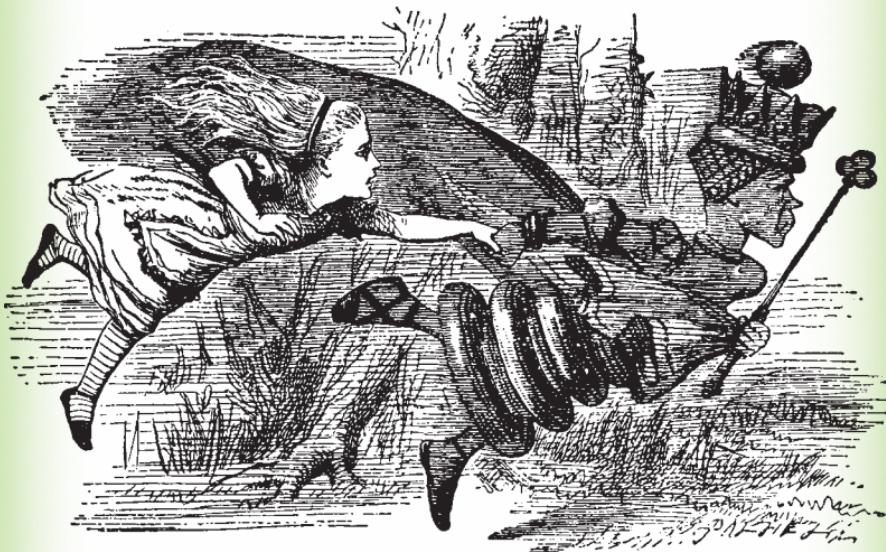
boriš kako bi to mesto zadržao. Bogati direktor mora da se oprosti od svojih nestašnih sklonosti i savesti, mora da ubedi sebe da zaslužuje više nego nesretnici čiji rad obezbeđuje njegov komfor, mora ugušiti svaki svoj impuls za pitanjem, deljenjem, zamišljanjem sebe u tuđoj koži; ako tako ne učini, pre ili kasnije biće zamenjen nekim nemilosrdnjim takmacem. I fizički i administrativni radnici moraju da ubiju sebe da bi zadržali poslove koji ih održavaju u životu; pitanje je samo da li je uništenje fizičko ili duhovno.

Ovo je cena koju plaćamo pojedinačno, ali postoji i globalna cena za sav ovaj rad. Pored ekološke cene, tu su i bolesti nastale na poslu, kao i povrede i smrti: svake godine ubijamo na hiljade ljudi da bismo prodavali hamburgere, a preživelima članstvo u klubovima zdravlja. Američko Ministarstvo rada izvestilo je da je dvostruko više ljudi pretrpele fatalne povrede na radu 2001. nego što ih je poginulo u napadu 11. septembra, ne uzimajući u obzir bolesti nastale na radu. Važnije od svega, najveća cena koju plaćamo je činjenica da nikad ne naučimo da upravljamo svojim životima, niti dobijamo priliku da odgovorimo, pa čak ni da postavimo pitanje kako bismo provodili vreme na ovoj planeti da to zavisi samo od nas. Nikada nećemo saznati koliko toga se odričemo ukoliko pristanemo na svet u kom su ljudi previše zauzeti, siromašni ili iscrpljeni da bi to učinili.

Zašto uopšte raditi, ako je to već tako skupo? Svi znamo odgovor – ne postoji drugi način da se steknu resursi neophodni da preživimo, ili uopšte da učestvujemo u društvu. Svi raniji društveni oblici koji su nam omogućavali drugačije načine života iskorenjeni su – suzbili su ih konkistadori, trgovci robovima i korporacije koje nisu poštovale ni plemena, tradiciju, niti ekosistem. Nasuprot kapitalističkoj propagandi, slobodna ljudska bića ne guraju se po fabrikama za crkavicu ako imaju druge opcije, čak ni da bi dobili markiranu obuću i softver.

Radom, kupovinom i plaćanjem računa svako od nas stvara okolnosti koje ove aktivnosti čine neophodnim. Kapitalizam postoji jer mi u njega ulažemo sve: svu našu energiju i pamet u tržiste, sve naše resurse u supermarket i berzu,

svu našu pažnju u medije. Preciznije rečeno, kapitalizam postoji jer su naše dnevne aktivnosti *upravo to*. Ali da li bismo nastavili da ga reprodukujemo kad bismo osetili da postoji neki drugi izbor?

„Neka spora zemlja!“, reče kraljica. „Vidiš sad, moraš trčati koliko te noge nose, samo da bi ostao na istom mestu. Želiš li da stigneš negde, moraš trčati barem duplo brže.“

„Ja radije ne bih, moliću!“, reče Alisa.

RAD JE PUT DO OSTVARENJA.

Upravo suprotno, umesto da omogući ljudima da postignu sreću, rad podstiče najgoru vrstu odustajanja od sebe.

Slušajući nastavnike, šefove zahteve tržišta – da ne pominjemo zakone, roditeljska očekivanja, religijska učenja, društvene norme – od malih nogu smo naterani da odložimo naše želje. Ispunjavanje naredbi postaje nesvesni refleks, bez obzira da li je to u našem najboljem interesu; povinovanje stručnjacima ulazi nam pod kožu.

Prodavanjem sopstvenog vremena umesto da radimo stvari radi njih samih, počeli smo da vrednujemo naše živote na osnovu toga koliko možemo dobiti u zamenu za njih, a ne na osnovu toga koliko od života možemo dobiti. Kao honorarni robovi koji nude svoje živote iz sata u sat, sebe vidimo kao nešto što ima cenu; visina cene postaje naša mera vrednosti. U tom smislu, postajemo potrošna roba, poput paste za zube ili toalet papira. Ono što je nekad bio čovek, sada je radnik, slično kao što je svinja nekada bila svinja, a sada je krmnenadla. Naši životi nestaju, troše se kao i novac za koji ih trampimo.

Često se toliko naviknemo da se odričemo stvari koje su nam dragocene da *žrtvovanje* postaje jedini način pokazivanja da nam je do nečeg stalo. Ginemo za ideje, ciljeve, uzajamnu ljubav, iako bi ove stvari trebalo da nam pomognu u nalaženju sreće.

Postoje, na primer, porodice u kojima ljudi pokazuju da im je stalo tako što se nadmeću da upravo oni postanu osoba koja se najviše žrtvuje za druge. Zadovoljenje ne samo da je odloženo, već se prenosi sa generacije na generaciju. Odgovornost da se konačno uživa u sreći koju smo navodno čuvali tokom godina uzaludnog truda prenosi se na decu; a onda, kad ona porastu, ako žele da budu smatrani odgovornim odraslim osobama, takođe moraju početi da rade do iznemoglosti.

Izbegavanje odgovornosti jednom mora da prestane.

„Da je naporan rad tako divna stvar,
bogataši bi ga svakako
zadržali za sebe.“
– Lejn Kirkland

RAD PODSTIČE INICIJATIVU.

U današnje vreme ljudi naporno rade, nema sumnje. Povezivanje pristupa resursima sa efikasnošću tržišta dovelo je do nezapamćene proizvodnje i tehnološkog napretka. U stvari, tržište je u tolikom stepenu monopolizovalo pristup našim sopstvenim kreativnim kapacitetima da mnogi ljudi rade ne samo da bi preživeli, već i da bi *imali nešto da rade*. Ali kakvu vrstu inicijative ovo podstiče?

Vratimo se globalnom zagrevanju, jednoj od najozbiljnijih kriza sa kojom će se planeta suočiti. Nakon decenija negiranja, političari i biznismeni su se konačno dali u akciju da urade nešto po tom pitanju. I šta to oni rade? Smisljavaju načine kako da to unovče. Krediti za emisiju ugljenika, „ekološka“ proizvodnja uglja, firme za „zelene“ investicije – ko još veruje da je ovo najdelotvorniji način da se suzbije proizvodnja gasova staklene baštne? Ironično je da se katastrofa koju izaziva kapitalistički konzumerizam može upotrebiti kao podsticaj ka još većem trošenju, ali nam i govori puno o tome kakav nam podsticaj rad daje. Kakva je to osoba, koja suočena sa zadatkom da spreči kraj života na zemlji, odgovara: „Da, ali šta ja dobijam od svega toga?“

Ako sve u našem društvu treba da pokreće želja ka poslovnom uspehu, to onda možda i nije prava inicijativa, već

nešto drugo. Istinsko preuzimanje inicijative, koje inicira nove vrednosti i nove načine ponašanja – krajnje je nezamislivo i poslovnom preduzetniku i njegovom najmrzovoljnijem radniku. Šta ako rad, to jest, ustupanje vaših kreativnih moći drugima, bilo menadžerima ili mušterijama, zapravo erodira inicijativu?

Dokazi da je tako prevazilaze okvire radnog mesta. Koliko ljudi nikada ne odsustvuju sa posla, a ne može da stigne na vreme na probu benda? Ne stižemo da čitamo kao članovi čitalačkog kluba, a uspevamo da završimo školski esej; stvari koje *zaista* želimo da radimo u svom životu završavaju na dnu liste obaveza. Sposobnost da izvršavamo obaveze postaje nešto van nas samih, nešto što povezujemo sa spoljašnjim nagradama ili kaznama.

Zamislite svet u kom bi sve što ljudi rade, radili jer to *želete*, jer su lično motivisani da to uspe. Svakome šefu koji se mučio da motiviše nezainteresovane radnike, ideja rada sa ljudima koji su jednako posvećeni istom projektu zvuči utopijski. Ali ovo nije dokaz da se ništa ne bi obavljalo da nema šefova i plata – to samo pokazuje kako rad iz nas isisava inicijativu.

RAD OBEZBEDUJE SIGURNOST.

Prepostavimo da se nikad niste povredili, otrovali ili razboleli od posla. Uzmimo i zdravo za gotovo da ekonomija neće doživeti propast, i povući sa sobom i vaš posao i uštedevinu, i da niko ko je prošao gore od vas neće uspeti da vas povredi ili opljačka. I dalje ne možete biti sigurni da nećete biti otpušteni sa posla. Danas niko ne radi za istog poslodavca celog svog života; radite negde nekoliko godina dok vas oni ne zamene nekim mlađim i jeftinijim ili dok ne ustupe vaš posao preookeanskoj kompaniji. Možete se ubiti od posla dokazujući da ste najbolji u svojoj oblasti i opet završiti poraženi.

Morate računati na to da su vaši poslodavci u stanju da donose oštroumne odluke, tako da mogu da vam isplate platu – ne mogu tek tako protračiti novac, jer onda neće moći da vas plate. Ali nikada ne znate kada se ta oštroumnost može okrenuti protiv vas: oni od kojih vam zavise životni prihodi nisu dospeli tamo gde su zbog svoje sentimentalnosti. Ako ste samozaposleni, verovatno znate kako tržište ume da bude nestabilno.

Šta bi moglo da nam pruži pravu sigurnost? Možda dugo-ročna pripadnost nekoj zajednici, u kojoj bi se ljudi brinuli jedni o drugima, koja bi bila zasnovana na uzajamnom pomaganju umesto na finansijskim motivima. A šta je jedna od glavnih prepreka u izgradnji ovakve zajednice u današnje vreme? *Rad*.

ca•reer (kə-rîr') *v. -intr.* 1. Move swiftly and in an uncontrolled way in a specified direction: *the car careered across the road and went through a hedge.*

ca•reer – gl, neprelazni, 1. Kretati se brzo i nekontrolisano u odredenom pravcu: *kola su jurnula preko puta i zabilo se u živu ogradu.*

RAD NAS UČI ODGOVORNOSTI.

Ko je sproveo najviše nepravdi u istoriji? *Zaposleni*. Ovo ne mora obavezno da znači da su oni za njih i odgovorni – što bi vam oni sami odmah rekli.

Da li vas primanje novčane nadoknade oslobađa odgovornosti za vaše postupke? Čini se da rad stvara utisak da je tako. Nirnberška odbrana – „Samo sam izvršavao naređenja“ – himna je i alibi miliona zaposlenih. Ova spremnost da se savest ostavi u predvorju našeg radnog mesta – da bismo zapravo postali plaćenici – u korenu je brojnih problema koji su boljka naše vrste.

Ljudi su činili užasne stvari i bez naređenja – ali ni blizu toliko mnogo užasnih stvari. Možete diskutovati sa osobom koja odgovara za svoje postupke; ona priznaje da je odgovorna za odluke koje donosi. S druge strane, zaposleni su u stanju da učine nezamislivo tupave i destruktivne stvari, odbijajući da misle o posledicama.

Pravi problem, naravno, nije radnik koji odbija da preuzme odgovornost za svoja dela – već ekonomski sistem koji preuzimanje odgovornosti čini tako neumereno skupim.

PAŽNJA

Zaposleni moraju sprati svu odgovornost pre povratka na posao.

Zaposleni ispuštaju toksični otpad u reke i okeane.

Zaposleni kolju krave i izvode eksperimente na majmunima.

Zaposleni bacaju gomile hrane.

Zaposleni uništavaju ozonski omotač.

Oni prate svaki vaš korak preko sigurnosnih kamera.

Oni vas izbacuju kada ne platite stanarinu.

Oni vas zatvaraju kada ne plaćate porez.

Oni vas ponižavaju kada ne uradite domaći ili zakasnite na posao.

Oni unose podatke o vašem privatnom životu u kreditne izvešaje i dosijea FBI-a.

Oni vam izdaju kazne za prebrzu vožnju i šlepaju vaš auto.

Oni upravljaju standardizovanim testovima, popravnim domovima i smrtonosnim injekcijama.

Vojnici koji su uterivali ljude u gasne komore bili su zaposleni,

Kao i vojnici koji su okupirali Irak i Avganistan,

Kao i bombaši samoubice čija su oni meta – oni su božji radnici koji se nadaju naplati u carstvu nebeskom.

E, DOSTA JE!

**SVAKO MORA DA PLATI ZA SEBE.
PA ČAK I AKO TO BUDE NA ŠTETU SVIH
OSTALIH!**

**SVE DRUGO JE NEODGOVORNO,
SAMOUBILAČKO, GREH PROTIV BOGA,
IZDAJA TVOJIH SIROTIH RODITELJA,
ŠAMAR U LICE SVIM SIROMAŠNIM
SKOTOVIMA KOJI NEMAJU DRUGOG IZBORA,
I KRŠENJE
PRAVILA USLOVNOG OTPUSTA –
DA NE SPOMINJEMO DOKAZ DA SI SIGURNO
RAZMAŽENO DERIŠTE SA POVERENIČKIM
FONDOM.**

**SAD SE VRAĆAJ
UNUTRA
I NATRAG
NA POSAO!**

Hajde da nešto razjasnimo – kritika rada kao posla (work) ne znači odbacivanje rada kao svake radne aktivnosti (labour), truda, ambicije ili obaveze. To ne znači da tražimo da sve bude zabavno i lako. Borba protiv sila koje nas teraju da radimo takođe je težak posao. Lenjost nije alternativa poslu, mada može biti njen *nusprodukt*.

Suština je jednostavna: svi mi zaslužujemo da iskoristimo svoj potencijal onako kako mislimo da je najbolje, da budemo gospodari svojih sloboda. Činjenica da smo naterani da prodajemo te stvari da bismo preživeli tragična je i ponizavajuća. Ne moramo ovako da živimo.

ii Ekonomija

Razumevanje ekonomije

Ekonomija se proteže beskonačno u svim pravcima oko nas. Čini se nemogućim shvatiti kako ona funkcioniše. Kako iko može da pojmi aktivnosti milijardi živih bića?

Pretpostavka da ti treba *potpuno razumevanje* ekonomije da bi mogao da dođeš do bilo kakvih zaključaka o njoj postoji samo da bi učutkala ljude. Tom logikom, samo najinformisaniji ekonomisti imaju pravo da odlučuju da li ujutru treba poći na posao. Koliko god da smo informisani, u svakom trenutku svako od nas mora odabrati da li da nastavi da radi ono što je radio ili da se oproba u nečem novom.

Možda bismo za promenu mogli da podemo od naših pojedinačnih pozicija, posmatrajući stvari koje su nam poznate. Ako postoje neki opšti principi koji vladaju u kapitalizmu, trebalo bi da budu vidljivi odakle god da podemo. Ovako gledano, ne znači da je jedan ekonomista kvalifikovaniji da priča o ekonomiji od jednog domara.

Postoje mnogi načini da se izvede analiza ekonomije. Naš konvencionalni pristup je da je raščlanimo u sektore prema procesima proizvodnje i potrošnje: prvi sektor podrazumeva direktno izvlačenje resursa kao što je rudarstvo ili poljoprivreda, drugi sektor uključuje proizvodnju i izgradnju, treći sektor je uslužna industrija, i tako dalje.

U 19. veku više od dve trećine američkih nekvalifikovanih radnika radilo je u primarnom sektoru; danas je preko 80% radne snage zaposleno u tercijarnom sektoru.

Ali ako želimo da se usmerimo na to ko ima koristi od trenutnog stanja stvari, smislenije je podeliti stvari prema drugačijim kriterijumima. Proučavanjem tokova kapitala,

mogli bismo reći da postoje tri osnovne kategorije: **kapitalisti**, koji profitiraju od tuđeg rada; **eksploatisani**, čija aktivnost stvara profit za druge; i **isključeni**, koji su izostavljeni iz jednačine i moraju da preživljavaju na rubu ekonomije. Ove kategorije nisu isključive ili definitivne; neki ljudi zauzimaju više pozicija istovremeno tokom različitih faza svojih života.

Kapitalisti zarađuju novac ne samo na onom što rade, već i od onog što poseduju. Kao što kaže izreka, potreban nam je novac da bismo zaradili novac. Vlasnici firmi, stanodavci i krupni akcionari su kapitalisti. Isto kao i direktori koji primaju plate nabijene novcem koji je zarađen na tuđoj muci. Zaposleni koji je mali akcionar u nekoj firmi mogao bi se nazvati mikrokapitalistom.

Kapitalisti crpe svoj profit iz aktivnosti **eksploatisanih**. Većina eksploatisanih jedino može zarađivati novac od svog sopstvenog rada, tako da je poslodavcima lako da ih plate manje nego što je vrednost onoga što proizvedu. Kada banke i kompanije kreditnih kartica zarađuju od dužnika, oni ih eksploatišu isto kao što to čini i korporacija koja svog radnika plaća jedan dolar da bi napravio cipele vrednosti 200 dolara.

Nebrojeni milioni ljudi ostavljeni su na milost i nemilost ekonomije, ali su **isključeni** iz mogućnosti učestvovanja u njoj. Nezaposleni i beskućnici su isključeni, zajedno sa većinom stanovnika favela i karton-naselja širom sveta. Zatvoreni su često istovremeno i isključeni i eksploatisani, naterani da rade za crkavicu gotovo nalik robovinama. Biti isključen nije isto što i biti van tržišta – oni koji su ostali bez imovine siromašni su jer su *unutar* kapitalizma.

Ovo je, naravno, samo jedna verzija priče. Ljubitelj horor filmova možda bi upotrebio drugu terminologiju: *vampiri, roboti, zombiji*. Takođe bismo mogli da gradimo našu analizu iz ugla proizvodnje i potrošnje, ili materijalnog rada naspram nematerijalnog. A rame uz rame sa ovim ekonomskim strukturama su i druge strukture moći, kao što su rasa i rod, koje bi se mogле opisati na nebrojeno mnogo načina. Ekonomija se bez njih ne može razumeti – da li je moderni

kapitalizam mogao nastati bez kolonijalizma koji je poharao takozvani Novi svet? Ili šta je sa rasizmom koji je opravdavao ropstvo, ili seksizmom koji se ogleda u staklenim tavanicama (eng. *glass ceiling* – nevidljiva prepreka sa kojom se najčešće žene susreću na poslu, a koja ih sprečava da napreduju na viši položaj – prim. prev.) i neplaćenim kućnim poslovima? Niti se ovakve stvari mogu ispraviti bez promene ekonomije. Kakva je poenta u odabiru afroameričkog predsednika kada je gotovo milion crnaca iza rešetaka?

Dakle, sve ove oprečne sile ne mogu se rasplesti ili svesti na jedan narativ. Pravi radni model sveta bio bi golem i kompleksan kao i sam svet. Cilj je razviti alate koji bi nam pomogli da razumemo svoje živote i povratimo kontrolu nad njima.

S tim ciljem, opišimo neke od ekonomskih uloga i odnosa koji su nam poznati. Ovo je samo jedan presek ekonomije – ali ako je naša hipoteza tačna, trebalo bi je iskoristiti kao polaznu tačku za razumevanje naše situacije.

Subscribe for the
INDUSTRIAL WORKER
Former Exponent of Revolutionary
Industrial Unionism
Published in the English Language
One Dollar per Year
Three Months 25c
P. O. Box 2129 Spokane, Washington

WE WORK FOR ALL

WE EAT FOR YOU

WE FEED ALL

PYRAMID of CAPITALIST SYSTEM

ISSUED BY NEDELJKOVICH, BRASHICH & KUNARICH.

Copyrighted 1911 by The International Pub. Co., 1747 W. 38th St., Cleveland, O. U.S.A.

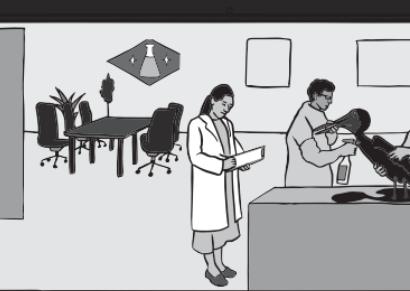
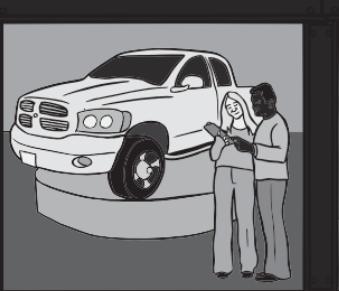
Promenljivi teren

Struktura ekonomije nije statična. Stalno se razvija i širi, uključuje nove teritorije, subjekte i načine proizvodnje i potrošnje. Ne možemo se radi smernica oslanjati na njene pretvodne definicije, iako nam one mogu pomoći da shvatimo načine na koje se promenila tokom godina.

Otpor je jedna od najmoćnijih sila koja pokreće razvoj ekonomije. Kako ljudi nalaze nove načine za borbu ili beg od uloga koje su im nametnute, tako se ekonomija menja da bi potisla, utopila i prevazišla njihov otpor. Jedna generacija izjavljuje da industrijalizam zagađuje zemlju; druga generacija smatra da je „održivost“ reklamni adut nove robe. Jedna generacija odbija televizijsku mrežu kao imobilišući spektakl koji kontroliše elita; sledeća postaje zavisna od formata gde i sama učestvuje, poput Jutjuba i Fejsbuka.

Ovo znači da ne možemo uvoditi samo postepene reforme tokom vremena. Ako se radnici izbore za povećanje plate, stanodavci jednostavno podignu cenu zakupa; ako se izglosa zakon o zaštiti okoline, korporacije prebace posao na drugo mesto.

Takođe, tokom godina postaje teško izgraditi pokret otpora. Često, čim pokret dobije vetar u leđa, kontekst se promeni i izvori koji su ga činili jakim presušuju. S druge strane, ova nestalnost znači da se stvari ponekad menjaju brzo i neочекivano – a istorija se danas kreće brže nego ikad.

Metropola

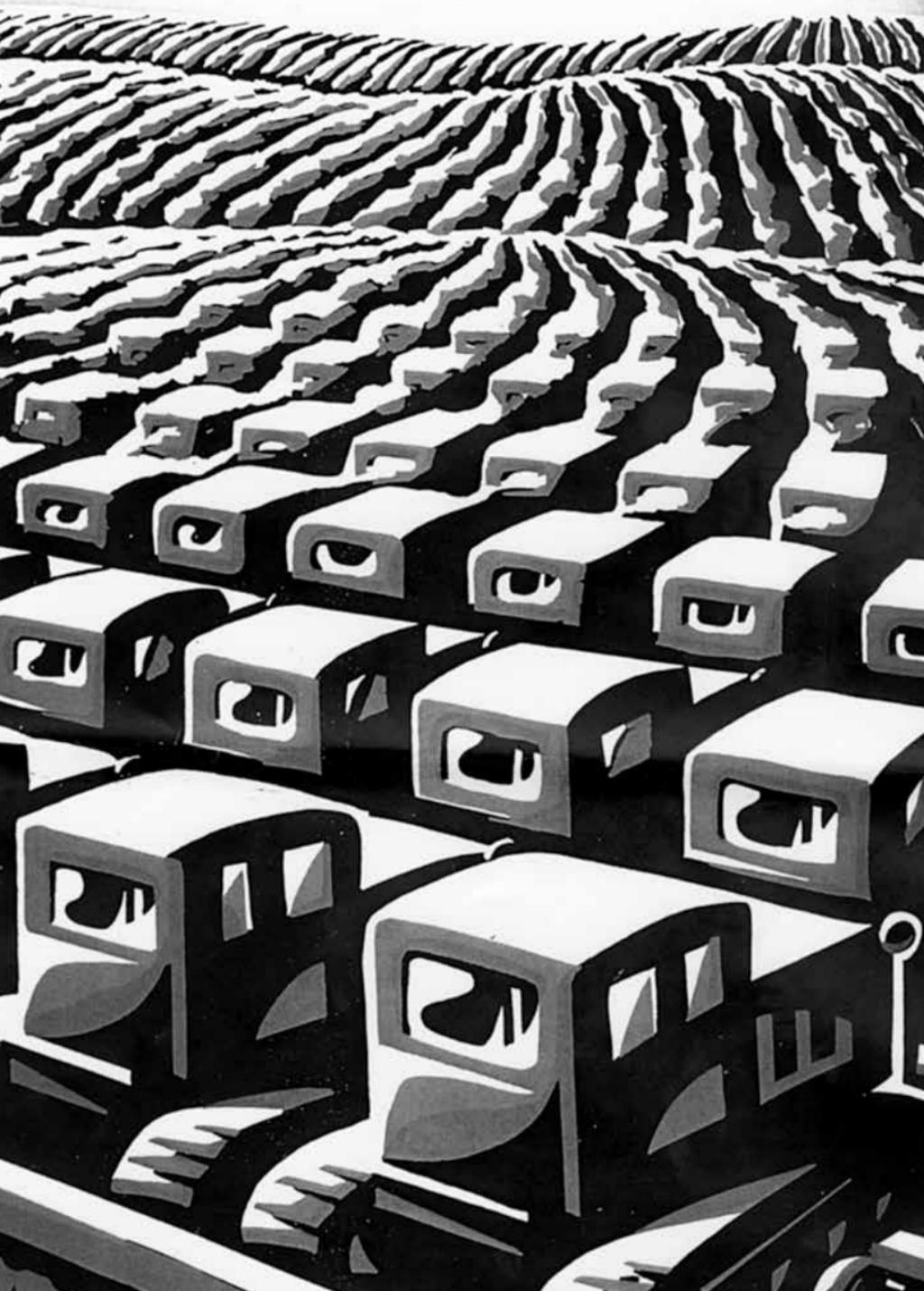
Ekonomija preobličava fizički i socijalni teren u sopstvenu sliku: silikonske doline, industrijalizovani gradovi, banana republike. Ona briše razliku između prirodnog i sintetičkog: polje kukuruza u Ajovi nije ništa prirodnije od betonske puštosti Nuarka u Nju Džersiju. Ona unificira prostor dok stvara nove podele unutar njega.

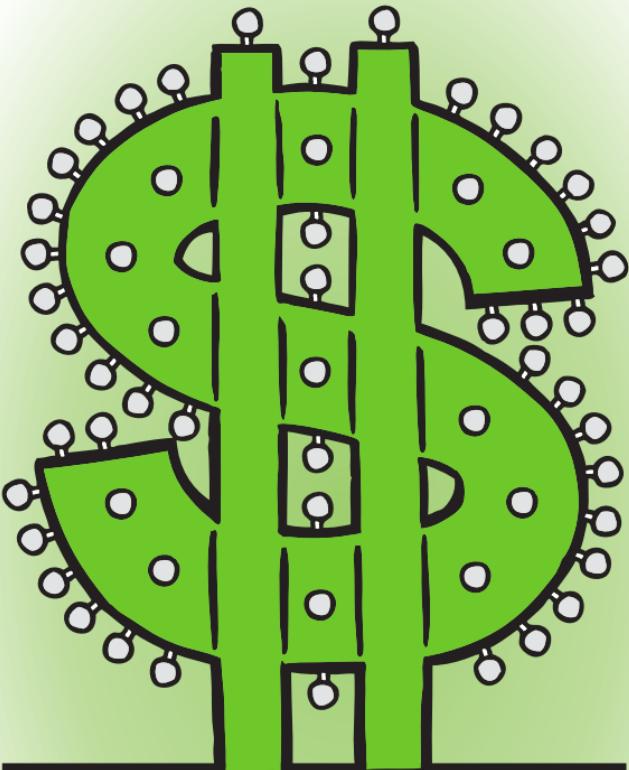
Metropola u kojoj se dešava naša priča je *svaka metropola*, drugim rečima to je *jedna metropola*. Ruže ubrane na plantićama ruralnog Ekvadora istog dana prodaju se biznismima sa Menhetna; set didžeja iz noćnog kluba u Barseloni istovremeno se emituje u Johanesburgu. Vesti, modni trendovi i ideje se u trenutku prenose širom planete; u svakom gradu nastanili su se turisti i izbeglice iz svih drugih gradova. Ljudi udaljeni stotinama milja provode više vremena u komunikaciji, nego što pričaju sa svojim komšijama. Fizička udaljenost između ljudi u različitim gradovima povlači se pred socijalnom udaljenošću između ljudi u *istom gradu*.

Nacionalne granice gotovo da se više ne upotrebljavaju kao okosnica za razumevanje ekonomije. Čovek više ne može da napravi razliku između domaće i globalne ekonomije, ako je to ikada i bilo moguće. Veći deo bogatstva mnogih američkih korporacija sastoji se od njihovog prekoatlanskog imetka; pojedinačan zadatak iz Njujorka može obaviti spoljni saradnik iz Mumbaija; ideja začeta u Argentini stvara profit u Finskoj. Svet nije sastavljen od jasnih fizičkih teritorija ili političkih entiteta; to je more isprepletenih odnosa koji, poput vetra, vode i topotnih struja, ne priznaju zamišljene međe.

Pa ipak, iako ih nacionalne granice ne mogu sprečiti, ekonomija nameće ozbiljna ograničenja ovim odnosima. Danas nisu značajne horizontalne granice, povučene između regija, već one vertikalne, koje dele društvene slojeve, i koje su jednako čuvane u svim delovima, ne samo u pojedinačnim kontrolnim tačkama. One dele metropolis u različito privilegovane zone, tako određujući pristup resursima i moći. Takve zone se mogu susresti bilo gde: neki imigrant bez papira čisti kuću kongresmena za nezakonito malu nadnicu; čuvari mašu pištoljima na ulazu luksuznog hotela u kom su odseli evropski biznismeni, odmah pored karton-naselja u Nju Delhiju.

Rad preoblikuje svet prema sopstvenom liku.

400 *DJ BEST BUY CO (BBY) MKT ON CLOS

NIU	MUSE	MUSE	YHOO	YT
59:15	168 ³ .9.73 ³ .8	.181	487:9.4:5. ³⁷ 48	.1-

Na vrhu

Ko ima najveću moć u kapitalističkom sistemu?

Je li to šef države? Čini se da oni vladaju samo po naredjenju bogatih, čije interese štite. Jesu li to oni najbogatiji, magnati koji poseduju korporacije i izvlače profit iz hiljadu mudrih investicija? Oni i dalje moraju da se bore rukama i nogama da zadrže svoje pozicije, dok se hiljadu konkurenata bori da dođe na njihovo mesto. Šta je sa Federalnim rezervama, bankarima, onima koji administriraju sistem? Kad nešto krene kako ne treba, deluju nemoćno i izgubljeno kao i svi drugi. Je li to tajna zavera tajkuna ili slobodnih zidara? Ovo podseća na ostatke antisemitske retorike, koja ukazuje na to da je problem u moći koju ima određena grupa, a ne dinamika samog sistema.

Ili možda niko nema kontrolu? Ljudi pričaju o ekonomiji kao što pričaju o Bogu ili Prirodi, iako se ona sastoji od njihovih sopstvenih aktivnosti i aktivnosti ljudi sličnih njima. To je nalik vidži tabli (društvena igra u kojoj tabla sa slovima služi kao duhovni medijum u komunikaciji sa duhovima – prim. prev.) na kojoj postupci motivisani ličnim interesima pojedinaca koji se nadmeću doprinose kolektivnom razvlašćivanju. Da li je ikada postojao toliko tiranski i destruktivan autokrata kao što je to tržište?

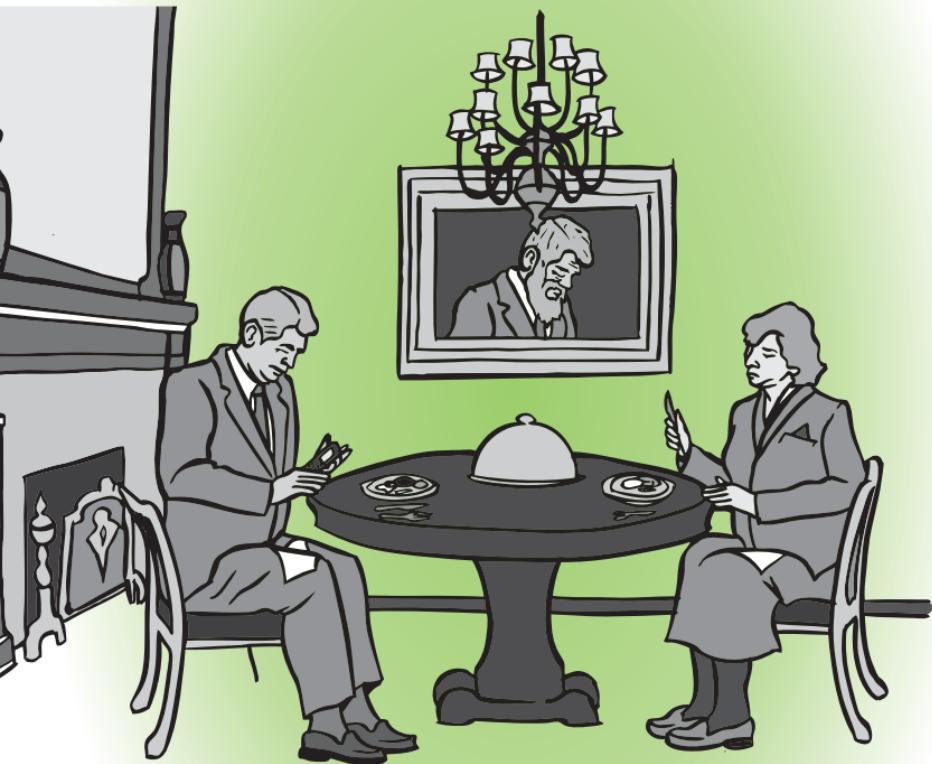
Čini se da je kapital autonoman. Prvo se sliva u jednom pravcu, pa u drugom; koncentriše se u jednoj naciji, potom nenadano odlazi preko okeana. Sa stanovišta ekonomiste, on je subjekat istorije koji utiče na nas. Njegovo kretanje čini se nazaustavlјivim, neumitnim, nešto nalik finansijskom vremenu. Pa ipak, ono što mi znamo o kapitalu samo je

kolektivna halucinacija nametnuta svetu, odnos koji je stvoriло društvo.

Šta je kapital? Šire gledano, to je proizvod prethodnog rada koji se može upotrebiti da bi se stvorilo bogatstvo. On može da poprimi mnogo oblika. Fabrika je kapital; zaštićen kompjuterski program može funkcionisati kao kapital; ako vam je ostalo dovoljno novca da uložite u berzu nakon što platite račun za grejanje, i to je kapital. Suština je u tome da sve ovo uvek može biti korišćeno za akumulaciju profita u društvu koje veruje u privatno vlasništvo. Kapitalizam je sistem u kom privatno vlasništvo nad kapitalom određuje društveni krajolik: u neku ruku, *kapital* je zapravo taj koji određuje pravila igre, vladajući kroz zamenljive ljudske domaće.

To ne znači da bi rešenje bilo upotrebiti političke strukture da se „ukroti“ kapital, kako bi postao racionalniji i „demokratičniji“. Bogatstvo je danas koncentrisano više nego ikad u istoriji, uprkos svim eksperimentima koji su se odigrali u socijalizmu i socijalnoj demokratiji. Politička moć može nametnuti kontrolu nad ljudskim bićima, ali ne može uticati na to da kapital funkcioniše drugačije – za to bi bila potrebna fundamentalna društvena transformacija. Dokle god je osnov našeg ekonomskog sistema *vlasništvo*, kapital će imati tendenciju akumulacije u sve većoj koncentraciji, a potonje nejednakosti odrediće dinamiku našeg društva bez obzira na sistem kontrole i ravnoteže.

Magnati

Tržište nagrađuje veština, briljantnost i smelost – ali samo ako ostvaruju profit.

Suštinska osobina prirodno odabrana za one na vrhu piramide je ta što donose odluke na osnovu onog što donosi najveću koncentraciju moći u njihove ruke. Ta moć nije pala s neba; ona se sastoji od tuđih sposobnosti, angažovanja i truda.

Oni prenose koliko je god moguće troškove ove akumulacije moći – ne samo na radnike, potrošače i žrtve zagađenja, već i na svoje supružnike, sekretarice i kućne pomoćnice. Ali ne mogu izbeći činjenicu da moraju donositi odluke zasnovane na ekonomskim stegama da ne bi izgubili svoje položaje moći. Možda je to njihova slobodna volja, ali u svom najužem značenju.

Možemo reći da kapitalizam daje moć najgorima, ali to promašuje suštinu. Ne radi se o tome da oni koje je ekonomija nagradila nagnju tome da budu najgori među nama, već, koliko god da su oni sebični ili velikodušni – njihovi položaji uslovjavaju određenu vrstu ponašanja. Onog trenutka kada jednom direktoru više nije na prvom mestu stvaranje profita, njega ili njegovu kompaniju smesta zamenuju nemilosrdniji konkurent. Na primer, u svetu u kom se korporativne odluke donose na osnovu potrebe za pravljenjem dobrih kvartalnih izveštaja, izvršni direktori prosti nisu u stanju da donesu odluku koja ekologiju stavlja ispred profita. Oni mogu promovisati ekološke proizvode ili održivu energiju, ali samo kao deo marketinške kampanje ili aktivnosti PR-a. Istinsko ekološki svesno donošenje odluka može se odigrati samo van tržišta.

Dakle, ne morate verovati da su svi direktori loši ljudi da biste zaključili kako je sam kapitalizam štetan. Upravo su protno, branioci slobodnog tržišta su oni koji moraju imati argumente prijemuće čovekovoj prirodi. Da bi opravdali destruktivnost ekonomije, oni moraju dokazati da nijedan drugi društveni sistem ne može motivisati ljudska bića i namiriti njihove potrebe.

Ko biva ubijen pri ostvarivanju ubistvenog profita?

Političari

Svi mrze političare. Ovo bi trebalo da zvuči iznenađujuće s obzirom da njihove karijere zavise od toga koliko su voljeni, ali razlog je sasvim jednostavan. Oni svoj posao dobijaju obećavajući nam kule i gradove, ali njihov je posao da ih nikada ne dobijemo – već da oni njima vladaju.

Kao i svaki drugi oblik posla, ova vladavina nameće svoju posebnu logiku. Razmislite o tome šta se dešava u Pentagonu ili Kremlju i u kancelarijama svih gradskih opština. Ove dnevne aktivnosti su iste bez obzira na to vladaju li demokrati ili republikanci; nisu ništa bitno drugačije u Moskvi danas nego što su bile pod vladavinom boljševika ili čak cara. Političari možda raspodeljuju moć unutar državnih struktura, ali ove strukture same diktiraju šta će se sa tom moći raditi.

Da bismo razumeli kako ovo funkcioniše, moramo se vratiti u feudalnu Evropu, kada je kapitalizam tek nastajao, a ustrojstvo društva bilo jednostavnije. Kraljevi su plemstvu poklanjali moć u zamenu za vojnu podršku; plemstvo je vazalima davalо zemlju u zamenu za odanost; da bi se spasili od istrebljenja, seljaci i kmetovi su svojim gospodarima pružali besplatne usluge i deo onoga što bi proizveli. Pristup resursima određivao je nasledni status i nestalni odnosi lojalnosti. Ove hijerarhije bile su očigledne, ali izrazito nestabilne: pošto je bilo malо drugih načina da se poboljša sopstvena sudbina, ljudi su se stalno bunili i zbacivali ih s vlasti.

Međutim, na kraju su monarsi počeli da konsoliduju vlast. Da bi ovo postigli, morali su da izgrade ono što danas znamo kao državni aparat: povezali su svoje pristalice u jedinstvenu

birokratsku mašinu monopolizujući vojsku, legitimitet sudstva i pravila trgovine. Za razliku od feudalnog plemstva, funkcioneri ove mašinerije imali su podeljene dužnosti i ograničena ovlašćenja; odgovarali su direktno monarsima koji su im davali platu, često od novca pozajmljenog od banaka koje su nicale širom Evrope.

Prve političare je kralj postavljao za ministre da bi upravljali ovom mašinerijom. Na neki način, bili su birokrate kao i ovi ispod njih; morali su da budu prilično kompetentni za polje koje su nadgledali, kao državni tužilac ili državni sekretar u današnje vreme. Ali kompetentnost je često bila manje važna od sposobnosti ulagivanja kralju laskanjem, podmićivanjem i suludim obećanjima. Ovo verovatno zvuči poznato svakom ko prati savremenu politiku.

Kapitalizam se razvijao u simbiozi sa državnim aparatom. U doba feudalizma, većina ljudi je veći deo onoga što im treba sticala van ekonomije razmene. Ali kako je država ujedinjavala moć, njive i pašnjaci koji su bili zajednički privatizovani su, a lokalne manjine i prekoceanske zemlje su nemilosrdno pljačkane. Kako je priliv resursa postajao sve dinamičniji, trgovci i bankari su sticali sve veću moć i uticaj.

Severnoameričke i evropske revolucije iz 18. i 19. veka stavile su tačku na vladavinu kraljeva. Videvši šta se sprema, trgovci su stali na stranu eksplorativnih i isključenih. Ali državni aparat bio je od suštinskog značaja za zaštitu njihove imovine; tako da, umesto da unište strukture preko kojih je kralj vladao njima, zalagali su se za to da ih preuzme narod i njima „demokratski“ upravlja. Shodno tome, „mi, narod“ zamениli smo kralja na mestu suverenog vladara kom treba da se ulaguju političari.

Državni aparat nastavio je da konsoliduje vlast nezavisno od pojedinca koji je bio na njegovom čelu ili vladara koji mu je navodno bio prepostavljen. Policija, obrazovanje, socijalne službe, vojska, finansijske ustanove i jurisprudencija širili su se i umnožavali. U skladu sa svojom simbiotičkom vezom sa kapitalizmom, svi oni su pokušavali da stvore poslušnu radnu snagu, stabilno tržište i stalan dotok resursa. Kako je njihova nadležnost obuhvatala sve više aspekata

društva prema zastupljenosti specijalizovanog znanja, postajalo je sve teže zamisliti život bez njih.

U 20. veku novi talas revolucija uspostavio je vlast ove birokratske klase u „zemljama u razvoju.“ Ovog puta, trgovci su najčešće zbacivani s vlasti zajedno sa kraljevima; ali i ovaj put je sam državni aparat ostao netaknut, dok je njime upravljala nova generacija političara koja je tvrdila da služi „radničkoj klasi“. Neki su ovo nazivali „socijalizmom“, ali jednostavno govoreći, to je bilo ništa drugo do *državni kapitalizam*, u kom državna birokratija kontroliše kapital.

Danas su kapital i država skoro u potpunosti zamenili hijerarhiju feudalnog doba. Bogatstvo i uticaj se i dalje nasleđuju – otuda sukcesija Ruzveltovih i Bušovih u Beloj kući – ali su strukture te koje vladaju našim životima, pre nego pojedinci koji njima upravljaju. I dok je feudalna hijerarhija bila kruta, ali krhka, ove nove strukture su izrazito žilave.

Neki se još uvek nadaju da će demokratija poništiti posledice kapitalizma. Ali nije slučajno da se ovo dvoje zajedno šire po svetu: oboje održavaju hijerarhije istovremeno omogućavajući maksimalnu mobilnost unutar njih. Na taj način se nezadovoljstvo preusmerava na interno nadmetanje, omogućavajući pojedincima da promene svoju poziciju bez ugrožavanja neravnoteže moći koja je usađena u društvo. Slobodno tržište svakom razumnom radniku daje podsticaj da ostane fokusiran na privatno vlasništvo i konkurenциju; dokle god mu se čini da je lakše izvodljivo poboljšati sopstveni položaj nego izvesti revoluciju, on će se pre odlučiti za borbu za unapređenje, umesto za klasni rat. Isto tako, demokratija je najbolji način da se maksimizira narodno povezenje u državne institucije prinude, jer najvećem mogućem broju ljudi stvara osećaj da mogu imati neki uticaj na njih.

U predstavničkoj demokratiji, isto kao i u kapitalističkoj trci, navodno svi dobijaju šansu, ali samo nekolicina se probija do vrha. Ako niste pobedili, sigurno se niste dovoljno trudili! Ista vrsta racionalizacije se koristi da se opravdaju nepravde seksizma i rasizma: čujte, lenje guzice, mogli ste već postati Bil Kozbi ili Hilari Klinton, samo da ste se *više potrudili*. Ali na vrhu nema dovoljno mesta za sve nas, bez obzira koliko se trudili.

Spektakl da odvrati pažnju

Kada se stvarnost oblikuje preko medija, a pristup medijima je određen bogatstvom, izbori su ništa drugo nego reklamne kampanje. Tržišna konkurenčija diktira koji će lobisti dobiti sredstva za određivanje osnove na kojoj glasači donose odluke. Pod ovim okolnostima, politička partija u suštini je firma koja nudi priliku za investicije u zakonodavstvo. Suludo je očekivati da se politički predstavnici suprotstave interesima svoje klijentele, od koje njihova vlast direktno zavisi.

Ali čak i kad bismo mogli reformisati izborni sistem i izglasati predstavnike najčistijeg obraza, država bi i dalje predstavljalaa prepreku sporazumnim društvenim strukturama i samoopredeljenju. Njena osnovna funkcija je da nametne kontrolu: da *natera*, *kazni* i *upravlja*. I bez kraljeva dominacija se nastavlja – to je jedino čemu sistem služi.

Savremene debate između političke „levice“ i „desnice“ obično se tiču toga koliku kontrolu kapitala treba da ima država umesto privatnog preduzetništva. I jedni i drugi se slazu da bi vlast trebalo da bude centralizovana u rukama profesionalne elite; jedino pitanje je kako konstituisati ovu elitu. Levičari se najčešće bore za svoju stvar ocrnjivanjem neracionalnosti tržišta i obećavanjem humanijeg stanja stvari.

Ipak, nema dokaza da bi nam bilo bolje ako bi država bila u posedu svega. Od Sovjetskog Saveza do nacističke Nemačke, 20. vek nudi mnoštvo ovakvih primera i nijedan ne deluje obećavajuće. S obzirom na njihove istorijske početke i zahteve da se održi vlast, ne bi trebalo da iznenađuje što državna birokratija nije ništa bolja od korporativne birokratije. Svaka birokratija otuđuje ljudska bića od njihovog sopstvenog potencijala, dajući im nešto spoljašnje, do čega se može dopreti samo preko njenih kanala.

Dok se neki političari mogu suprotstaviti moćnim pojedincima ili klasama, nijedan političar neće osporiti hijerarhijsku moć kao takvu; poput magnata, njihov položaj zasniva se na centralizaciji moći, tako da oni ne mogu postupati drugačije. U ekstremnim slučajevima, vlada može zameniti jednu kapitalističku klasu drugom – kao što su to boljevići učinili nakon ruske revolucije – ali nijedna vlada nikada

neće ukinuti privatno vlasništvo, jer vladanje nužno podrazumeva kontrolu nad kapitalom. Želimo li da stvorimo svet bez rada, moraćemo to učiniti bez političara.

Ponekad se pojavi kandidat koji kaže sve što ljudi govore jedni drugima već dugo vremena – čini se kao da ne dolazi iz sveta politike, kao da je *stvarno* jedan od nas. Kritikujući sistem unutar njegove sopstvene logike, on suptilno ubedjuje ljude da se sistem može promeniti – da bi *mogao* da funkcioniše, samo kada bi pravi ljudi imali vlast. Tako se puno energije koja je mogla biti uložena za osporavanje samog sistema preusmerava na podršku još jednom pretendentu na vlast koji neminovno neće uspeti da ispunji očekivanja.

Nikad se nećeš popeti na binu.

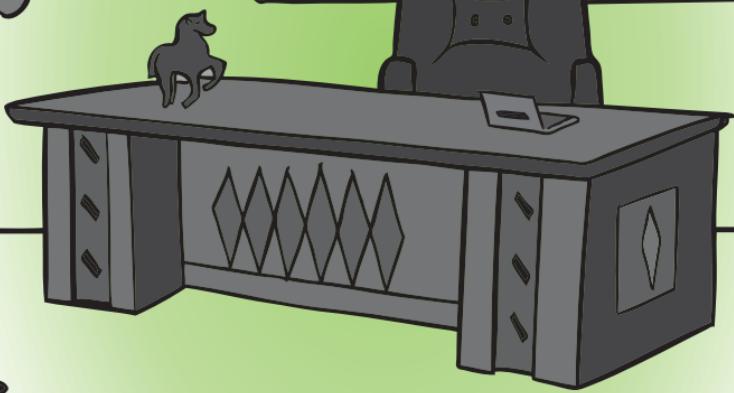
Ovi kandidati privlače tako mnogo pažnje samo zato što podilaze mišljenju širokih narodnih masa; jedina stvar za koju su dobri je odvraćanje pažnje od grasa ruts pokreta (tzv. samonikli pokreti – lokalne, neformalne interesne inicijative – prim. prev.). Kada stupe na vlast i iznevare javnost, opozicione partije mogu da izvuku korist povezujući svoje navodno radikalne ideje sa samim problemima koje su obećali da će rešiti – i da usmere razočaranost vladom u još jednu političku kampanju! Dakle, da li treba trošiti energiju podržavanjem političara ili graditi društvene okolnosti koje ih na kraju krajeva i primoravaju da zauzmu „radikalni stav“?

Još češće, usredsređujemo se na predizborni cirkus prestravljeni idejom da će na čelo doći najgori mogući kandidati. „Šta ako *taj* dode na vlast?“ Stvari bi mogle biti *još gore!*

Ali problem je to što političari imaju toliko veliku moć – inače ne bi bilo značajno ko drži uzde. Dokle god je tako, biće tirana. Zato treba da ulaze u energiju u trajna rešenja, a ne u političke kampanje.

Šefovi

Ko ne mrzi svog šefa? Čak i ljudi koji tvrde da vole svoje šefove, to govore sa rezervom: *nije on tako loš... za šefu*.

Niko ne voli da mu se govori šta da radi ili da obrće profit za nekog drugog. Ove male ozlojeđenosti stvaraju napetu situaciju čak i bez postojanja antikapitalističkog pokreta. Sa stanovišta šefova, svaki dan je kafkijanska borba da nama-me ili silom dovedu radnike koji bi najradije bili na bilo kom drugom mestu na svetu. Niko ne shvata koliko je teško biti na vrhu, šefovima svi govore ono što oni žele da čuju, umešto istine – naravno, to nije iznenađujuće, uzimajući u obzir razliku u moći. Ne čudi nas što prosečan šef misli da bi svet stao kad ne bi bilo šefova.

Ali radnici mrze šefove jer misle da su *beskorisni*. Šefovi samo smetaju. Što se više popneš u menadžmentu, manje si uključen u praktične dnevne zadatke i manje znaš o njima – otud priča o nekompetentnom radniku koji je unapređen da ne bi napravio neku štetu. U svakom slučaju, većina direkторa u vrhu korporativne lestvice nije krenula od dna.

Sve ovo pobija priče o meritokratiji, ideji da ljudi stiču novac i moć u skladu sa svojim veštinama i trudom. Direktori često zarađuju stotinu puta više od običnih službenika; tako drastično nejednake zarade nikako ne odražavaju pravu razliku u tome koliko naporno rade ili koliko toga imaju da ponude svetu. Pragmatičniji biznismeni objašnjavaju da su ove plate neophodne da bi se nadmetali sa drugim kompanijama u regrutovanju efikasnih izvršnih direktora. Ali ukoliko se ovaj disparitet čini neizbežnim, to samo pokazuje da kapitalistička ekonomija *ne može* da nagradi ljudе u skladu sa njihovim stvarnim doprinosom.

Ironično, čini se da je jedini način da izbegneš da imaš šefa, da sam postaneš šef – drugim rečima, *treba da postaneš ono što mrziš*. Otud ambivalentnost koju mnogi radnici pokazuju prema napredovanju u karijeri.

*ALI VREDNO SAM RADIO ZA SVOJ NOVAC!
USPEO SAM ZAHVALJUJUĆI VLASTITIM NAPORIMA!*

*MOŽDA I JESI, ALI ZAR NE MISLIŠ DA I LJUDI KOJI ĆISTE KLOZETE TAKODJE NAPORNO RADE?
JEDNOSTAVNO NEMA DOVOLJNO MESTA NA VRHU ZA SVE KOJI VREDNO RADE – A SIGURAN SAM DA TI NISI POČEO ĆISTECI KLOZET.*

ALI MOJE BOGATSTVO STVARA POSLOVE ZA LJUDE!

MISLIŠ DA LJUDI NISU ZNALI KAKO DA ŽIVE PRE NEGO ŠTO SI TI POČEO DA 'STVARAS POSLOVE' ZA NAS? UPRAVO SUPROTNO, TO NAM SAMO NAMEĆE POSLOVE – NEKADA SMO BILI SLOBODNI!

ZAMISLITE VLASNIKA PREDUZEĆA u davna vremena: vlasnika prodavnice, porodici koja drži radnju, vlasnika manje fabrike kod kog rade sugradani koji pешаче do posla. U svim ovim primerima, vlasnici su jasno prepoznatljivi, uglavnom su deo iste zajednice kao i radnici.

Kada čujete da neka kompanija pravi „inicijalnu javnu ponudu“, to zvuči tako kolektivno i demokratski: svako može kupiti deonice i učestvovati u rastu i uspehu. Ali ko je zaista odgovoran u ovoj strukturi i kakve odluke ona stvara?

O ovome sam razmišljao tokom decenije rada u Forčun 100 korporaciji (godišnja lista kompanija koju objavljuje magazin Forčun – prim. prev.). Deoničarska društva takođe imaju vlasnike, ali da bi nešto o njima saznao moraš oljuštiti mnogo slojeva kao kada ljuštiš luk. Tehnički, svaki akcionar je vlasnik sa zakonskim pravima na svoj ideo u firmi. Ali ukupan broj akcija u firmi često ide i do nekoliko stotina miliona; trebalo bi vredno istraživati da biste dobili podatke o svakom vlasniku.

Vidljivi individualni investitori su retki, mada tu i tamo se još nađe poneka imućna porodica ili poverenički fond sa dovoljno velikim imetkom da im obezbedi poseban tretmam. Još češće, zajedničko vlasništvo dele institucionalni investitori: hedž fondovi, holding kompanije, privatne korporacije, zle investicione firme – setite se Goldman Saksa – i prave crne materije ekonomije, učesnika uzajamnog fonda. Poslednja grupa uključuje sve sa 401K računom (vrsta penzionog računa u Americi – prim.prev), sindikalne penzione fondove ili individualne penzione račune. Pre pedeset godina, u sefovima za dragocene predmete nalazile su se otmene potvrde o vlasništvu nad akcijama malog broja kompanija: „Kada je umro pronašli smo potvrdu o 100 deonica u IBM.“

Sada širok assortiman ljudi poseduje komadiće na stotine kompanija i ova vlasništva se svakodnevno menjaju.

Ukupan ishod na nivou korporativnog donošenja odluka je taj da direktori imaju odrešene ruke za mantranje o „stvaranju vrednosti za akcionare“ sa minimalnim rizikom da će od stvarnog akcionara dobiti povratnu informaciju. Pošto se akcionari konstantno menjaju, usredsređivanje na stvaranje „vrednosti za akcionare“ ne znači biti odgovoran pred stvarnim individuama koje možda poseduju određene skrupule. Umesto toga, to ostavlja prostor da se radi sve što će kompaniju učiniti profitabilnom, a samim tim i primamljivom za potencijalne investitore. Svi „pomoćni kriterijumi“ – uticaj na životnu sredinu, posledice po radnike, pa čak i po kupce – postaju sekundarni u odnosu na ono što doprinosi vrednosti svake deoničarske akcije.

Ono što sam primetio na mikro–nivou je da kad god su se direktori i menadžeri hvatali u koštač sa odlukama koje su uključivale i emocije, oslanjali su se na „stvaranje vrednost za akcionare“ kako bi razrešili dilemu. Investitorii su bili apstraktni entitet koji je mogao opravdati bilo šta; čak i kad bi se na nekom drugom kraju ovih akcija nalazili pravi ljudi, mi bismo ih mogli zamisliti samo kao personifikovane motive za profitiranje.

Sastanci su pratili sličan obrazac. Uključili bismo se u konferencijsku vezu i razmenili kurtoazne formalnosti sa kolegama iz drugih delova sveta – o vremenu, sportu, kupoVINI, putovanjima – sve dok kritična masa učesnika ne bi pristupila video konferenciji. Osim ponekog pomoćnika direktora, svi učesnici na vezi su zarađivali od 250 do 850 hiljada dolara godišnje. Većina je bila u braku i bez dece, nekolicina koja je imala decu školskog uzrasta imala je nezaposlenog partnera kod kuće i pomoći dadilje. Decu su slali u privatne pripremne škole, a rekreirali su se po kantri klubovima. Posmatrao bih ih i razmišljao o tome kako njihove odluke utiču na tako mnogo porodica skromnijeg statusa.

Sećam se jednog celodnevног sastanka uživo koji je kasnio; u pet posle podne jedna grupa je većala o tome da li da ga produže do večernjih sati ili da nastave sutra. Jedan

potpredsednik, razvedeni otac troje dece u kasnim četrdesetim, spomenuo je da treba da stigne kući da spremi večeru svojoj deci od sedam, deset i dvanaest godina. Istinski verujući da će biti od pomoći, viša potpredsednica mu je predložila: „Zar ne možete jednostavno da im naručite picu?“

Drugi fenomen koji sam primetio je da što se više popneš u organizacionoj hijerarhiji, broj stvari koje možeš uraditi da utičeš na promene sve je ograničeniji. Osnovna ograničenja tiču se direktnе ljudske interakcije. Kada od upravljanja grupom od deset ljudi pređete na sto ili hiljadu, postaje nemoguće ostvariti smislen kontakt sa svakim. Većito ste na putu ili na sastancima u gradskim opštinama, i sve se više oslanjate na imejl poruke kako biste uticali na pojedince.

Jedan veliki potez koji možete napraviti na ovom nivou je klasična korporativna reorganizacija. Strukturalna preuređenja često su praćena zatvaranjem radnih mesta, koja ne samo da štede novac kompaniji, već i stvaraju haos i preusmeravaju pažnju. Jedan direktor informacionih sistema (CIO) za kog sam radio, kada je upitan o reorganizaciji koja će vratiti strukturu kakva je bila pre šest godina, objasnio je: „To vam je kao kad sređujete orman. Izvadite sve napolje, pa onda skoro sve vratite, ali je sada drugačije složeno, što vam daje priliku da stvari sagledate drugačije. Sama struktura koju ste odabrali na kraju je manje važna od činjenice da ste ljudima dali priliku da stvari vide drugim očima.“

Ironično, ovaj lider je zapravo bio jedan od omiljenih, delimično zbog odluke koju je doneo u prvim nedeljama svog dolaska. Kao prvi korak u racionalizaciji, eliminisao je čitav sloj menadžera odmah ispod njega. Nekoliko odabranih koji su se zamalo dokopali vrha su otpušteni. Niko ih nije sažaljevao – dobili su bogatu otpremninu – i to mu je donelo simpatije svih preostalih ispod njega. Imao je koristi od te naklonosti u naredne tri godine, dok je premeštao ili otpuštao još 30 posto radne snage.

Sve ovo ukazuje na kognitivnu disonancu u odnosu menadžera prema svojim radnicima. Oni ih vole, brinu o njima, i novčano ih nagrađuju – dok istovremeno smisljavaju način kako da ukinu njihova radna mesta.

Šta je motivisalo ove lidere? Kako su noću spavali? Prost odgovor je da su istinski verovali u kapitalizam. „Kada podignemo nivo vode, podignu se i svi brodovi“ – prihvatili su ovu ideju da bi opravdali dotok novca bogatima. Pretplatili su se na teoriju ekonomije kapanja (trickle down ekonomija – politika smanjenja poreza bogatima u uverenju da će tako pospešen ekonomski rast teći nadole, odnosno izazvati indirektnu korist za srednje i niže klase – prim. prev.) i svaku praksu koja omogućava nesmetan dotok novca, pogotovo nagore i lateralno. Sami njihovi životi potvrđivali su ova uverenja. Radnici u svojim organizacijama često su slično rezonovali, ili se tome nadali. Tek kada je ekonomija doživela slobodan pad, neki od mojih kolega su izneli sumnju u sam sistem; ali čak i tada, njihov opseg misli ostao je mali.

Sećam se kada je jedna potpredsednica poslala dopis svojoj organizaciji o 350 radnika u tehničkoj podršci. Njena poruka trebalo je da podrži radnike u strahu od gubitka posla, pošto je na vidiku bio talas racionalizacije. Objasnila je kako je u sopstvenoj karijeri uvek činila određene stvari u slučaju da njen radno mesto postane suvišno – pokrivala je dugove sa kreditne kartice, prodavala vikendice i tome slično. Bila je udata i nije imala dece; nedavno se pohvalila kako je potrošila hiljade dolara na jednu od gitara Bon Džovijskog tokom boravka na istočnoj obali. Njena preporuka da se radnici „pripreme finansijski i emocionalno“ imala je odjeka koji biste i očekivali.

Ironično, nakon godina provedenih u pomaganju pri korporacijskim racionalizacijama i prebacivanju izvođenja poslova na manje skupa mesta, na kraju sam i sam proglašen tehnološkim viškom u vreme ekonomskog krize 2008. Znao sam kako izgleda ceo proces – posao mi je bio da objašnjavam politiku kompanije onima koje otpuštamo – ali bio sam zapanjen kakav je neverovatan šok bio naći se na drugoj strani: „Ne otpuštamo sve, ali otpuštamo *tebe*.“

Godinama sam razmišljao o radu u neprofitnoj kompaniji, ali kriza je bila najgore vreme za ostanak bez posla. Nije bilo nikakvih novih poslova, i što ti je plata bila veća, teže je

bilo naći novi posao. Posle mnogo muke, dobio sam posao u neprofitnoj zdravstvenoj organizaciji.

Ispostavilo se da nije mnogo drugačija od profitnog sektora. Zapravo, upošljavali su mnogo ljudi iz finansijske industrije – profesionalce poput mene koji su nadgledali prekrajanje korporacija da bi i sami bili proglašeni viškom – kako bi postale što konkurentnije. Sada se i one restrukturiraju i otpuštaju radnike.

Pre nekoliko nedelja našao sam se u liftu sa menadžerkom koja tu radi već godinama. Bila je praktično oduševljena zbog tolikog otpuštanja: rekla je da će to uticati da neprofitni sektor postane efikasniji, što će mu omogućiti da lakše ispunи svoju svrhu. I evo je opet, mantra o vrednosti za akcionare u novom ruhu. Dokle god organizacije služe nekoj apstraktnoj svrsi umesto ljudima od krvi i mesa, nije važno da li ova apstrakcija predstavlja akcionare, mušterije ili čak opšte dobro.

Superzvezde

Zašto volimo Lejdi Gagu – ne samo pevljive melodije, već i kostime, glasine, *mitologiju*? Zašto smo fascinirani romantičnim komedijama i tok šou emisijama čak i kad vredaju našu inteligenciju i u suprotnosti su sa našim političkim stavovima? Zašto životi poznatih stranaca izgledaju toliko stvarniji od naših sopstvenih života?

Možda nas oni privlače jer su otelovljenje *naše* kreativnosti – kreativni potencijal svih potlačenih – kupljen od nas, koncentrisan i prodat nazad nama. Brus Springstin bi bio još jedan pevač – tekstopisac bez učitelja pevanja, proizvodnih inženjera, tehničara za svetlo i opčinjenih pogleda miliona; oni zajedno stvaraju najveći deo značenja koji mi u njemu vidimo, kao i iluziju da je on sam za to odgovoran. Pošto su ljudska bića društvene životinje, pažnja *stvara* značenje, samim tim i vrednost: kada svi potrče da vide šta se dešava, ni mi ne možemo da ne uradimo isto.

Stoga se kolektivna kreativnost i potencijal celog jednog društva preusmerava na nekoliko predvodnika. Naravno, mi ih volimo, ili barem volimo da ih mrzimo – oni predstavljaju jedini način da priđemo *sopstvenom* izmeštenom potencijalu.

Isto važi i za blokbastere poput *Borilačkog kluba* i *Avatar*a koji predstavljaju otuđenje koje kritikuju. Priče koje su se nekad pričale oko vatre sada cirkulišu tržištem, uključujući i priče koje ga kritikuju. Sada čak i kada sedimo oko vatre pre-pričavamo inserte iz filmova i sa televizije! Kad god pustimo film, umesto da stvaramo sopstvene priče i kulturu, potcenjujemo sebe – ne samo zbog činjenice da smo posmatrači,

koliko zbog pristanka da priovedaču u sebi pristupimo samo posredstvom ekonomije.

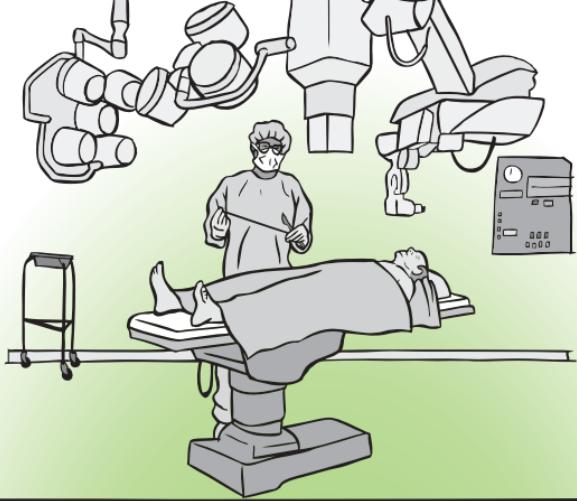
Možemo li ovo izbeći tako što ćemo napraviti sopstvene medije i stvoriti publiku bez superzvezda? Što više ljudi ubaci smisao u svoje živote i društveno okruženje, veće su im šanse da budu moćniji i sposobniji: setite se uloge koju je kontrakultura često imala u pokretima otpora. Ali u eri masovnih komunikacija, događanja bilo kog malog miljea mogu se učiniti beznačajnim; stvarnost je sastavljena od svačijih referentnih tačaka, ne samo od onih koje mi potkulturno biramo. U međuvremenu, fokusiranje na predstave sebe i drugih može da proizvede istu otuđenost kao i fokusiranje na slike neznanaca.

U medijacentričnom društvu pažnja je valuta kao i mnoge druge. Ona funkcioniše kao vrsta kapitala: što je više imate, to ju je lakše steći i nakon određenog momenta, prilivi stižu skoro automatski. Na nekim mestima, potreba za samom pažnjom skoro da je zamenila druge oblike ekonomskog nadmetanja – setite se graffiti tagova i internet mimova. Ali pažnja sa tržišta kvalitativno je drugačija od one kojom prijatelji i ljubavnici obasipaju jedni druge. Čak i najpoznatije zvezde ne mogu crpeti takvu vrstu potpore iz svoje slave; ako je stopa nesrećnih slučajeva među njima ikakav pokažatelj, slava je pre prepreka zdravim vezama. U tom smislu, slava odražava druge oblike uspeha u kojima nekoliko ljudi akumulira zamene za ono što su svi izgubili.

Nove decentralizovane tehnologije skoro svakom nude priliku da bude mikrozvezda: da širimo sopstvene slike u svetu u kom niko suštinski nema vremena da se fokusira na bilo koga lično. Umesto da preispita posledice neravnомерне preraspodele pažnje, ovo svakoga čini malim i samim. Otuđenje generisano postojanjem superzvezda ne umanjuje se krunisanjem većeg broja zvezda; već se povećava.

ČAK I KAD SU EMISIJE
"REALNE", LJUDI IPAK
GLUME LI RIJALITI ŠOLI
- GLUME SAMI SEBE.

DANAS, KAO DA SVI TO
RADE - ČAK I KAD NISU PRED
KAMEROM, ČAK I KADA UOPŠTE
NISU POZNATI.

Profesionalci

Šta advokati, računovođe, administratori, profesori i doktori imaju zajedničko? *Stručnost*.

Nema ničeg lošeg u tome znati kako se rade stvari. Ali stručnost se razlikuje od puke veštine. Ona podrazumeva privilegovani pristup sferi znanja kojoj drugi mogu prići samo putem posrednika.

Naravno, kada treba popraviti kola mnogo ljudi je u milosti automehaničara. Razlika je u tome što možeš naučiti kako se popravljaju kola, i niko te ne može sprečiti u tome da sam sebi popraviš auto – ali ne možeš jednostavno pročitati nekoliko knjiga i otvoriti radnju kao profesor. Mehaničari, stolarji, vodoinstalateri i druge zanatlije podložni su sličnoj vrsti kontrole kao i inženjeri i farmaceuti, ali što se više penjete ka vrhu piramide, kontrola je sve strožija i isključivija.

Stručnost konstruišu institucije koje uređuju i ovlašćuju one koji se bave profesijom, zakonski ih imenujući *profesionalcima*. Ovo isključuje amatere i ljude koji su svoje veštine stekli u nekim drugim okvirima. Ovakva isključivost nameće standarde kvaliteta i demotiviše težnju trgovaca robom sumnjivog kvaliteta za slobodnim preduzetništvom. Ali takođe se vodi računa o tome da određene veštine ostanu u privatnom domenu moćnih organizacija, tako pojačavajući podelu između *vlasti* i svih ostalih.

Ova podela izdiže profesionalce kao klasu, obezbeđujući im moć, prestiž, visoke prihode, i veću autonomiju nego što je ima većina radnika. Nije iznenadujuće da profesionalna udruženja koriste svoj uticaj kako bi zaštitili ove privilegije i disciplinovali svakoga ko ih ugrožava, uključujući i disiden-

te u sopstvenim redovima. Ovo takođe garantuje određenim obrazovnim institucijama monopol na tržištu ambicioznih profesionalaca.

Za razliku od praktičnih veština tipičnih za manje prestižne zanate, *stručnost* se često odnosi na sfere koje su u potpunosti društveno ustanovljene. Pojedinac ne može postati biskup ili advokat bez validacije crkve ili sudstva. Profesionalizacija drži običan narod na distanci od aspekata sopstvenog društva: umesto da praksi ili veru razvijaju lično, moraju se oslanjati na eksperte.

Posledice ove specijalizacije obuhvataju i naše odnose sa sopstvenim telom. Jednom davno, siromašni su praktikovali i imali pristup lečenju. Jedna od glavnih posledica lova na veštice od 14. do 17. veka bilo je potiskivanje ove narodne prakse; tokom narednih vekova, slične kampanje stavljale su medicinsko znanje i ovlašćenja u ruke sve manjeg broja ljudi, tako ostavljajući prostor medicini da postane monolitna profesija kojom dominiraju muškarci. Danas nam se naša tela čine kao nepoznanica, što omogućuje zdravstvenim i osiguravajućim kompanijama da se debelo bogate održavajući nas u životu.

U oblastima koje su profesionalizovane u skorije vreme, još je lako videti kako je ovo nametnulo hijerarhijski okvir prethodnim grarsruts inicijativama. Na primer, kako su pokreti protiv nasilja u porodici i seksualnog zlostavljanja tražili novčanu podršku od fondacija i vladinih agencija, tako su se transformisali u organizacije za pružanje usluga koje zahtevaju odgovarajuće kvalifikacije za svoje zaposlene. Danas ni sami autori priručnika koje koriste neke od ovih organizacija ne bi imali potrebne kvalifikacije za posao u njima.

Profesionalizacija privatizuje veštine i inovacije koje su nekada slobodno cirkulisale i tako onemogućava pristup njima, osim putem ekonomije. To je jedan od načina na koji kapitalizam centralizuje veštinu i legitimitet, kao i bogatstvo.

Ekskluzivnost je naš posao.

Menadžeri srednjeg nivoa

Menadžerka srednjeg nivoa istovremeno je i radnik i predstavnik kapitalističke klase. Ona je primorana da se ponaša kao direktorka, ali bez iste novčane nadoknade.

Poput radnika ispod nje, ona mora da sporovodi odluke u kojima nije učetvovala – i kada se dobro pokaže, zasluge primaju oni koji joj izdaju naređenja. Poput direktora iznad nje, ona ne može prosto prodavati sate svoga života, već se mora *sjediniti* sa poslom i nositi ga sa sobom kući. Njena je dužnost da sprovodi korporativnu politiku, motiviše radnike i održava svakodnevnu disciplinu i kontrolu. Svi iz menadžmenta srednjeg nivoa nadaju se brzom napretku na neki viši položaj – ali što si bliži vrhu piramide, broj položaja je manji.

Pre nekoliko decenija, kada su radnici mogli raditi za istu korporaciju čitavog života, radno mesto u menadžmentu srednjeg nivoa delovalo je kao korak u laganom, stabilnom procesu napredovanja. Taj se san okončao 1980ih godina, kada je tehnološki napredak omogućio korporacijama da „racionalzuju“ broj srednjih menadžera za nekoliko hiljada. Ipak, menadžment srednjeg nivoa je preživeo, i kao specifična uloga u ekonomiji i kao egzistencijalno stanje koje pogarda sve sem nekolicine na samom vrhu i dnu piramide. Oni iznad nas upravljavaju nama, a mi upravljamo onima ispod nas – ali koliko dugo ćemo izdržati tako?

„ Na prelasku sa manualnih veština na umetnost prodaje i usluživanja ljudi, lične crte radnika se uključuju u sferu razmene i postaju roba na tržištu rada. Ljubaznost i srdačnost postaju aspekti personalizovane usluge ili odnosa sa javnošću velikih firmi, koje su uvedene da bi pospešile prodaju. Takvim licemjerjem pred neznancima uspešan pojedinac instrumentalizuje svoju pojavu i ličnost.

Iskrenost je pogubna po čovekov posao, sve dok pravila veštine trgovanja i biznisa ne postanu istinski aspekt nečije ličnosti. Takt je niz malih laži o osećanjima, sve dok na kraju sebe ne očistimo od tih osećanja.

Tržište ličnosti, najjača posledica i simptom velikog izložbenog salona, naglašava sveprožimajuće ne-poverenje i otuđenje karakteristično za stanovnike metropole. Bez zajedničkih vrednosti i uzajamnog poverenja, novčani lanac koji povezuje ljude jedne sa drugima u prolaznom kontaktu postaje suptilan na desetine načina i duboko zagriza sve oblasti života.

Od ljudi se traži da glume zainteresovanost za druge, da bi njima manipulisali. Tokom vremena, širenjem ove etike, čovek uči da je manipulacija neizostavni deo svakog ljudskog kontakta. Ljudi se otuđuju jedni od drugih dok se svako potajno trudi da instrumentalizuje onog drugog, posle nekog vremena krug se zatvara: čovek i sam od sebe stvara sredstvo i od tog sredstva se otuđuje.“

– Č. Rajt Mils,
Beli okovratnici: američka srednja klasa, 1951.

Samozapоšljavanje

Samozaposlenost opisuje široku paletu položaja – od učitelja i bejbisitera do vlasnika malih prodavnica, od prodavaca cveća na uglu ulice do uspešnih umetnika „kreativne klase“. Samozaposlenost se povezuje sa ličnom slobodom; ali vođenje svog ličnog biznisa uglavnom iziskuje više vremena nego kada radite za korporaciju, i bez nužno veće zarade.

Ako je problem sa kapitalizmom taj što gazde ne plaćaju svojim radnicima punu cenu njihovog rada, samozapošljavanje se čini kao rešenje: kada bi svi radili za sebe same, zar to ne znači da niko ne bi mogao biti eksploratisan? Ali eksploracija nije samo pitanje postojanja gazde – ona je posledica neravnomerne raspodele *kapitala*. Ako se sav vaš kapital sastoji od štanda za prodaju sladoleda, nećete akumulirati profit istom brzinom kao i stanodavac koji je vlasnik zgrade u kojoj živate, čak i ako ste oboje jedini vlasnici. Obrasci koji koncentrišu kapital u sve manji broj ruku mogu se jednakom lako odigrati između dva poslovna entiteta, kao i *unutar* njih samih.

Dakle, samozapošljavanje nije isto što i samoopredeljenje. Samozapošljavanje ti daje veća *ovlašćenja*, ali ne i veću *slobodu*: sam vodiš svoje poslove, ali samo po uslovima tržišta. Biti samozaposlen jednostavno znači sam organizovati prodaju svog rada i preuzeti na sebe sve rizike konkurenčije. Zamislite koliko korporacija je dobro zaradilo prodajući robu i usluge ambicioznim preduzetnicima koji su se ubrzo povukli iz posla i vratili se najamnom radu.

Poput minijaturnog magnata, samozaposlena radnica preživljava i stiče resurse tačno u onoj meri u kojoj obrće profit.

Ona mora da usvoji logiku tržišta više nego najamni radnik, ozbiljno uzimajući u obzir njegove pritiske i vrednosti. Preduzetnica se uči da preispita sve sa stanovišta tržišne vrednosti, od svog vremena do ličnih odnosa. Ona počinje sebe da gleda isto kao što kompanija za drvnu građu gleda šumu; svaka preduzetnica je istovremeno gazdarica i gazdaričin izvršilac, sama njena psiha se deli na kapitalistički i eksplatisani deo. Na kraju, efikasnije je za radnike da nadgledaju svoju sopstvenu integraciju u tržište, nego da im to nameću korporacije ili vlasti.

Shodno tome, danas smo svedoci pomaka sa paradigmе radnika–kao–zaposlenog na paradigmу radnika–kao–preduzetnika: umesto da samo izvršavaju uputstva i nose kući platu, čak se i radnici koji nisu samozaposleni ohrabruju da se angažuju na isti način. Napredni učitelji pokušavaju da od svojih studenata naprave „aktivne učenike“ umesto da ih samo indoktriniraju; komandanti prebacuju taktičko donošenje odluka pojedinačnim jedinicama čija obuka ističe „borbenu gotovost“, a ne samo dobru volju da izvršavaju naređenja. Kako poslovi postaju sve nesigurniji, radno iskustvo postaje investicija s ciljem da se obezbedi posao u budućnosti – tvoja radna biografija jednak je važna kao i plata. Poslednji samostalni stari zanati izumiru, ali preduzetnik može biti uzoran građanin svetskog poretku koji se još uvek gradi. Prevaziđena priča o nezavisnosti i oslanjanju na samog sebe absurdna je jer su obe stvari postale nemoguće: umesto da neguje nezavisnost, suština modernog samopravljanja je da se svaka individua uniformno inkorporira u ekonomiju.

Uprkos ovakvim dešavanjima, neki još uvek smatraju lokalna nezavisna preduzeća alternativom korporativnom kapitalizmu. Naivno je umišljiti da mala preduzeća treba više da polažu račune svojoj zajednici: poslovni poduhvati raznih vrsta uspevaju ili ne u zavisnosti od toga koliko su uspešni u izvlačenju profita *od* zajednice. Male firme mogu steći verne mušterije tako što će biti malo manje grabežljive, ali samo u meri u kojoj se to doživljava kao *advertajzing*, i samo ukoliko mušterije mogu priuštiti da dodatno plate za

ovaj luksuz. U poslovnom svetu, „društvena odgovornost“ je ili marketinška strategija ili hendikep. Dihotomija između lokalnih preduzeća i multinacionalnih kompanija postoji samo da bi preusmerila ljude frustrirane kapitalizmom u pružanje podrške malim kapitalistima, dajući legitimitet poslovnim poduhvatima koji će na kraju ili akumulirati kapital na tuđi račun ili će biti zamenjeni nekim nemilosrdnjim rivalima.

Postojala su mnogobrojna društva koja nisu verovala u privatno vlasništvo kapitala, ali nijedan istoričar nikada nije zabeležio društvo u kome je kapital ravnomerно raspoređen unutar populacije koju čine samostalni biznismeni. Takva stvar može potrajati samo onoliko koliko je potrebno da neki od biznismena počnu da zarađuju na ostalima. Oslanjanje na mala preduzeća kako bi se rešili problemi koje stvara kapitalizam je manje realistično od pokušaja da se sam kapitalizam dovede do svog kraja.

Fabrike

Fabrike koje proizvode većinu robe koju danas smatramo neophodnim potrepštinama pojavile su se krajem 18. veka sa početkom industrijske revolucije. To je transformisalo proizvodnju, poljoprivrednu, prevoz, i skoro sve druge aspekte života.

Od samog početka, mehanizacija je podsticala otpor. Nekoliko vekova poljoprivredne privatizacije je već oteralo seljake sa njihove zemlje, a sada su nove tehnologije svodile vešte zanatlje na prosjake. Smrdljivi, bučni fabrički gradovi mora da su izgledali kao mesta iz samog pakla, usisavajući one koji su ostali bez poseda, konstruišući paklenu mašinu od njihovih tela. Zauzvrat, ludisti su spaljivali pogone i mašineriju, predstavljajući toliku pretnju da je u jednom trenutku više britanskih trupa bilo raspoređeno u borbi protiv njih nego protiv Napoleona.

Fabrički sistem je imao svoje prednosti i mane za kapitaliste koji su ga stvorili. S druge strane, ustanovio je njihovu moć kao vlasničke klase: zanatlje koje su radile kod kuće sa svojim ličnim alatima jednostavno se više nisu mogle nadmetati. Ovo je omogućilo kapitalistima da direktno kontrolišu aktivnost radnika, dok su ranije samo mogli da kupe proizvode rada. Štaviše, industrijalizacija je dala kapitalistima nekoliko nacija ogromnu prednost nad konkurencijom iz inostranstva, pripremajući teren za brutalni novi talas evropske kolonizacije.

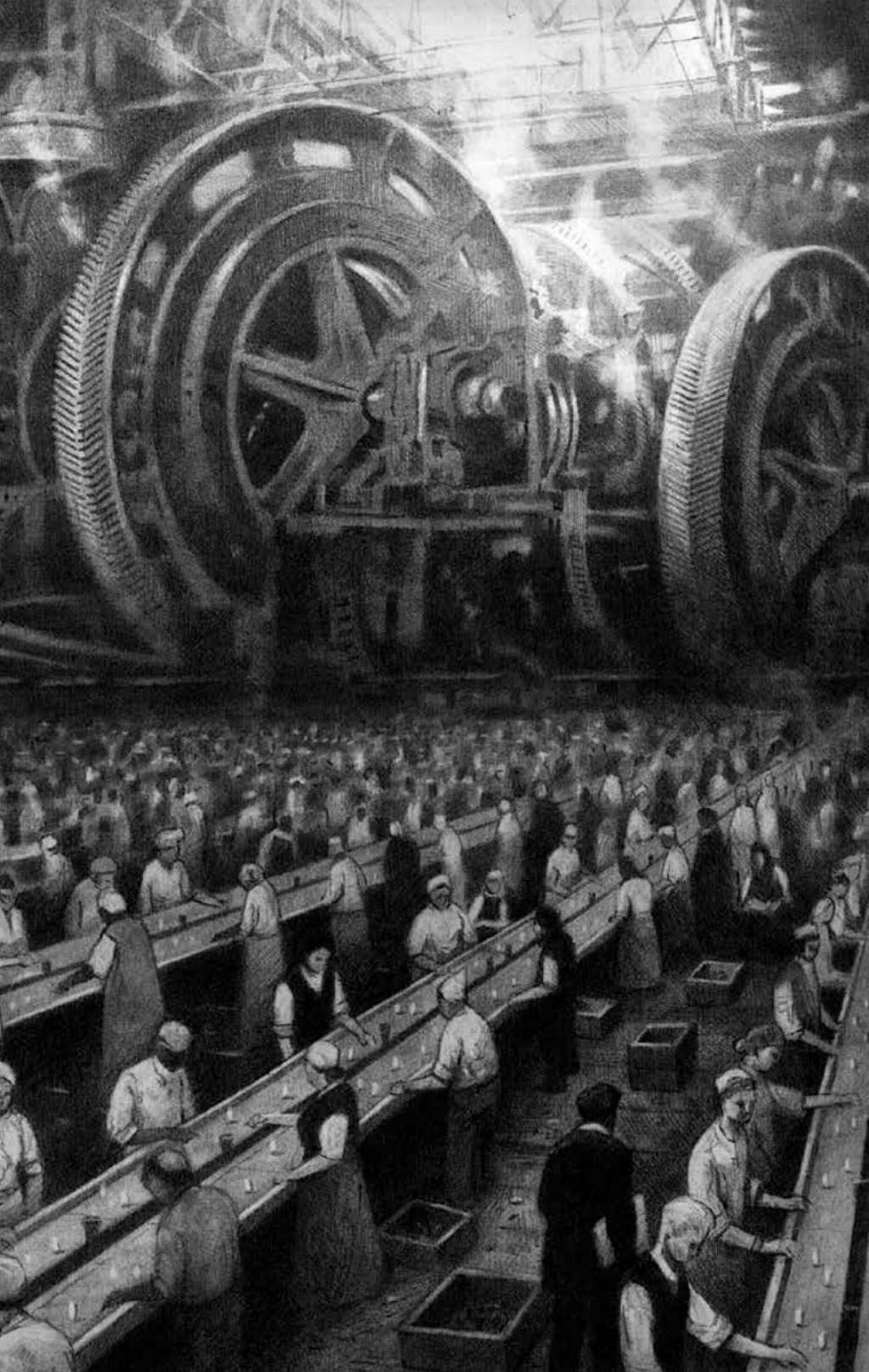
S druge strane, mehanizacija je zahtevala dotad neviđenu koncentraciju radnika, kako u samim fabrikama, tako i u urbanim centrima gde su fabrike bile locirane. Ova

koncentracija je mogla imati eksplozivne posledice, što se i dogodilo 1871. kada su radnici i siromašno građanstvo digli bunu protiv francuske vlade da bi ustanovili kratkotrajnu Parisku komunu. Čak ni između takvih pobuna, kapitalisti nisu bili otporni na štrajkove, i nikada nisu znali kada bi manji nemir na radnom mestu mogao eskalirati u ustanak.

Vlasnici fabrika su imali još jedan problem. Mogli su proizvesti više robe nego ikada pre, ali su dosezali granice tržišta: jednostavno nije postojalo dovoljno bogatih ljudi da kupi sve što su oni mogli da proizvedu. Pošto im je svaki sat rada donosio profit, poslodavci su potlačeni puk terali da radi koliko god je mogao. Ali kako je otpor rastao, a prihodi se smanjivali, kapitalisti su morali pronaći drugi način da maksimiziraju profit. Umesto da iscede još koji sat rada od radnika, rešili su da povećaju proizvodnju svakog radnog sata. Koristeći dotad neviđena ovlašćenja za nadgledanje koje im je dala fabrika, reorganizovali su radni proces kako bi ga učinili još efikasnijim i intenzivnijim.

Početkom 20. veka automobilski magnat Henri Ford pogodio je dobitnu kombinaciju montažnih traka, standardizacije i jeftinih proizvoda, ustoličavajući eru masovne proizvodnje i potrošnje. Ford je i samu fabriku posmatrao kao mašinu i potrudio se da od njenih radnika stvari što efikasnije zupčanike. Na taj način su zadaci postajali sve više specijalizovani i repetitivni, tako da su radnici imali sve manje i manje uvida u ukupan kontekst svog rada. Tokom sledećih nekoliko decenija, kako su masovna proizvodnja i masovna potrošnja postale norma širom sveta, ovo otuđenje se na kraju odrazilo na društvo, koje je postalo vrsta društvene fabrike koja funkcioniše u skladu sa logikom montažne trake. Škole su masovno proizvodile međusobno zamenljive radnike spremne da zauzmu položaje bilo gde; automobili su urezali nove tokove trgovine na krajoliku u obliku autoputeva i predgrađa.

Naravno, radnička populacija je bila još uvek opasno koncentrisana, i ovo intenziviranje rada imalo je potencijal da pokrene intenziviranje otpora. Upotreba automatizacije otežala je održavanje konkurentnosti u fabričkim halama

na način kako su to činili Fordovi prethodnici. Još gore, radnike je toliko odbijalo otupljujuće iskustvo rada na montažnoj traci, da su masovno davali otkaz; Ford je konstantno gubio novac obučavajući nove radnike.

Njegovo rešenje bilo je da potkupi kompletну radnu snagu tako što će svojim radnicima dati udela u industrijskom prosperitetu. Počevši od 1914. Ford je svojim fabričkim radnicima plaćao dvostruko više nego konkurenca, odredio im osmočasovno radno vreme i ponudio im plan podele dobiti kako bi mogli da kupe isti Ford model T koji su proizvodili. Širenje tržišta automobila koje je zatim usledilo omogućilo je Fordu da pokrije troškove visokih nadnica tako što je po-većavao proizvodnju i prodaju iz godine u godinu. Ovaj kompromis je ubrzo zaživeo u industrijalizovanim krugovima; u suštini, ovo je označilo stvaranje savremene srednje klase, zajedno sa savremenim slobodnim vremenom. Kapitalisti su rešili da ovo iskoriste koliko mogu; izmislili su masovnu potrošnju da bi se novac i vreme koje su davali na kraju vratilo njima samima.

Podizanje nadnica pomoglo je Fordu da osujeti pokušaje osnivanja sindikata u fabriци. Ali dugoročno gledano, jedini rezultat njegovog kompromisa bio je u tome da su sindikati, dugogodišnja odmetnička opozicija kapitalizmu, konačno našli suštinsku ulogu u njegovom funkcionisanju. Nateravši poslodavce da nadnice budu dovoljno visoke da radnici sebi mogu priuštiti robu široke potrošnje, sprečavali su kapitaliste da unište svoju sopstvenu potrošačku bazu. Fokusiranjem na ugovore o zaradama, sindikati su preusmerili borbu radnika sa direktnе revolucije na institucionalizovano kolektivno cenkanje. Sindikalna birokratija nastala je rame uz rame sa korporativnom birokratijom, potpomognuta profesionalcima čiji je glavni interes bio da napreduju u karijeri. Sindikati su prestali da se protive intenziviranju i ekspanziji samog rada – ono što je bilo dobro za rad, bilo je dobro i za sindikate, bez obzira na to da li je bilo dobro i za radnike.

Ova profesionalizacija radničke borbe odigrala se i u „zemljama u razvoju“, transformišući borbu protiv rada u borbu za veći ideo u proizvodima rada. Ironično, tamo gde

se kapitalistička klasa nije dovoljno razvila da sproveđe Fordove inovacije, nametali su ih birokratski predstavnici radničke borbe. U sovjetskoj Rusiji, na primer, „fordizam“ je bio prihvaćen kao model za brzu industrijalizaciju. Josif Staljin sa odobravanjem je govorio da je „američka efikasnost nesavladiva sila koja ne zna i ne poznaje prepreke“ dok je upravljao brutalnom tranzicijom ka mehanizovanoj poljoprivredi nauštrb života miliona. Moguće je videti bolješevičku revoluciju kao egzotičnu verziju fordovskog kompromisa, u kom su radničke borbe usmerene u podršku nove birokratske vladajuće klase u zamenu za udeo u robi široke potrošnje.

U svakom slučaju, kompromisi unutar kapitalizma retko su dugo trajali. Početkom 1960ih, kapitalisti su se suočavali sa novom random kriza dok su njihove strategije za ekonomsku ekspanziju još jednom dosegle svoj limit, a nova generacija radnika se odvojila od sindikata da bi se bunila protiv rada. Omladinski pokreti koji su prodrmali svet od Pariza i Praga do Čikaga i Šangaja često su svoje projekte uokviravali utopijskom terminologijom, ali su se borili protiv nečeg konkretnog i poznatog: pomirenosti svojih roditelja sa eksploracijom. Cena ove pomirenosti postajala je očigledna u propasti prirode i otuđenja od svakodnevnog života. Istovremeno, industrije koje su najviše imale koristi od fordovskog kompromisa – one koje proizvode automobile, kućne aparate i drugu dugotrajnu robu – počele su da propadaju pošto je sve manje ljudi kupovalo njihove proizvode.

I tako, kao i Ford pre njih, kapitalisti su reorganizovali procese proizvodnje i potrošnje da bi ih učinili stabilnijim i profitabilnijim. Uz pomoć novih komunikacionih tehnologija, širili su proizvodnju po celoj planeti, zaobilazeći sindikate i buntovnu radnu snagu i eksploratišući one koji su bili najočajniji. Poslodavci su sa dugoročnog zapošljavanja prešli na fleksibilnije oblike rada, kako bi rizike tržišta svalili direktno na radnike. Ekonomije razmera, u kojim su korporacije štedele novac masovnom proizvodnjom nekoliko standardzovanih artikala, poboljšane su ekonomijama opsega, u kojima je ista infrastruktura korišćena da se

proizvede širok asortiman artikala. Potrošačka tržišta su se granala, pojedinac kog je stvorila masovna proizvodnja – konformista koji ništa manje nije predstavljao stvarnu pretnju javnom poretku u vreme nemira, zamenjen je beskrajnim nizom različitih potrošačkih identiteta. Na taj način je radna snaga koja je ujedinjena bila tako opasna, postala fragmentirana u svakom smislu.

Opet su ove promene u proizvodnji i potrošnji bile utisnute u društvo i zemlju. U SAD, socijalna fabrika više ne proizvodi radnike koji nameravaju da investiraju svoje cele živote u jednu karijeru; napredni industrijski gradovi pret-hodnog veka postali su opustošeni Rast Belt (tzv. „Pojas rde“, industrijska zona severoistočne Amerike – prim. prev.) prošaran kafićima i univerzitetima.

Danas još uvek postoje fabrike, ali kompjuterizovana oprema i obrada podataka omogućavaju im da zaposle sve manje i manje radnika. Sve veći višak radne snage apsorbuje uslužni sektor u bogatim delovima sveta; u siromašnim zemljama, radnici se snalaze sami. Kao što je Ford uredio fabriku po uzoru na mašinu, pokretna montažna traka predstavlja model za globalne snabdevačke lance, mreže velikih i malih proizvođača koje su unajmili i kojima koordiniraju džinovske korporacije: sirovi materijali mogu se proizvesti u Indiji i Brazilu, sklopiti u Hong Kongu i prodati u Los Angelesu. Za razliku od nekadašnjih fabrika, ove mreže nisu podložne opasnostima koje stvara koncentrisana radna snaga; ako jedan zglob ove ogromne montažne trake postane buntovan, njegova uloga može biti prebačena na drugi zglob, ako treba i na dugi deo zemaljske kugle.

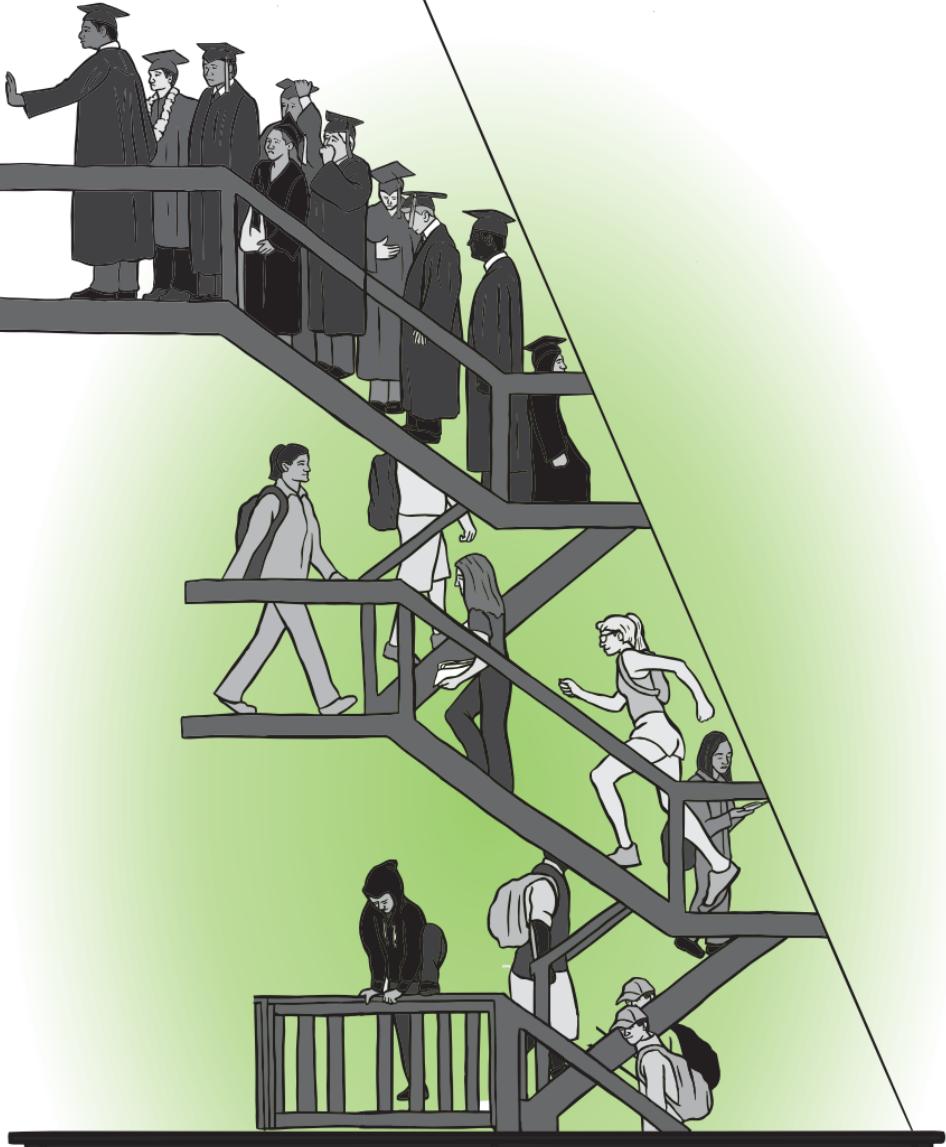
Paradoksalno, ova „postfordovska“ ekonomija oživljava oblike rada za koje se činilo da su nestali sa usponom automatizacije. Pošto većim industrijama više nije potrebna većina ljudi koje je kapitalizam lišio svojine, radnike možete izrabljivati za male pare širom sveta – po tehnološki slabo opremljenim, bednim radnim mestima koja zahtevaju mala ulaganja u specijalizovanu mašineriju. Takve izrabljivačnice savršeno odgovaraju fluidnim zahtevima savremene proizvodnje, koja jednoga dana traži prošivanje patika,

a sledećeg rukava na majici. One su često jedini način da se odgovori na potražnju potrošačkog tržišta zasnovanog na novinama i jedinstvenosti miliona različitih proizvoda.

U ovom kontekstu, sindikati su bolno preteknuti i prevaziđeni. Institucionalizovana regulacija radne snage više nije neophodna da bi se stabilizovalo tržište, tako da se njihova korisnost po kapitalizam završila; ni proizvodnja više ne zavisi od krutih demografskih koncentracija koje su nekada bile ozbiljna pretnja poslovanju. Antikapitalisti još uvek smišljaju nove oblike otpora koji bi zamenili sindikate i štrajk.

ra·tion·al·ize (rāsh'ə-nə-līz') *v. –tr.* 1. Attempt to explain or justify (one's own or another's behavior or attitude) with logical, plausible reasons, even if these are not true or appropriate: *she couldn't rationalize her urge to return to the cottage*. See note at LIE. 2. Make (a company, process, or industry) more efficient by reorganizing it in such a way as to dispense with unnecessary personnel or equipment: *his success was due primarily to his ability to rationalize production*.

Racionalizovati, prelazni glagol 1. Pokušaj da se objasni ili opravlja (sopstveno ili tuđe ponašanje ili stav) logičkim, uverljivim razlozima, čak i kad nisu istiniti ili odgovarajući: Nije mogla racionalizovati svoju potrebu da se vrati u kolibu. Pogledati belešku pod LAGATI 2. Učiniti (firmu, proces, ili industriju) efikasnijom pomoću reorganizacije tako što se oslobođite nepotrebног osoblja ili opreme: Za njegov uspeh prvenstveno je bila zaslužna njegova sposobnost da racionalizuje proizvodnju.

Nastavnici i studenti

Svako ko je provodio vreme sa malom decom zna koliko vole da uče. Od samog početka, deca imitiraju sve oko sebe. Bez ovog instinkta koji omogućava svakoj novoj generaciji da pokupi znanje i veštine prethodnih generacija, naša vrsta bi odavno izumrla.

Potrebno je mnogo da bi se ova prirodna dečja radoznalost ugušila. Morate ih odvojiti od njihovih porodica, izolovati ih u sterilnom okruženju sa samo nekoliko poslom zatrpanih odraslih, i naučiti ih da je učenje disciplina. Morate ih poslati u školu.

Tek u 19. veku masovno obrazovanje je steklo priznanje u Evropi. Porodica, najstarija institucija socijalizacije više nije bila dovoljna da bi pripremila decu za uloge u društvu koje se menja – pogotovo u slučaju radničkih porodica koje je sve više komadala industrijska revolucija. Od trenutka kada su postavljena ograničenja za dečiji rad, deca su morala *negde* provesti dan. Vlade su u obaveznom školovanju videle način da se stvori poslušno stanovništvo: pokorni vojnici za vojsku, saglasni radnici za industriju, vredni službenici i činovnici. Društveni reformatori su to videli drugačije, kao način da se unapredi čovečanstvo – ali vlade su bile te koje bi proces sprovele.

Obavezno obrazovanje širilo se zajedno sa industrializacijom, da bi na kraju i samo obrazovanje postalo industrija za sebe. Inkarnacija industrije kojom upravlja država još uvek funkcioniše da bi sklonila decu sa ulica i da bi ih programirala prema standardizovanim nastavnim sadržajima. Privatna inkarnacija postala je profitabilni sektor ekonomije:

apstrahovano iz svakodnevnog života, obrazovanje je roba koja se kupuje i prodaje kao i bilo šta drugo.

Šta se može učiniti sa svim suvišnim radnicima u mehanizovanom svetu, u kom kase za samoposluživanje u supermarketu i elektronska prijava na aerodormu zamenjuju poslove koji su nekada integrirali građane u društvo? Jedno rešenje je da se odloži njihov prelazak u radnu snagu. Današnja ambiciozna radnica provodi više vremena nego ikad pre učeći kako da stekne prednost i što duži spisak preporuka, još jednu ključnu stvar njene radne biografije. Ovo pomaže da se pošalje poruka kako su nesreće nezaposlenih i neuspješnih njihova sopstvena greška – trebalo je više da se obrazuju.

U vreme kad je moć bila uglavnom nasledna, samo bogati i moćni slali su svoju decu u školu. U sadašnjoj kreditnoj ekonomiji, u kojoj mnogi radnici žive preko svojih mogućnosti u nadi za boljškom, mnogo je lakše težiti bogastvu i moći – ali po određenoj ceni. Ukoliko želite pristojan posao, morate platiti hiljade ili desetine hiljada za potrebno obrazovanje. Ovo ostavlja studente decenijama zarobljene u dugove, primoravajući ih da prodaju sebe gde god tržište hoće da ih primi – što je finiji oblik ugovornog ropstva. Što je više obrazovana radna snaga, poslodavci su sve izbirljiviji; a u nestabilnoj ekonomiji, radnici iznova i iznova moraju da se vraćaju u školu.

Danas se o diplomi otvoreno govori kao o investiranju u kapital. Diploma donosi određenu vrednost potencijalnom budućem prihodu, no međutim neke diplome su vrednije od drugih. Sada se govori o smanjivanju studentskih kredita za studente manje profitabilnih oblasti kao što su društvene nauke. Ovo prati logiku tržišta, pošto će oni koji stiču takvo obrazovanje imati slabije šanse da te kredite otplate – čak i ako te naučne oblasti mogu poboljšati ljudski život na način koji ne podleže finansijskoj kalibraciji. U međuvremenu, mere štednje uklanjanju poslednje ostatke univerziteta kao oaze za učenje koje je samo sebi svrha.

Naravno, milioni mlađih ljudi ne nadaju se odlasku na koledž. Od malih nogu deca se postavljaju na jedan od dva obrazovna koloseka u skladu sa društvenom klasom; oni

mogu biti u obliku privatnih ili državnih škola, škola u predgrađu ili u centru grada, ili časova za „napredne“ nasuprot časovima za sve ostale. Za većinu onih unapred osudenih na neuspeh, školski sistem je džinovski rezervoar; pobunjenici se direktno prebacuju iz pritvora u zatvor. Mnoge škole sada nalikuju zatvorima, sa policajcima, detektorima za metal, i ostalim mehanizmima za normalizaciju autoritarne kontrole od malih nogu.

Uprkos zasićenosti tržišta diplomiranim studentima, neki liberali i dalje smatraju da je rešenje za siromaštvo i druge probleme više obrazovanja. Ali što se više penjemo uz piramidu, ima sve manje poslova; nijedna količina državnog obrazovanja ne može ovo promeniti. U najbolju ruku, diplomci iz siromašnijih porodica mogu zameniti one na privilegovanim polazajima, ali za svaku osobu koja se penje uz društvenu lestvicu, neko drugi mora niz nju da se spusti. Više obrazovanja obično znači i više duga.

Još jedno liberalno učenje smatra univerzitet *tržištem ideja*. Metafora tržišta govori sama za sebe: poput ljudskih bića, ideje moraju da se takmiče na neravnom terenu kapitalizma. Neke podržavaju kancelari i medijski moguli, milioni ili milijarde dolara, čitavi vojno – industrijski kompleksi; druge se doslovno rađaju u zatvoru. Uprkos ovome, one koje izbjiju na vrh prosto moraju biti najbolje – baš kao što i najuspešniji biznišmeni moraju biti superiorniji u odnosu na ostale. Prema ovom učenju, kapitalizam istrajava jer se svi, od milijardera do posluge, slažu da je to najbolja *ideja*.

MI PODUČAVAMO
VI RADITE
ONI PROFITIRAJU

Ali studenti ne razvijaju svoje ideje u vakuumu; na njihove zaključke moraju da utiču njihovi klasni interesi. Što više napredujete u obrazovnom sistemu, to će studentski milje biti bogatiji, pogotovo sa sve većim školarinama i sve manjim državnim stipendijama. Shodno tome, reakcionarne ideje sve više akumuliraju akademski prestiž. Ako neki konzervativci i dalje smatraju univerzitete izvorima radikalizma, tako je jer klasni interesi profesora nisu toliko reakcionarni kao što su to interesi direktora.

Ovo ne znači da se bogata deca radaju težeći da budu broj jedan. Socijalno inženjerstvo potrebno je jednakog za proizvodnju povlašćenih menadžera kao i za proizvodnju poniznih radnika. Većina ovoga se dešava neprimetno. Na primer, nastavni program za najbolje studente ne sadrži ništa o uzgajanju i pripremi hrane, krojenju ili prepravljanju odeće, ili popravci motora; ovim se implicira da ako ovi studenti uspeju u životu, uvek će biti siromašnih ljudi koji rade ove stvari umesto njih. Stoga ih obrazovanje koje ih priprema da zadrže moć istovremeno onesposobljava kada je reč o njihovim osnovnim potrebama van ekonomije, čineći da svaka alternativa deluje istinski opasna po život.

Iako su nastavnici na liniji fronta, gde nameću disciplini siromašnima i legitimizuju privilegije bogatih, zapravo nisu oni krivi. Mnogi nastavnici su sjajni ljudi. Neki mogu biti odlični mentorji ili prijatelji van škole. Mnogi su propustili priliku da zarade više jer veruju da je podučavanje važno iako je slabo plaćeno. Ali uglavnom ih uloge koje su im nametnute u učionici sprečavaju da iskoriste svoje talente i želju da postupaju ispravno sa sledećom generacijom. Ovde, kao i svuda, sistem osnažuju oni koji misle da ga mogu reformisati.

Uslužna industrija

Pre dva veka posao većine američkih radnika bio je da izvlače resurse direktno iz zemlje – obrada zemlje, ribarstvo i rudarstvo. Industrijska revolucija povukla je veći deo ove radne snage u proizvodnju. Od tada, tehnološki napredak stalno smanjuje potrebu za radom u poljoprivredi i proizvodnji, dok su se fabrike prebacile preko okeana, gde ima jeftinije radne snage. Tako danas ogromna većina američkih radnika pruža usluge umesto materijalnih dobara.

Standardizacija i mehanizacija koju je Ford uveo u fabriku pojavila se u uslužnom sektoru u narednoj generaciji. Korporativne franšize poput Volmarta i Mekdonalda industrijalozovale su potrošački deo tržišta transformišući društveni teren masovnim brendiranjem i publicitetom; u međuvremenu kol centri uveli su model pokretne montažne trake u lično usluživanje. Mala preduzeća koja su pružala usluge na istim tržištima kao i ovi giganti jednostavno više nisu mogla da se takmiče. Sledeća generacija malih preduzeća morala je da se usmeri na pružanje specijalizovanog luskuza umesto osnovnih stvari: prodavnice zdrave hrane, retro butici, andergraund mesta za zabavu. Ovo je bilo u skladu sa raznovrsnošću potrošačke robe koja je pratila ekonomsku krizu 1970ih: isto kao što su se modeli proizvodnje premestili sa zanatskih radionica preko fabrika do izrabiljivačnica, potrošnja se premestila sa malih vlasničkih radnji na korporativne lance potpomognute samostalnim prodavnicama.

Danas uslužni sektor uključuje ogroman izbor zanimanja. Na jednom kraju su poslovi belih okovratnika poput progajke i programiranja, koji više liče na menadžment nego na

uobičajene aktivnosti eksplotisanih. Na drugom kraju su restorani brze hrane i kol centri, koji se razlikuju od fabrika samo po tome što ništa ne akumuliraju, bez obzira na to koliko vredno rade za svog poslodavca.

Ovi ekstremi počinju da liče jedni na druge. Kvalitetni poslovi kao što je podučavanje sve više podležu korporativnoj standardizaciji koja zamenjuje individualne veštine tradicionalno povezivane sa profesionalnim radom sa impersonalnim procedurama i protokolima koje svako može da prati. U međuvremenu, industrije poput prehrambene sve više zahtevaju ruho stručnosti – moramo biti putujući konsultanti, baristi ili „profesionalci za sendviće“ samo da bismo zadržali honorarni posao. U celom uslužnom sektoru kapitalisti zahtevaju istu stvar: *fleksibilna prilagođavanja*. Nema ništa više mesta za „ali ja sam ovde nov“ nego za „pa valjda ja znam da radim svoj jebeni posao“.

Tehnološki napredak zamenjuje usluge robom na isti način kao što zamenjuje proizvodne poslove mašinama. Pre nekoliko generacija bogati su zapošljavali služavke za pranje suđa, ali danas većina domaćinstava opremljena je mašinama za pranje suđa. Dakle, dok su inovacije za uštedu radne snage premestile veći deo ekonomije u uslužni sektor, uslužni poslovi koji su preostali su oni koje nije bilo lako pretvoriti u robu – ili oni za koje je lakše kupiti radnike nego mašine.

Kao posledica toga, tranzicija sa proizvodne ekonomije na uslužnu dovela je do porasta zaposlenosti žena. Žene su uglavnom bile manje plaćene, pa su se mogle bolje nadmetati sa mašinama za poslove. Postoje delovi sveta gde je proizvodni sektor kojim dominiraju muškarci gotovo u potpunosti zamenjen uslužnim sektorom kojim dominiraju žene. U američkim domaćinstvima, prelaz sa jedne na dve plate pomogao je da se zamaskira opšti pad u zaradama.

Ali zašto bi u ekonomiju ušlo još radnika u trenutku kada su proizvodni poslovi u procesu eliminacije? I kako kapitalista može da obrne profit od rada koji ništa ne proizvodi?

Ne treba da nas zbuni sopstveno iskustvo: barem jedna-ka količina novca se stvara danas u proizvodnji koliko i pre pedeset ili sto godina. Razlika je u tome da nas je tehnologija

HANG IN THERE

sve učinila zastarelim. Pošto je sve manje radnika potrebno da bi se proizvela materijalna dobra, sve više ljudi završava tražeći posao, a to snižava plate. Kada su plate niske, za kapitaliste je jeftinije da zaposle radnike koji ne rade ništa drugo osim što promovišu njihove proizvode; a pošto i njihovi konkurenti mogu postupiti isto, primorani su da to i učine kako bi ostali konkurentni. Ovo ne važi samo za predstavnike prodaje, već i za nasmejano lice u prodavnici obuće, predusretljivi glas na liniji za pružanje tehničke pomoći, uslužnog meštanina na turističkoj destinaciji, kancelarijskog radnika u Birou za bolje poslovanje.

Ovo objašnjava zašto se tako velik deo uslužne industrije fokusira na stvaranje ambijenta koji stimuliše konzumersku potrošnju: hoteli, kafići, restorani, kazina, marketing i advertajzing. U ekonomiji usluživanje mušterije postaje važnije od trgovачke robe; korporacije ne samo da prodaju stvari, već i pažnju, gostoljubivost, empatiju, asistenciju, interakciju – sve što je nekada bio slobodan deo društvenog života. Uslužna industrijia je tanak sloj živog mesa razvučen preko gvozdene mašinerije ekonomije, raspirujući motore želje koji je pokreću.

Ako bi kapitalizam bio samo način da se ispune materijalne potrebe, ne bi imalo smisla to što ljudi rade više sada kada je za proizvodnju potrebno manje rada. Ali kapitalizam nije samo način da se zadovolje materijalne potrebe; to je društveni sistem smešten unutar otuđenih veza. Dokle god ekonomija raspoređuje pristup resursima prema bogatstvu, napreci u proizvodnoj tehnologiji će jednostavno naterati radnike da zatraže drugi izvor prihoda. Mašini više nismo potrebni, ali još uvek joj je potrebno da radimo.

Srećom po kapitaliste, organizovanje protiv rada je čak i teže u uslužnom sektoru nego što je bilo u fabriči. Poput eksplorativnih radnika, uslužni radnici su rasuti po hiljadama individualnih radnih mesta sa malo prilike da izgrade čvrste veze ili skuju zaveru, a činovi otpora mogu lako biti ugušeni ili prikriveni. Povrh svega, kada i zaposleni i zaposlenje imaju tendenciju da budu prolazni, radnici imaju mali uticaj ili podstrek za otpor.

Druge prepreke nastaju iznutra. Uprkos tome što uslužni poslovi često liče jedni na druge, mnogi uslužni radnici sebe ne vide kao deo eksplatisane klase. Pošto njihov posao često uključuje i neke upravljačke dužnosti, njima je lakše da se identifikuju sa stanovištem menadžmenta, bez obzira na to vole li svoje stvarne šefove. Na neki način, identifikovanje sa poslom oduvek je deo uslužne industrije: *zdravo, zovem se Pjer i večeras ču biti vaš konobar*. Dobijanje plate delom preko napojnica, na primer, način je da od radnika stvorite male preduzetnike koji sebe moraju direktno reklamirati kod mušterija. Na današnjem takmičarskom i nepredvidivom tržištu, čak i privremenim radnik sebe mora da vidi kao neku vrstu preduzetnika.

Uslužni radnici koji odbijaju da se identifikuju sa svojim poslovima često to čine u ime „pravog poziva“ kojim se bave

Mi peremo vaše sude i mrzimo vas iz dubine duše.

van radnog vremena sa istim preduzetničkim duhom. Kako su umetnost, avantura i društveni život svi apsorbovani u logiku proizvodnog investiranja, postaje lako sagledati svoje vreme na poslu kao kapitalni izdatak koji ti omogućava da ostvaruješ svoje snove van radnog vremena, poput nove vlasnice koja plaća zakup za lokal nadajući se uspehu u budućnosti. Fleksibilna, privremena priroda uslužnog zapošljavanja ohrabruje ovakav stav; ako je dodatno slobodno vreme vrednije od dodatne nadnica, imamo slobodu da radimo manje, a ako ne, možemo pokušati da radimo više. Na ovaj način, mentalitet samozapošljavanja se proširuje na individue koje bi inače možda osporavale samo zapošljavanje.

U ovom svetu, pobeđe specijalizovanih malih preduzeća nad korporativnim gigantima u uslužnom sektoru mogu ukazivati na novu fazu u ekonomskoj apsorpciji pojedinca. Posebna inovacija novih butika je u tome da su, za razliku od Volmarta i Mekdonalda, njihovi jedinstveni i nesmanjivi kvaliteti oni koji utiču na prodaju. Lične dosetke i tajne jednog radnika, nekada jedina teritorija van domaćaja tržišta, postaju roba koja se prodaje kao i bilo šta drugo. Ovako gledano, uslužna industrija predstavlja front koji potpuno kolonizuje naše društvene živote.

OD ČEVRTE GODINE SAM ZNAO da želim da pravim crtane filmove. Nakon što sam gledao Komandanta Marka na kablovskoj, mislio sam kako će raditi za Diznija ili neki drugi gigantski medijski konglomerat. Biću bogatiji od svog oca i njegovog oca – ne naročito poznat ili tome slično, ali dovoljno uspešan.

Ova ideja držala me je prilično dugo. Tek nakon duže karijere u uslužnoj industriji shvatio sam da moj mali američki san više nije bio ostvariv u trenutku kada sam imao dovoljno godina da ga proživim. Tehnološki napredak i težak rad uklonili su centralnu ulogu animatora u proizvodnji crtanih filmova. A pošto sam voleo kafu, završio sam radeći u kafiću, i pošto su našem bendu trebali posteri, počeo sam samouko da učim grafički dizajn. I dalje ovako zaradujem za život.

Otpušten sam sa mnogo poslova. Kej-mart, Zdrava hrana, neko mesto sa voćnim frapeima, i brdo kafića. Obično potencijalnim poslodavcima kažem da sam prethodni posao napustio da bih putovao ili zbog drugog poslovnog poduhvata – to što sam „honorarni grafički dizajner“ je dobar izgovor, a gazde obožavaju kada si „samostalni preduzetnik“. Tokom vremena, shvatio sam da će cena od 6.50 do 8 dolara na sat da se promeni jedino sa inflacijom. Ali uprkos izvesnom talentu i veštosti priči o tipografiji i dizajnu, nemam pojma kako da se izborim za pravi dizajnerski posao, tako da ne verujem da će u skorije vreme izaći iz uslužnog sektora.

U nekom trenutku pomirio sam se sa ovim i rešio da poboljšam svoju sudbinu na drugačiji način. Pošto u mojoj industriji ne postoji sindikati – pogotovo ne u nezavisnim kafićima – moramo razviti sopstvene načine za odbranu naših interesa. Ovo je započelo sitnim krađama i malim činovima

sabotaže na poslu, ali je takođe bilo povezano i sa odlascima na pank koncerte i proteste protiv globalizacije i rata. Uživo sam u sukobima sa policijom i osećaju da se međusobno ohrabrujemo – ali nisam mogao da shvatim kako to da postignem na svom radnom mestu, koje je i dalje bilo mesto gde sam provodio najviše vremena.

U sledećem kafiću u kom sam radio, shvatili smo da je mesečni sastanak sa gazdama samo simboličan, pa smo održali naš sopstveni sastanak. Osam od dvanaest barista se pojavilo. Dok smo uživali u vinu koje smo ukrali iz kafića, redom smo pričali šta volimo i mrzimo na svom radnom mestu. Zaključili smo da je sve što volimo, kao i to vino, poteklo od naše lične inicijative, a ne od šefova. A sve što mrzimo – nedavno pooštrena pravila, promene u rasporedu rada, menadžment sa stalnim nadgledanjem – moglo je biti stavljen pod kontrolu uz pravu solidarnost.

Rešili smo da rad učinimo vrednim toga. Većina nas je već uključila svoje prijatelje, ali želeli smo da se povežemo sa drugim ljudima koji rade u sličnim uslovima i da formalizujemo mrežu udruženih uslužnih radnika. Takođe smo želeli da budemo više plaćeni; dogovorili smo se da će radnici u svakoj smeni zaključiti koje su im potrebe, izvesti računiku, i učiniti da njihove napojnice dosegnu željeni minimum tako što će novac od nekih porudžbina stavljati u teglu sa strane umesto u kasu. Zaključili smo da svi zaslužujemo da jedemo; pošto su nam smene bile u vreme obroka, da bismo platili hranu uzećemo novac iz blagajne. Ukratko, dogovorili smo se da se ophodimo prema kafiću kao prema sopstvenom vlasništvu, i da iniciramo nove kolege u ovo tajno društvo.

Transformisali smo kafić tu pred nosevima gazdi; tokom par godina život je bio nešto podnošljiviji. Međutim, na kraju se neko izbrblja pred pogrešnom osobom.

Kada su me otpustili – to jest, kada su tiho izbacili moje ime iz rasporeda – održali smo sastanak da odlučimo šta da radimo. Neko je predložio da stupimo u štrajk; svi smo se nasmejali od očaja. Svi smo shvatili logiku štrajkovanja, ali naša situacija je već bila izuzetno nesigurna. Zamišljali smo da se na kapijama nalazi armija dobrih radnika koja prosto

vapi da dobije naređenje od naših glupih šefova – radnici koji su mislili da nije u redu krasti i kojima nije stalo da se bore za sebe jer svakako „planiraju ovde da se zadrže samo kratko“.

Tako smo izgubili ovu rundu. Na kraju su gazde sredile svoje finansije; čak su uspeli i da proizvedu nekoliko „professionalnih barista“ čija je najveća želja bila da im slika izade u *Magazinu za bariste*.

Ako ništa drugo, stekao sam nekoliko dobrih prijatelja. Jedan kolega kog sam uveo u igru postao mi je blizak prijatelj, pa smo zajedno kovali zaveru o preuzimanju uslužne industrije. Zajedno smo stanovali, išli na koncerte i žurke, švrljali grafite po gradu, čak smo učestvovali na nekoliko demonstracija.

Naša mreža prijatelja pomogla mu je da dobije sličan posao u nekom luksuznom bezglutenskom restoranu u obližnjem gradu. Međutim, on se sve više angažovao u radikalnim potkulturama da bi na kraju dao otkaz i dao se na put. Ja sam već bio putovao i jedino što me je zanimalo bilo je da nastavim borbu kroz koju smo se i upoznali – ali da me ne shvatite pogrešno, radovao sam se zbog njega. Znao sam da će nastaviti da se bori, iako nam obojici nije bilo najjasnije šta treba da radimo da bismo promenili stvari. Sad kada razmišljam o tome, on je zapravo tipičan primer za ovu pojavu: čim ljudi reše da kritikuju svoje okruženje, bivaju premešteni na novu poziciju – ili silom, kao u mom slučaju, ili slučajno, kao u njegovom slučaju.

Igrom slučaja, nakon njegovog odlaska, naši prijatelji su mi sredili to radno mesto. Povrh toga, njegove bivše kolege razmišljale su isto kao ja.

Opet sve nanovo. Bilo nas je petoro. Svi smo radili u industriji već godinama. Većina nas je bila u kasnim dvadesetim i već smo sagledali neke stvari i došli smo do istih zaključaka. Počeli smo da kraduckamo šta smo mogli i da tražimo slabe tačke.

Jedan od nas je primetio da postoji mali kutak blizu mesta gde cedimo voće, zgodno sakriven od pogleda sigurnosnih kamera; umesto da ostatke hrane vučemo u kompost, počeli smo da ih bacamo ovde. Dvojica drugih kolega su otkrili da

su obojica nezavisno jedan od drugoga počeli da pišaju u rupu u podu u toaletu za zaposlene – nismo smeli da koristimo restoranski toalet za mušterije. Možda je to bila slučajnost, ali pod u toaletu se urušio. „Piški u rupu!“ je postala kolektivna himna za rat koji smo spremali našim gazdama.

Neće biti lako. Ova firma je koristila kompleksniji sistem kontrole nego prethodna mesta na kojima je radio bilo ko od nas. Bilo je pet menadžera, istovremeno dvoje u smeni. Gazda je skoro uvek negde vrebaо – a ako ne bi bio u blizini, posmatrao nas je preko sigurnosnih kamera preko svog ajfona! Kasa je morala da se prebrojava u svakoj smeni; ako je bilo manjka, razliku bi uzimali od naših napojnjica. Kad bismo naučili kako da brojimo novac u kasi, menadžeri bi nametnuli svoju logiku tako što bi kasu poistovetili sa to-bom, pa su pričali koliko „ti“ duguješ radnji.

Čak i kada nismo bili na poslu, pokušavali su da kontrolišu sve što smo radili. Moj prethodni kafić je pokušao istu stvar šaljući nas na takmičenja i ohrabrujući nas da podižemo svest o espresu, ali ovo je bilo još gore. Kada bismo razgovarali sa gazdama, morali smo da koristimo izraze kao što su „sinergija“, „odličan proizvod“, „profesionalna atmosfera“. Predstavljanje naših rezimea više nije bilo dovoljno – morali smo da budemo u toj ulozi sve vreme. Ali najviše smo se iznervirali kada su nas naterali da koristimo veb-sajt za uskladivanje sopstvenih rasporeda.

Ovo isprva zvuči dobro, je l'? U stvari, mi smo već sami napravili raspored, iako su oni najčešće odbijali naša rešenja. Ali premeštanje rasporeda na veb-sajt bilo je daleko podmuklje nego što izgleda.

Zamislite šta je ovo značilo za radnike koji nisu imali sopstveni pristup internetu. Mnogi radnici su sada slobodnim danima morali da odlaze u državnu biblioteku samo da bi saznali da li su preraspoređeni da rade te noći. Nije bilo dovoljno što si morao da pitaš za slobodan dan dva meseca unapred – sad si morao da pišeš i molbu za to na internetu. Pored vođenja rasporeda, veb-sajt je takođe pohranjivao bazu digitalnih video snimaka za obuku i najave dešavanja u restoranu. Dobijali smo isto novca, samo bez napojnice,

za pravljenje ovih snimaka dajući im tako trajne alate kojim mogu da proizvedu još više barista i zarade u budućnosti. Mi smo mogli ostati bez posla, ali snimci koje smo napravili nastaviće da im donose novac unedogled.

Osim toga, sada više nismo imali izgovor da više ne znamo sve o onom što prodajemo – sve je bilo na sajtu. Gazde su pride očekivale da napravimo avatare i profile kako bismo mogli da koristimo veb-sajt kao Fejsbuk za nadničko ropsstvo.

Razgovarali smo o ovome unedogled, polemisali i pokušavali da smislimo najbolji način da reagujemo. Ako naši poslovi dominiraju svakim delom našeg života, zašto ne bi i naš otpor? Stekli smo još nekoliko prijatelja na poslu i počeli smo da se sastajemo na piću, šapćući između sebe tokom pauza za cigaretu. Počeli smo da osećamo duh drugarstva, i da sebe shvatamo ozbiljno. Nas nekoliko je čitalo o sindikalnim radnicima koji su se borili protiv štrajkbrehera u 1930 – im; možda je stvaranje starog radničkog pokreta bilo nešto poput ovog.

Konačno, skovali smo plan. Anonimno ćemo zahtevati da gazde ukinu veb-sajt i uklone sigurnosne kamere, inače će se suočiti sa štrajkom tog i tog dana. Znajući da će većina ostalih kolega podržati prvi zahtev i da gazde nikad neće odobriti ovaj drugi, isplanirali smo štrajk koji će ići dalje od uobičajenog.

Već smo naučili važnu lekciju od kolege koji je delovao samostalno, bez želje za ličnom dobiti. Jedne subotnje večeri glavni kuvar je dao otkaz; gazda je morao da se polomi dok nije našao zamenu, a restoran je izgubio hiljade dolara. Zaključili smo da bi, ako bi se pokvario aparat za očitavanje kreditnih kartica, posledice bile slične.

Ako štrajk zaustavlja proizvodnju, sabotaža je takođe vrsta štrajka. Spekulisali smo o tome da, pošto je ono što mi proizvodimo prvenstveno atmosfera – okruženje pažnje, profesionalnosti i izuzetnosti – treba da opstruišemo ove elemente našeg posla. Kada fabrički radnici koji proizvode materijalna dobra odu u štrajk, oni odbijaju da povlače poluge, pomeraju dizalice ili rade na pokretnoj traci; mi ćemo odbiti da ispunjavamo našu uslužnu ulogu.

Takođe smo se pobrinuli da naši zahtevi mogu biti ispunjeni odmah čak i ako naše gazde ne popuste. Sve sigurnosne kamere su bile povezane kompjutersom mrežom; tako ih je gazda mogao pratiti preko svog ajfona. Kontaktirali smo neke prijatelje koji su znali ponešto o hakovanju i oni su se ponudili da blokiraju kamere za vreme štrajka.

Sam štrajk bi počivao na aktivnom učešću manje grupe, dok bi većina zaposlenih jednostavno čutala o onome što vidi. Naš plan je bio da nastavimo da radimo, ali da sve radimo naopako. Dostavljači hrane će posluživati pogrešne stolove. Na pitanje kako su, konobari će odgovarati mušterijama: „U teškoj sam depresiji još od kada mi se drug predozirao.“ Takođe, nekoliko nas će imati nezgode: poneka posećena ruka pri seckanju voća i pad niz stepenice. Plan nam je bio da sve prestane da funkcioniše, uključujući i nas. Propašće im celo veče zbog nas, kao i reputacija.

Jesmo li očekivali pobedu? Teško je reći. Šta uopšte znači pobediti? Da smo samo želeli bolje uslove rada, mogli smo se vratiti popunjavanju prijava za posao. Ne, mi smi želeli nešto drugo – želeli smo da napravimo presedan u odbrani sopstvenih interesa. Čak i da štrajk ne uspe i oni nam ne ispune naše zahteve, biće to korak ka izgradnji pobunjenog uslužnog sektora. Sami štrajkovici, kao ovaj naš, možda neće proizvesti određene promene, ali smo se nadali da će doprineti nečem mnogo većem. Ako smo bili sposobni da učinimo da restoran izgubi kontrolu, šta još možemo da postignemo?

Kućni poslovi

„Kada kapital plaća muževe, dobija dva radnika, a ne jednog.“

– Selma Džejms

Zamislite buržujsku svečanu večeru: muževi pričaju o proizvodnji, supruge o potrošnji. Uz ovakvu sliku, muškarce povezujemo sa stvaranjem vrednosti, a žene sa njenim trošenjem: *od svakoga prema njegovoj sposobnosti, svakoj prema njenoj potrebi*. Svaki muž se već navikao da mu supruga troši teškom mukom zarađeni novac – na šta, ne može ni da zamisli.

Ali, da li bi ekonomija funkcionsala bez svog tog neplaćenog rada domaćica? Poslodavci moraju da kompenzuju radnicima njihov trud, ali niko ne kompenzuje domaćicama sve što čine da bi proizvеле i pripremile radnike. One sa teretom podizanja dece, kuvanjem, čišćenjem i održavanjem domaćinstva, moraju da zavise od milostinje onih koji zarađuju – što ih često zarobljava u odnose u kojima postoji zlostavljanje – ili i same moraju početi da zarađuju.

Dokle god žene gledaju u stakleni tavanicu na svom radnom mestu i od njih se očekuje da obavljaju većinu poslova kod kuće, zaposlenje ne pruža nikakvo olakšanje. Milioni žena moraju da rade za plate manje od onih koje muškarci dobijaju za isti posao, a onda dođu kući u drugu smenu neplaćenog rada i brinu o svojim domovima i porodicama. Ovoj drugoj smeni možemo dodati i treću smenu emocionalne brige, posredovanja u konfliktu i seksu, što je često nesrazmerno *rad* jedne strane.

Kao što kapitalisti nedvosmisleno zarađuju na znoju radnika, imaju koristi i od ovog neplaćenog kućnog rada. Zamislite

kada bi morali da plaćaju za negu, odgoj, kuvanje i čišćenje svakom zaposlenom! Kao što se nadničko ropolje pokazalo ekonomičnijim od posedovanja roba kao pokretne imovine, jer nameće troškove direktno na robe nadničare, poslodavcima je jeftinije da ostave takve poslove porodicama radnika.

Ovo profitabilno stanje stvari se održava pomoću mreže političkih i socijalnih institucija koje dele rad na plaćen i neplaćen – na *produktivan* i *reproduktivan*. Uloga domaćice se perpetuirala kroz zakone i običaje koji sistematski isključuju žene iz javnog života i uskraćuju im pristup resursima. Neki se provlače već stotinama ili hiljadama godina. Kapitalizam nije najstariji sistem koji stvara neravnotežu moći; niti je najfundamentalniji; on se razvio na temeljima koje je postavio patrijarhat i druge hijerarhije. Protiv njih je nemoguće boriti se izolovano: seksistički antikapitalizam bi isto stvorio neravnotežu u pristupu kapitalu, kao što bi kapitalistički feminismus samo nametnuo teret eksploracije na siromašnije žene.

Kad smo već kod toga, mnoge žene jesu plaćene za brigu o detetu i kućne poslove – ali ne za brigu o sopstvenoj porodici. Zaposlene majke često daju polovicu svojih prihoda za vrtiće lošeg kvaliteta kako bi one mogle da čuvaju decu bogataša. Zahvaljujući ženskom pokretu 1960ih i 1970ih, sve više žena srednje klase može da stupi na tržište rada i plati drugim ženama da im očiste kuću.

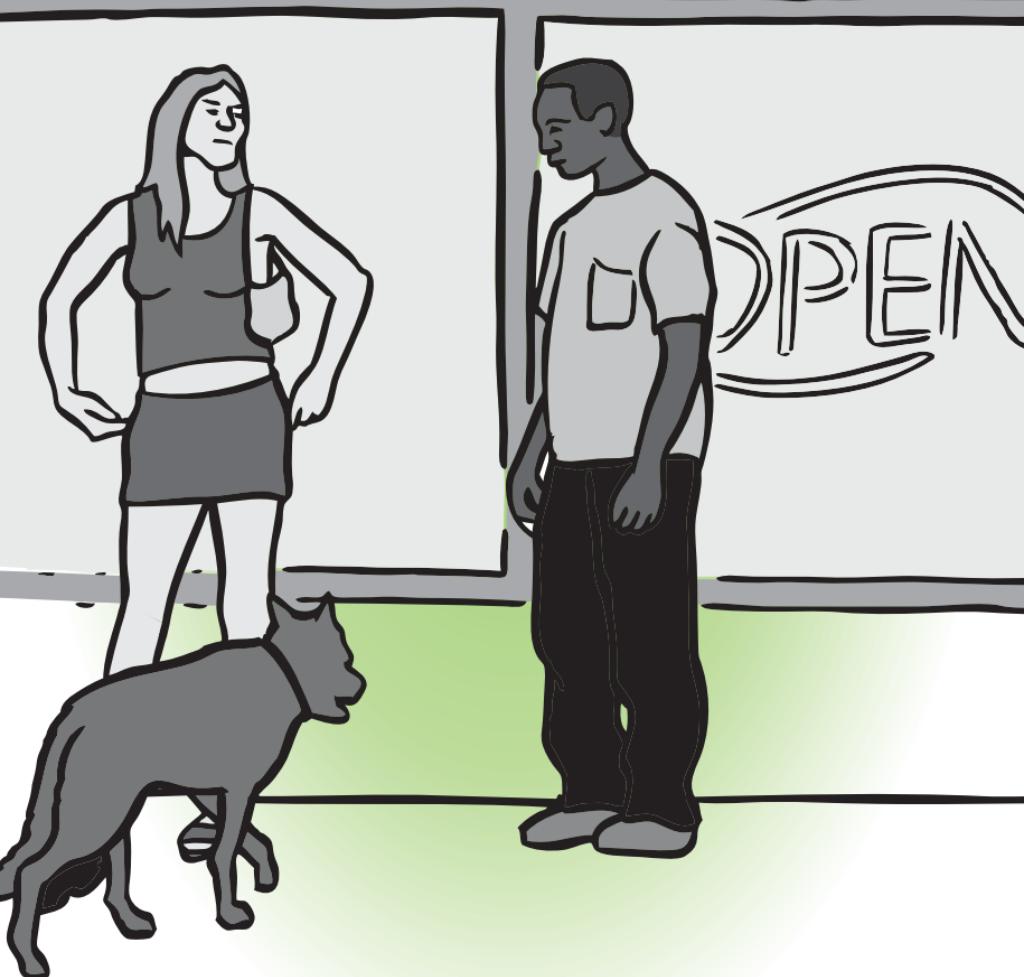
Kao i briga o detetu, briga o bolesnima i starima većim delom je uvućena u tržište preko bolnica, staračkih domova i centara za palijativnu negu. Tako kapitalizam raspoređuje samu brigu, kao i sve ostalo, prema bogatstvu umesto prema potrebi.

*Kako je na poslu...
...tako je i kod kuće.*

Fearl Of The Ori MASSA

Industrija seksa

Prostituisati se: dosta toga o kapitalizmu možemo naučiti iz ovog izraza. „Podvrgnuti nečije talente nedostojnoj upotrebi radi finansijske dobiti“: ko to danas *ne radi*? Ali biznismene i profesore ne nazivamo *prostitutkama*, koliko god da je nedostojna upotreba njihovih talenata; ta sramota je projektovana na žene i rodne odmetnike koji su previše siromašni da bismo ih nazivali „poslovnom pratinjom“. Kao i kod kućnih poslova, na otvoreno naplaćivanje onoga što svi drugi prodaju zaobilaznim putem gleda se sa neodobravanjem: to baca previše svetla na dinamiku koja postoji na svakom nivou društva. Seksualnost je sveta – zapravo, oblike koje poprima i namene koje može da ima strogo diktira patrijarhalna tradicija. *Podvrgavanje nečijih talenata nedostojnoj upotrebi* pripisuje se onima koji su primorani da rade to da bi preživeli, a ne onima koji ih na to teraju.

Oni koji profitiraju od industrije seksa ništa više nisu seksualni radnici nego što su oni koji profitiraju od rudarstva rudari. Većina prihoda odlazi pornografskim šefovima i makroima. Zakoni koji tobože treba da brane javni moral i „štite“ žene uglavnom služe da se kontroliše jedna od retkih industrija u kojoj žene i ostali koji su izdvojeni zbog svoje seksualnosti mogu imati prednost. Šta nam to govori o javnom moralu, da je legalno odseći vrhove planina, ali je za žene nelegalno da se odupru siromaštvu naplaćivanjem seksa?

U međuvremenu, „uspešni“ seksualni radnici i radnice igraju ulogu kojom pokazuju da je najbolji način za boljitet pokoriti se seksualnim hirovima muškaraca. Ovo važi za

Madonu, Andželinu Džoli i ostale koji prodaju svoju seksualnu privlačnost, koliko i za prave porno zvezde. Mišljenje da seksualni rad može pružiti moć je jedna verzija mita da kapitalizam proizvodi demokratiju i slobodu. Svakako je bolje biti plaćen 80 dolara na sat, nego 8, ali to je i dalje *rad*. Većina „opunomoćenih“ seksualnih radnika svoje zarade duguje patrijarhalnoj konstrukciji seksualnosti koja sistematično lišava žene moći, isto kao što se radničke zadruge i dalje oslanjaju na kapitalističko tržište i njemu svojstvenu eksploataciju kako bi preživele.

Industrija seksa nudi poučan mikrokosmos međudejstva tehnološkog razvoja, društvenog otuđenja i kapitalističke eksploatacije. Pre manje od sto godina seksualni rad je ostao u predindustrijskoj fazi razvoja, sastojeći se uglavnom od susreta pojedinaca u četiri oka. U 20. veku nova tehnologija omogućila je kapitalistima da nagomilaju kapital u formi pornografskih filmova: seksualnim radnicima bi isplaćivali jednokratan honorar za proizvod koji će im donositi stalni profit. Pornografija je, naravno, već bila stara hiljadama godina – a nova je bila mogućnost da se masovno proizvedu realistični simulakrumi. Kao što su fabrike promenile ostatak ekonomije, ovo je ubrzalo proces putem kog su profiteri u seksualnoj industriji akumulirali kapital. Ovo je takođe kompanijama koje su stvarale ove filmove obezbedilo ogroman uticaj na seksualnost miliona konzumenata – oni nisu prodavali samo seksualno zadovoljenje, već su ga i konstruisali.

Naredni tehnološki razvoji nastavili su da oblikuju konzumersku seksualnost. U većem delu „razvijenog sveta“, većina seksualnih susreta muškaraca odigrava se sa mašinama ili barem putem njih. Moderna seksualnost je toliko fokusirana na virtualno da učesnici u stvarnim vezama teže da igraju uloge koje propagira industrija seksa. U tom smislu, pornografija simbolizuje rodne uloge, čak i kada ih osavremenjuje i prilagođava. Tokom proteklih nekoliko generacija opseg priznate seksualne prakse i rodnog identiteta se razgranao, ali nijedan nije van uticaja kapitalizma – sa stanovišta ekonomiste, ovo je samo pitanje otvaranja novih niša na tržištu.

Imperativi profita ne oblikuju samo društveno pojmanje seksa i roda; oni takođe oblikuju njihovu biološku konstrukciju. Vijagra, testosteron, kontraceptivne pilule: rod se ništa manje ne proizvodi u laboratorijama farmaceutskih kompanija nego u institucijama poput porodice. Ovo važi i za sportiste koji uzimaju steroide kao i za ljude koji ugrađuju silikonske implante. Rod se ne koristi samo da bi ubrzao proizvodne trake – on je istovremeno potrošački identitet, roba i aspekt projekta *prodaje sebe* koji se nastavlja čak i van radnog mesta.

U ovom kontekstu, devijacija od konstruisanih rodnih normi je prihvaćena kao medicinski fenomen kako bi se potvrdilo da su te norme „prirodnije“ od tela u kojima smo se rodili. Promocijom narativa u kom su transseksualci žene „zarobljenje u muškom telu“ i obratno, psihijatrijski i medicinski autoriteti impliciraju da su kategorije *muškarac* i *žena* univerzalne i sveobuhvatne. Paradoksalno, dozvoljavanjem da se ljudi slobodno šetaju između navodno nepromenljivih kategorija, oni cementiraju hegemoniju patrijarhalnog dvorodнog sistema – i isključuju svakoga ko ne ume ili neće da se opredeli.

Stoga, od zadovoljstva do rodnog identiteta, kapitalizam utiče na većinu intimnih detalja svakog aspekta života. Slike nas samih, koje su se nekad razvijale van njegovog domašaja, okupira tržište sve dok na kraju to ne bude jedini način da im pristupimo: na primer, muškarac kome je teško da masturbira bez mejnstrim pornografije. Kada seksualnost kroje ekonomski sile i kada se seksualne veze često javljaju između partnera sa različitim pristupom resursima, teško je razlikovati seksualni rad od seksa. Tačka.

Vojška, policija i privatno obezbeđenje

„Mogu da unajmim pola radničke klase da ubije drugu polovinu“

Finansijer Džeј Guld

Kao što je gradonačelnik Čikaga Ričard Dejli objasnio pobune na Demokratskoj nacionalnoj konvenciji 1968: „policajac ne postoji da bi stvarao nered – već da bi ga sačuvao.“

Što je neujednačenija raspodela resursa i moći, to je potrebno više sile da bi se ona održala. Ovo možemo videti u makrokosmosu u slučaju vojnih okupacija čitavih nacija i u mikrokosmosu u slučaju radnika obezbeđenja u supermarketu, gde se jedna smena nastavlja na drugu. Svakog dana Nacionalna bezbednosna agencija presreće i skladišti skoro dve milijarde imejlova i telefonskih poziva; kamere za nadzor okrenute su prema kasi na svakoj benziskoj pumpi. Ovo umnogome pokazuje koliko je uravnoteženo naše društvo.

Neko bi se mogao zapitati čemu toliki aparat kada se nasilje u porodici i sirotinjski kriminal nastavljaju nesmanjenim tempom. Ali poenta nije toliko u sprečavanju nasilja koliko u monopolizaciji kontrole: dokle god ne predstavlja pretnju ravnoteži moći, nasilje nije prioritet policiji. Haos i nasilje često rastu kao odgovor na represivnu silu, ali ovo može legitimizovati okupatora i podeliti okupirane.

Kontradikcije svojstvene kapitalizmu pomažu mu da se održi. Kapitalizam proizvodi siromašne ljude koji nemaju posao; njima se nude poslovi da nadgledaju druge siromašne ljude, kod kuće ili u inostranstvu. Vojška je daleko najsocijalizovaniji sektor američke ekonomije. Bez prilika za posao

koje nudi siromašnima i nespokojnima, mnogo njih bi potražilo sreću u nekoj drugoj vojsci.

Oružane snage ne samo što silom sprovode nejednakosti – već ih i nameću. Vojne intervencije poput opijumskih ratova i napada na Irak obezbeđuju jeftinu radnu snagu i resurse pobednicima. Okupacije, politički pučevi, posrednički (proksi) ratovi i suptilniji pritisci da se postigne „demokratizacija“ su sve načini da se obezbedi teritorija za poslovanje. Ovo je razlog zašto veći deo budžeta vlade SAD odlazi na vojsku: država funkcioniše kao kolektivno skupljanje resursa da bi se sproveli kapitalistički interesi, a vojska je najvažniji alat u ovom pregratku.

Teoretski, naravno, vojska i policija postoje da bi zaštitali građane od drugih naoružanih siledžija. U tom smislu, oni sprovode vrstu zaštitničkog reketa, jer se građani možda s pravom još više boje drugih siledžija nego ovih koji služe njihovim vladarima. Ova situacija odlično ide na ruku vladarima: što se njihovi podanici više boje drugih nacija – ili jedni drugih – manje će se protiviti svojoj sopstvenoj potčinenosti.

Otvorena ratna neprijateljstva bila su relativno uobičajena u vreme kada su države svoje interese artikulisale kao zasebne nacije a ne kao učesnice u globalnoj ekonomiji. Danas se često nameštaju međunarodni konflikti dok globalna većina pokušava da zavlada u „otpadničkim državama“ kao što su Irak ili Severna Koreja. Umesto da se bore za primat, vlade sve više sarađuju kako bi produbile i ojačale temelje kapitalizma. Shodno tome, staromodni ratovi su zamenjeni zavođenjem reda na globalnom nivou, dok je *zavođenje reda* eskaliralo u *rat protiv stanovništva*: ratovi protiv droge, „terorizma“, ilegalne imigracije i političkih neistomišljenika.

Zapravo, iako vojske postoje već milenijumima, policija je relativno nova. Sve donedavno, zajednice su obično određivale svoje propise. Imućni i moćni ponekad bi dovodili strane plaćenike da „održe mir“, ali su se oni uglavnom brinuli o zaštiti svojih ličnih privilegija i kažnjavanju nepokornosti. Njihovi upadi u siromašne zajednice bili su sporadični i očigledni.

Kada su se u 18. i 19. veku pojavila savremena policijska odeljenja, cilj nije bio da zajednice postanu bezbednije, već da se podrede centralizovanom autoritetu. Ovo je bio jedan od mnogih pokušaja da birokratska kontrola dosegne do svakog aspekta života. Ranije su neposlušni mogli da iskoriste konflikte između zaraćenih frakcija u strukturi moći. Sada je pružanje otpora policiji značilo sukobljavanje sa čitavim državnim aparatom.

Industrijska revolucija koncentrisala je eksplatisane i robu koju oni proizvode u haotične urbane sredine u kojima su mnogi od njih pokušavali da sprovedu nezavisnu preraspodelu bogatstva. U ovakvoj situaciji kapitalisti više nisu mogli da štite svoje interese komadno. Tako je uvođenje centralizovane policije služilo dvema svrhama: monopolizovalo je kontrolu države, štiteći imovinu i poslovanja trgovaca i industrijalaca – što je zauzvrat donosilo poreske prihode za državu. U skladu sa tim, policija se usredsredila na prevenciju krađe i „besposličarstva“, iako su i tada kao i sada koristili senzacionalističke priče o nasilnim zločinima kako bi opravdali svoje postojanje.

Mnoge od tehnika koje je policija upotrebljavala prvo-bitno su razvili dvorski špijuni da bi ugušili revolucionarne ideje i zavere. Ovo nije bila slučajnost: pošto je bogatstvo počelo da zavisi od akumulacije kapitala, narodni kriminal protiv privatnog vlasništva postao je jedna od najvećih pret-nji strukturama moći.

Tako su, u osnovi, politička represija i prevencija krimi-nala imale istu svrhu. Lukavi policijski portparoli mogu neprimetno da pređu sa priče o suzbijanju zločina na priču o suzbijanju političkog ekstremizma, i obrnuto, u skladu sa tim šta je najpogodnije u tom trenutku. Kada politički po-kreti nasednu na ove kategorije i potrude se da se razlikuju od „kriminalaca“, oni su poštedeli policiju muke interveni-sanja.

Danas, kada je sve više „javnog“ prostora u privatnom vlasništvu – tržni centri, kampusi, ograđene zajednice – pri-vatne firme i druge nevladine grupe sve su više odgovorne za svakodnevne zadatke sprečavanja kriminala. U SAD sada ima preko milion radnika obezbeđenja; više ih je nego poli-cajaca. U međuvremenu, firme često koriste posebne usluge policije za novčanu nadoknadu, ili opremanju prostorije poli-cije u zamenu za pojačano patroliranje. U nekim oblastima, neprofitne organizacije i policija regrutuju građane da nad-gledaju svoj sopstveni kraj.

Umesto povratka na dane pre policije, ovo predstavlja novi stadijum u širenju policije. Centralizovane policijske snage postale su neophodne u vreme pobuna kada se većina ljudi nije poistovećivala sa kapitalizmom; one su poslužile za stvaranje homogenog okruženja u kom bi trgovina mogla da cveta. One i dalje postoje da bi gušile pobune – otuda pre-laz na specijalne *SWAT* jedinice i na taktiku kontrole masa. Ali sad kada je kapitalizam pokorio veći deo sveta, privati-zovana i decentralizovana policija ima prednost: može se prilagoditi specifičnim kontekstima, a da je ne ograničava sveobuhvatni okvir zakona ili pravde. Kao i sam rad, policijski posao postao je fleksibilan i raznovrsan.

Isto tako, kako nacionalna država prestaje da bude glavni akter u međunarodnoj politici, vojne države se opet osnažuju

privatnim plaćenicima. Unajmljuju se prekooceanske komercijalne agencije za bezbednost, dok se državna vojska dovodi kući da suzbija pobune u sopstvenom narodu.

U eri sve veće nezaposlenosti, policija je isključenima isto što i gazde radnicima. Kao linija fronta koja sprovodi nejednakost u vlasničkim pravima, ona je često prva meta besa onih koji su lišeni imovine. Kad god ovaj bes proključa dovoljno da ugrozi ove nejednakosti, vidimo da je svaka država pritajena policijska država.

MOT CROSS

A black and white photograph showing the back of a police officer wearing riot gear. The officer is wearing a dark helmet with a reflective visor and a dark uniform with a "POLICE" patch on the shoulder. The background features a large, multi-story brick building with arched windows.

POLICE

CRIME SCENE DO I

**Moramo li još jednom da naglasimo da
smo ovde da bismo čuvali vašu slobodu?**

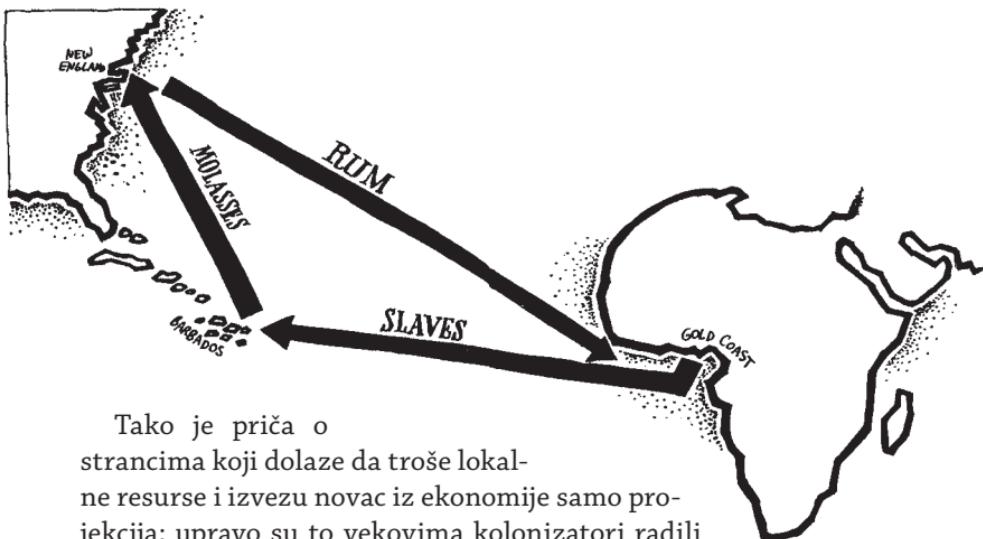

Migrantski rad

Zašto ljudi ilegalno prelaze granice u potrazi za poslom? Zar to ne pokazuje da SAD i Evropska unija imaju boljesteojeće ekonomije od zemalja kao što su Meksiko i Maroko? Nemaju li pravo da se brane od uljeza?

Ovo su besmislice – sve je to *ista* ekonomija. Roba, poslovi i profit nesmetano prelaze granice koje važe prvenstveno za ljudska bića, u svrhe bolje eksploracije. Nisu samo granične proizvoljni konstrukti, već i same nacije, kao i odrednica „ilegalni imigrant“ – one zajedno služe da legitimisu segregaciju radne snage u kaste. Ali da bismo ušli u srž cele priče, moramo se vratiti nekoliko vekova unazad.

Kada su konkistadori prvi put digli sidro, njihov najveći prioritet bio je da dođu do resursa kojim bi stekli prednost u borbama za moć u domovini. Gde god bi naišli na hijerarhisku društvo, svrgnuli bi lokalnu vladajuću klasu i postavili sebe na njihovo mesto; tamo gde se mešanima teško upravljalo, raseljavali bi ih ili svirepo ubijali. Delovi sveta koji su bili najbogatiji biodiverzitetom – tropski predeli i prašume – tretirani su kao riznice sa blagom koje treba opljačkati; do današnjeg dana ovi regioni sveta su najsiromašniji i najeksploatisaniji. Hladnije oblasti, gde nema toliko plena, poput Severne Amerike, zavšile su tako što primaju višak populacije Evrope. Na kraju su i ovo postale bogate nacije, jer je bogatstvo ostajalo tamo, a nije se vraćalo u Evropu – ovo važi čak i za Australiju, koja je u početku bila kolonija zatvorenika. Kada su carstva prvobitnih kolonizatora počela da se raspadaju, ove nove sile imale su savršen položaj za preuzimanje kontrole.

Tako je priča o strancima koji dolaze da troše lokalne resurse i izvezu novac iz ekonomije samo projekcija: upravo su to vekovima kolonizatori radili matičnim zemljama migracionih radnika. Svaki put kada neka američka korporacija otvori podružnicu, a zaradu šalje kući, isti proces eksploracije koji se dešava između poslodavaca i nadnjičara ponavlja se i među državama. Međunarodni monetarni fond i Svetska banka mogu da nametnu „programe strukturalnog prilagođavanja“ takozvanim zemljama u razvoju u zamenu za zajmove upravo zahvaljujući dugoročnoj eksploraciji ovih zemalja.

Migracioni rad je neizbežna posledica ovog nejednakog „razvoja“ i ne predstavlja ništa novo. U Sjedinjenim Državama, na primer, posle ukidanja ropstva dovedeni su kineski imigranti da bi održali industriju pamuka i izgradili transkontinentalnu železnicu. Rasistički zakoni uskraćivali su im državljanstvo i pravo na zemljišni posed da bi na kraju njih desetine hiljada bilo primorano da napusti zemlju, ali su ih ubrzo zamenili meksički radnici.

U sledećem veku postojali su naizmenični talasi doseljavanja i proterivanja Meksikanaca, koji su za vreme oba svetskog rata dovođeni kao jeftina radna snaga, da bi potom bili proterivani tokom potonjih ekonomskih kriza. Granična kontrola prvo je bila u nadležnosti Ministarstva rada, kako bi se kontrolisao višak radne snage. Čak i tamo gde je trebalo da vladini zakoni štite migracione radnike, poslodavci bi zaobilazili zakon da bi smanjili troškove, a migracioni radnici bi pristajali na to iz ekonomске nužnosti.

1980ih, propast meksičke ekonomije naterala je male zemljoposednike da prodaju imanja i potraže zaposlenje; mali kildore su se pojavile u severnom delu zemlje da bi iskoristile tu jeftinu radnu snagu i da bi izbegle američke zakone o radu i zaštititi životne sredine. Deceniju kasnije, isti faktori povukli su neke od ovih fabrika u istočnu Aziju, primoravajući radnike da produže na sever, na američke farme i fabrike mesnih prerađevina. Danas i istočni Azijati takođe rade kao migracioni radnici, neki baš u nedavno obogaćenim oblastima kao što je Arabijsko poluostrvo.

Primanjem radnika u državu samo dok treba da rade – i zabranom da u njoj posle toga ostanu ili sa sobom povedu i svoje porodice – način je da se dode do maksimalnog rada po minimalnoj ceni. Čak i ako radnici ponesu kući celu svoju zaradu osim dela namenjenog za životne troškove, poslodavci će i dalje zarađivati više na njihovom znoju, nego na znoju lokalnih radnika, a vlada ne mora da plaća školovanje i socijalne davanja za njihovu decu ili roditelje. Isto važi i za rad za dnevnicu, gde poslodavci plaćaju samo za sate rada, bez uračunatih radnih beneficija ili praznog hoda. Imigranti bez papira, koji moraju da rade na crno takođe ispunjavaju kapitalistički „slobodarski“ san o pravno neuređenom tržištu. Tako ispada da oni čije su domovine opljačkali kolonizatori moraju da dođu na vrata kolonizatoru za dodatno pljačkanje.

Ne-državljeni, „ilegalni“ ili ne, su pogotovo osetljiva kategorija radnika, čak i kad nisu iz opljačkanih zemalja. Oni nemaju zaštitu kao drugi građani; ako pokušaju da se organizuju, smesta mogu dobiti otkaz, čak biti i deportovani. Zato ih često koriste za razbijanje štrajka i sindikata, što je takođe dovelo i do rasističkih podela u radnoj snazi.

Kazne za poslodavce koji unajmljuju ilegalne imigrante samo smanjuju zaradu migracionim radnicima – sa stanovista poslodavca rizik se isplati samo ako smanjuje troškove, dok je radnicima posao potreban bez obzira na visinu plate. Isto tako, granična kontrola ne sprečava toliko ulazak radnika bez papira koliko ih zarobljava unutra: ako im je potreban posao, naći će načina da pređu granicu u potrazi

za njim, ali bez nade da će se lako vratiti kući. Ovo stvara trajno marginalizovanu populaciju unutar SAD koja više ne mora da bude namamljena preko granice nekim posebnim poslovnim ponudama. Danas ima oko 12 miliona ilegalnih imigranata u SAD, od koji su mnogi ovde proveli veći deo života.

Obrnut od migracionog rada je autsorsing tj. izvoz proizvodnje, u kojem sam rad migrira, a radnici ostaju tamo gde su. Zahvaljujući novim tehnologijama, korporacije ne moraju da idu u „zemlje u razvoju“ da ih pljačkaju, niti da namaljuju njihove radnike ovde – mogu ih zaposliti po najnižim cenama gde god da su.

Danas, kada se narodi različitih nacija sve više međusobno mešaju, svetska ekonomija se deli na *zone privilegija* koje se ne uspostavljaju toliko fizičkim koliko identitetskim granicama. Neke od ovih zona su čak određene zakonom i dokumentima; druge određuje prvenstveno ekonomski ili društvena struktura. U ovom kontekstu, nacionalnost nadopunjuje klasni sistem staromodnim kastinskim sistemom, legalno ograničavajući prava i kretanje siromašnih meksičkih radnika sve dok se ne venčaju nekim iz više kaste. Ovo je jedan od mnogo načina kojima se fragmentira radna snaga da bi se maksimizirala njena podložnost eksploraciji.

*Osvoji, poharaj
i zaposli
preživele po
bagatelnoj ceni*

NEGDE POSLE DVA SATA zaustavili smo se u kanjonu da devojčici previjemo rane. „Koliko imaš godina?“, upitao sam.

„Petnaest. Živim u Oregonu od svoje druge godine. Šta će raditi u Meksiku? Tamo nikad nisam živila. Tamo nemam nikog svog. Nisam uspela da se čujem sa roditeljima otkad sam deportovana. Jednostavno će morati da pokušavam sve dok ne uspem.“

Bili su potpuno izgubljeni četiri dana i noći. Salvadorac je imao mobilni telefon koji nije radio u SAD. Bio je pun slika mesta na kojima su bili i stvari koje su videli. „Vidi ovu planinu“, naglašavao je. „Mi smo je prešli! Bila je tako lepa. Bili smo sigurni da ćemo umreti.“

Dok su se oporavljali, upitao me je koliko košta da se rezervoar mog kamiona napuni gorivom. Rekao sam da obično košta oko 75 dolara.

„Sedamdeset pet? Dolara?“

„Aha“, potvrdio sam, pretpostavljajući da misli kako je to jako skupo. „Koliko bi koštalu u Salvadoru?“

„Stopedeset, možda dvesta“.

„Dvesta? Dolara? Gospode! Koliko tamo zarađujete po satu?“

„Zaradivao sam osam dolara dnevno na gradilištu pre odlaska.“

Uzeo sam olovku i izveli smo računicu. Nakon opsežnog računanja, zaključili smo tri stvari:

Stopedeset do dvesta dolara po rezervoaru predstavlja oko dvadeset radnih dana po ceni od osam dolara na dan.

Ja obično zaradim oko petnaest dolara po satu, što je oko stotvadeset dolara dnevno.

Ovo je značilo da je rezervoar goriva od stosedamdeset i pet dolara Salvadorcu bio težak za plaćanje kao što bi meni bio rezervoar od dve i po hiljade dolara.

„To je problem“, rekao sam.

„To je jako ozbiljan problem“, složio se. „Vezali su našu valutu za dolar i sve je postalo neverovatno skupo. Trenutno je jednostavno nemoguće živeti tamo.“

Nedelju dana kasnije pozvao me je iz kuće rođaka u Juti. Uspeli su da se isčupaju iz pustinje.

Zatvorenici

Koja je uloga zatvora? Pre svega, da ljudi čine poslušnima u *drugim zatvorima*. Zatvori nisu toliko nužni za očuvanje reda koliko za zaštitu i održavanje nejednakosti koje stvara tržište. Prinuda i kontrola koju sprovode nisu izuzetak u društvu koje je inače slobodno, već osnovni preduslov za postojanje kapitalizma. Zatvori su jednostavno ekstremnija manifestacija iste logike koja određuje imovinska prava i državne granice.

SAD trenutno ima najveću stopu inkarceracije, sa preko 2,4 miliona ljudi u zatvorima i popravnim domovima i još 5 miliona na uslovnoj slobodi ili otpustu. Većina robija zbog imovinskih zločina ili učešća u nelegalnim kapitalističkim poslovima. Sama zatvorska industrija sve više postaje deo američke ekonomije: ona nudi zatvorenički rad za manje od dolara po satu, obezbeđuje priliku da se proizvodi prodaju kako zatvorenicima, tako i vladama, i upošljava stotine hiljada zatvorskih čuvara koji bi se inače suočili sa nepovoljnim izgledima za zaposlenje.

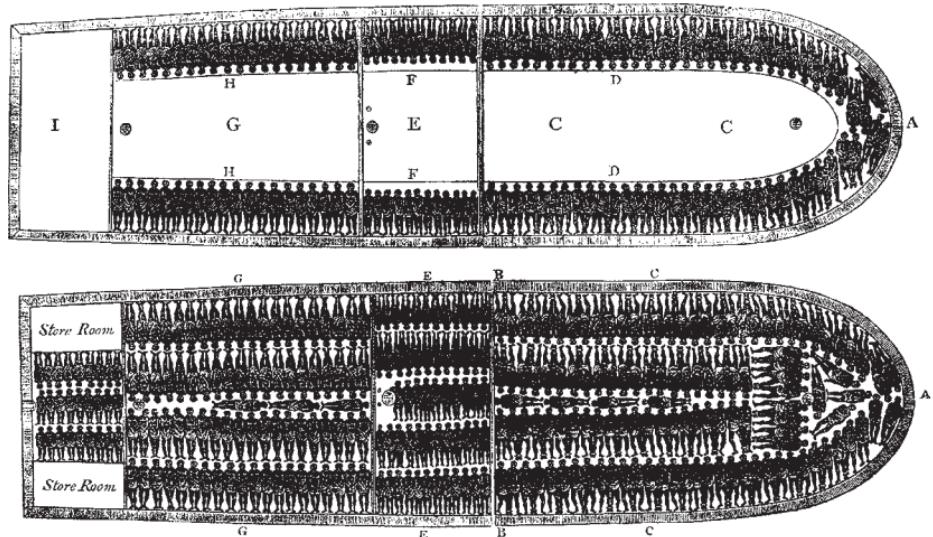
Skoro polovina svih zatvorenika su crnci, iako crno stanovništvo čini mnogo manji procenat ukupne američke populacije; poreklo zatvorskog sistema se može direktno povezati sa institucijom ropstva. U nekim slučajevima veza je očigledna: Državni zatvor Luizijane i dalje funkcioniše kao plantaža pamuka isto kao i pre Građanskog rata, kada su na poljima radili robovi umesto zatvorenika na doživotnoj robiji.

Lako je u ovome svemu videti samo rasističko profitiranje, ali ima tu još nečeg. Zatvori su u osnovi način za izlaženje na kraj sa strukturalnim izazovima svojstvenim kapitalizmu.

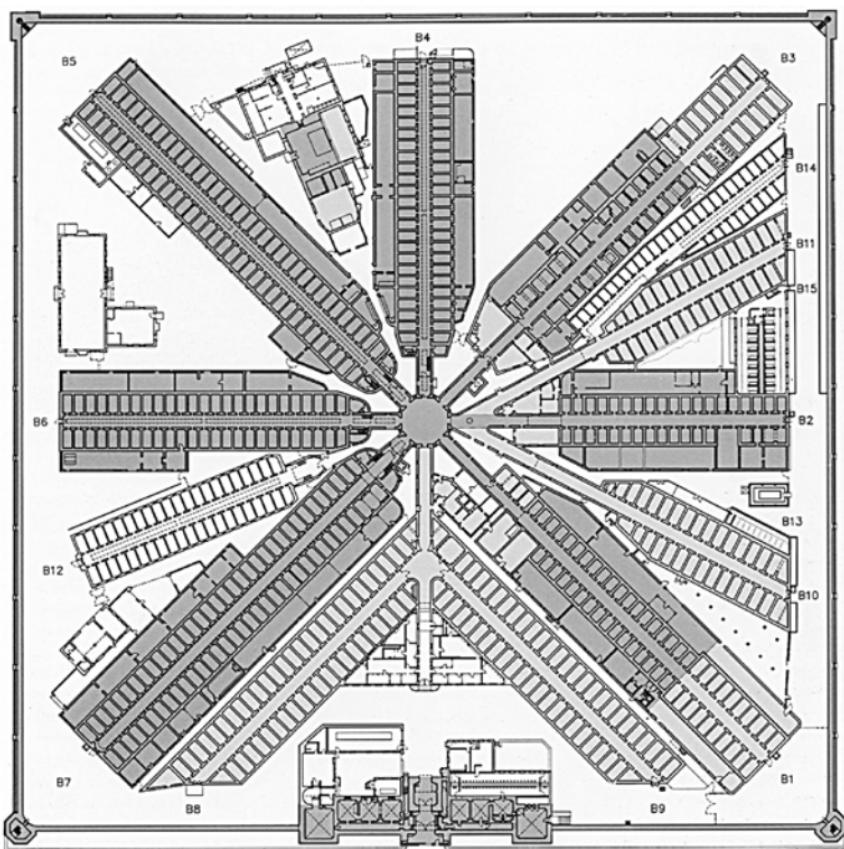
Kako kapitalisti akumuliraju sve više bogatstva, eksplorativani i isključeni imaju sve manje razloga da poštuju imovinske zakone. Pre nastanka savremenog zatvorskog sistema, većina urbane populacije učetvovala je u „kriminalnim“ radnjama, ili je imala razumevanja za one koji su ih činili; da bi se rešio ovaj problem, bilo je neophodno izolovati neposlušnost kao *kriminalni element* koji bi mogao biti stavljen u karantin i pod kontrolu. Zatvorski sistem i sve postojeće forme kažnjavanja i nadzora zajedno institucionalizuju podelu između radnika i delinkventa, otelovljujući ovo u kulturnim i etičkim okvirima kao i u fizičkoj segregaciji tela. Kao i druge podele – nadničar i rob, građanin i imigrant – ova podela postoji da bi usitnila interes na onih na pogrešnoj strani kapitalizma. Za „poštenog“ radnika, problemi kriminalaca su njihova lična stvar – i njihova lična krivica.

Tako su zatvori jedan aspekt projekta stvaranja kriminalne klase, koja je neophodna za industrijski kapitalizam. Nije slučajnost da se savremeni zatvorski sistem pojavi u vreme industrijske revolucije. Ovo takođe objašnjava zašto je recidivizam (povratnički kriminal – prim. prev.) uvek „problem“, ali nikad rešen: što je kriminalna klasa prepoznatljivija, lakše ju je kontrolisati. Jednom kad se kriminalna klasa odvoji od ostatka populacije i sa njom zarati, svaki kriminal se doživljava kao antisocijalan i radnici smatraju da su njihovi neprijatelji kriminalci koji žele da ih pokradu, pre nego kapitalisti koji to konstantno čine.

Zatvori takođe služe da bi se i na druge načine kontrolišali eksplorativni i isključeni. Prelazi sa jednog načina proizvodnje na drugi često zahtevaju ogroman priliv jeftine radne snage i resursa: na primer, Britanija je mogla da se industrijalizuje tek nakon što je opljačkala svoje prekooceanske kolonije. Istovremeno, sa sve efikasnijom proizvodnjom, ovo stvara višak populacije čiji rad postaje nepotreban – tatkve je „kriminalce“ Britanija izvozila u zatvorske kolonije u Australiji. Zatvorska industrija može rešiti bilo koji od ova dva problema tako što će prisilno da regrutuje jeftinu radnu snagu ili da kontroliše one koji su isključeni iz ekonomije. Najčešće čini obe stvari istovremeno.

Zatvori: brodovi za roblje na suvom

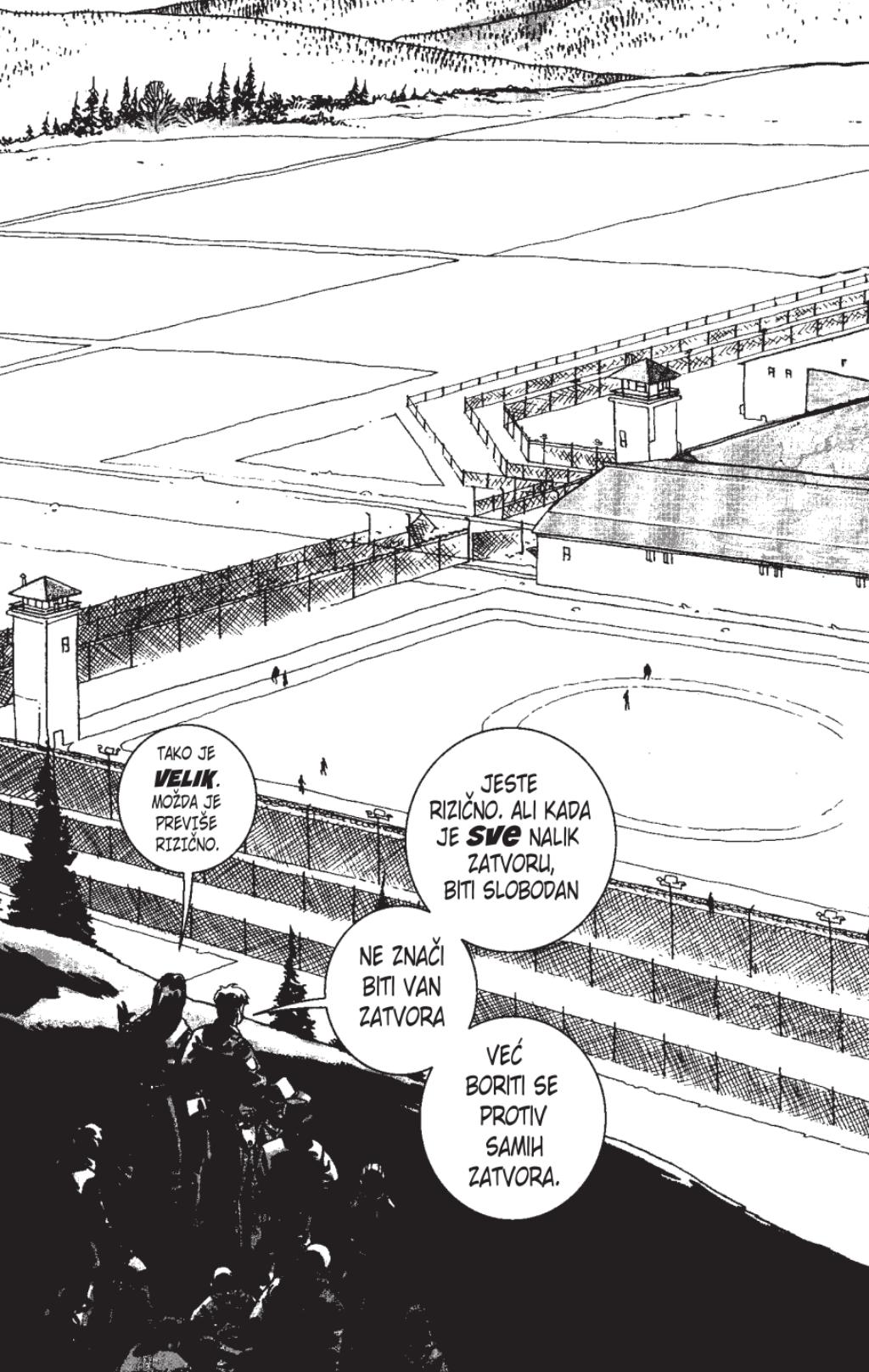
Tako je unajmljivanje osuđenika postalo institucionalizovano posle Građanskog rata kako bi se dobila besplatna radna snaga, kontrolisala populaciju novooslobođenih robova i ubrzala industrijalizacija Juga. Dve generacije kasnije, preko okeana boljevici su preoteli vlast tvrdeći da je državna kontrola najbrži način da se industrijalizuje Rusija i sustignu zapadnjačke kapitalističke države. Ova industrijalizacija zahtevala je pljačkanje, a zatim i zatvaranje miliona ljudi: prvo kao način akumuliranja bogatstva za državu, a potom i da bi zastrašivanjem ljudima nametnuli nove ekonomске uloge. Nacisti su koristili sličan program u pokušaju da revitalizuju nemačku ekonomiju, a koristio ga je i niz „zemalja u razvoju“ sa obe strane Gvozdene zavese nakon Drugog svetskog rata. Na ovaj način mnoge bivše kolonije industrijalizovanih zemalja Zapada uspele su da ubrzaju svoj prelazak na novi način proizvodnje tretirajući svoje građane isto kao što su to činili imperijalisti.

Dugoročno gledano, ispostavilo se da je pljačkanje i zatvaranje ljudi mnogo delotvornije za podsticanje ekonomskog rasta nego za njegovo održavanje. Sovjetski Savez i druge zemlje državnog kapitalizma konačno su prešle na

model slobodnog tržišta, što je nudilo više podsticaja za konkurenčiju dok je održavalo hijerarhije koje su se razvile u vreme takozvanog socijalizma.

Ali zatvori su neophodni za kapitalizam slobodnog tržišta jednako koliko i za državni kapitalizam. Kako je industrijalizacija siromašnijih nacija namamila kompanije da presele svoje fabrike u potrazi za jeftinom radnom snagom, a tehnološke inovacije u potpunosti zamenile druge poslove, u SAD se pojavila nova klasa koja je bila izuzeta iz proizvodnje. Ovo se poklopilo sa nasilnim gušenjem oslobođilačkih pokreta crnaca i tamnoputnih 1960ih. Šta se moglo preduzeti da se ova odskora suvišna i nestabilna klasa stavi pod kontrolu? Odgovor je bio vrtoglavi rast zatvorske populacije.

Danas je jednak broj ljudi iza rešetaka u Sjedinjenim Državama koliki je bio i u sovjetskim gulazima na vrhuncu Staljinove moći. To je više od čitave vojske SAD, zajedno sa rezervama. Zatvorska industrija nameće dosad neviđene nivoje nadzora i kontrole, ali stvara društveno telo koje nema nikakve koristi od nastavljanja kapitalizma.

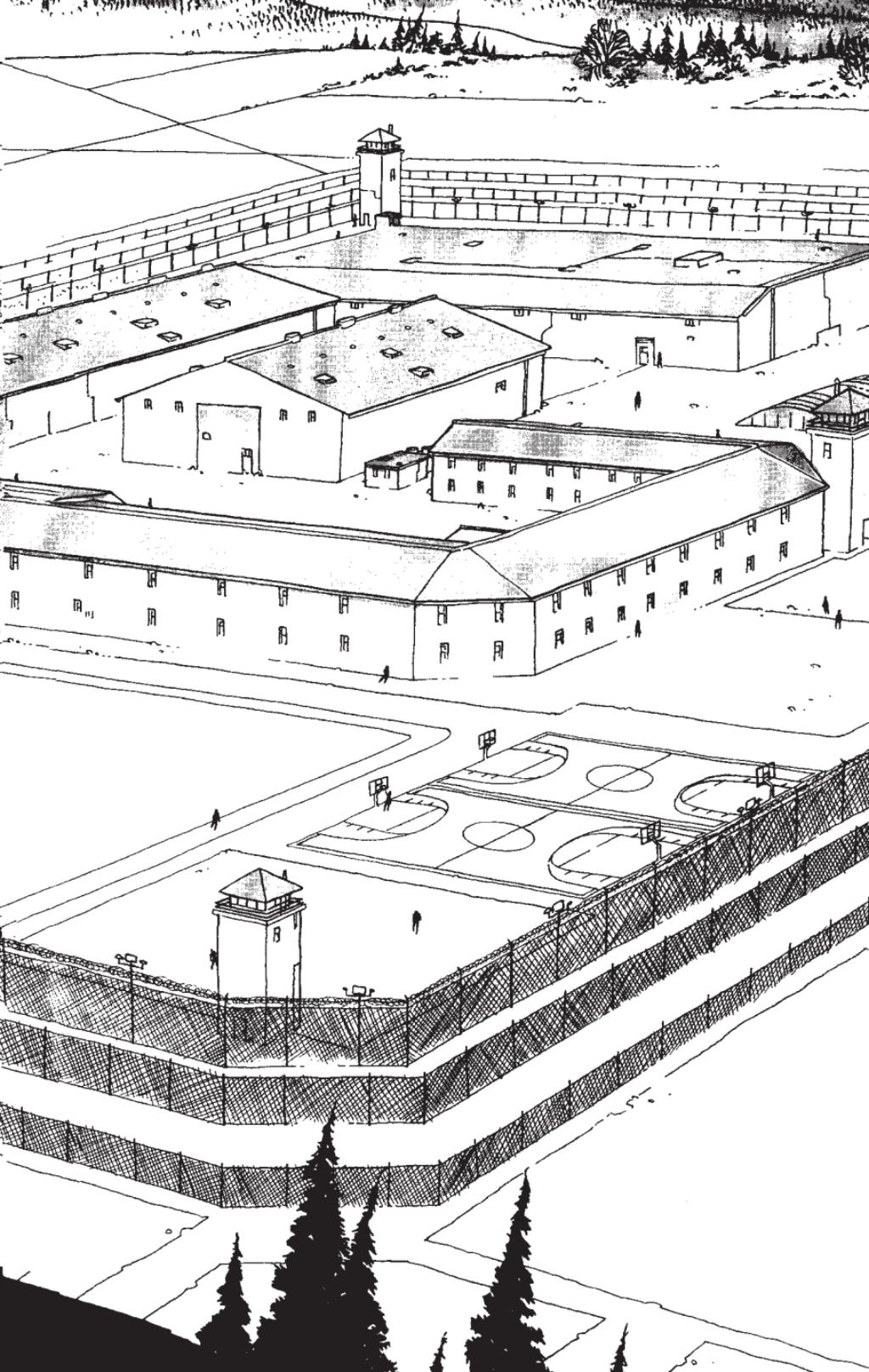

TAKO JE
VELIK.
MOŽDA JE
PREVIŠE
RIZIČNO.

JESTE
RIZIČNO. ALI KADA
JE **SVE** NALIK
ZATVORU,
BITI SLOBODAN

NE ZNAĆI
BITI VAN
ZATVORA

VEĆ
BORITI SE
PROTIV
SAMIH
ZATVORA.

Nezaposlenost i beskućništvo

Ima li ičeg goreg od zatvora? Mora biti – neki ljudi pokušavaju da se domognu zatvora kako bi preživeli zimu.

Kao i bilo kojog drugoj robi na tržištu i ljudskim bićima može pasti cena. Zakoni ponude i potražnje odnose se i na rad: što je više radnika dostupno, poslodavci ih mogu dobiti jeftinije. Nezaposlena populacija služi dvojnoj svrsi, da spusti nadnice i da radnike podseti da budu pažljivi kako ne bi završili na birou. Nezaposleni trpe dvostruko poniženje morajući da mole za ponižavajuće poslove; ovo stvara zbruku, jer deluje kao da žele da budu eksplatisani, dok je zapravo reč o biranju manjeg zla.

Pre jednog veka zagovarači tehnološkog napretka objavili su da će on oslobođiti ljudska bića potrebe za radom, stvarajući novo dokoličarsko društvo. Ali iako ove nove tehnologije jesu eliminisale poslove, ovo se uglavnom koristilo da bi uštedelo novac poslodavcima, a ne da bi se zbrinula šira populacija. Sa stanovišta nezaposlenog, slobodno vreme i pristup resursima koncentrisani su na dva suprotna pola ekonomskog spektra. Sjajno dokoličarsko društvo!

Kapitalizam stvara bogatstvo, ali *daleko više* stvara siromaštvo. Ne postoji gornja granica za količinu bogatstva koju pojedinac može da zgrne, ali zato postoji donja granica za to koliko bilo ko može biti opljačkan – zato je potreban ogroman broj siromašnih da bi se stvorila nekolicina milijardera.

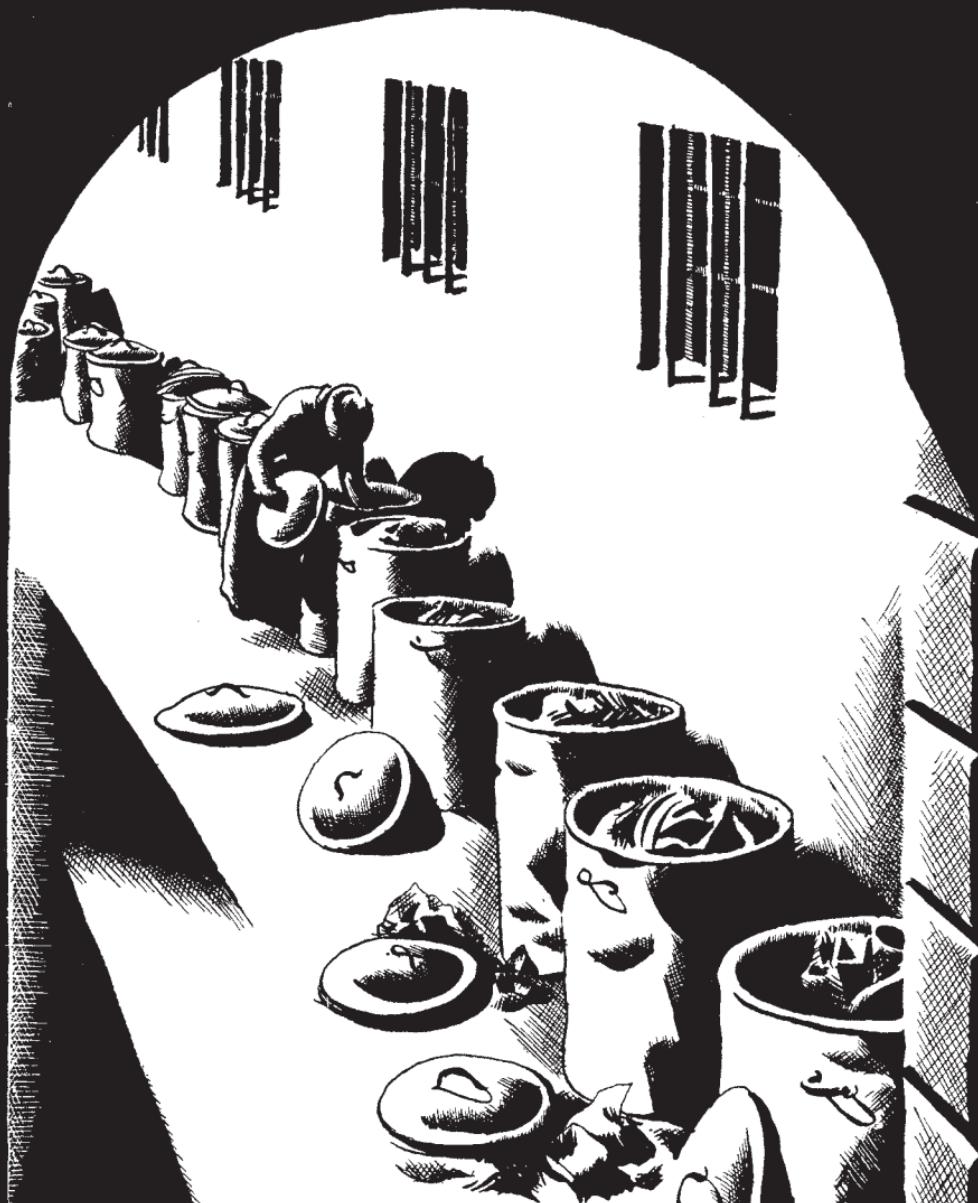
Nezaposlenost je jedan oblik isključenja sa tržišta; beskućništvo je drugi; i svi ti različiti oblici jačaju jedan drugi u povratnoj sprezi. U SAD-u, više od milion ljudi su beskućnici; širom sveta, preko milijardu ljudi živi u favelama, izbegličkim

kampovima i još gorim mestima. Karton-naselja se obično smatraju periferijom gradova, ali u nekim državama većina populacije živi u njima. Većinu novoprdošlih u ova naselja ne pokreće ponuda poslova, već propast tradicionalnog načina života. Sa sve manjom potrebom za radnom snagom u proizvodnji, sirotijske četvrti preuzimaju ulogu rezervoara za odbačene u regionima gde nema dovoljno bogatstva da bi se izdržavao veliki uslužni sektor. Poenta je držati ih u blizini izrabljivačnica i fabrika za preradu, ali dalje od bogatih.

Kao i u slučaju nezaposlenih, uloga koju isključeni igraju u kapitalizmu jeste da budu živi primer pogubnih posledica isključenosti. Ali ovo nije dovoljno – da bi se ekonomski uspeh povezivao sa ličnom zaslugom, isključenost mora biti prikazana kao *njihova greška*. Lišeni svake imovine i nade, siromašni se lako mogu prikazati kao rđavi. Ipak, ne tako davno, pre privatnog vlasništva, pristup resursima je bio jednako raspoređen među svim živim bićima; ako su neki ljudi i nacije sada osiromašene, to je zato što su njih – ili njihove pretke – *opljačkali*. Dovoljno je otvoriti udžbenik iz istorije i pročitati o brutalnoj istoriji kolonijalizma u obe Amerike, Africi, Indiji, Kini – ali ovaj proces se nastavlja i danas gde god rad jednog čoveka bogati drugog.

Neki ljudi besne zbog programa socijalne pomoći finansiranog poreskim novcem: zašto bi neko ubirao plodove njihovog teškog rada? Isto pitanje trebalo bi da postave i kada je reč o političarima i gazdama. U stvari, svaka siromašna osoba koja je ikada radila za nadnicu pomogla je bogatima u ubiranju plodova svog rada. Poreski novac koji odlazi na socijalnu pomoć jedan je od usamljenih primera da se bogatstvo sliva niz piramidu u klasu koja obavlja najveći deo posla da bi se to bogatstvo stvorilo. Programi socijalne pomoći bili su izvojevani posle decenija gorke borbe; gde god se moćni ne boje nadolazeće pobune siromašnih, oni ih ukidaju.

To ne znači da programi državne pomoći ikada mogu biti delotvorno rešenje za boljke kapitalizma. Programi socijalne pomoći, kao i humanitarne organizacije nastoje da podstiču birokratiju srednje klase, a da osramote i razvlaste siromašne. Socijalna pomoć i dobrotvorne ustanove samo

„U jednoj vrsti zatvora čovek je iza rešetaka,
a sve što on želi je van; u drugoj vrsti zatvora
stvari su iza rešetaka, a čovek van.“

– Apton Sinkler

preraspodeljuju bogatstvo pod uslovima bogatih – zapravo, kao sredstvo održavanja nejednakog balansa vlasti. Programi socijalne pomoći su posebno međusobno povezani sa istim kontrolnim aparatom koji se koristi da bi se potisnuli siromašni ljudi koji se ponašaju nepoželjno: oni koriste iste baze podataka, nameću iste obavezne programe i tretiraju siromašne sa istim manjkom poštovanja. Jedini pravi lek za siromaštvo je da siromašni sami preotmu resurse pod sopstvenim uslovima.

Taktike dostupne isključenima pre teže pobuni nego reformi. Ne mogu stupiti u štrajk, ali mogu blokirati saobraćaj kao argentinski *piketerosi* (organizovana grupa koja štrajkujući protiv nečega obično blokira saobraćaj – pim. prev.). Ne mogu da organizuju bojkote, ali mogu masovno da išetaju iz radnje, a da ne plate. Ne mogu organizovati štrajk podstana, ali mogu zauzeti zgrade i zemlju. Širenjem siromaštva, širiće se i ove taktike.

„Svako ko je radio u, ili prisustvovao bilo kom od programa za borbu protiv siromaštva u američkom getu odmah shvata značenje „inostrane pomoći“ u „nerazvijenim“ državama. U oba slučaja, najveštiji avanturisti popraviće svoje materijalno stanje; najposvećenije meštane frustracija tera u ludilo, neaktivnost – ili u podzemlje; dok beda miliona nesretnih i nemih raste – i ne samo to: njihova reakcija na bedu, svetu se predstavlja kao kriminal.“

– Džejms Boldvin

Van tržišta

Na periferiji neki ljudi i dalje preživljavaju manje–više u skladu sa pretkapitalističkim načinom života. Neki od njih su lokalno stanovništvo koje se bori da zadrži svoju tradiciju; drugi su iz populacije isključenih koje je ekonomija već progutala, sažvakala i ispljunula. Kako tržište proždire sve više, oni koji opstaju van njega, imaju sve manje od čega da žive. Sa ove tačke gledišta, niko ne može da zamisli kakav je bio život kada su svi sve imali na raspolaganju.

Sve donedavno, veći deo ljudske rase se i dalje izdržavao direktno od zemlje koja im je bila pod nogama. Ovo je pružalo sigurnost u teškim vremenima. Sada skoro svako mora da prođe kroz tržište da bi dobio stvari neophodne za preživljavanje – što ekonomske recesije čini opasnim kao da su zemljotres ili cunami, iako su u potpunosti veštačke. I dok prirodne katastrofe dođu i prođu, kapitalizam istrajava: glad je privremena, ali siromaštvo je trajno.

Pa ipak, čak i danas u životu svakog čoveka neki deo ostaje van logike profita i konkurenkcije: veze sa prijateljima i porodicom, na primer, ili povetarac po letnjem danu. Najbolje stvari u životu su i dalje besplatne. Aktivnosti koje su ispunjujuće i same sebi svrha, deljenje bez vođenja računice – ovo je i dalje od najvećeg značaja za društvo, bilo u formi sporta u kraju ili otvorenog softvera. Većina ovih stvari je ograničena uskim društvenim kontekstima, i javlja se samo među jednakima, isto kao što su stari Atinjani praktikovali demokratiju među sobom, a imali robeve. Ali to samo govori da i najbogatiji ljudi, kojima je najviše stalo do zaštite svojih privilegija, i dalje više vole da se odnose prema drugima na

ovaj način. Teško je zamisliti kako ekonomija *sve* proždire, koliko god da smo postali kolonizovani.

S druge strane, oni koji pokušaju da pobegnu sa tržišta, retko kad daleko doguraju. Najzabitije komune i dalje moraju da poseduju ili iznajmljuju prostor, plaćaju poreze i suoče se sa mehanizmima koji dozvoljavaju njihovim učesnicima da zadrše kapitalističke vrednosti i emocionalne povrede. Na duge staze ova autonomija može proizvesti istu vrstu vrednosti kao i samozaposlenost. Stvoreni na marginama kapitalističkog društva, pod neverovatnim pritiskom i uticajem tog društva, autonomni prostori teže da budu osiromašeni model onoga što bi drugačiji svet mogao biti. U najgorem slučaju, oni služe da demoralisu učesnike – šaljući poruku da je njihova utopijska alternativa osuđena na neuspeh i stvarajući utisak da je to samo njihova lična greška, a ne posledica kapitalističke moći. Prostori koji prežive često se povlače u sebe, gubeći nadu da doprinose većoj promeni.

Ovakvi pokušaji bega ponekad su služili širenju kapitalizma, kao u slučaju evropskih izbeglica koje su pobegle u takozvani Novi svet. Ipak, tada su dezerteri i dalje mogli da pređu granicu i pristupe nekapitalističkim zajednicama – što su često i radili, boreći se zajedno sa njima protiv bivših sunarodnika. Danas se granice protežu do samih ivica zemlje. Oni koji žele da pobegnu od kapitalizma moraju se boriti tamo gde se već nalaze.

Životinje, biljke, minerali

Životinje – kao i biljke, minerale i *sve drugo* – ekonomija treći na isti način kao i nas. Držeći hamburger u ruci, radnik gleda u ogledalo i primećuje ogromni životni potencijal još jednog bića koje je prisilno svedeno na robu. To važi i za vegansku alternativu – monokulture soje nanose istu štetu i homogenizaciju kao i fabrički uzgoj životinja. Leševi milijardu živih stvorenja gomilaju se u dnu ekonomske piramide. Nakon posete klanici ili laboratoriji za vivisekciju lako je zamisliti živu vrstu kako zavidi izumrloj vrsti.

Ni glečeri, ni vrhovi planina na kojima se oni nalaze nisu pošteđeni zahteva tržišta. Sama zemlja se sistematski transformiše u otpadnu materiju profita. Ovo je krajnja posledica institucije privatnog vlasništva i motiva koje ona stvara: živa stvorenja su svedena na predmete, a materijalni svet je potčinjen samoispunjavajućim sujeverjima.

Ne-ljudi se i dalje uguravaju u ekonomiju bez privilegije ugovora, kao što su doskora neevropljani. Nekolicini se dozvoljava da zadrže mali stepen autonomije radi razonode potrošača: državne šume, divlje životinje za lov i ribolov, pritomljene životinje. Iste zone privilegije koje dele ljudsko društvo razdvajaju i druge vrste: pas Leone Helmzli nasleđuje milione dolara dok se krave i svinje kolju na milijarde.

Posmatrajući živa bića sa kojima delimo Zemlju kao puke pionere u borbama moći, lako je zaboraviti da je ne tako davno ljudska rasa sebe smatrala delom prirode. Svet nam još pruža uvid u to kako izgleda život bez ekonomije. Šetnjom kroz iskonsku šumu, počećete da uviđate koliko smo obilja i raznolikosti izgubili.

„Menadžeri nam govore da su vodozemci, gmizavci, šetači i letači proveli svoje živote radeći za hranu. Ovi menadžeri daju ishitrene izjave. Raznolika bića još nisu sva istrebljena. Ti, što čitaš ovo, samo treba da se izmešaš sa njima, ili samo da ih posmatraš iz daljine, da bi uvideo da su njihovi budni životi ispunjeni plesom, igrom i goz bom. Čak ni lov, šunjanje, pretvaranje i skok nisu ono što mi nazivamo radom, već pre ono što nazivamo zabavom. Jedina bića koja rade su zatvorenici poput nas.“

– Fredi Perlman

Proizvodnja

Rad proizvodi mnogo stvari – materijalna dobra, informacije, organizaciju, kulturnu praksu, sam smisao. Iznad svega, rad proizvodi radnike i kapitaliste, generaciju za generacijom. Uloga proizvodnje nije samo u stvaranju robe, već u reprodukciji društvenih struktura i odnosa moći koji stvaraju potrebu za radom. Ukratko, rad *proizvodi vrednost* da bi *reprodukovao vrednosti*.

Kapitalizam je neosporno produktivan; podsticaji i pretnje slobodnog tržišta teraju na još veću inovaciju i proizvodnju. Ali ovo može biti varka. Proizvodnja ne čini da se roba pojavi niotkuda; ona transformiše vreme, energiju i sirove materijale u robu. Ovo važi čak i za neopipljivu robu kao što su novi kompjuterski programi. Iako ovako proizvedena roba ima tržišnu vrednost, vreme, energija i sirovi materijali možda su po drugim kriterijumima imali veću vrednost u prvo-bitnom obliku: drveće je od veće vrednosti za ekosistem pre nego što se pretvoriti u nepoželjnu poštu, kao što bi kompjuterski programer možda više voleo da popodne provede sa čerkom u šumi. *Proizvodnja* je način da se opiše proces u kom se sve inkorporira u ekonomiju: privatizacija celog sveta, drvo po drvo, radni sat po radni sat, ideja za idejom, genom za genom.

Ovo ne znači da kapitalistička proizvodnja nikada ne stvara dobra koja bi bila poželjna i van njene logike. Naše društvo proizvodi ogroman višak preko onoga što nam je neophodno za preživljavanje; većina toga je u obliku korisnih alata, prijatnog luksuza, sve šireg poznavanja kosmosa. Ali ova dobra takođe služe kao statusni simboli koji utvrđuju

hijerarhije i stratifikuju moć – otud markirana odeća i kuće za odmor koje zvrje prazne većim delom godine. One služe da konkretniju društveno uslovljene nejednakosti.

Stalno rastuća proizvodnja može da zamagli proizilazeće nejednakosti u moći. 1911. samo su veoma bogati ljudi imali automobile; do 2011. u svetu je dolazio otprilike jedan putnički automobil na 11 ljudi. Ako biste merili kvalitet života samo prema pristupu materijalnim dobrima, većina bi trebalo da je sada u boljem položaju. Ipak, to što svakog dana moramo da čekamo u saobraćaju na putu ka i u povratku sa posla ili iz supermarketa nije baš neko poboljšanje za šиру populaciju; pogledajte povratak srednje klase u gusto naseljene urbane oblasti gde kola nisu od tolikog značaja. Klasa koja je imala automobile 1911. sada ima privatne mlaznjake, a sva ova vozila zagađuju atmosferu neviđenom brzinom – dok ljudi koji najviše trpe posledice svega ovoga *i dalje* ne mogu da priušte kola.

Ako osnovna potka čovekovog života nije kontrola *nad materijalnim svetom već su to društveno proizvedena značenja i odnosi*, sva ova dodatna proizvodnja nema smisla. Dokle god su bogatstvo i moć nejednako raspoređeni, povećana proizvodnja većini može da ponudi samo ograničene pogodnosti; kako se oni proporcionalno u društvu sve manje pitaju, stvari mogu postati još nepovoljnije po njih.

Proizvodnja zadire sve dublje u živote radnika. Kada zamislimo kako je izgledala proizvodnja u 19. veku, mi zamišljamo radnika koji pomoću svog tela izvršava naređenja. Današnji radnik često mora da se fokusira na svoje dužnosti umno, telesno i duševno, sve dok se s njima ne stopi. On uopšte ne mora da proizvodi opipljivu robu, već pažnju, podatke, modu, trendove; ako je zabavljač ili jednostavno urban lik, možda će morati da prodaje svoj sopstveni imidž – sa *neprekidnim radnim vremenom*.

Granica između proizvodnje i potrošnje sve je nejasnija kako novi sektori ekonomije uvlače čitavo biće radnika u proces proizvodnje vrednosti. Da bi, na primer, ažurirala svoj onlajn profil, studentkinja dodaje sadržaj na internet na način koji donosi novac kompaniji koja prodaje internet oglase.

EXITS 169B - A

644

Workplace
Junction

1/2 MILE

SEAFOOD

DEER PARK

Veći deo ove kulturne i informacione proizvodnje se ne plaća, iako i dalje pomaže da se zarada slije kapitalistima. Nekada su novinari mogli da dobiju plaćen posao u lokalnim novinama; sada se te novine zatvaraju zahvaljujući blogerima koji rade besplatno. Isto tako, andergraund bendovi nekada su mogli sami da izdaju svoje albume i da ih prodaju po skromnoj ceni; sada ako žele da im bilo ko dođe na nastup, moraju iz svog džepa da plate kako bi pesme snimili i besplatno postavili na internet, što zapravo znači da su demo-snimatci poslali direktno publici, a ne nekom korporativnom muzičkom izdavaču. Sav ovaj besplatan sadržaj povećava vrednost samog interneta, puneći džepove tehnoloških magnata kao što su Bil Gejts i Stiv Džobs koji prodaju način pristupa istom. Dokle god kapitalisti budu kontrolisali način proizvodnje materijalnih dobara, besplatno širenje informacije može čak da pogorša društvene podele u njihovu korist, srozavajući srednju klasu u informacionoj i industriji zabave.

„Slobodni“ oblici proizvodnje se takođe istražuju, kao što je kraudsorsing (angažovanje javnosti u rešavanju nekog posla – prim. prev.), pri čemu dobrovoljci iz široke javnosti rešavaju probleme i poboljšavaju proizvode. I slobodna distribucija i volonterska proizvodnja savršeni su za eru visoke nezaposlenosti, u kojoj je najvažnije umiriti nezaposlene i iskoristiti ih. Moguće je da će u budućnosti besplatni volonterski rad sve više biti deo kapitalizma, a ne njegova suprotnost jer se bogata elita oslanja na veliki broj privremenih i nezaposlenih radnika da bi održala svoju moć i njihovu zavisnost. Najpodmuklije od svega, izgledaće kao da od ove besplatne radne snage korist ima široka javnost, a ne elita.

Ironično, slobodna proizvodnja i distribucija percipiraju se kao glavna obeležja svake antikapitalističke prakse. Ali da bi one mogle da proizvedu nove odnose moći, treba da raskrstimo sa privatnim posedovanjem kapitala.

Dodatak od mesa na mašini od čelika.

Potrošnja

„Jedina 'slobodna' stvar u takozvanom slobodnom vremenu je to što gazdu ne košta ništa. Slobodno vreme je uglavnom posvećeno spremanju za posao, odlasku na posao, povratku sa posla i oporavku od posla. Slobodno vreme je eufemizam za specifičan način na koji rad, kao činilac proizvodnje, ne samo što sebe transportuje do posla i nazad o sopstvenom trošku, već i preuzima primarnu odgovornost za sopstveno održavanje i popravku. Ugalj i čelik to ne rade. Strugovi i pisaće mašine to ne rade.“

– Bob Blek

Da bi kapitalizam funkcijonisao, potrebno je da radnici mogu da pristupe proizvodima svoga rada samo preko tržišta. Kada bi direktno mogli da naprave i uzmu sve što im treba, kapitalisti ne bi imali kako da profitiraju. Ovo odvajanje proizvodnje i potrošnje nameće se u periodu svakog prelaska u kapitalizam. Kako se kapitalizam širi i produbljuje, on postaje ono što radnicu razdvaja od svih aspekata sveta u kom živi.

Naravno, proizvodi *plaćenog* rada nisu jedine stvari koje se konzumiraju. Evropski kolonizatori optužili su lokalno stanovništvo za kanibalizam, ponekad da otvoreno opravdaju razloge njihovog porobljavanja. Danas, ipak, mnogi od tih naroda pamte se samo po imenima gradova i sportskih ekipa, dok se njihova hrana i religijske tradicije prodaje na benzinskim pumpama. Ko je koga prožderao?

Kada se svi utisnu u tržište, dolazi do nove dinamike. Sa porastom proizvodnje, i samo preživljavanje postaje podložno

nekoj vrsti inflacije: potrebno je sve više resursa da bi se učestvovalo u društvenom životu. Pre nekoliko vekova, seljaci su se oslanjali na ekonomiju razmene samo za određenu robu, sve ostalo što im je trebalo mogli su sami da uzgaje ili da se trampe sa komšijama. Danas potrošač mora da ima mobilni telefon, televizor, kompjuter, kola, bankovni račun i kredit, osiguranje i još mnogo toga da bi učestvovao u društvu, a kamoli da bi vršio i neki uticaj u njemu. Da je seljak nekim čudom došao u posed bilo čega od ovog, postao bi bogat, ali današnji potrošač može sve to da ima, a da ipak ostane siromašan. Ova inflacija proizvodi klasu ljudi koja je isključena iz društva usred ogromnog izobilja dobara.

Ista se dinamika odigrava na nivou država i nacija. Kada se jedno društvo otima da proizvodno i idejno nadmaši svog suseda kako bi ga pokorilo ili barem na njemu profitiralo, svi ostali moraju da požure da bi ostali u trci; ko želi da bude siromašan i iskorišćen? Ovaj pritisak je stajao iza većeg dela destruktivne industrijalizacije zemalja „u razvoju“.

Kako su i sami postali roba, radnici konzumiraju robu da bi demonstrirali moć na jedini način na koji mogu. Kada više nema sa čime da se poredi, kupovina prestaje da bude nužno zlo i postaje sveti čin; u religiji kapitalizma, u kojoj se finansijska moć izjednačava sa društvenom vrednošću, a trošenje je dokaz vrednosti, ovo je vrsta pričešća. Radnja je hram u kom čin kupovine potvrđuje potrošačevu mesto u društvu. Veći deo našeg slobodnog vremena sastoji se od rituala u kojima je trošenje novca samo sebi svrha: to je ono što neku aktivnost određuje kao *dobru zabavu* ili *odlaženje na sudar*.

U 20. veku masovna proizvodnja je stvarala sve homogeneju potrošačku kulturu. Ali kada tržište više nije imalo gde da se širi, kapitalisti su prešli na umnožavanje potrošačkih opcija; shodno tome buntovne potkulture koje su nastale kao reakcija na masovno društvo pretvorene su u tržišne niše. Promovisanje individualnosti i „različitosti“ postala je formula pomoću koje se sve više širilo konzumerstvo koje je profitiralo na istom onom nezadovoljstvu koje je stvorilo.

Danas postoji proizvodna linija za svaki identitet – za svaku etničku grupu, seksualnu sklonost i politički stav.

Ovi proizvodi su postali neodvojivi od identiteta koje nado-punjaju: kada pop zvezda peva o tome šta voli kod žene, on peva o njenom parfemu, njenoj šminki, odeći. Čak i najbun-tovniji potkulturni identiteti zasnivaju se na zajedničkim potrošačkim obrascima – na zajedničkoj *estetici*.

U vremenu kada ekonomski pritisci konstantno komadaju i preuređuju radnu snagu i lokalne zajednice, ne iznenađuje da ljudi poimanje sebe više zasnivaju na sopstvenoj potrošač-koj aktivnosti nego na svojoj ulozi u proizvodnji. Neposlušni komšiluci kroz džentrifikaciju (preuređivanje delova grada za bogatu srednju klasu – prim. prev.) prestaju da postoje, a pobunjene etničke grupe rastrgnute su između zatvora i asi-milacije; svaka društvena skupina koja svoje interese konci-pira na radikalnan način razbija se što je brže moguće. Možda ovo objašnjava zašto se otpor kapitalizmu širi kao ideoološki identitet, ali sve manje kao sila u borbama oko proizvodnje i fizičke teritorije. Otpor nije nemoguć pod ovim uslovima, ali mora poprimiti nove forme. Većina nedavnih inovacija u taktikama pružanja otpora odigrala se na potrošačkom, a ne na proizvodnom terenu: skvoterski pokreti (zaposedanje na-puštenih javnih prostora – prim. prev.), mreže za distribuciju hrane, antikapitalističke potkulture.

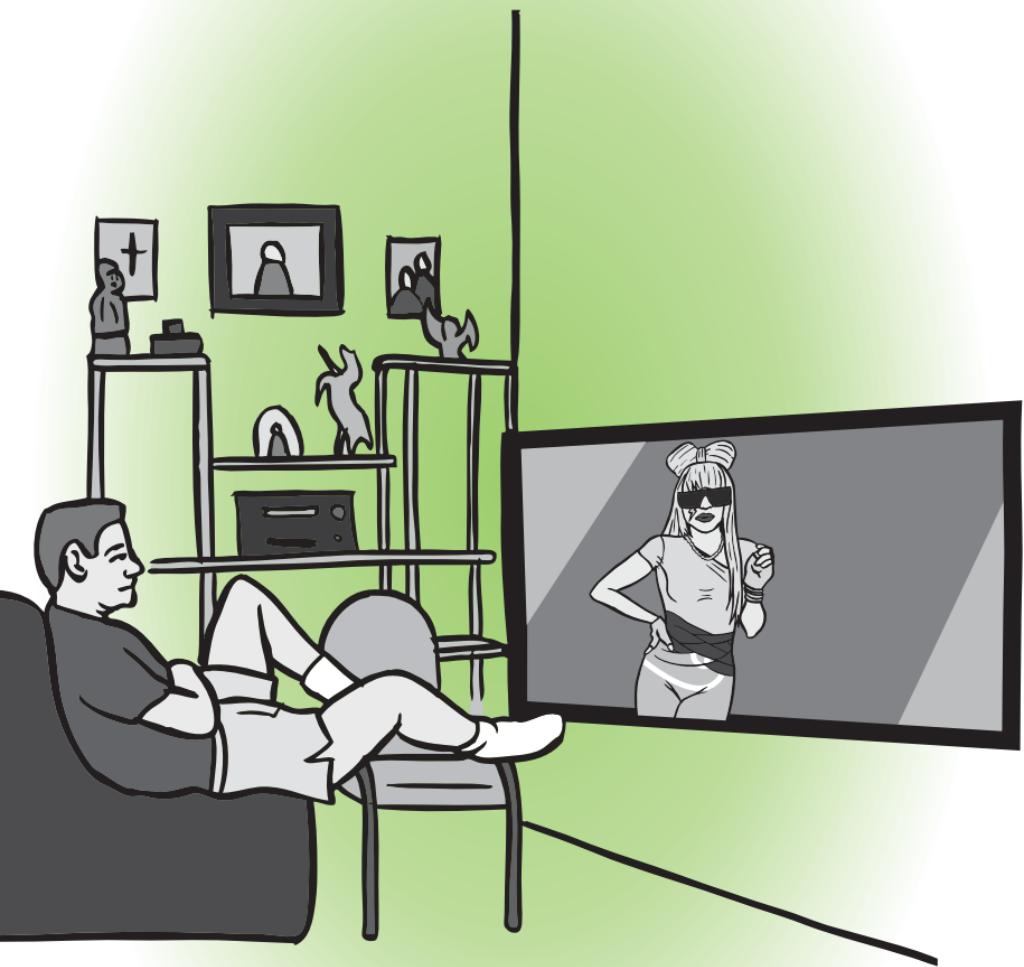
U međuvremenu, svaki oblik otpora koji nije usmeren na koren problema ponovo biva uvučen u funkcionisanje tržišta. Bes protiv određenih simptoma kapitalizma stvorio je etički konzumerizam, koji samo stimuliše kapitalistiku ekonomiju. Za proizvode kao što je fri-rejndž piletina (ži-vina koja se ne drži u kavezima već slobodno šeta po farmi – prim. prev.) ili fer-trejd kafa (kafa koja se kupuje direktno od uzgajivača, po ceni većoj od tržišne – prim. prev.), atri-but „etički“ je samo marketinški trik za povećanje njihove percipirane vrednosti, pa tako i cene. Na slobodnom tržištu prodajnu cenu ne određuju materijalni troškovi proizvodnje nekog predmeta, već najviša cena koju potrošači hoće da pla-te. Vrednost nije inherentna karakteristika – čak je i nafta vredna samo unutar određenih socijalnih okvira. Društveni konstrukt da su „održivost“ i „prirodno“ poželjne osobine služi da stvari novu *nematerijalnu vrednost* koja stvari može

da prodaje po većoj ceni čak i za vreme ekonomskog pada – zloupotrebljavajući dobre namere potrošača da bi se održao sistem koji je te probleme i stvorio. Dokle god kapitalizam bude na snazi, svaka stvarna beneficija za piliće ili uzbudljivače brazilske kafe trajaće samo dok bude *profitabilna*.

ovo je nekada bila šuma
i sve je bilo besplatno

Mediji

Globalno gledano, mediji funkcionišu kao neka vrsta kolektivno proizvedenog mentalnog vremena. Mediji transformišu iskustvo, sećanje i komunikaciju u nešto sintetičko i spoljašnje, iako tehnološki napredak ubrzano integriše ovaj spoljašnji teren u naše poimanje sebe. Knjige, snimci, filmovi, radio, televizija, internet, mobilni telefoni: sve ove uspešne inovacije zadiru sve dublje u svakodnevni život, čineći sve veći ideo u našem iskustvu.

Masovni mediji nastali su zajedno sa masovnom proizvodnjom, standardizujući protok informacija i proizvođeći opšte poznate referentne tačke za milione potrošača. Advertajzing je samo jedan od primera koliko je ovo bilo važno za uspostavljanje masovnog tržišta, oblikujući kupo-vne navike onih sa poslovnog kraja pokretne trake. Korporacije su i dalje tretirale društveno telo kao Petrijevu posudu u kojoj su se ukusi uzgajali kao bakterije, koristeći sve od psihologije do avangardne estetike. Posledice su se prelije u sve druge aspekte života; na primer, političari se sve više prodaju kao da su proizvodi, ophodeći se prema glasačima kao da su potrošači koji žele da znaju *šta dobijaju u paketu*.

Sve do kraja 20. veka masovni mediji su u osnovi imali jedan pravac, informacije su tekle u jednom smeru, a pažnja u suprotnom. Kritičari su se uglavnom bavili jednim aspektom njihove strukture optužujući ih da grupici spletkarosa daju ogroman uticaj na društvo dok su svi drugi nepomični posmatrači. Za razliku od njih, andergraund mediji istraživali su forme koje su više participativne i decentralizovane.

Učešće i decentralizacija iznenada su postali opšte prihvaćeni dolaskom naširoko dostupnih digitalnih medija. Internet je pružio višestruko oslobođajuće i podsticajno tle za nove načine komunikacije. Osnovni model razvili su akademski istraživači koje je finansirao vojni, a ne privatni sektor, tako da je koncipiran da bude koristan, a ne profitabilan. Do današnjeg dana veći deo interneta ostao je neka vrsta Divljeg zapada u kom je teško sprovesti tradicionalne imovinske zakone. Mogućnost da se sadržaj deli besplatno i direktno među korisnicima imala je ogroman uticaj na nekoliko industrija, dok saradnički formati poput Vikipedije i otvorenih softvera pokazuju koliko lako ljudi mogu da zadovolje svoje potrebe bez privatnog vlasništva. Korporacije se i dalje utrkuju da smisle kako da zarade novac na internetu, a da to nisu onlajn prodavnice i reklame.

Pa ipak, kako nam životi postaju sve digitalizovani, važno je ne uzeti zdravo za gotovo da je ovo uvek promena na bolje. Kapitalizam cveta tako što usisava aspekte sveta koji su nekada bili slobodni, a potom nudi pristup njima za određenu cenu, a ova cena nije nužno u dolarima.

Trebalo bi da obratimo posebnu pažnju na načine na koji su novi mediji *podesni*: podesnost može biti znak da su beskonačne mogućnosti ljudskog života nasilno sužene. Zapravo, ove inovacije jedva da su čak opcione: danas je teško održati prijateljstva ili naći posao bez mobilnog telefona. Sve više naših mentalnih procesa i društvenih života mora proći kroz posredovanje tehnologija koje naše aktivnosti i odnose mapiraju za korporacije, kao i za državne obaveštajne službe. Ovi formati takođe oblikuju sadržaj tih aktivnosti i odnosa.

Mreže koje nudi Fejsbuk nisu nove; novina je to što nam se one čine kao nešto spoljašnje u odnosu na nas. Oduvek smo imali društvene mreže, ali ih niko nije mogao koristiti da bi prodavao oglase. Sada se ponovno pojavljuju kao nešto što moramo da konsultujemo. Ljudi su komunicirali sa stariim prijateljima, učili sebe veštinama i saznavali o svetskim dešavanjima i pre imejla, Gugla i Tvitera. Naravno, ove tehnologije su izuzetno korisne u svetu gde je malo nas blisko sa

komšijama ili provodi više od nekoliko godina na bilo kom mjestu. Forme koje poprima tehnologija i svakodnevni život utiču jedni na druge, čineći njihovo rasparivanje sve teže zamislivim.

Još jedna posledica digitalne tehnologije je jedna vrsta informacione inflacije. Sve je više podataka na svetu koji nam prilaze sve brže i brže. Ovo izaziva stvarno obezvređivanje: na primer, deljenje fajlova i slobodni pristup spustili su cene filmova i muzike. Takođe to skraćuje i dužinu naše pažnje. Ipak, iznad svega, to znači da mi ovim informacijama pripisujemo sve manje *značenja*. Spremniji smo nego ikad da znamo *kako* treba sa životom, ali zbumjeni kad dođe do onog *zašto*.

Kako naša potreba i pristup informacijama premašuje domete svega što možemo da internalizujemo, čini se da se informacija odvojila od nas. Ovo je sumnjivo slično odvajanju koje je potrebno da bi se radnici pretvorili u potrošače. Informacija na internetu nije potpuno besplatna – kompjuteri i pristup internetu koštaju, da ne spominjemo cenu struje i ekološku cenu proizvodnje svega ovog, kao i održavanje servera širom sveta. I šta ako se korporacije dosete kako da

Potrošač zuri u prazno

nam više naplate za pristup svim ovim tehnologijama jednom kada postanemo potpuno zavisni od njih? Ako budu umeli, ne samo moći i znanje, već i sama sposobnost da se održe društvene veze biće direktno uslovljena bogatstvom.

Ali ovo bi moglo biti skretanje pažnje na potpuno pogrešnu stvar. Konglomerati starog novca možda neće biti u stanju da konsoliduju moć na ovom novom terenu. Načini na koji kapitalizam kolonizuje naše živote putem digitalnih tehnologija možda ne liče na stare forme kolonizacije.

Kao i svaka piramidalna prevara, kapitalizam mora stalno da se širi, usisavajući nove resurse i subjekte. On se već proteže po celoj planeti, konačni kolonizacijski rat vodi se u podnožju Himalaja, na samoj ivici sveta. Teorijski, trebalo bi da propadne sada kada je istrošio sve perspektive. Ali šta ako bi počeo da se širi unutar nas, šta ako su ove nove tehnologije kao Ninja, Pinta i Santa Marija koje pristižu na kontinent naših mentalnih procesa i socijalnih veza?

Na taj način, internet bi mogao funkcionisati kao još jedan sloj otuđenja izgrađen na materijalnoj ekonomiji. Ako je dobar deo stvari dostupnih na internetu besplatan, ovo nije samo zbog toga što proces kolonizacije još nije završen, već i zbog toga što determinišuća valuta ovog medija nije dolar, već *pažnja*. U informacionoj ekonomiji pažnja ima istu ulogu kao kontrola materijalnih resursa u industrijskoj ekonomiji. Čak i ako se pažnja smesta ne prevodi u *onlajn* prihod, može pomoći da se on obezbedi oflajn. Kao valute, pažnja i kapital se različito ponašaju, ali obe služe da stvore neravnotežu moći.

Šta je zaista kapital? Kada jednom uklonite sujeverja koja čine da ga vidimo kao silu prirode, on je u suštini društveni konstrukt koji nekim ljudima omogućuje da gomilaju moć. Bez postojanja ideje o privatnom vlasništvu, koja je „stvana“ samo u meri u kojoj je drugi poštuju, materijalni resursi ne bi mogli da funkcionišu kao kapital. Ovako imovinska prava služe istoj svrsi kojoj je nekada služila zamisao o božanskom pravu kraljeva: obe stvari postavljaju temelje sistema dodeljivanja suvereniteta. Neki ljudi svim srcem veruju u imovinska prava, čak i kada ih upotreba ovih prava lišava

bilo kakvog društvenog uticaja. Moglo bi se reći da su ovi ljudi pod dejstvom *magije vlasništva*.

Isto tako, kada reklamna agentkinja radi na tome da neki internet mim postane viralan, može se reći da ona pokušava da *baci čini*. Ako je pažnja valuta medija, njeno zavređivanje način je da ljudi kupe bukvalno i figurativno svoj položaj u strukturi moći. Odlučujući faktor nije to da li se ljudi slažu ili odobravaju ono što vide, već u kojoj meri to oblikuje njihovo ponašanje.

Čini se da su digitalni mediji decentralizovali pažnju, ali su takođe i standardizovali mesta kroz koja ona cirkuliše. Čuvajte se entiteta koji prikupljaju pažnju čak i ako je nikad ne konvertuju u finansijska sredstva. Stvarna moć Gugla i Fejsbuka nije u njihovom finansijskom stanju, već u načinu na koji strukturišu protok informacija.

Ovo nije kritika tehnologije kao takve. Suština je da ona nije neutralna: tehnologiju uvek oblikuju strukture društva u kom se razvija i primenjuje. Većina nama poznatih tehnologija oblikovane su pod imperativima profita, ali društvo zasnovano na drugaćijim vrednostima svakako bi proizvelo drugačije tehnologije. Kako digitalna tehnologija sve više postaje upletena u tkivo ovog društva, najvažnije pitanje nije treba li je koristiti, već kako oslabiti strukture koje su je proizvele.

Masovni mediji 20. veka

Masovni mediji 21. veka

Tela i simulakrumi

U informacionoj eri pojedinci su manje tretirani kao fizička tela, a više kao skupovi podataka. To da li će vam dozvoliti da koristite grejanje više zavisi od vaše kreditne prošlosti nego od toga koliko para imate u novčaniku, a najmanje od toga koliko vam je hladno; isto važi i za dozvolu ulaska u avion, prelazak granice, nalaženje posla, zakup stana ili kupovinu kuće. Mogu nas hakovati, menjati, čak i izbrisati; krađa identiteta zamenila je kidnapovanje. To što smo od krvi i mesa samo je neugodan dodatak evidencijama koje vode doktori, korporacije, škole, banke i federalni agenti.

U to smislu, projekcije nas samih koje se pojavljuju u medijima društvenih mreža ne postoje van ekonomije, već su njen produžetak. Rezimei se više ne prave samo za poslodavce – već i za pronalaženje partnera i sticanje prijatelja, zauzvrat, naši poslodavci konsultuju i ove nove rezimee.

Konstruiše se kopija čitavog sveta: patenti za genetski materijal, autorska prava za ideje i umetnička dela, lista telefonskih poziva, rezultati testova znanja, mp3 uređaji za pesme. Sve se ovo mapira i kodira prema meri tržišta i sila koje ga nameću. Ova kopija takođe zamenjuje druge oblike stvarnosti: deca radije igraju interaktivne igre na internetu umesto da trčkaraju napolju; ekosistemi se uništavaju da bi struja napajala internet servere.

Ovo se manifestuje u formatima koje koristimo za beleženje podataka. Na primer, u prelasku na digitalnu tehnologiju beskonačan niz varijacija se prevodi u binarni kod. Konverzija jedinstvenog signala u nule i jedinice stvara utisak da se sve može svesti na skup međusobno

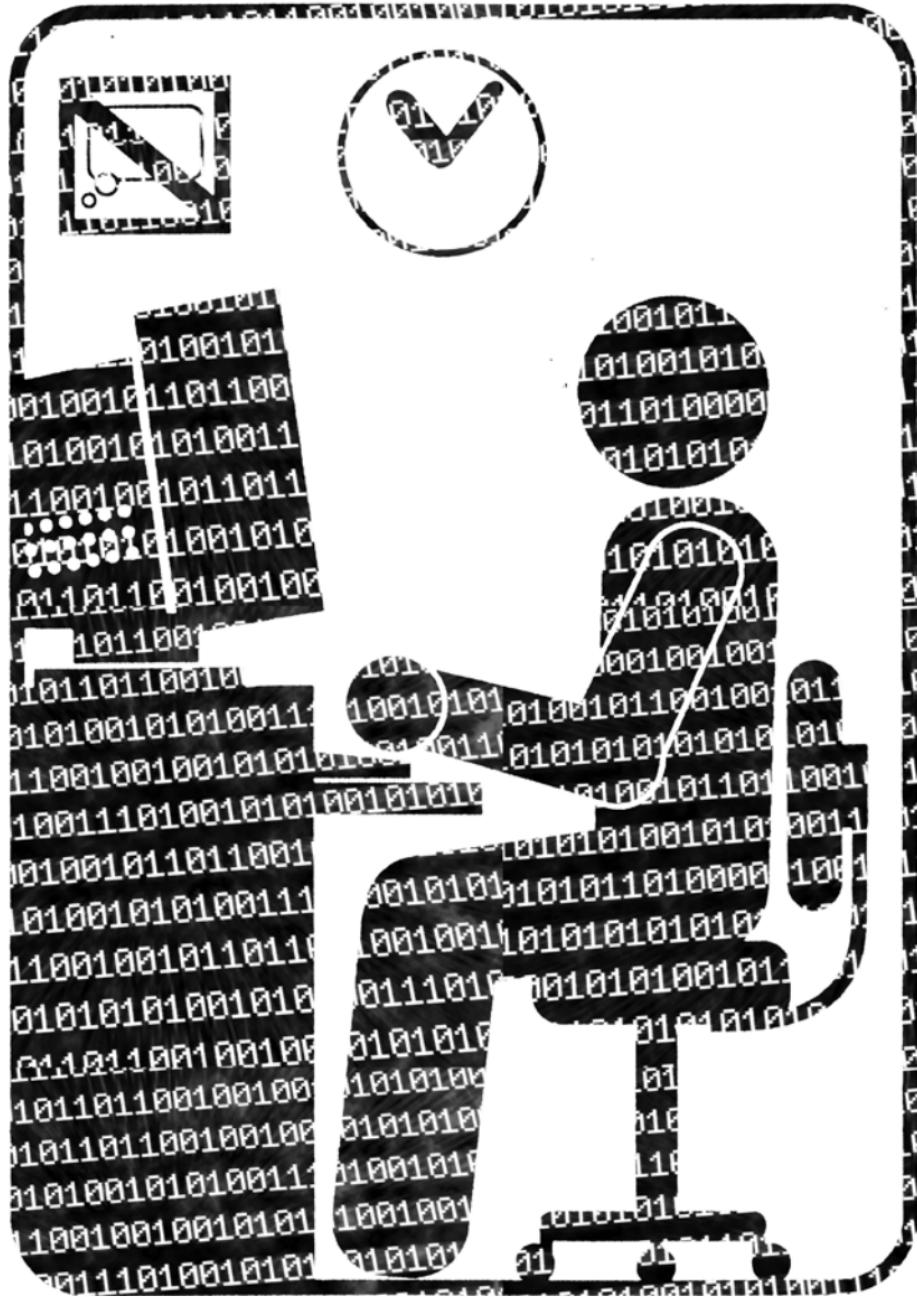
razmenljivih jedinica, što odgovara istoj onoj logici koja materijalno bogatstvo izražava u dolarima. Budući da satima ljudskog života moramo dodeliti cenu u dolarima, sam ljudski potencijal se tretira kao da ima apstraktnu razmensku vrednost.

Ali nije sve uzajamno razmenljivo; neke razmene su jednosmerne. Možemo za novac prodavati sate našeg života, ali ih sa platama koje primamo ne možemo dobiti nazad. Možemo konzumirati predstave i skustava koje želimo da imamo, ali to nije isto kao da ih proživljavamo. Možemo graditi sliku sebe, ali to oduzima prostor mogućnosti da *budemo ono što jesmo* – čak i ako se poistovetimo sa našim prosečnim očenama i kreditnim rejtinzima, mi i dalje koračamo kroz život kao tela od krvi i mesa.

Ideja da je sve razmenljivo proširila se kroz naše društvo. Na primer, neki veruju da je rešenje za sve veću emisiju gasova staklene bašte u otvaranju tržišta kredita za ugljenik, gde bi korporacije kupovale i prodavale prava za emitovanje ugljen dioksida. Ova politika pojedinačna stabla drveća smatra doslovno međusobno zamenljivim; seča i skonske prašume opravdava se dokle god će negde drugo biti nadomeštena, pa makar to bilo u vidu homogene korporacijske farme drveća na drugoj strani planete.

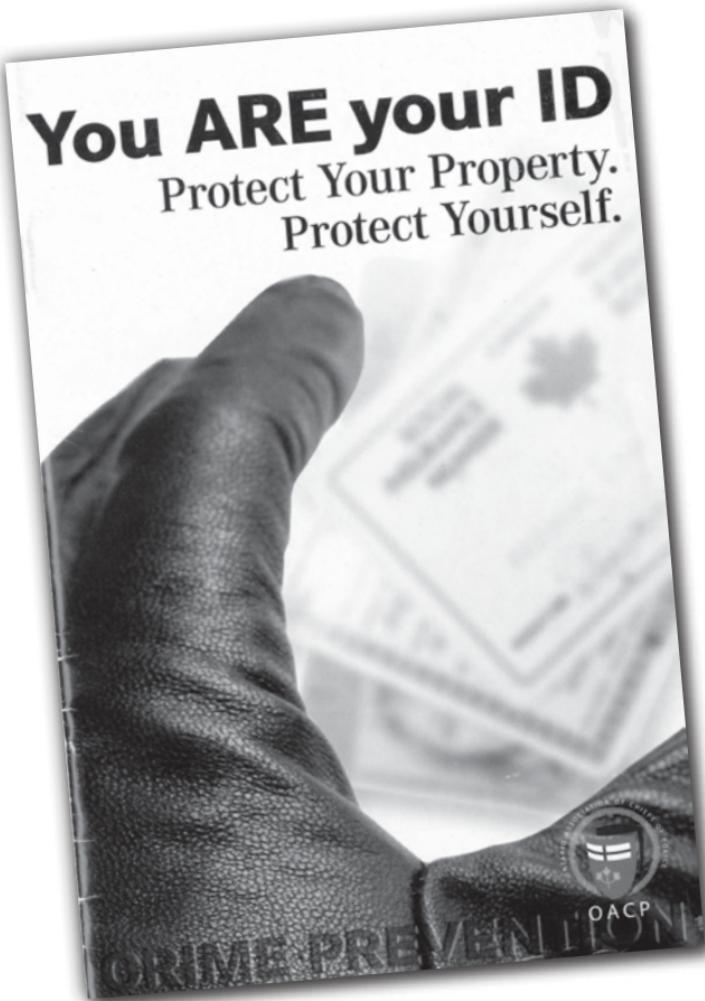
Isto tako, neki tvrde da je prelazak sa štampanih na elektronske medije dobar za okolinu. Ali želja da se zaštite određene pojedinačne šume ima više zajedničkog sa vezanošću za neke konkretne knjige nego sa idejom da se cele biblioteke mogu digitalizovati bez bilo kakvih gubitaka. Baza podataka nije isto što i zbirka knjiga. Svako ko ovo ne shvata, svet posmatra suviše apstraktno – isto kao što to čini i industrija drvne grade.

Kao i druge prevaziđene paradigme, staromodni materializam je postao teren veoma bogatih. Umetničko kolekcionarstvo, na primer, jedno je od nekolicine polja gde se za individualne predmete i dalje smatra da imaju neprenosivu vrednost: slika Van Goga smatra se vrednom kao jedinstven fizički objekat, a ne samo kao estetska kompozicija koja se može reprodukovati.

Dodatak od mesa na mašini od jona

Ali prevaziđeno je izjednačavati pohlepu sa materijalizmom. Gramzivost je postala apstraktna, metafizička. Pohlepa ne znači više želju za posedovanjem postojećeg svestra, već nagon da se on svede na označitelje statusa i kontrole.

Ti SI tvoja lična karta
Zaštiti svoju imovinu.
Zaštiti sebe.

PRE NEKOLIKO GODINA radio sam na 42 jutra velikom kompleksu staklenika u srcu severnoameričke industrije paradajza.

Ambijent unutar staklenika bio je u potpunosti kompjuterski kontrolisan, zagrevan parom i vrelom vodom iz ogromnog sistema bojlera i cevi, i hlađen ventilatorima i mehanizovanim otvorima za vazduh. Stabljične paradajze bile su neobično visoke, a održavali su ih komplikovani sistemi za negu. Automatski su bile zalivane iz cevi, učvršćene kamenom vunom, natopljene hemikalijama, bujne i nabrekle od đubriva, zakaćene za žicu, orezanih listova i oprasene pomoću pčela koje su živele u košnicama od kartona poredanim tu i tamo poput minijaturnih stambenih naselja. Košnice bi se neminovno ispraznile, pošto bi pčele podlegle pesticidima; s vremena na vreme zamenili bi ih novi kartonski stanovi.

Koristili smo okrugle magnetne „ključeve“ za ulazak i izlazak iz skladišta; prodorni zvuk alarma čuo bi se kad god bi vrata ostala predugo otvorena. Svaki radnik je dobio plastičnu karticu za evidentiranje radnih sati, koju bi provlačio kroz automat na početku i kraju svakog radnog dana. Znak pored automata upozoravao je: BEZ ODJAVE NEMA NI ISPLATE.

Svi smo imali ručne digitalne asistente otporne na vodu. Nosili smo ih na konopcu pričvršćenom za kaiš ili prebačene oko vrata, i dok smo radili, sve smo beležili na njima. Svakog jutra unosio sam svoj radni broj, zadatak, kao i broj staklenika i reda. Digitalni asistent bi počeo da mi meri vreme; tako bi bilo sve dok ne kažem da sam završio red, ili dok ne napravim pauzu, ili pređem na nešto drugo. Potom, ako sam vršio branje, uneo bih koliko gajbi sam napunio. Gajba po gajbu, red po red, svaki minut dana imao je precizno pokriće.

Svaki dan nakon posla stajali smo u redu da bi odložili svoje digitalne asistente na metalnu podlogu ispred kancelarije, odakle bi podaci koje smo uneli automatski bili učitani u neku džinovsku bazu podataka. Naše mašine – tako smo ih zvali, *nuestras maquinas* – potom bi nam dale „ocenu efikasnosti“ izraženu u procentima. „109“, oglasila bi se moja mašina na kraju posebno teškog dana, pokazujući da mi je učinak 109 procenata onoga što je neko ko je govorio engleski i nosio poslovno odelo odredio da je prihvatljiv radni dan.

Kada su se „maštine“ prvi put pojavile, nadzornik nam je rekao da će ko god bude imao najbolju ocenu efikasnosti u nedelji, dobiti jedan plaćen dan odmora. Teško je objasniti koliko duboko je ovo ugrozilo našu kulturu solidarnosti. Među biljkama svi smo se kretali manje više istom brzinom. Brži radnici bi usporili da bi pomogli sporijim radnicima u njihovim redovima, tako da smo svi završavali skoro istovremeno, sa gajbama punim paradajza. Pod pretnjom koja je visila u vazduhu, da će nas deportovati nazad u Meksiku, poslednje što je svako želeo je da skrene pažnju na sebe ističući se kao brži ili sporiji od drugih.

Ali pod novim režimom digitalnih asistenata, zaštitna anonimnost ujednačenog ritma rada, privremeno je bila napušena, jer su se radnici ubijali od posla kako bi poboljšali svoj učinak, istovremeno mrzeći ostale koji su, radeći istu stvar, njih činili manje dobrim. Na kraju, svi smo se skupili i odbili bilo kakvo korišćenje digitalnih asistenata. Nekoliko dana vladalo je nelagodno primirje, sve dok nam menadžment nije uzvratio deportovanjem šest osumnjičenih lidera u Meksiku i ukidanjem nagrade za najbržeg radnika. Radnici koji su poslati kući zamenjeni su radnicima po ugovoru sa Jamajke – drska i očigledna zavadi-pa-vladaj taktika. Ostali su popustili i ponovo se vratili upotrebi digitalnih asistenata.

Digitalni asistentni su bili toliko delotvorni da gotovo nikad nismo viđali bilo koga od nadređenih belaca koji govore engleski. Ljudski nadzor bio je gotovo nepotreban. Kontrola je bila besprekorna i praktično nevidljiva – ideal svakog korporativnog odeljenja za ljudske resurse. Šef nije morao da

nas nadgleda sa bićem: on nam je visio oko vrata, i bio nam u glavama.

Prošlo je puno otkad sam radio u stakleniku, ali sam nastavio da razmišljam o digitalnim asistentima. Dali su mi drugačiji pogled na tehnologije koje danas svako uzima zdravo za gotovo. Mnoge od njih su deo našeg života van radnog vremena – one zaista jesu „naše“ maštine – što im samo omogućava veći pristup nama.

Kad god mi prijatelji pošalju poruku, zamišljam kako se istog momenta njen duplikat pojavljuje u državnim i korporativnim bazama podataka. Kada ažuriraju svoj onlajn profil, pitam se koliko će proći pre nego što poslodavci i stanodavci ne počnu da koriste isti sistem uhođenja, određujući naše plate i stanabine u skladu sa tim. Šta ako se naša produktivnost na radnom mestu, naš kreditini rejting, to koliko imamo „prijatelja“ i pregleda video sadržaja sve poveže u veliki „rejting efikasnosti“ koji će utvrditi našu ukupnu ekonomsku vrednost? Šta ako se *nuestras maquinas* direktno povežu sa berzom, tako da berzanski radnici mogu da kupuju i prodaju deonice u realnom vremenu u skladu sa promenama ovih rejtinga? Šta ako bismo svi imali ideo u toj berzi – ne samo finansijski, već i u pažnji i društvenom statusu? Da li bi tada bilo moguće razlikovati nas od naših ekonomskih uloga?

Možda ne bi trebalo da sam toliko sumnjičav. U Egiptu su ljudi koristili potpuno iste tehnologije da bi koordinisali veliku pobunu – iako, čim je dobila zalet, vlada ju je ugušila. Možemo li mi uraditi nešto slično ovde, ili smo previše zauzeti konstruisanjem sopstvenih virtualnih ličnosti? Da li bi i nas ugušili – ili to nikada neće ni morati?

400 *DJ BEST BUY CO (BBY) MKT ON CLOS

NIU MUSE MUSE YHOO Y
59:15 168³.9.73³.8 .181 .437:9.4:5.³⁷48

Finansije

Pod kapitalizmom, *sve* završava na tržištu: ne samo materijalna roba i rad, već i hipoteke, polise osiguranja, poreske olakšice, i svi drugi mogući oblici bogatstva i prihoda. Sam dug postaje roba koja se kupuje i prodaje, zajedno sa pravnim obavezama. Na vrhu materijalne ekonomije u kojoj ljudi zapravo prave, kupuju i prodaju stvari, pojavljuje se još jedan sloj kapitalizma, sačinjen od novih vrsta spekulacija koje su sve dalje od bilo kakve materijalne referentne tačke.

Posledice su nadrealne. Cene akcija postale su toliko bitne da korporacijski izvršni direktori žrtvuju dugoročne prilike za kratkotrajni porast u berzanskoj vrednosti. Zaposleni u hedž fondovima Vol strita troluju (svesno korišćenje zapaljive retorike ili uvreda na internetu sa ciljem da se započne besmislena svada – prim. prev.) blogove farmera sa Srednjeg zapada u pokušaju da steknu prednost na terminskom tržištu poljoprivrednih proizvoda. Dobronamerni astrofizičari razvijaju izuzetno složene strategije za investiranje u općine ugovore. Banke otkupljuju sav poreski dug u različitim državama i pretvaraju ga u hartije od vrednosti koje prodaju investitorima. Jedna investiciona firma kupuje kolateralne dužničke obligacije samo da bi se sa njima nadmetala, a potom ubira ogroman profit kada ekonomija propadne.

Dinamika ovog sloja tržišta toliko je složena da čak ni najuticajniji brokeri moći ne mogu sa njom da se takmiče. Pa ipak, još od 1960ih ogroman deo ekonomske aktivnosti pomerio se sa proizvodnje konkretne robe i usluga na spekulacije na tržištima finansijsa, kao što su berza i njeni derivati.

Shodno tome, nedavne ekonomske krize su pre nastale u ekonomiji spekulacije nego u materijalnoj ekonomiji. Ne radi se više samo o tome da li će korporacije proizvesti više robe nego što mogu da prodaju ili će pozajmiti više nego što mogu da vrate. Danas su bankari, hedž fondovi, osiguravačke kompanije i ostali ispleli zamršenu mrežu finansijskih obaveza širom sveta – tako da kada neko ne ispunii neku obavezu, investitori gube poverenje u ostale veze u mreži i cela stvar je na staklenim nogama.

Prvi sloj ekonomske spekulacije uključuje tržišta na kojima se manje ili više direktno prodaje imovina. Tu spadaju *akcije*, što je ideo u vlasništvu korporacija; *proizvodi*, kao što su sirovine i poljoprivredna roba; i *obveznice*, što je u osnovi zajam dat korporacijama ili vladinim agencijama. Vrednost ovih sredstava je relativno lako utvrditi. Kompanija ima vrednost jer poseduje prostorije i mašineriju, i proizvodi određenu količinu novca kvartalno. Proizvodi imaju vrednost jer su potrebni ljudima koji su spremi su za njih da plate.

Obveznice imaju vrednost jer predstavljaju obećanje o budućoj isplati, obično sa kamatom.

Ali još jedan sloj „derivata“ podignut je na ovim tržištima. Derivat je u suštini investicija koja nema inherentnu vrednost, već je crpi iz nečeg drugog. Jedan uobičajen derivat je *deonička opcija*, što je u osnovi ugovor koji opisuje potencijalnu transakciju. Kupac plaća određenu cenu i dobija pravo da ili kupi ili proda određenu akciju po unapred dogovorenoj ceni u određenom vremenskom periodu. Ova opcija sama nema vrednost; njena je vrednost određena razlikom između stvarne vrednosti određene deonice i dogovorene kupovne ili prodajne cene. Na primer, ako neka investitorka kupi deoničku opciju koja joj daje pravo da kupuje deonice u kompaniji za 100 dolara po deonici do meseca novembra, i vrednost deonica dostigne 110 dolara pre tog vremena, onda je opcija vredna 10 dolara po deonici. S druge strane, ako deonice ne uspeju da premaže 100 dolara do novembra, investicija je bezvredna.

Prvobitni podstrek za ove derivate bio je da se stvori stabilnost cena na tržištima finansija. Ako je neka investitorka

posedovala puno deonica koje su se nudile po ceni od 100 dolara, a brinuo ju je mogući pad u ceni, mogla je da plati malu naknadu za opciju koja joj je garantovala pravo da prodaje opcije za 100 dolara – što je neka vrsta osiguravanja cena. Ali pošto kupac ne mora da poseduje ove akcije da bi kupio opciju za njih, ovi derivati nude jeftin i lak način za postavljanje velikih uloga na fluktuaciju cena. Deoničke opcije su samo jedna vrsta derivata; *fjučers ugovori* su isto to ali za trgovinu robom, a postoje i derivati zasnovani na drugim finansijskim sredstvima.

Sredstva koja su standardizovana tako da se lako mogu prodavati na veliko po predvidivoj tržišnoj ceni zovu se „hartije od vrednosti“. Akcije i obveznice su dve forme harta od vrednosti, ali ima ih još mnogo. Na primer, banka može da otkupi na hiljade kredita za kola širom zemlje. Ovi krediti predstavljaju veliku količinu gotovine čiji prliv se očekuje tokom vremena. Banka bi onda mogla da podeli ovaj ulog na hiljade delova, kako bi minimalizovala opasnost u slučaju da bilo koji dužnik zakaže, i proda ove male delove investitorima. Onda bi svaki investitor imao pravo na mali ideo budućeg prihoda stvorenog kreditima. Ovaj proces je izuzetno unosan za banke i poznat je kao „sekuritizacija“.

Kao i u procesu sekuritizacije, investitori se često potrudе da svoj novac podele u mnogo različitih investicija, tako da ako jedna izgubi novac, posledice ne budu katastrofalne. Ovo se može uraditi tako što se u ulogu kombinuje mnogo investicija, pa se onda prodaju mali delovi tog uloga. Neki uzajamni fondovi nude profesionalno vođenje ove vrste razgranate investicije.

U celini gledano, ekonomija spekulacije funkcioniše kao jedna ogromna kockarnica. Kao i u svakom kazinu, postoje pobednici i gubitnici, a kuća je uvek na dobitku. Brokerske firme profitiraju na svakom poslu; institucionalni investitori imaju ogromnu prednost nad pojedincima.

U ovom kontekstu, *informacija* je najvrednija roba, koja služi kao kapital tako što omogućava spekulantima da naprave prave investicije. Ovo povećava potrebu za vrhunskim analitičarima i tehnologijama, a cena toga je isključivanje

većine ljudi iz takmičenja na ovom nivou. A ova informacija je sve više samoreferentna: investitori izlažu svoje ponude u skladu sa privrednim učinkom i ekonomskim prognozama, ali takođe i prema tome šta oni misle da su tuđa predviđanja. Kolektivna psihologija učesnika postala je jedan od

odlučujućih faktora u ekonomiji spekulacije, koju proučava mnoštvo proroka i vračeva.

U gornjim nivoima ovog tržišta elita koristi superkompjutere da bi zabeležila najsitnije razlike u ceni i zgrnula ogroman profit najbržom kupovinom i prodajom. Ovo „visokofrekventno

trgovanje“ sada predstavlja veliku većinu aktivnosti na tržištu finansija u SAD. S tim u vezi, veštačka inteligencija već upravlja nekim sektorima ekonomije, nemajući razumevanja za zdrav razum – setite se „fleš kreša“ u maju 2010, kada je industrijski indeks Dau Džons doživeo najnagliji pad u svojoj istoriji, da bi se potom oporavio za nekoliko minuta. Ovde pristup tehnologiji *direktno* određuje sposobnost za stvaranje profita: što je brži kompjuter, veća je i prednost.

Eksplozija finansijske spekulacije kao zasebnog ekonomskog sektora stvara niz drugih opasnosti. Lakoća sa kojom kapital može da teče ka novim investicijama može veštački podići vrednost. Ovo stvara mehure koji na kraju pucaju, kao što je slučaj sa procvatom internet firmi krajem prošlog veka. Čak i najsofisticiraniji investitori često nemaju pojma u šta su investirali ili koliko materijalno bogatstvo sve to podržava. Sva ova međupovezanost širi rizik: iako mali gubici mogu biti lakše apsorbovani od strane više investitora, veliki šokovi kao što je finansijski krah 2008. osećaju se u celom svetu.

Prelaz sa proizvodnje na spekulaciju još jedan je korak u produžavanju logike tržišta. To daje globalnom kapitalizmu uporište u svakom aspektu svakodnevnog života: holandska banka možda ima ideo u vlasništvu restorana u tvom komšiluku, dok deo tvoje rate za hipoteku možda ide u neki brazilski hedž fond, čak i ako si podigao kredit kod lokalne banke. Možda kapitalisti moraju da smisljavaju sve složenije apstrakcije da bi mogli i dalje da koncentrišu kapital; možeš steći određenu količinu zarade na tržištu akcija, ali derivati nude investitorima mogućnost povećavanja zarade preko svake mere u poređenju sa vrednošću konkretne robe na kojoj su bazirani.

Spekulacija gradi sve apstraktnije strukture nadmetanja, koje su sve udaljenije od materijalnog sveta. Ali privatno vlasništvo i novac su takođe *sujeverja*, ništa „stvarnija“ od najnaduvanje cene akcija; zakoni fizike se svakako ne mogu izbeći, ali zakoni ekonomije su nam nametnuti samo kolektivnim prihvatanjem određenih premlisa. Nekada davno, korisna roba kao što je so korišćena je kao valuta; nju

su zamenile opipljive, ali beskorisne forme kao što je zlato i srebro. Isprva, trebalo je da dolari predstavljaju određenu količinu zlata i srebra, ali na kraju su odvojeni od bilo kakve materijalne reference osim one koju su ljudi prihvatali kao njihovu vrednost. Danas čak i fizički dolar postaje redak: bogatstvo je prosto pitanje zaključnih računa, jezivih bajalica koje sprovode svoj podli uticaj na čovečanstvo. Jedina *stvarna* stvar u svemu ovome su proistekle neravnoteže moći.

Fikcija o kapitalu proizvela je sve složeniju mrežu drugih fikcija koje imaju dramatične posledice na one koji žive u skladu sa njima. Nema ničeg neizbežnog u vezi sa kapitalističkom ekonomijom; to je samo jedan način da se resursi i odnosi organizuju tako da se moć koncentriše u rukama nekolicine. Mnogo je teže sprovoditi ovo nego feudalizam, ali je fleskibilnije i delotvornije. Ipak, drugačiji skup kriterijuma kako da se odnosimo prema našem okruženju i jedni prema drugima stvorio bi jedan potpuno drugačiji svet.

Investicije

Nekada je bilo sasvim lako razlikovati kapitaliste od eksploratansih: neki ljudi su posedovali kapital, a neki ne. Današnje spekulacije i krediti čine vrlo teškim određivanje toga ko sačinjava klasu kapitalista. Jesu li to svi koji poseduju akcije? Svako ko na njima *profitira*? Ako posedujete kuću kojoj raste cena na tržištu, čini li vas to kapitalistom? Šta ako ste i dalje veći deo njene cene dužni banci? Ako cene stanovanja naglo padnu, da li iznenada prestajete da budete kapitalista?

Pre jednog veka, većina američke populacije nije imala investicije na tržištu akcija i mali broj radnika je posedovao svoje domove. Sada kada su investicioni planovi uobičajeni i krediti omogućavaju sve većem broju ljudi da poseduju nekretninu, mnogi radnici su postali mikrokapitalisti koji svoje interese povezuju sa učinkom tržišta, iako na njemu nemaju gotovo nikakav uticaj. Svoje živote provode ropski radeći za svoje šefove – pa ipak, kada tržište doživi krah, nadaju se porastu vrednosti svog portfolija (neto vrednosti imovine – prim. prev.), a ne padu kapitalizma.

Sve donedavno, nakon određenog broja godina rada radnici su obično imali zagarantovanu penziju od svojih poslodavaca, zajedno sa vladinim uplatama socijalnog osiguranja. Danas mali broj kompanija nudi penzione planove, dok se socijalno osiguranje smatra nepouzdanim. Umesto penzionih planova, poslodavci često koriste 401(k) penzione planove (sredstvo štednje novca za penziju u kom radnik određen procenat plate pre oporezivanja polaže na poseban račun – prim. prev.) kroz koje njihovi radnici svoju ušteđevinu poveravaju firmama za upravljanje novcem kojeg taj novac

investiraju u tržište akcija. Da bi radnici imali udela u učinku kompanije, ovi investicioni planovi su često povezani sa akcijama kompanije, iako ih ova zavisnost može izložiti riziku – setite se radnika koji su izgubili milijarde dolara kada je korporacija Enron bankrotirala.

Kao posledica toga, ljudi iz srednje, pa čak i iz niže klase ulažu svoj novac da bi učestvovali u ekonomiji spekulacije zajedno sa velikim kapitalistima. Kada ljudi govore o hedž fondovima i investicionom bankarstvu, često zamišljaju milijardere na jahtama. U stvari, ima relativno malo milijardera; na neki način, veliki igrači su institucije koje upravljaju svim novcem iz 401(k) plana. Ovo stvara direktnu vezu između „prosečnih ljudi“ i velikih finansija, tako da radnici tonu ili nastavljaju da plivaju u skladu sa istim silama koje vladaju i na vrhu. Ironično, kada bi radnici i dalje primali penziju umesto 401(k) plana, ekomska kriza iz 2008. bi verovatno bila mnogo manje ozbiljna i pogodila bi „Mejnistrit“ znatno manje nego Volstrit. (metaforički, manje bi stradala mala preduzeća i srednja klasa – prim. prev.)

Drugi odlučujući faktor koji podstiče radnike da povežu svoje interese sa tržištem je posedovanje kuće, koje funkcioniše kao još jedna vrsta investicije. Pristupačne nekretnine za prosečnu radničku porodicu su ono čemu teži politika američke vlade, možda tu ima i malo altruizma; ali ekonomisti iskreno objašnjavaju da to pre svega pomaže da se

stocks (stōks) *n., pl.* **1. An instrument of punishment consisting of an adjustable wooden structure with holes for securing a person's feet and hands, in which criminals were locked and exposed to public ridicule or assault.** **2. The shares of a particular company, type of company, or industry: blue-chip stocks.**

stocks (stōks) *imenica, plural* 1. Instrument za kažnjavanje koji se sastoji od podesive drvene strukture sa rupama za stopala i glavu, u koji su zaključavali kriminalce i izlagali ih javnom ruglu ili napadu. 2. Deonice u određenoj kompaniji, vrsti kompanija, ili industriji: blue-chip stocks (plavi žetoni)

bonds (böndz) *n., pl.* 1. Physical restraints used to hold someone or something prisoner, esp. ropes or chains.
2. Certificates issued by a government or a public company promising to repay borrowed money at a fixed rate of interest at a specified time.

bonds (böndz) – imenica, plural 1. Fizičke stege kojima se nekome ili nečemu onemogućava kretanje, pogotovo uže ili lanci. 2. Potvrde koje izdaje vlada ili državna kompanija kojom se obavezuje da će isplati pozajmljeni novac sa fiksnom kamatnom stopom u određeno vreme.

stvori poslušna radna snaga. Hipoteke obično traju od 15 do 30 godina – koliko i cela karijera.

Pre Drugog svetskog rata teško se stizalo do kredita i skoro niko nije imao novca da avansno kupi kuću. Nakon rata vlada je počela da garantuje kredite putem Fani Mej i Fredi Meka, privatnih firmi sponzorisanih od strane vlade, koje otkupljuju skoro sve hipoteke u zemlji, kako manje banke ne bi sebe izlagale riziku odobravanjem kredita ljudima koji ne mogu da ih vrate. Ovo je porodicama srednje klase umnogoome olakšalo kupovinu kuće.

Na prosperitetnom tržištu posedovanje kuće je oblik mikrokapitalizma. Vlasnik dobija profit dokle god tržišna vrednost kuće raste brže od hipotekarne kamate. Na primer, pretpostavimo da neko uzme kredit sa visokom kamatnom stopom i kupi kuću za 200.000 dolara. Ako vrednost kuće poraste na 220.000, vlasnica stiče profit čak i ako je mogla samo da otplati kamatu za kredit, pod uslovom da je kamata bila manja od 20.000 dolara. Štaviše, dodatna vrednost kuće od 20.000 dolara čini je kreditno manje podložnom riziku, tako da vlasnica može uzeti novi kredit sa manjom kamatnom stopom kako bi njime otplatila prethodni. Tako je ona hitro napredovala do bolje ekonomski pozicije.

Tako vlasnici kuća iz mnoštva razloga žele da njihovoj kući poraste vrednost, što se najpre može desiti kada tržište stabilno posluje. Ovo u svakome podstiče kapitalistički mentalitet: umesto da beže od rada, radnici nastoje da steknu sopstveni kapital, koliko god da je skroman. Kad jednom nešto

stekneš, imaš šta i da izgubiš. Postaješ uvučen u imovinski sistem i njegova pravila. Borba protiv nepravdi sistema znači da svoj posed izlažeš riziku – tako da, što više poseduješ, manje si spremam da talasaš. Ova dinamika se odigrava čak i kad zapravo ništa *ne poseduješ* osim investicija koje će se *možda* isplatiti.

Ovo objašnjava zašto su se ljudi opredelili za zajmove bez garancija koji su pokrenuli finansijsku krizu 2008, kada previše dužnika nije izmirilo obaveze prema njima. Dokle god vrednost vaše kuće s vremenom raste, nije važno koliko je nepovoljan kredit koji ste za nju uzeli – jednostavno ga možete refinansirati pod boljim uslovima. Ali većina nekretnina na tržištu ne može *neograničeno* povećavati svoju vrednost. Ova strategija investiranja u nekretnine je u osnovi piramidalna prevara, u smislu da oni koji kasnije uđu na tržište proizvode bogatstvo onima koji su već uključeni. To lepo funkcioniše dokle god ima više ljudi koji u njega ulaze i dok vrednost nekretnine raste, ali pre ili kasnije mehur mora da pukne. U tom smislu, zaplene kuća u proteklih nekoliko godina su kazna za siromašne ljude zbog pokušaja spekulisanja na način na koji to rade bogati.

Novac stvara novac; to je prvi zakon kapitalizma. Stoga je savršeno logično pozajmljivati novac kojim ćete steći novac, barem ako mislite da sa njim možete zaraditi više nego što ćete morati da date za kamatu. Ovo rade preduzetnici kada podignu start-ap kredite; korporacije rade istu stvar izdavanjem obveznica, a hedž fondovi pozajmljivanjem novca za kupovinu akcija. Ali novac za otplatu ovih kredita mora odnekud da dodje, i ako se svi kockaju sa sticanjem profita, neki će morati debelo da plate, pre ili kasnije.

Prepostavka neoliberalne ere koja je dovela do kraha 2008, bila je ta da se tržište može zauvek širiti. Istorija je otkrila da je ovo nemoguća misija. Da bi se piramidalna prevara neograničeno širila, mora postojati neograničena ponuda resursa i neograničen broj potencijalnih učesnika. Kapitalizam može da proizvede efikasnije tehnologije, ali su sirovine na ovoj planeti ograničene, a može biti da je ograničeno i to koliko profita se može iscediti iz ljudskih bića. Drugim

rečima – čak i ako bi industrijski indeks Dau Džons mogao neograničeno da raste, ne može svako da postane bogatiji u odnosu na svakog drugog. Svaki put kada neka osoba stekne veći finansijski uticaj u odnosu na ukupno bogatstvo društva, drugi srazmerno gube uticaj. Kapitalizam teži da bogatstvo koncentriše u sve manji broj ruku, što znači da mnogi ljudi završavaju kao gubitnici u ovoj računici. Mnogi vlasnici kuća su ovo osetili na svojoj koži, kada su njihove investicije naglo pale, dok su banke nastavile da profitiraju od toga.

Davanje kredita ambicioznim kapitalistima isplativ je posao. Jedini rizik je u tome što ako mnogo njih nije u stanju da otplati svoje kredite, piramidalna prevara se rasпадa, povlačeći sa sobom i kreditore i dužnike. Međutim, čak i u ovakvoj situaciji, siromašni i dalje plaćaju za bogate. Oni na vrhu piramide imaju vlade koje će ih iščupati – poreskim novcem uzetim od onih sa dna.

Dug

„Zamena za platu bio je dug – novac koji je čovek mogao da potroši, ali koji je morao da se vrati, doslovno obavezujući jednom buntovne siromaha na večni produžetak kapitalizma. Dug je savršena roba, a sama budućnost postala je novo tržište; tržište finansija je rođeno, najavljujući doba postmodernizma“

– Anonimni autor, Uvod u apokalipsu

Kredit ima nekoliko krucijalnih uloga u kapitalizmu. On onima koji imaju novac nudi način da na njemu profitiraju jednostavno ga pozajmljujući i naplaćujući kamate. On širi tržište, omogućujući kapitalistima da nastave sa prodajom čak i kada se džepovi potrošača isprazne. On nudi šansu za ekonomsku mobilnost, pružajući ljudima priliku da okušaju sreću kao preduzetnici ili investitori – usmeravajući svoje ambicije za bolji život prema ekonomiji, umesto na njeno osporavanje. Konačno, on omogućava radnicima sa niskim prihodima da okuse životni stil bogatih, kupovinom kuća, kola i fakultetskih diploma. Tako ljudi sebe vide kao srednju klasu čak i kad ih očerupaju banke i kompanije za kreditne kartice.

Potrošački kredit ponudio je rešenje za ekonomski metež početkom 20. veka. Bez kredita, masovna proizvodnja omogućavala je kapitalističkoj klasi da od radnika uzme samo onoliko novca koliko ih je plaćala. Kredit kapitalistima omogućava da kolonizuju budućnost jednakoj kao i sadašnjost, akumulirajući dugoročne obaveze jednakoj kao i direktni profit.

Da bi proizvodnja nesmetano tekla, radnici moraju da potisnu želje i uguše spontane nagone; da bi maksimizirali prodaju, moraju da kupuju impulsivno i da traže momentalno zadovoljenje. Otuda, da bi optimizovali profit, kapitalisti moraju da nametnu društvu neku vrstu poremećaja višestruke ličnosti. Ustupanjem uloga sa obe strane jednačine. Sa potrošačke strane, ovo radnicima omogućava da okuse životni standard na kom zavide svojim gazdama, pružajući im priliku da uživaju u luskuzu preko svojih mogućnosti. Na radnom mestu, proistekli dug ih tera da se *disciplinuju* – umesto da priželjkaju beg od ropstva, oni žele da plate za ono što već „poseduju“.

Ovo čak nije ni uvek moguće. Tokom protekle decenije, ukupan dug domaćinstava u SAD-u postao je znatno veći od godišnjih prihoda domaćinstava. Mnogi siromašni, ugroženi i nezaposleni imaju malo nade da će ikada postići solventnost.

U „kompanijskim gradovima“ prošlosti, radnici su kupovali neophodne alate i robu na kredit, da bi potom beskonačno dugo bili zarobljeni radeći za otplate duga. Danas ova priča ljude žestoko ljuti – ali šta ako bi istu prevaru izvela *klasa* umesto pojedinačne korporacije? Studentski krediti hvataju u klopu mlade radnike mnogo efikasnije od bilo koje male radnje. Isto tako, jedina razlika između duga i staromodnog ugovornog ropstva je ta da se dug otplaćuje ekonomiji kao takvoj pre nego određenoj individui ili instituciji.

Kada dug posmatramo kao vrstu *obaveze*, to počinje da zvuči sumnjivo poznato. Neki od rođenja imaju malo, i jedino mogu dobiti ono što im treba ako se obavežu na službu; drugi otpočetka imaju puno i dovoljno su velikodušni da malo od toga pozajme onima u nevolji, u zamenu za obavezu. Ovo je prosto novo ruho dužnosti koju siromašni duguju bogatima još od feudalnog doba, doterano tako da se smatra dobrovoljnim.

Mnoga bogatstva se bukvalno sastoje od dugova siromašnih. Dug je savršena roba, sa kamatom koja mu povećava vrednost pre inflacije – otuda je toliko primamljiv bankama i investitorima. Ali ako siromašni postaju sve siromašniji, to se može pokazati kao vrlo rizična investicija. Da bi dug

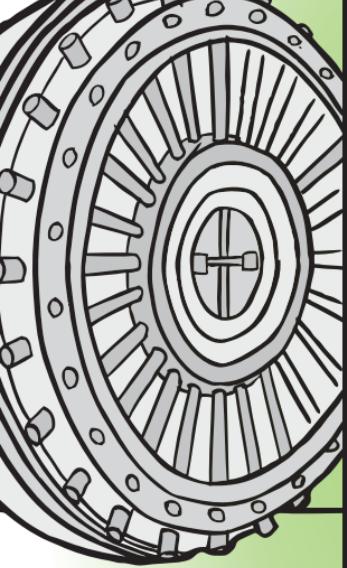
LOANS DEPT

održao svoju vrednost, ne sme postojati šansa za društvenu promenu; budućnost mora ostati večno zamrznuta verzija sadašnjosti. Agencije za naplatu dugovanja nameću ovu sadašnjost dužnicima, dok policija formira linije odbrane od budućnosti – setite se samo specijalne *SWAT* jedinice koja ljude koji se opiru zapleni kuća izbacuje iz njihovih domova.

Ipak, nema dovoljno specijalnih jedinica da se isprazni svaka zaplenjena kuća. Kada dovoljan broj dužnika počne da se zauzima za sebe, uzimajući i braneći ono što im treba u inat svojim kreditorima, zamrznuta budućnost počeće da puca i da se otapa. Ne treba se stideti bankrota u bankrotiranom sistemu.

Svi smo mi napoličari sa crtom u firminoj prodavnici.

Bankarstvo

Kada neka radnica stekne nešto novca i želi negde da ga čuva, ona ga stavi na bankovni račun. Ovo se smatra bezbednjim od običnog čuvanja novca ispod madraca. U SAD bankovni račun osigurava država, tako da je opasnost da ga klijent neće dobiti nazad minimalna. Stvaran rizik leži u onome što banke rade sa svim tim bogatstvom; ironija je u tome što čak i kada eksplorativani imaju nešto svog novca, oni ga poveravaju kapitalistima kako bi ovi nastavili da gomilaju profit.

U stvari, klijent pozajmljuje novac banci, isto kao što ga banke pozajmljuju drugim klijentima. Poslovni plan banke je da novac uzmu u zajam što je jeftinije moguće, pa da prodaju kredite što je moguće skuplje, profitirajući na razlici kamatnih stopa; tokom ovog procesa one moraju zaraditi dovoljno kako bi pokrile troškove poslovanja i poneko neizmirivanje obaveza dužnika. Naravno, kao što je saldo deponenta državno osiguran, država štiti i banke od neredovnih platiša dajući im pravo da zaplene „založenu imovinu“ – kao što su kuće – često ih otkupljujući zajedno sa hipotekom. Ovako se osigurava da se, kada nešto kreće naopako, troškovi plaćaju iz džepa poreskih obveznika, kako bi banke nastavile da profitiraju.

Banke ne uzimaju samo novac od deponenata; i sam novac je roba, i banke ga nabavljaju gde god je najjeftiniji. Danas država pozajmljuje novac bankama za dosad neviđenih 0% kamate – ponekad i manje – a pravila koja su bankama zabranjivala da prodaju akcije i obveznice ukinuta su. Ako je za banku profitabilnije da učestvuje na tržištu finansija

nego da daje kredite, ona će se fokusirati na ovo prvo. Banke su voljne da plate kamatu za velike depozite od klijenata, ali ovi sa manje novca moraju da prihvate niske kamatne stope ili čak da plate banchi što im čuva i koristi njihov novac. Ovo je tipičan primer kako funkcioniše kapital, kako „prirodno“ teče od nižih ka višim koncentracijama.

Praksa davanja u zajam pozajmljenog novca ima neočekivanu posledicu „umnožavanja“ količine novca dostupnog banchi. Zamislite da neko deponuje 100 dolara u banku, a banka taj novac da na zajam drugoj osobi koja ga koristi da bi kupila robu od prve osobe. Prva osoba deponuje tih dodatnih 100 dolara, a banka ih opet daje na zajam nekom drugom ko ga opet upotrebi da bi kupio nešto od prvobitnog vlasnika računa. Ovaj proces se može ponavljati puno puta, tako da sredstva banke rastu umnožavanjem tuđih obaveza prema njoj.

Jedini problem je što ovi zajmovi jednom moraju da se vrate ili će ceo sistem propasti – a kako najsirošniji dobijaju najviše kamatne stope, oni su pod najvećim pritiskom da novac stvore niotkuda. Ovo je jedan od razloga zašto kapitalizam mora da nastavi neograničeno da se širi da bi izbegao krizu. Položaj banki zapravo je manje nestabilan nego što se čini – uz pomoć naplate kamate i primanja pomoći od države, one obično sasvim dobro prođu čak i za vreme ekonomskog kraha.

Kada bankama ponestane novca, one ga pozajme iz vladinih federalnih rezervi. Ove rezerve zajedno čine američku centralnu banku i tako vredi pružaju mehanizam za kontrolu rasta ekonomije, određujući kamatne stope na kredite drugim bankama.

Naravno, i novac iz federalnih rezervi mora odnekud da dođe. Američka vlada ima nekoliko različitih načina kako da za ovo stvori fondove. Može da poveća poreze. Može da uklone socijalna davanja, kao što to trenutno rade mnoge evropske vlade. Može da proda obveznice, uglavnom podižući kredite od privatnih investitora. Na kraju, može da doštampa novac. U virtualnoj eri, ovo znači prosto povećavanje brojki na zaključnom računu.

Tako je novac, izvor mnoge mučne čežnje i potrage, jednostavno izmišljen, doduše pod vrlo specifičnim uslovima. Kao što je crkva izmisila dušu da bi uspostavila svoju moć, i kao što su kraljevi propagirali osećanje dužnosti, možemo reći da je novac nastao da bi *stvorio dug*. Sve su ovo načini da se strukturiše društveni sistem zasnovan na obavezi.

Unutar logike ovog sistema, udružuje se hiljadu pritisaka kako bi naterali učesnike da budu absolutno nemilosrdni; ipak, sam sistem teško da je neophodan. Zatvor za dužnike konačno je ukinut jer su zakonodavci bili primorani da se slože da banka ne bi smela da zaplenjuje tuđu slobodu. Ako želimo da pristup stanovanju i drugim potrepštinama bude određen bilo čime osim onim što bankama zaraduje novac moramo ga odvojiti iz bankarskog sistema.

Ali, koliko god da je varvarski i nestabilan, moguće je da će se kapitalizam nekako sam beskonačno održavati, svaki rizik će ga gurati napred, a svaka kriza ga osvežavati. Prava opasnost nije u tome da će sistem pasti, već da će nastaviti zauvek da nam nameće neodržive troškove svog funkcionsanja.

SPECIJALNI
DODATAK

Finansijska kriza iz 2008. godine

P A Ž N J A : T E H N I Č K I D E T A L J I

Finansijska kriza iz 2008. bila je logični rezultat slobodno tržišnog razvoja finansijskog sektora – koji je i sam logični rezultat podsticaja kapitalističkog nadmetanja. U tom smislu, ekonomski pad pokazuje urođenu nestabilnost samog kapitalizma.

Priča o padu počinje i završava se na tržištu nekretnina. Do pre nekoliko decenija, lokalne banke davale su kredite lokalnom stanovništvu. Ove banke nisu radile sa ogromnom količinom novca, tako da je davanje hipoteka za njih bio relativno veliki rizik; morale su da se uvere da njihovi dužnici mogu priuštiti kredit. Ali pošto su se bavili poslom u ograničenim okvirima, bankari su mogli da razviju odnose sa klijentima, kako bi razborito odlučili kome da odobre kredit. Ovo je funkcionalo glatko nekoliko decenija.

Krajem 1980ih investicioni bankari počeli su da razmišljaju o ovoj situaciji. Investitorii su tragali za načinom kako da investiraju u hipoteke širom zemlje, pa su bankari osmisli sistem kako da *osiguraju* (*securitizuju*) stambene hipoteke. Banke bi otkupile mnogo hipoteka i udružile ih, a potom bi prodavale komade tog udruženog zbira investitorima. Jedan primer ove vrste garancije se zove kolateralna dužnička obligacija (Collateral Debt Obligation – CDO) Agencije za kreditni rejting koje su plaćene za procenu rizika uključenog u različite investicije – objavile su da su CDO veoma sigurne, dajući im najvišu ocenu: AAA.

Tokom otprilike prve decenije, rast CDO tržišta bio je spor. Ovo se promenilo početkom veka. Zbog vladinih mera, veliki investitori su teško pronalazili profitabilna mesta za investiranje novca. Ispostavilo se da CDO nude kamatne stope za 3 i više posto veće od drugih slično rangiranih investicija. Novac je počeo da se sliva na tržište. 2004. izdate su nove CDO u vrednosti od oko 20 milijardi dolara; tri godine kasnije ovo je naraslo na 180 milijardi dolara.

Banke kao što je CFS pozdravile su ovu potražnju CDO i promenile svoje poslovne modele da bi im se prilagodile. Umesto da izdaju i drže se istih hipoteka po 15 – 20 godina, počeli su da izdaju kredite i prodaju ih gotovo odmah investitorima sa Vol strita. Kako je potražnja CDO dostigla vrhunac, banke su se utrkivale da to unovče.

Potražnja investicija u hipotekama podstakla je banke da daju zajmove ljudima za koje nije bilo nade da će ih ikada otplatiti.

Ubrzo je ponestalo dužnika sa dobrom rejtingom. Međutim, umesto da smanje svoje aktivnosti, banke su počele da izdaju zajmove bez garancije dužnicima za koje je bilo manje izvesno da će moći da ih otplate. Zbog rizika, zajmovi bez garancije su nametnuli još oštirije uslove dužnicima; iako bi kamatne stope obično u početku bile niske, često bi vrtoglavu rasle tokom vremena. Tržište za ove zajmove stvaralo je kulturu prevare: bankari bi ubedili klijente da mogu da priuše zajmove koje nikad neće moći da otplate, a onda bi ih se dokopali tako što bi im pomogli da popune dokumentaciju na način da se to ne vidi.

Za klijente, ovo se isprva činilo kao ostvarenje sna. Ljudi koji do tada nikada nisu sanjali o posedovanju kuće, odjednom su mogli dobiti kredite. Istina, uslovi jesu bili jako loši, ali svi ovi novi kupci su cene kuća podizali do neslučenih visina. Dokle god su cene kuća nastavljale da rastu, novi kupci su mogli da ih kupe zajmom bez garancije, a onda ga refinansiraju boljim kreditom nekoliko godina kasnije, kada porastu cene njihovih kuća. Ukratko, čitav bankarski establišment prodavao je piridalnu prevaru.

Kako su banke ujedinile svoje zajmove bez garancija da bi ih prodavale kao CDO, neki investitori sa Vol strita počeli su da gledaju u njihov investicioni portfolio. Videli su da one poseduju mnogo ovih CDO i da zajmovi koji ih podržavaju imaju sve manje šansi da budu otplaćeni. Kako bi osigurali svoje pozicije, okrenuli su se osiguravajućim kompanijama, koje su stvorile politiku poslovanja zvanu zamene propalih kredita – (Credit Default Swaps – CDS). Ovo su derivati zasnovani na CDO koje isplaćuju zakupca ako CDO propadne. Na primer, ako bi investitorka kupila CDO od banke, takođe je mogla da kupi CDS od osiguravajuće kompanije koji pokriva taj CDO; osiguravajuća kompanija bi je isplatala ako banka ne bi bila u mogućnosti da plati ono što je garantovala CDO-om.

Kada ljudi više nisu mogli da otplaćuju ove zajmove kula od karata se srušila, rušeći sa sobom i banke, investitore kao i cene nekretnina.

Ali, kao i sa deoničkom opcijom, zapravo nisi morao posegovati CDO da bi kupio njegov CDS – tako da su investitori jednostavno počeli da trguju CDS-ima. Nedugo zatim veličina CDS tržišta je eksplodirala, dostižući nekoliko stotina puta vrednost CDO tržišta – što znači da bi za svaki dolar neplaćenog duga, CDS investitoru morali da isplate nekoliko stotina dolara. Sistem je bio neverovatno nestabilan: tržište je trebalo samo malo da krene nizbrdo da bi izazvalo ogromne posledice.

Stvari su počele da se raspliću 2007. Sve više siromašnjih vlasnika nekretnika kasnilo je sa otplatom hipoteke; kao posledica toga, investitoru su počeli da se povlače od CDO i drugih hartija od vrednosti podržanih hipotekom. Mnogi investicioni analitičari umanjili su svoje rejtinge za ove proizvode; potražnja za njima uskoro je potpuno presušila.

Kako je postajalo sve teže prodati hartije od vrednosti podržane hipotekom, banke kao što su CFS bile su u ozbiljnom problemu. Ove banke zavisile su od preprodaje ovih vrednosnih hartija da bi finansirale svoje poslovanje; kada je jednom tržište za CDO i slična sredstva presušilo, postale su nesolventne. Mnoge su doživele bankrot, ili su ih, kao u slučaju pomenute banke, budžašto otkupile veće banke.

Zatim je velika kompanija za pružanje finansijskih usluga sa Vol strita pod imenom Braća Liman oterana u bankrot zbog investiranja u hipoteke bez garancija. Pad Braće Liman bio je kao pucanj koji je odjeknuo svetom. Firma Liman bila je glavni nosilac investicionog sveta tokom više od sto godina; ako su oni mogli da se uruše, svaka kompanija je mogla.

Strah se proširio Vol stritom. Odjednom, svako sa investicijama na tržištu hipoteka postao je sumnjiv. AIG, velika osiguravajuća firma, izdala je CDS-ove osiguravajući više od

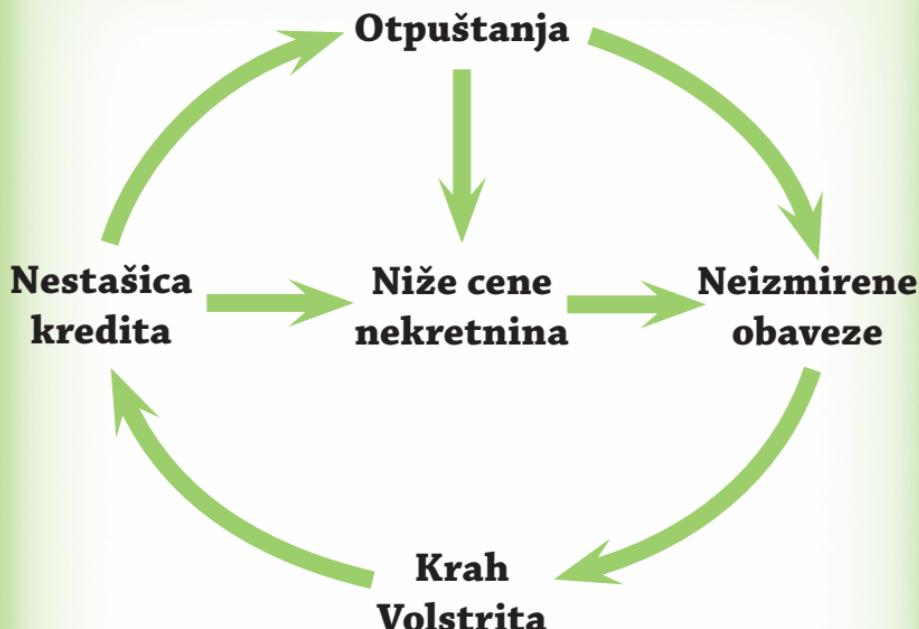
440 milijardi dolara vrednosti CDO-a. Iako je AIG jamčila da će platiti ako ove CDO ne prođu dobro, od kompanije se nikad nije tražilo da sačuva dovoljno gotovine za isplatu ovih obligacija. Ali kako se kriza hipoteka bez garancija širila, analitičari su prepoznali ogroman rizik u politici AIG – a i snizili su joj kreditni rejting.

Niži kreditni rejting značio je da AIG mora da obezbedi određeni procenat od svog novca koji je obećala kroz prodaju CDS-a. Naravno, nije imala načina da pronade ovoliku količinu novca. Nakon Braće Liman, vlada je zaključila da je dopuštanje da ovako velike kompanije odu u bankrot stvaralo previše problema u ekonomiji, tako da je ušla sa novcem za pomoć. U ovo vreme dosta drugih institucija kao što su Fani Mej, Fredi Mek, Goldman Saks i Morgan Stenli primile su sličnu pomoć.

Tržište kredita doživelo je krah. Niko nije znao koliko je ovo pogodilo svaku pojedinačnu firmu jer su investicije bile raširene i komplikovane. Na primer, da je Sitibanka kupila CDS od AIG – a i onda ga prodala Meril Linču, možda bi se činilo da nije u riziku. Ali kad bi Meril Linč došla da traži svoj novac, a AIG ne bi mogao da ga isplati, onda bi odjednom Sitibanka bila odgovorna za dug. Vera u finansijsko tržište je isparila; kompanijama je skoro preko noći postalo nemoguće da dobiju zajmove za bilo šta.

Ovaj manjak kredita brzo je uticao na potrošače, što je tržište nekretnina poslalo u strmoglav pad. Kako je kredit postao teže dostupan, potražnja kuća je naglo opala, a cene su bile niže nego ikad. Iznenada je hiljade i hiljade vlasnika kuća više dugovalo za svoje kuće nego što je bila njihova vrednost; ovo je povećavalo broj neizmirenih obaveza. Više neizmirenih obaveza značilo je više problema na tržištu finansija, što je značilo manje kredita, niže cene kuća, i još više neizmirenih obaveza. Bila je to spirala sunovrata.

Tržište akcija doživelo je nagli pad. Vrednost akcija opala je čak za 50%. Zajedno sa kreditnom krizom, ovo je izazavalo paniku u kompanijama. Počele su da otpuštaju na hiljade radnika. Mnogi otpušteni radnici više nisu mogli da priuštite hipoteku i nisu je izmirivali. Ovo je dodatno pogoršalo

finansijsku krizu, koja je smanjila dostupnost kredita, što je izazvalo još otpuštanja. Još jedna začarana spirala. U dnu krize više od 10% američkih građana bilo je bez posla – znatno više ako uračunate i one koji su digli ruke od traženja posla. Američka vlada više puta je pokušala da oživi privredu, ubrizgavajući velike sume novca u iste one finansijske sektore koji su krizu i izazvali. Umesto da sav taj slobodni novac uvedu u američku privrodu, banke i druge velike korporacije su ga gomilale ili ulagale u prekoatlantske investicije. Tako su do 2010. korporacije opet prijavljivale veliki profit; indeksi tržišta akcija su skočili, neki su se skoro udvostručili u odnosu na najniže stanje u 2009. Sve ovo dok je nezaposlenost i dalje bila oko 10%, negde i mnogo viša, a cena kuća su nastavile da padaju.

Bankari koji su počeli da se bogate pljačkanjem kupaca nekretnina samo su se držali pravila finansijskog kapitalizma – oni koji nisu, bili su zamenjeni manje obzirnim konkurentima. Isto važi i za kupce koji su uzimali kredite iznad svojih mogućnosti i garante čije su garancije samo pogoršavale

situaciju. Svi oni su racionalno postupali unutar okvira kapitalizma. Problem je bio u besmislenosti samog okvira.

2008., na vrhuncu krize, kapitalizam je uzdrman do temelja. Sistem je dokazao da ne funkcioniše. Prvi put posle puno vremena videli smo kako oni sa vrha drhte shvativši da je piramida zapravo kula od karata. Neko bi očekivao korenitu promenu kao odgovor na takvu katastrofu – ako ništa drugo, barem trud da se preraspodeli bogatstvo, nešto nalik Nju dilu kojim je Ruzveltova vlada pokušala da se suprotstavi Velikoj depresiji.

Umesto toga videli smo suprotno. Kapitalisti na vrhu se kockaju tvrdeći da im više nije potrebna američka srednja klasa – niti kao zaposleni, niti kao potrošači. Već su veći deo svoje proizvodnje preselili preko okeana. Sada se uzdaju u stvaranje srednje klase u Kini koja bi konzumirala robu koju oni proizvedu. U budućnosti, ako ne budeš deo kapitalističke klase u SAD, služićeš toj klasi jeftino ili ćeš biti bez posla.

Oporezivanje

Kao vid direktnog iznuđivanja, oporezivanje je jedna od najstarijih metoda za sticanje finansijske dobiti. Obavezujuća priroda oporezivanja poistovećuje ga sa praksom organizovanih kriminalnih grupa koje uzimaju reket da bi vas navodno štitili. Naravno, države prave zakone, pa *neplaćanje* mogu proglašiti zločinom.

Izgovor države je da je to način da se prikupe sredstva koja služe opštem dobru. Ali monarhije nisu izmišljene da bi se namirile potrebe običnog naroda! Kroz istoriju, države su potrebe naroda namirivale samo *po zгодi*, da bi utisale nemirne podanike; većim delom su se fokusirale na akumuliranje bogatstva za sebe. Državi je potreban stalni dotok kapitala da bi održavala vlast, a ne da bi praktikovala filantropiju.

U današnje vreme, najveća akumulacija bogatstva odigrava se u privatnom sektoru, a ne kroz državni aparat, ali država je i dalje neophodna za nadgledanje tržišta i očuvanje nejednakosti koje ono proizvodi. Kao dokaz za ovo samo treba da pogledamo kako se porez troši. Najveći deo američkog saveznog budžeta odlazi na finansiranje vojske i unutrašnje bezbednosti. Ovo je u skladu sa načinom na koji funkcioniše organizovani kriminal: *plaćaš za svoje sopstveno iznuđivanje*. I ne plaćamo samo za naše sopstveno iznuđivanje – naši poreski dolari finansiraju eksploraciju i dominaciju nad narodima širom sveta. Zauzvrat, uživamo u privilegijama državljanstva u glavnoj svetskoj velesili, ali takođe stičemo i animozitet svakoga ko živi pod vojnim režimom podržanim od strane Zapada.

Štagod rekli političari o neophodnosti mera štednje ili ne-povredivosti slobodnog tržišta, vojska i policija će uvek biti na teretu državnog budžeta. Korporacije za privatno obezbeđenje takođe dobijaju veliki deo svog prihoda od države. Zamislite koliko bi siromaštvo moglo biti ublaženo stotinama milijardi dolara koje se svake godine troše da bi se zaštitile strukture koje *izazivaju* siromaštvo. U međuvremenu, programi socijalne pomoći i socijalna davanja stalno se smanjuju, sve dok krik naroda ne bude previše žestok da bi ga kontrolisala državna represija. U svetlu ovoga, možemo uočiti zašto kapitalisti smatraju vojnu moć boljom *investicijom* od socijalnih programa.

Ovo je samo jedan aspekt uloge koju oporezivanje igra u kapitalizmu. Neki porezi, kao što su porezi na prodaju, nesrazmerno pritiskaju siromašne. Ali čak i kada više plate, bogati dobijaju mnogo veći povraćaj na svoj porez, primajući ga u obliku privrednih subvencija i državnog novca za širok niz projekata koji promovišu njihove interese. Tako je oporezivanje mnogo više od pukog iznuđivanja: poput profita, to je sredstvo stalne preraspodele bogatstva uz piramidu.

U doba bejlauta banaka, države sve bestidnije intervenišu kako bi raširile odgovornost za dugove, a privatizovale profit. Kako bi poduprla ekonomiju, država podržava banke i otkupljuje hipoteke, omogućavajući privatnim kapitalistima da zarade milione spekulacijama na tržištu finansija. Kada ove šeme propadnu, običan narod mora da plati za to. Država i biznis vozaju nas na smenu.

Nasleđivanje

Imovina se i dalje prenosi sa generacije na generaciju, kao nekad kraljevsko pravo. Bogatstvo ne bi moglo ostati tako neproporcionalno raspoređeno da se nije sakupljalo generacijama. Samozvani kapitalisti često tvrde da su sve što imaju sami stekli, ali takmičenje nikada nije bilo fer.

Nasleđivanje je postojalo hiljadama godina pre kapitalizma, kao način održavanja nejednakosti. To je jedna od najstarijih institucija patrijarhata; njegovi počeci su verovatno isprepleteni sa izumom privatnog vlasništva. Brak je jedna od nekoliko državno regulisanih institucija koje doprinose konsolidaciji vlasništva preko nasleđivanja. U debatama o tome da li da se legalizuju istopolni brakovi, problematika se obično stavlja u kulturni ili religijski okvir, a zapravo je ekonomske prirode.

U feudalnoj Evropi, kada je svaki zemljoposednik bio neka vrsta malog princa, najstariji sin bi nasledio celo imanje, kako se ne bi podelilo na manje teritorije koje bi susedi mogli lako pokoriti. Ovo je primoravalo mlađu braću bogatog porekla da započinju karijere u vlasti, biznisu, crkvi i vojsci, kasnije uključujući i kolonizaciju prekoatlantskih kontinenata. S vremenom, ove institucije počele su da određuju tokove kapitala u istoj meri kao i nasledstvo. Ali ovo samo znači da ima više načina za stvaranje i produbljivanje nejednakosti, koje sve jednu drugu pojačavaju.

Novac i imovina nisu jedine stvari koje ljudi nasleđuju. Bogate porodice prenose društvene veštine i mreže, akcenat i vokabular, uticajna porodična imena, kao i veze sa institucijama – koledž koji primi pozamašnu donaciju pre će primi-

ti potomke svojih bivših učenika, koliko god da su glupi. Isto kao što bogata bela deca mogu da naslede sve ove pogodnosti i belu privilegovanost pride, Afroamerikanci nasleđuju dugoročne posledice ropstva i segregacije od predaka koji su bili kinjeni i lišavani imovine, i od roditelja koji su se mučili takmičeći se u rasističkom društvu. Isto važi i za decu urođenika, izbeglica i ilegalnih imigranata, svih eksplorativnih i isključenih.

Nije iznenađujuće da roditelji žele da učine sve što mogu da bi obezbedili svoju decu. Pitanje je da li je najbolji način za ovo reprodukcija sistema koji tako neujednačeno raspoređuje bogatstvo. Nasleđivanjem bogatstva od prethodne generacije bogati takođe nasleđuju opasnost da bi se drugi mogli dokopati tog bogatstva. Oni svojim naslednicima ostavljaju svet u kome svako mora da se gura u trci ili da se u suprotnom suoči sa izvesnim siromaštvo – svet *rada*.

Istraživanje i razvoj

Optimisti su stalno obećavali da će tehnološki razvoj ujediniti čovečanstvo i staviti tačku na razdor i nemaštinu. Antoine de Sen Egziperi, na primer, divno je pisao o tome kako će avion eliminisati nacionalne konflikte i stvoriti bratstvo među ljudima – ne mnogo pre nego što su avioni upotrebљeni da desetkuju veći deo Evrope i bace atomske bombe na Japan.

Progres sam po sebi nije panacea. Kapitalizam podstiče određenu vrstu inovacija brže nego što su se one dešavale u bilo kom drugom društvenom sistemu, ali samo za svoje sopstvene ciljeve. Tehnologije otelovljaju društvene i ekonomski odnose koji ih stvaraju: u društvu koje stremi ka katastrofi, s boljom tehnologijom tamo ćemo samo brže stići.

Već imamo način kako da eliminišemo većinu nedaća koje prete čovečanstvu, ali sile koje sačinjavaju naše društvo sprečavaju nas da to i učinimo. Isti motivi koji podstiču farmaceutske kompanije da razvijaju lekove, sprečavaju ih da te lekove podele siromašnima. U stvari, mnoge nevolje s kojima se ljudi suočavaju danas posledica su absurdne svrhe kojoj služe naše tehnologije. Danas nam nisu potrebne inovacije u tehnologiji, već u društvenoj strukturi.

Od vojnih i korporativnih istraživačkih programa do akademskih ispitivanja kojima oni upravljaju, proizvodnjom znanja vladaju država i tržište. Naučno istraživanje koje je samo sebi svrha – kao što je NASA-in svemirski program – uvek je vođeno nekim skrivenim namerama, kao što je traganje za novim tehnologijama oružja. Čak i kada ih nadgledaju državne ustanove, procesi pomoću kojih se stvaraju

nove tehnologije teško da su „demokratski“ – iako često imaju više uticaja na društvo nego što bi to mogla ijedna državna politika.

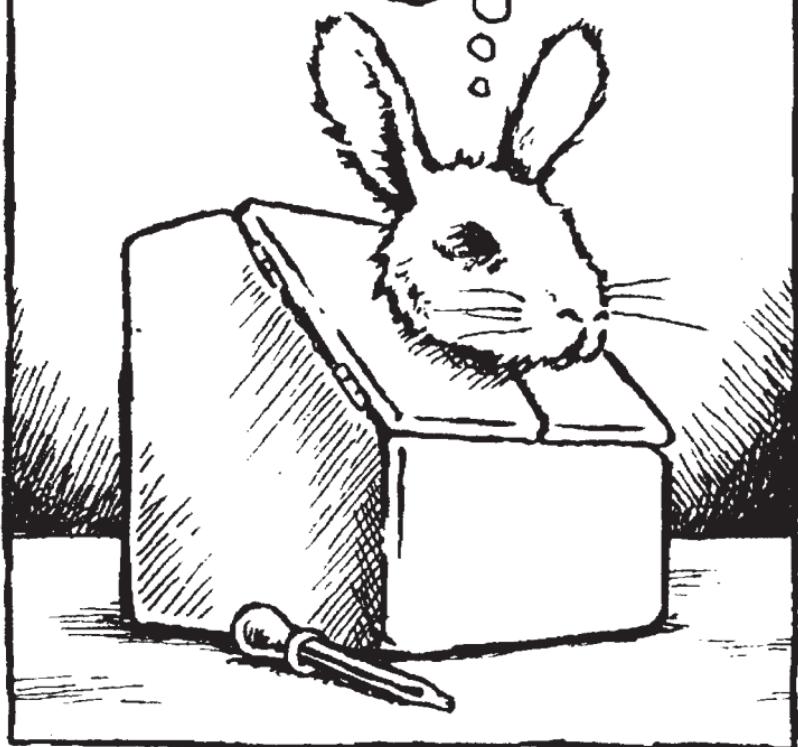
Stručnjaci odgovorni za ovaj razvoj nemaju loše namere. U najvećem broju slučajeva njih vodi radoznalost, želja da iskoriste svoje talente i težnja da se pomogne drugima. Ali jedini način da dobiju potrebna sredstva i priliku je da privatne smer institucija koje vodi želja za profitom ili moći. Nekoliko godina podnošenja prijava za stipendiju svakoga će izlečiti od idealizma. Koliko je samo inženjera ili kompjuterskih programera pokušalo da ponudi nešto društvu, da bi završili radeći za ratnu mornaricu?

Da bi ovaj aranžman ostao stabilan, naučnici su izolovani od posledica svojih istraživanja. Pionire u veštačkoj inteligenциji ne bombarduju smrtonosne bespiltone letelice u Pakistanu. Kada se razvoj znanja odvoji od njegove primene, etički obziri postaju apstraktни. Potraga za znanjem smatra se univerzalnim dobrom koje zanemaruje dobrobit pojedinačnih živih bića – ne samo u laboratoriji za vivisekciju, već i u društvu uopšte.

Ironija je da se u kapitalizmu istraživanja oslanjaju na intelektualno zajedništvo, a ipak stvaraju privatno vlasništvo. Ljudi su najpametniji kada dele informacije i ideje; današnje korporacije se trude da maksimiziraju saradnju i da monopolizuju pristup rezultatima. Idealni korporativni proizvod nastao bi neplaćenim radom čitave ljudske rase, ali bi bio dostupan samo preko jednog distributera. Najveći deo rada uloženog u razvoj bilo koje patentirane inovacije odigrava se mnogo pre nego što se u njega uključi njegov legalno priznati izumitelj. Prava na patente i intelektualnu svojinu mogu nagraditi prvog koji je došao do otkrića, ali ona takođe koče protok informacija i ideja.

Zapravo, jedna od primarnih uloga korporativnog istraživanja je da se patentiraju i potisnu otkrića koja mogu da poremete postojeće poslovne modele. U industrijama u kojim su sredstva za proizvodnju monopolizovana od strane nekoliko korporacija, mali izumitelji jednostavno ne mogu da se takmiče koliko god pametne ideje imaju. Ovaj sistem

ČEK' DA VIDIMO...
OSLEPELI SU ME... VEĆ
MESECIMA TRPIM NEVEROVATAN
BOL I VRLO USKORO ĆU DOBITI
SMRTONOSNU INJEKCIJU...
ALI HEJ!
DLAKA MI NIKAD NIJE BILA
SJAJNIJA I POSLUŠNIJA.

nije baš najefikasniji način za proizvodnju *znanja*, ali je najefikasnije sredstvo za njegovo pretvaranje u *kapital*.

Tako istraživanja služe akumulaciji kapitala kao i sam kapital; takođe otkrivaju nova obličja koja kapital može da poprimi. Korporacije sada mogu da patentiraju genetski modifikovane organizme i upotrebu genetskih informacija. Sama naša biologija postala je novo istraživačko tlo – nudeći novi vid akumulacije kada sve drugo što smo nekada delili bude privatizovano.

Bez imperativa kapitalizma, da li bismo izumeli sterilna semena i druge patente koji planski zastarevaju i vremenom postaju neupotrebљivi? Da li bismo usmerili više sredstava u proizvodnju tehnologija koje izazivaju rak nego na prona-lazak leka protiv njega? Bez ovih imperativa, šta bismo još mogli da stvorimo?

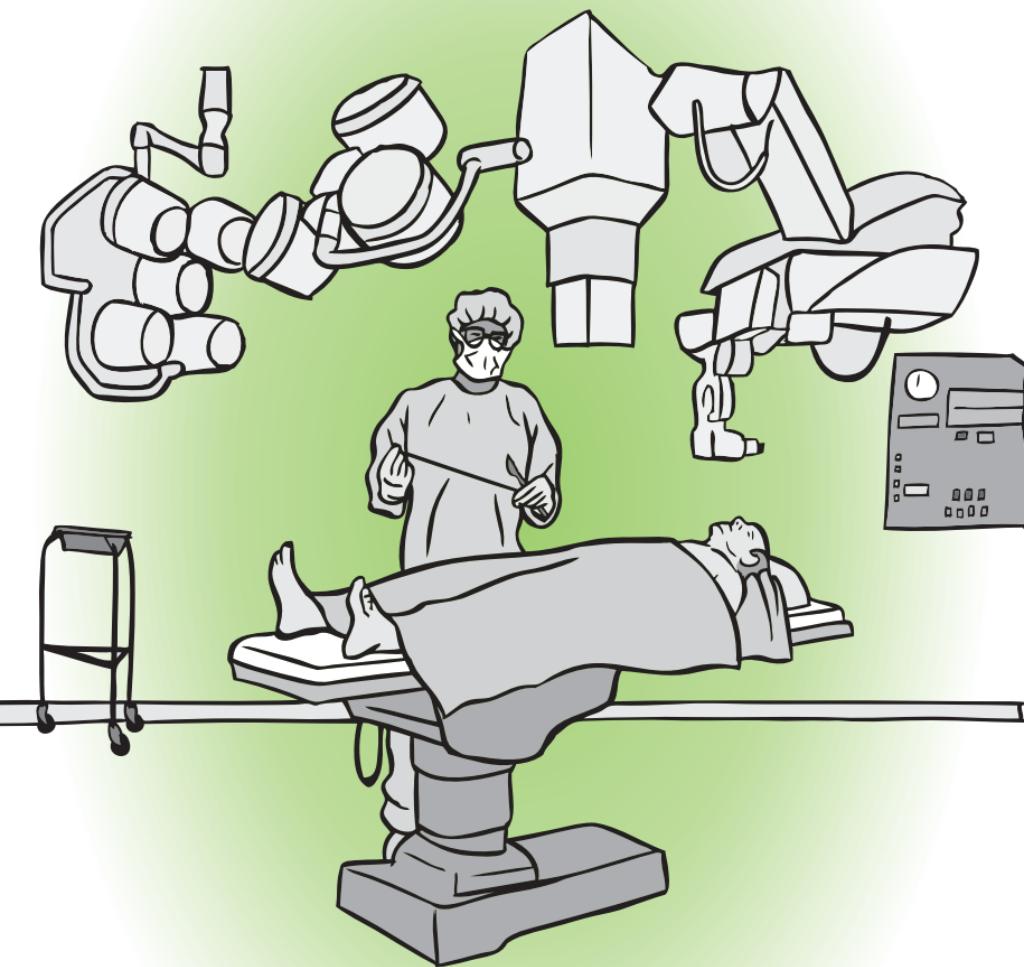
Medicina

Šta je vrednije od zdravlja? Jedno od najubedljivijih opravdanja za kapitalizam je napredak koji je stvorio u medicini. Pa ipak, nijedno prethodno društvo nije toliko nejednakost raspoređivalo pristup medicinskom znanju i lečenju kao naše. Transplantacija srca je sreća u nesreći i kad te košta boga i oca!

Naša tela nam se nisu oduvek činila tako stranim. Nekada davno, lekovi su doslovno rasli na drveću, a u svakoj porodici postojao je neko ko je znao kako da ih upotrebi. Od spaljivanja veštica u doba inkvizicije do pokušaja Američke medicinske asocijacije da se ograniči broj zdravstvenih radnika, vekovi sračunatih napada na tradicionalno lečenje sveli su nas na bespomoćnu zavisnost od elitne klase lekara. Ovi napadi bili su paralelni sa kolonizacijom „Novog sveta“ kao načinom za nasilno stvaranje novih tržišta.

Danas u našem odnosu sa sopstvenim telima posreduju stranci; naša tela nam i dalje šalju poruke, ali mi smo nepismeni i gluvi, i umesto toga verujemo nutricionistima, paradontologima, ginekologima i specijalistima iz još nekoliko desetina oblasti. Prevazišli smo dualizam uma i tela i podelili se u bezbroj zasebnih delova i sistema, koje sve doživljavamo kao strane entitete. Čak i naši sopstveni umovi čine se nesaznatljivi, te ih prepustamo na milost i nemilost psihijatara, psihologa i terapeuta.

Ovo ne znači da onkolozi i toksikolozi ne naplaćuju korisni veštini, naprotiv, pogotovo u ovako zagađenom svetu. Svrha svih ovih specijalizacija je da nas izleče, ali prvenstveno da bi zaradili novac i ta namera promoviše određene oblike zdravstvene brige više nego neke druge.

Na primer, ima jako malo podsticaja za istraživanje preventivne medicine osim one koja se bavi sprečavanjem epidemija i održavanjem ljudi zdravim za posao. Medicinska industrija sačinjava tako veliki deo ekonomije da kada bi ljudi prestali da se povređuju i razboljevaju, ubrzano bi došlo do ozbiljne krize. S druge strane, opasnosti savremenog rada i potrošnje pružaju unosne poslovne prilike; Daram u Severnoj Karolini nekada je bio centar proizvodnje duvana, a sada se predstavlja kao „grad medicine“. Kao i planirana zastarelost, jatrogene bolesti (veštački izazvana bolest – prim. prev.) – bolesti koje iaziva medicinska industrija – zapravo su *korisne* sa poslovne tačke dokle god nekom od konkurenata ne obezbede prednost. Ako bolesti koje su stvorile *sve* vrste industrije kategorишemo kao jatrogene, medicinska industrija počinje da izgleda kao jedna vrsta zaštitnog reketa – rame uz rame sa industrijom osiguranja koja je stvorena kao nadgradnja medicinske industrije i predstavlja *još jednu* vrstu zaštitnog reketa.

Kako kapitalizam sve dalje prodire u svaki aspekt naših života, zdravlje je sve uslovljenije raspodelom kapitala, i to ne samo kada je reč o troškovima lečenja. Do pre nekoliko generacija, sva hrana je bila organska; sada je ovo dodatni marketinški adut, i to skup. Prodavnice zdrave hrane u bogatim predgrađima nude najnovije trendove u ishrani, dok drugi krajevi nemaju čak ni svoju bakalnicu, već samo traffiku. Ovo preslikava proizvodni proces u kom se migracioni radnici izlažu pesticidima dok njihove gazde sede u anatomskim stolicama.

Dok god ne budu imali opremu za lečenje društvenih i ekonomskih uzroka bolesti, lekari – uprkos svim svojim dobrim namerama – mogu lečiti samo pojedinačnu patologiju. U društvu koje je orijentisano prema potrošnji, ovo uglavnom znači izdavanje recepata za određene proizvode. Odnos između lekara i pacijenta postao je skoro beznačajan za medicinsku struku u poređenju sa onim što se dešava u laboratorijama. Farmaceutske kompanije određuju šta se proučava, kako se koriste rezultati i ko dobija pristup njima. U ovom kontekstu, doktori često funkcionišu kao malo bolje obrazovani narkodileri.

Ovo stvara potrošački odnos prema zdravlju i pojednostavljeno mehanizovani stav prema našim telima. U nekim krugovima u današnje vreme čini se kao da je *svako* na lekovima – opseg izlečivih bolesti među srednjom klasom stalno se širi, iako se boljkama niže klase niko ne bavi. Koliko god da je delotvorno ili štetno dejstvo pojedinačnih prepisanih lekova, svi oni igraju i društvenu ulogu, normalizujući ovaj potrošački odnos i otuđenja na kojima je zasnovan.

Prema logici čistog kapitalizma, isključeni treba da primaju zdravstvenu negu samo kada je neophodno ukrotiti ih, dok eksplorativni treba da je primaju na načine osmišljene tako da maksimiziraju njihovu potrošnju i produktivnost. SAD je već blizu tog idealna, na sreću gramzivih osiguravajućih kompanija, dok evropske vlade žure da rasklope strukture socijalne podrške. U zatvorima i na psihijatrijskim odeljenjima, neki štićenici već su iskusili „medicinski tretman“ prvenstveno kao izgovor za intervenciju i prinudu. Za to vreme ritalin, prozak, ksanaks, paksil i litijum služe istoj svrsi kao i kafein i energetska pića, podmazivanju točkova ekonomije. Ove dve situacije nisu toliko različite: obe su način da se ljudi održe *dobro prilagođenim* u jednom disfunkcionalnom društvu.

– Misliš li da će se izvući?

– Ne znam, koliko ima love?

Identifikacija

„Pojedinac lišen smisla bira da načini poslednji skok u besmisao identificujući se sa samim procesom koji ga lišava. On postaje Mi, eksplorativni se identificuju sa eksploratorom. Stoga su njegove moći Naše moći, moći zajednice, moći saveza radnika i njihovih gazdinstava poznate pod imenom Razvijena Nacija.“

– Fredi Perlman

Mi se ne poistovećujemo sa sopstvenim osiromašenim životima – *nemoguće da su naši*. Mi premeštamo svoje aspiracije, svoje biće na surrogate: na predstavnike, gle čuda, onih koji vladaju i profitiraju na naš račun.

Gledalac se poistovećuje sa protagonistom u filmu, čitalac sa piscem biografije, glasač sa političkim kandidatom, kupac sa manekenom iz oglasa. Sportski navijač trijumfuje kroz svoj tim; vernik ima potpunu moć kroz svoje božanstvo; taj *niko* živi kroz život slavnih u mešavini divljenja i prezira. Čisteći pod posle radnog vremena uz radio, kasirka peva zajedno sa pop zvezdama koje se hvale time koliko novca zarađuju.

I radnik se identificuje sa kapitalistom, i on ima privatnu imovinu koju treba da odbrani od parazita – ili će je barem jednog dana imati! Na slobodnom tržištu on je *potencijalni* kapitalista; zar onda ne bi trebalo da štiti svoje potencijalne interese? Zahvaljujući ponudi kredita, praktično svako je srednja klasa, ili se može potruditi da tako izgleda. Ko bi želeo da prizna da gubi klasni rat kada izgleda kao da se svi ostali bogate?

Slično tome, studenti koji rade slabo plaćene poslove ne vide sebe kao slabo plaćene radnike, zamišljajući kako ih čeka svetlijा budućnost nakon diplomiranja. Tako se cela jedna klasa nikada ne poistovećuje sa svojom ulogom, niti traži bolji tretman: ako si ubeđen da si na putu ka višem položaju na piramidi, *ne želiš* da onima koji će biti ispod tebe bude bolje.

Nacionalizam i patriotizam su ekstremni slučajevi ove projektovane identifikacije u kojoj podanici mešaju svoje sopstvene interese sa interesima vladara. Obratite pažnju na prvo lice množine! „Mi imamo najviši životni standard u ljudskoj istoriji,“ hvali se ekonomista čitalačkoj publici koja ga nema; „Došlo je vreme da rizikujući svoje živote odbranimo svoju slobodu“, intonira predsednik koji nikada nogom neće kročiti na bojno polje. Kada bi strana vojska napala zemlju, posekla sve drveće, zatrovala reke, i prisilila decu da odrastu praznih šaka i posramljena, ko ne bi uzeo oružje da ih istera napolje? Pa ipak, koliko samo ljudi u tome voljno učestvuje naplaćujući svoje usluge kada neki domaći biznismen radi to isto?

Praktično svi oblici identiteta koje poznajemo umanjuju razlike unutar jedne kategorije kako bi naglasili razlike

između kategorija. Na ovaj način sve kategorije teže zamagljivanju unutrašnjih neravnoteža moći i sukoba, čak i kada ističu spoljašnost. Možemo li zamisliti zajedništvo koje ne bi počivalo na krupnim generalizacijama, shvatajući sebe kao jedinstvene jedinke koje ipak imaju koristi od uzajamne brige? Možemo li se identifikovati *jedni sa drugima* umesto sa kategorijama ili gospodarima?

U stvari, ja sam muzičarka.

SVAKO JUTRO U POLA ŠEST moj radio budilnik prasne uključujući vesti. Ja sam obično već budna. Kada je ovo tek počelo da se dešava, mrzela sam što me je budilnik tako dobro istrenirao da mi skoro više ni ne treba. A onda sam počela ironično da razmišljam o njemu kao o životnom učitelju koji me bodri da se izborim sa danom koji me čeka. Sada mojih pet minuta svakog jutra samo potvrđuju da je moje telo dovoljno spavalo i da je potpuno oporavljen.

Ja sam domarka. Nikada nisam mislila da će ovo izgoverniti. Kada sam bila klinka, bila sam rešena da živim život avanturiste. Završila sam srednju školu i prijavila se za program razmene koji bi me odveo u Norvešku. Kada sam svom ocu rekla ovo, pobesneo je.

„A šta sa tvojim poslom?“ Govorio je o poslu u fabrici koji sam radila samo par meseci tog leta.

„Daću otkaz,“ obećala sam. Delovao je zbumjeno.

„Ali bićeš u sindikatu za šest meseci!“ U to vreme sam mislila da pokušava da me ubije. Sledećeg meseca otputovala sam u Trondhajm.

Od tada je prošlo skoro trideset godina. Život me je nekako vratio kući. Oblačim se za još jednu smenu čišćenja na državnom univerzitetu. Ovim se bavim tek nekoliko godina. Plata je pristojna, a sindikat olakšicama udvostručuje moja primanja. Živim u maloj kući u radničkom kraju; deca su mi odrasla i većina mog duga je iza mene. Kada sam kao klinka napuštala dom, mislila sam da mi je otac lud.

Ne mogu reći da volim atmosferu na poslu. Studenti su neuredni i uvek gledaju kroz mene. Profesori su aljkavi, uvereni da su napornim radom stekli pravo da ne sklanjaju za sobom. Da nema računa koji stiže poštom, zaboravila bih

da sam u sindikatu. Većina mojih kolega su namčorasti belci koji mrze žene, a ja sam često jedina žena među njima. Moram da se nosim sa rasističkim ispadima i mizoginijom.

Rad dobrog domara je nevidljiv. Mogli biste reći da pravim stvari svojim rukama: činim da stvari nestanu iz hodnika. Ja sam odgovorna za taj *manjak* smrada u hodniku. Ja pažljivo prefarbavam inventar koji niko ne primećuje u toaletu. Ovo je rad kojim se ponosim – ne zato što je od neke važnosti, već zato što ga dobro obavljam.

Mi smo i sami nevidljivi. Moji prijatelji i ja smo buntovna deca radničke klase od koje su ukrali sve najnovije trendove. Osamdesetih, mi smo bili ludaci koji su u svojim kućama pravili kompostište sa crvima i učinili subverzivnom amerikanu na kojoj smo odrasli. (Amerikana se odnosi na umetničke predmete koji se tiču istorije, geografije, folkloра i kulturnog nasleđa SAD – prim. prev.) Devedesetih smo smisljali kako da iskorišćeno biljno ulje pretvorimo u gorivo. U prvoj dekadi ovog veka napustili smo avanturu, vratili se na posao i otkrili da je naš ukus postao opšteprihvaćen. Masovno proizvedene jedinice za kompost, stanice sa biodizelom, hibridni automobili i ručno pravljene stvarčice na internetu sve izazivaju nostalгију.

Većina rada danas nikom *nije* važna. Ni gazdama, ni radnicima, ni klijentima. Iako sam na poslu osam sati dnevno, pet dana u nedelji, većinu vremena provodim čitajući knjige u praznim učionicama, poručujući erlumove semenke povrća iz domarskog sobička, dremajući u skrivenoj radnoj sobi. Čini se da nikog nije briga što moja smena traje osam sati, a treba mi samo tri sata da sve završim.

Postoje i materijalne prednosti ove vrste posla. Na primer, nijedan moj prijatelj nikada više neće platiti za toalet papir ili sredstva za čišćenje. Kancelarijsku stolicu sa malom poderotinom daću komšiji. Kada stignu novi kauči, radovaćemo se stariim kao deca. Nije samo plen ono što cenim kod ovog posla, već pre svega skrivena ekonomija poklona koju on podupire. To za mene nije toliko političko pitanje koliko način života.

Ali, upravo u tome je problem. Sve u našim životima određeno je posлом. Ne samo plate, već i socijalne veze, roba koju

krademo, veštine koje usavršavamo ceo život. Ovo su stvari koje nas vode od generacije do generacije, ali one nisu dovoljne. Nisu dovoljne da nas izvuku.

S druge strane, ne mogu da *ne radim*. Potreban mi je novac. Još važnije, svake noći moram da zaspim iscrpljena, sa osećanjem postignuća. Verovali ili ne, za održavanje zgrade potrebna je velika veština; može da vam pruži izazov i ispunjava vas. Ali u onih nekih trista sekundi pre nego što se oglasi moj alarm, uhvatim sebe kako se pitam gde bih još mogla da upotrebim svoju stručnost, kako bih još mogla da iskusim osećaj ispunjenja. Šta bih još mogla da postignem osim toga da su mi računi plaćeni, a studenti nesvesni?

Svakog jutra, vesti počnu pre nego što dođem do ikakvih odgovora. Šta sada predstavlja ovaj budilnik koji je nekada bio gospodar, pa onda životni učitelj? Nisam baš sigurna. Možda mi samo odvlači pažnju od sagledavanja stvari. Možda će zvoniti taman pre nego što dobijem neku sjajnu ideju svakog radnog dana do kraja moga života.

Svaki put kad to učini, ustanem i krenem na posao. Pognem glavu i pokvasim četku. Čistim tako pod nekog univerziteta tamo negde, ja potencijalna saučesnica u vašem velikom bekstvu. Drugarica domarka u pripravnosti. Primenjeni tajni agent. Ali ovo je izazov i za vas – da vidite ko od nas može prvi da odgovori na pitanja, ko može da pokaže kako da menjanje sveta postane pošten posao?

Identitet

„Ljudi iz Afrike nisu pretvoreni u roblje zato što su crni, već su definisani kao crni zato što su pretvoreni u roblje.“

– Noel Ignatiev

Prevazići kategorije identiteta nije lak zadatak. One možda jesu konstrukti, ali kad o njima govorimo, stvarnije su od stvarnosti. Rasa je, na primer, biološka fikcija, ali društvena činjenica. Neka naša poimanja identiteta razvijaju se stotinama i hiljadama godina, u toj meri da ne možemo da zamislimo svet bez njih. Može biti teško setiti se da ovo nisu „prirodne“ i nepobitne životne činjenice.

Oblici identiteta kakve znamo zasnovani su na podeli između sebe i drugih, unutar grupe i van grupe – kao što je podela na hrišćane i „pagane“, koja je služila da opravda pokoravanje i pokolj ovih drugih. Crnost je izmišljena kao izgovor za potčinjavanje određenih naroda, a belost kao savezništvo između različitih etničkih grupa na osnovu zadnje privilegovanosti – što iliustruje i način na koji su dodatne etničke grupe naknadno uvođene u ovaj savez. Beli ugovorni robovi gotovo da nisu imali koristi od ove privilegovanosti na način na koji su je imali zemljoposednici, ali bili su sistematično odvajani od crnih robova i davano im je taman toliko povlastica kako bi se sprecilo da se beli i crni robovi zajedno dignu na bunu. Ove kategorije su kasnije poslužile da se na isti način podele napoličari i fabrički radnici.

Dugo vremena je identitet unutar kapitalizma određivan uglavnom u odnosu na proizvodnju. Seljaci, trgovci i aristokrati su bili identifikovani kao takvi prema onom što su stvorili

ili posedovali; fizički, administrativni i ženski uslužni radnici se i dalje tako identifikuju. Kada se ljudi kategorizuju prema svojoj ulozi u proizvodnji, identifikacija prema nekim drugim kriterijumima može biti neki vid pobune: otuda religijski disidenti u 15. veku i hipici sredinom 20. veka. Ali nedavno je potrošnja postala sve važnija za konstruisanje identiteta – „Preko dana vozim kamion, ali sam obožavatelj kantri muzike sve vreme.“ Dok su uloge u proizvodnji postale manje postojane i pouzdane, drugi oblici identifikacije su uključeni u kapitalizam: danas nas podstiču da mešamo i spajamo skoro beskonačan niz potrošačkih identiteta, koji se najbolje uočavaju u vidu presonalizovanih oglasa na našoj Fejsbuk stranici.

U 21. veku dugopostojeće kategorije identiteta manje su u vezi sa ulogama u proizvodnji, ali osnovne nejednakosti kapitalizma ipak ostaju. Ukinuto je ropstvo i crnac može postati predsednik, ali u zatvorima ima više crnaca nego ikada pre. Žene mogu da glasaju, rade van doma, čak postaju i premjerke, dokle god se zalažu za isti program kao i muškarci političari.

Od pokreta za nacionalno oslobođenje do Crnih pantera i Lezbijskih osvetnica, identitet je ostao ujedinjuća okosnica kolektivne borbe. Ali one koji se protive kapitalizmu samo zato što ne dozvoljava ljudima poput njih da postanu kapitalisti lako je kooptirati. Ubijete ili zatvorite Pantere, dozvolite da se nekoliko Bil Kozbjaja i Majkl Džordana popne na vrh, i ostatak zajednice će shvatiti poruku da je jedini beg od sironaštva kroz tržišnu konkurenčiju. Kapitalizam podgreva podele između ljudi da bi olakšao koncentraciju bogatstva, ali takođe može dozvoliti pojedincima ekonomsku mobilnost da bi zaštitio osnovne nejednakosti.

Kada se radikalno krilo pokreta zasnovanog na identitetu izoluje i porazi, strukture moći mogu upiti ostatak reformista. U stremljenju ka boljim prilikama unutar kapitalističkog okvira, reformisti služe da potvrde valjanost kapitalizma, braneći povlastice koje *neki* mogu da steknu kao korist za *sve* unutar datog identiteta. U najgorem slučaju, diskurs privilegije može biti zloupotrebljen da bi se kriminalizovao

istinski otpor: kako se belci usuđuju da napadaju rasno mešovitu policiju kao odgovor na to što je policija ubila crnca? Ironično, ova vrsta politike identiteta čak se vratila i u sprave o klasi. Neki aktivisti se fokusiraju na „klasizam“ umesto na kapitalizam, kao da su siromašni samo društvena grupa, a *predrasude* prema njima veći problem od struktura koje stvaraju siromaštvo.

Iako su svi oni ono što većina nas mora sama da definiše, identiteti koje stvara kapitalizam teže njegovoj reprodukciji. Ako hoćemo ovo da prevazidemo, poenta je da se ne borimo samo za naše interese kao radnika, žena ili imigranata; oni mogu biti realizovani unutar sopstvenih okvira u vidu boljih plata, viših staklenih tavanica i državljanstava. Kapitalisti mogu dozvoljavati ustupke, ali će njihovu cenu pokušati da nametnu drugim eksplorativnim: na primer, u odgovoru na studentske proteste zbog smanjenja budžeta za univerzitete u Kaliforniji političari su predložili da se privatizuju državni zatvori kako bi se novac prebacio u budžet za obrazovanje. Moramo odbaciti naše trenutne uloge i identitete, i redefinisati sebe i svoje interese kroz proces otpora. Solidarnost ne bi trebalo da zasnivamo na zajedničkim atributima ili društvenim položajima, već na zajedničkom odbijanju naših ekonomskih uloga.

*Neefikasan način da se izade na kraj sa
sopstvenom privilegovanošću*

Vertikalni savezi, horizontalni sukobi

U svakoj slaboj tački procesa tlačenja, neki od potlačenih se potkupljuju posebnim privilegijama u zamenu za odanost. Potlačeni tlače svoje sapatnike, tlačitelje uvek tlači neko drugi; ovo je priroda hijerarhije. Kod najsiromašnijih nacija, klasa saučesnika zarađuje jeftino prodajući svoje sunarodnike; u najsiromašnjim domaćinstvima, muškarci perpetuiraju međuklasni savez patrijarhata.

U međuvremenu, sukob između onih sa sličnim ekonomskim položajem poprima hiljadu obličja: nadmetanja za poslove i unapređenja, obračunavanje bandi, etnički sukobi, ratovi siromašnih nacija oko resursa koje nisu opljačkali oni moćniji. Ove nesuglasice odvraćaju pažnju od nasilja svojstvenog eksplotaciji. Ovo može stvoriti utisak da su ljudska bića po prirodi nasilna i svadljiva – svakako previše da bi se ujedinila protiv svojih tlačitelja, a kamoli uspostavila kooperativni, umesto konkurentskog način života. Ipak su ekonomske nejednakosti te koje stoje iza većine ovih neprijateljstava, koliko god se činile kao nusproizvod „ljudske prirode“.

Vertikalni savezi i horizontalni sukobi nisu samo korisni za kapitalizam; oni su njegova sama suština. Ovaj sistem funkcioniše samo zato što se ljudi takmiče protiv drugih njima sličnih, istovremeno poštujući privilegije onih sa većom moći. Kapitalizam je nasledio prethodne sisteme za održavanje neravnoteže jer efikasnije promoviše horizontalne sukobe i vertikalnu poslušnost. U društvu koje karakteriše nejednakost, što je osoba mobilnija, manje je motivisana da sa sebi jednakima pronađe zajednički interes – i više motivisana da se sa njima takmiči.

Vertikalni savezi mogu poprimiti naizgled bezazlene forme kao što su navijači sportskog tima i različite religijske grupe. Ko ne bi poželeo mir na zemlji i dobru volju među ljudima? Pa ipak, ovi oblici zajedništva zabašuruju nejednakosti koje ne dozvoljavaju da se ova želja obistini. Slično tome, kulturni narativi, kao što je zalaganje za „porodične vrednosti“ stvaraju međuklasne saveze između društveno konzervativnih siromašnih ljudi i bogatih političara uvek radih da gnev usmere na nešto drugo. Čak i savezi zasnovani na opozicionim ili marginalizovanim identitetima mogu poslužiti za gušenje klasnog sukoba, kao što je pokazalo assimilativno krilo pokreta za prava homoseksualaca.

Kada eksplorativni i isključeni ne stupe u klasni rat sa bogatima, obično krenu jedni na druge. Istorija lova na veštice, pogroma, rasizma, seksizma i etničkog čišćenja ne može se odvojiti od istorije kapitalizma. Često su ih pokretali potpuno isti ekonomski pritisci i frustracije koje bi inače stvorile revolucionarne pokrete: zlo posudivanja novca projektovano je na Jevereje, kao što se korejske radnje u crnačkim četvrtima smatraju odgovornim za sve nepravde kapitalizma. U knjizi *Patrijarhat i akumulacija na svetskom nivou*, Marija Mies citira nemačkog činovnika Bejlifa Gajsa, koji podstiče svog gospodara da otpočne lov na veštice:

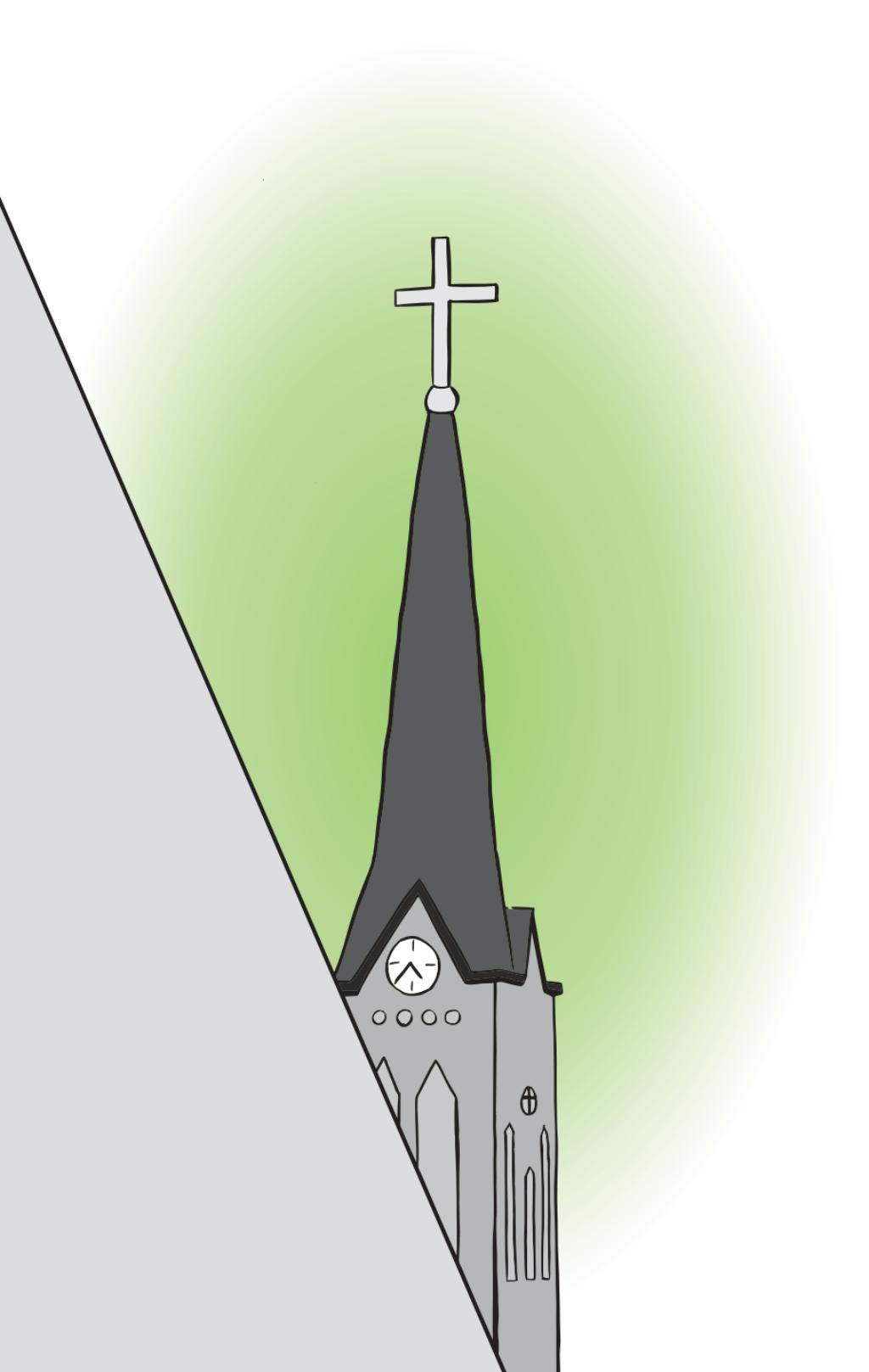
Kada bi vaše gospodstvo bilo voljno da napravi lomaču, bilo bi nam drago da obezbedimo drva za potpalu i da snosimo sve troškove, a vaše gospodstvo bi toliko zarađilo, da bi se mogli lepo renovirati i most i crkva. Štavise, toliko biste stekli da biste u budućnosti vašoj posluzi mogli dati bolju platu, jer bi se mogle konfiskovati čitave kuće, pogotovo one imućne.

Tragično, za sluge je sigurnije da svoje gospodare privole na pljačkanje drugih ljudi u nadi da će delić plena i njima krenuti, nego da se okrenu protiv svojih gospodara. Ovo je možda suštinski paradoks koji blokira put antikapitalističkog otpora. Ako je ono što želiš još više bogatstva, lakše je iznutri ga od onih siromašnjih od tebe, nego krenuti na one koji

poseduju najveći deo tog bogatstva. Ali ukoliko ne želiš da reprodukuješ kapitalističko ponašanje u manjim okvirima, moraš krenuti na one iznad sebe, kao David protiv Golijata.

*Lakše nego okrenuti se
protiv svojih tlačitelja*

Religija

Istinska vera društva, vrednosni sistem na kom ono počiva, postaje nevidljiva zahvaljujući svojoj sveprisutnosti. U Evropi hrišćanstvo je bilo taj temelj, i čak su i najekstremniji pokreti otpora uvijali svoje projekte u religijsko ruho. U tom smislu, može su tvrditi da je kapitalizam prava religija naše ere: sve vrste doktrina i tradicija se nadmeću, ali svi uzimaju zdravo za gotovo ono što se dešava na naplatnoj kasi, a čak ni mašta najradikalnijih disidenata nije u stanju da zamisli svet bez rada.

Katolička crkva poslužila je kao ideološka osnova feudalizma; u to vreme bila je najveći zemljoposednik i najdugeće hijerarhijska organizacija u Evropi. Sveštenstvo je ubiralo ogromne prihode preko poreza i naplaćivanja sakramenata. Koncentracija moći održavana je nečim što se može nazvati duhovnom ekonomijom, sa svetošću kao određujućom valutom; priliv materijalnih resursa u ruke papa i sveštenika bio je rezultat njihovog monopola nad spasenjem.

Sada su stvari obrnute i prvenstveno finansijska moć određuje distribuciju drugih valuta. Ništa nije svetije od imovine, ništa nije tako univerzalno cenjeno i branjeno. Crkve moraju da se nadmeću jedna protiv druge na tržištu, ponekad toliko očigledno, za profitabilne poslove – što ilustruju i Pat Robertson i Oral Roberts, koji su propovedništvo prilagodili eri masovnih medija. Uprkos naporima telepropovednika, permisivni konzumerizam uglavnom je zamenio religijski puritanizam; užitak gotovo svake vrste je dozvoljen, pod uslovom da se dešava u tržišnim okvirima.

Ne možete samo da navodite argumente protiv početnog mita; da bi ga raskrinkali kao sujeverje, morate mu prkositi. Ipak, danas, kao i u srednjem veku, ako neko zaista ugrožava svetost vladajućeg poretka, vlasti će poslati vojsku. I u 16. i u 20. veku dolazilo je do velikih pobuna i krvoprolića kada bi se potlačeni digli prvo protiv sveštenstva, a kasnije protiv kapitalističke klase. Sve što se zaista promenilo jeste vrednosni sistem putem kog se brutalna sila legitimizuje, nasamarujući podanike da internalizuju njenu vlast.

Jedine religije koje su preživele na zapadu su one koje su bile spremne da postanu saučesnici ove sile, bilo preuzimanjem vođstva u osvajanjima i kolonizaciji ili propovedanjem neke vrste povlačenja i nepružanja otpora. U SAD-u, mreže politički mobilisanih crkava još uvek sačinjavaju društvenu osnovu desnice. Evropsko poimanje svetosti je neodvojivo povezano sa dominacijom i potčinjavanjem; reč „hijerarhija“ nastala je od korena reči *sveto* i *vladar*. Naravno, suptilniji oblici protivljenja istrajavaju čak i u najopresivnijim kontekstima, a postoje i vernici koji koriste reč „bog“ za ono što drugi nazivaju uzajamnom pomoći i zajednicom. Ali način na koji crkve otelovljuju ove vrednosti – na primer, pokretanjem programa pomoći koji bi zauzeli prostor raspalog sistema socijalne pomoći – uglavnom odvraća ljude od zauzimanja za sebe same.

Negde drugde, tradicionalne religije su preuzele vođstvo kao najžešća opozicija zapadnjačkoj kapitalističkoj otimačini. Veći deo pravovernog fundamentalizma u takozvanom Trećem svetu je relativno nov, potekao iz vakuma koji je ostao iza neuspelih sekularnih pokreta za oslobođenje. Ipak, od Irana do Avganistana, religijske grupe koje se predstavljaju kao alternativa zapadnjačkom kapitalizmu i dalje zagovaraju centralizaciju moći, štiteći starije hijerarhije od novijih.

Pravosuđe

„Za njih važi jedan zakon, a drugi za nas.“ U teoriji, bogat čovek se suočava sa istim zakonskim posledicama ako ukrade veknu hleba ili prespava ispod mosta, kao i siromašan čovek. U praksi situacija nije ni izbliza toliko fer.

Ovo ne bi trebalo da iznenađuje s obzirom na poreklo našeg pravnog sistema. Ljudska bića su oduvek imala institucije za rešavanje sukoba, ali moderno pravo je izgrađeno na ideji o privatnom vlasništvu. Prvobitni sud je bio kraljevski sud, gde su zemljoposednici vodili rasprave pred kraljem; na kraju su postavljane sudije da donose odluke u njegovo ime. U tom smislu, feudalizam je još uvek prisutan, jer smo nasledili njegov pravni sistem i koncepte vlasništva kao i mnoge njegove zakone.

Naš trenutni zakonski pravilnik još uvek iznad svega štiti vlasnička prava: legalno je izbaciti porodicu iz kuće, ali je nelegalno skvotirati praznu zgradu. Ali danas mehanizmi nadgledanja i prisile zadiru u društveni teren dublje nego ikad pre. Kralj se mogao umešati u sukobe svojih podanika samo u izuzetnim slučajevima; sada milioni ljudi i mašina neprestano učestvuju u nadgledanju, istraživanju, ocenjivanju i kažnjavanju.

Na vrhu ovog aparata je sudski sistem. Sud vrši ogroman uticaj na društvo, uglavnom nevidljiv. Možete živeti svoju svakodnevnicu tako da nikada ne naletite na sudiju, ali odluke sudija oblikuju prostore u kojima živate i radite, tehnologije koje koristite, čak i sastojke hrane koju jedete. Sudovi potpomažu industrije nametanjem troškova njihove aktivnosti na običan narod, oslobođajući ih odgovornosti za štetu

i opasnost koju izazivaju – ironično pravdajući ovo njihovom „korisnošću“ po društvo. Sudovi određuju socijalnu politiku, definišu šta je dozvoljeno, a šta devijantno. Govore nam da su sudije objektivne i nepristrasne – ali oni svi pripadaju istoj klasi, i prilično je jasno kakve stavove zastupaju.

Nigde klasne razlike nisu očiglednije nego u krivičnom pravnom sistemu koji nadgledaju. Aparat koji bi navodno trebalo da garantuje jednaka prava toliko je komplikovan da samo posebno obučena elita ima nekakvu predstavu o tome kako on funkcioniše – i zakonsko pravo da u njemu deluje. Ako morate da se krećete unutar sistema, jedina nada vam je da unajmite nekog od ovih stručnjaka. Ukoliko ste suočeni sa suparnikom koji može da priušti moćnijeg advokata – kao što to mogu korporacije ili vlada – utoliko gore po vas. Oni suviše siromašni da bi priuštili pravni savet imaju sreće ako mogu da dobiju preopterećene, neopremljene državne braćioce. Optuženici koji su prinuđeni da zavise od njih imaju višu stopu osuda i izrečenih presuda, a kad ih proglaše krimim, ipak mogu da im naplate troškove odbrane.

U stvari, ovo znači da je pravna pomoć dostupna u zavisnosti od količine novca. Da bi se uspostavila „jednakost pred zakonom“ na neki smislen način, morali bismo prvo da raskrstimo sa privatnim angažovanjem pravnog savetovanja. Pošto advokati imaju tako puno uticaja možda bi lakše bilo ukinuti ceo kapitalizam, nego praviti ovakve reforme.

Sudije i advokati nisu jedini koji profitiraju od pravosudne industrije. Kada se nekom neobičnom zgodom dogodi da uhapse neku bogatu osobu, ona može položiti deo svoga bogatstva kao garant i primiti ga nazad po okončanju slučaja. Ali zato siromašni, koji ne mogu priuštiti kauciju, moraju da plate jemstvo za kauciju i svoj novac nikad ne dobijaju nazad – tako bogati ostaju na istom, dok biznismeni, po običaju, akumuliraju bogatstvo preko siromašnih. Ova politika primorava siromašne optuženike koji ne mogu da plate jemstvo za kauciju da pristanu na dogovor o priznanju krivice da ne bi trunuli u zatvoru.

Zaista, današnji krivični sistem oslanja se na to da se većina optuženih izjasni krivima; sistem nikada ne bi mogao

da priušti suđenja za sve koji su optuženi za zločin. Siro-mašni optuženici se zastrašuju na svakom koraku kako bi se naterali da prihvate dogovor o krivici. Iza kulisa, malo ko se pretvara da su sudovi nepristrasni. Na ovaj način, utamničenje, uslovna sloboda, uslovni otpust, novčane i ostale kazne služe da neravnomerno rasporede prava i moć, na isti način na koji to radi novac.

Ovo objašnjava zašto pravosudna industrija čini tako malo da obuzda antisocijalne aktivnosti: njihova svrha nije da pomognu ili rehabilituju ljude već da održavaju određeni socijalni poredak. U neku ruku, svaki put kad neko počini zločin, društvo koje ga je stvorilo je takođe krivo; ali iskorenjivanje kriminala nije prioritet osim kada ugrožava kapitalističke odnose moći.

Pogledajte, na primer, sve zločine koje vrše korporacije i vlade čak i prema svojim sopstvenim merilima. Samo treba prebrojati sve prekršene sporazume sa Indijancima ili proučiti ponašanje jedne policijske stanice da bi se videlo koliko malu težinu zakon nosi za one koji ga oblikuju i sprovode. Zakon je jedno sredstvo zaštite interesa onih koji kontrolišu kapital, ali oni ga brzo zaobiđu kad se druga sredstva pokažu efikasnijim. Ako nam se kaže da zakon postoji da bi svima jednako služio, ovo je samo da bi nas ubedili u njegov legitimitet.

Iako mnogi deklarativno podržavaju ovaj legitimet, malo njih ga bezuslovno prihvata. Uzmite u obzir koliko ljudi skida softver i muziku, a da ne plaća za to, uprkos korporativnoj propagandi koja ovo smatra krađom. Čak i najverniji branitelji reda i zakona krše saobraćajna pravila. Kažite šta hoćete o tome da se pravila primenjuju na sve jednakom; u praksi svako sebe smatra izuzetkom od pravila. Ovo odgovara duhu zakona osmišljenog da bude nametan drugima.

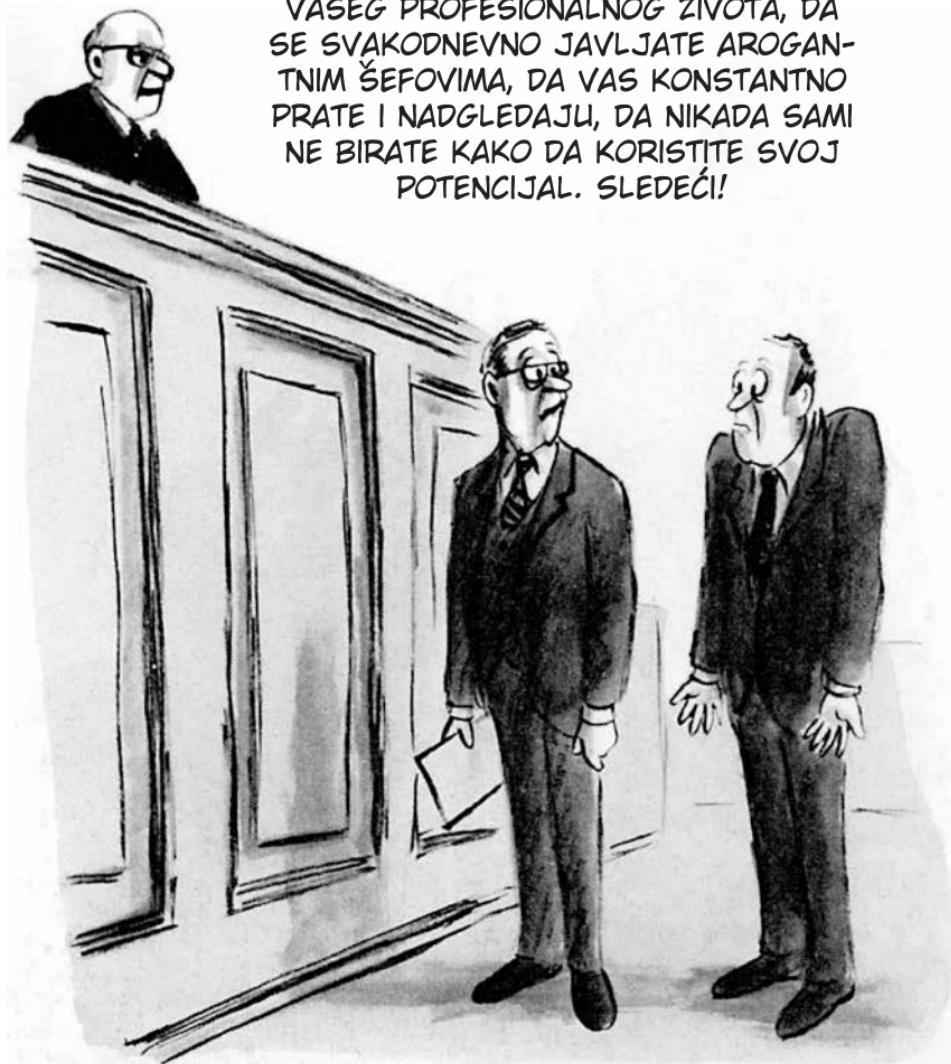
Oni koji brane legitimnost zakona tvrde da mora postojati neki način da se spreči opasno ili nemoralno ponašanje. Ali zakoni nikoga ni u čemu ne sprečavaju – i građanka koja preuzme na sebe da sprovodi zakon van sudskog sistema verovatno će biti kažnjena što uzima zakon u svoje ruke. Istinjska uloga zakonskog sistema je da monopolizuje legitimnu

upotrebu sile. Kada policajac iskaže gnev prema „nasilju“ demonstranata koji uništavaju vojnu opremu, on se zapravo ne protivi njihovom *nasilju* već njihovoj *slobodnoj volji*. Zakonski sistem služi da obeshrabri slobodnu volju, da navikne ljude na ideju da nisu ovlašćeni da sami odlučuju o svojim postupcima.

Živeći u ovakvom sistemu, zaboravljamо šta znači biti odgovoran za sebe. Zaboravljamо kako da rešimo sukobe u skladu sa potrebama onih koji u njima učestvuju, bez upitanja oružanih bandi ili „objektivnih“ stranih lica – zaboravljamо da je takva stvar uopšte mogućа. Najgore od svega, zaboravljamо kako da se borimo za sebe kad prema nama nepravedno postupaju, kako da poslušamo ono što nam govori srce uprkos pravilima.

OSLUĐUJEM VAS NA 40 SATI TEŠKOG
RADA SVAKE NEDELJE DO KRAJA
VAŠEG PROFESIONALNOG ŽIVOTA, DA
SE SVAKODNEVNO JAVLJATE AROGAN-
TNIM ŠEOFOVIMA, DA VAS KONSTANTNO
PRATE I NADGLEDAJU, DA NIKADA SAMI
NE BIRATE KAKO DA KORISTITE SVOJ
POTENCIJAL. SLEDEĆI!

Ilegalni kapitalizam

„Dok putovah ovim svetom
Viđah čudnih ljudi svako malo
Neki će te opljačati pištoljem
A neki će upotrebiti penkalo.“

– Vudi Gatri

Ilegalna aktivnost proteže se od dna do samog vrha piramide, od gangsterskih bandi do poslovnih pronevera. Pljačke banki mogu se smatrati trapavim pokušajem preraspodele bogatstva, ali mafija je, jasno kao dan, kapitalistički poslovni poduhvat. Ono što je nelegalno ne podrazumeva da je i štetno po kapitalizam; pozamašan deo kapitalističke ekonomije postoji van zakona.

Koji poslovni poduhvat prvobitno nije bio zasnovan na nekoj vrsti krađe? Ako zakoni služe da zaštite vlasnička prava onih koji već imaju moć, ovo ih čini barijerom za ulazak u klasu bogatih tj. jednom od mnogih barijera. Čak iako je pravni sistem prvenstveno određen od strane te klase, stalno se pokazuje da njeni najlegitimniji i najpoštovaniji članovi ne mogu da se suzdrže da ne prekrše sopstvene zakone. Enron i Berni Medof su izuzeci jer smo za njih čuli, a ne zato što su prekršili pravila.

Isti ekonomski zakoni vladaju na crnom tržištu kao i na ostalim tržištima, dovodeći do iste koncentracije moći. Uspešni narko-karteli strukturno su identični sa kompanijama koje javno trguju. Osnovna razlika je u tome što sami moraju da sprovode svoje interese, dok legalne korporacije prebacuju tu potrebu na državu.

Ovo može stvoriti utisak da su nezakoniti poduhvati nasilniji od zakonitih. Ali ovo nasilje je oduvek posledica borbi za primat, poslovnih neslaganja ili represivnih mera – drugim rečima, skriveni uzrok je uvek briga za posao. Ovako posmatrano, nelegalni kapitalisti nisu ništa drugačiji od svojih legalnih parnjaka. Kad Dženeral motors ne bi imao zakonski sistem putem kog sprovodi patentna prava, sigurno bi uzeli stvari u svoje ruke, ili bi to učinila kompanija koja bi ih zamenila. Zakonski aparat države je nalik ogromnoj,

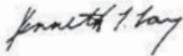
Foreword

As officers and employees of Enron Corp., its subsidiaries, and its affiliated companies, we are responsible for conducting the business affairs of the companies in accordance with all applicable laws and in a moral and honest manner.

To be sure that we understand what is expected of us, Enron has adopted certain policies, with the approval of the Board of Directors, which are set forth in this booklet. I ask that you read them carefully and completely and that, as you do, you reflect on your past actions to make certain that you have complied with the policies. It is absolutely essential that you fully comply with these policies in the future. If you have any questions, talk them over with your supervisor, manager, or Enron legal counsel.

We want to be proud of Enron and to know that it enjoys a reputation for fairness and honesty and that it is respected. Gaining such respect is one aim of our advertising and public relations activities, but no matter how effective they may be, Enron's reputation finally depends on its people, on you and me. Let's keep that reputation high.

July 1, 2000

Kenneth L. Lay
Chairman and Chief
Executive Officer

monopolizovanoj verziji istih struktura koje koristi mafija. Crno tržište ne mora biti ništa nasilnije od ostatka ekonomije: šta je pucnjava iz kola u pokretu u poređenju sa industrijsko-zatvorskim kompleksom? Isto nasilje koje nas šokira kod kriminalaca nevidljivo je u širem društvu jer je sveprisutno i konstantno.

Veći deo zakona određuju pogodnosti kapitalističke klase. Na primer, duvan je oduvek bio legalan, jer ga proizvode domaće američke korporacije; derivati koke, koja se uzgaja u Južnoj Americi, nelegalni su – osim Koka kole. Može se tvrditi da je kokain nelegalan jer je štetan po konzumente, ali proizvođačima cigareta se dozvoljava da stave dodatne hemikalije kako bi njihov kancerogeni proizvod postao još adiktivniji. Ispostavlja se da je nafta adiktivnija i pogubnija od duvana i koke, a nema šanse da ikad postane nelegalna. Mnogi kapitalistički proizvodi su štetni, ali ništa nije štetnije od kapitalizma: kao što kaže Vilijam Barouz, *prodaja je adiktivnija od upotrebe*.

Kulturne norme su još jedan izgovor za zabranu neke industrije. Često se radi samo o tome da političari koriste uvrežene predrasude da bi zaštitili nišu na tržištu: seksualni rad je možda ilegalan, ali uvek postoji neki „salon za masažu“ koji nekažnjeno radi. Sprovodenje ovih zabrana takođe stvara unosne prilike, a novonastali mehanizmi represije mogu se lako prebaciti sa kriminalaca na druge mete. Rat protiv droge korišćen je za zastrašivanje siromašnih crnačkih zajednica u SAD-u i za napad na socijalne pokrete u Latinskoj Americi – dok je istovremeno CIA dozvoljavala nikaragvanskim kontrama šverc kokaina u SAD u zamenu za oružje.

Zakon sudova je na kraju krajeva podređen zakonima ponude i potražnje. Ako neko otkrije efikasan način za sticanje novca koji nije po zakonu, vlasti na kraju moraju da ga odobre – prećutno ili otvoreno, osim ukoliko to ne ugrožava funkcionisanje ostatka ekonomije. Na primer, u Meksiku i Rusiji crno tržište je poraslo u obimu toliko da je postalo konkurentno ostatku tržišta. Isto kao što su američke kompanije moćnije od američke vlade, tako i meksički narko-karteli

mogu ući u otvoreni ratni sukob sa meksičkom vladom. U ovom kontekstu, meksički političari počeli su da razmatraju legalizaciju droge kao strategiju za prestanak podele kapitalističkih interesa.

Logikom tržišta, ljudi donose odluke vagajući rizik i nagnuto prema različitim vrstama i stepenima rizika; postoje investicioni fondovi koji se bave isključivo investicijama koje teško mogu biti isplative, i brokeri koji se bave samo sigurnim državnim obveznicama koje će skoro sigurno doneti mali profit. Učesnici na crnom tržištu procenili su svoju toleranciju na rizik u skladu sa okolnostima i zaključili da je potencijalna dobit vredna uključenog rizika.

Ali s vremenom rizici i nagrade se mogu promeniti kako se menjaju zakoni i norme; na primer, kada vlada dekriminализује neku drogu, novi investitori dovlače novi kapital na tržište. Ironično, legalizacija industrija u kojima hleb zarađuju siromašni ljudi može ih učiniti još siromašnjim, privlačeći moćne konkurenete koji ih mogu ostaviti bez posla. Mnoštvo siromašnih ljudi othranilo je svoju decu nelegalnom prodajom marihuane, ali ako bi se ona potpuno legalizovala, fabrike duvana bi podelile tržište u roku od nekoliko nedelja.

Kao što je crno tržište deo kapitalističke ekonomije, ono je isto tako mesto antikapitalističkih borbi. Samostalni siti kriminalci prkose hijerarhijskoj mafiji; seksualni radnici se udružuju da bi izbegli makroe. U poznatom okupiranom kraju Kopenhagena, Kristijaniji, preprodavci marihuane decenijama koegzistiraju sa skvoterima, održavajući neku vrstu autonomne zone; u Dablinu i na drugim mestima, otpor grasača pokreta isterao je preprodavce heroina iz komšiluka. Nijedan od ovih primera ne nudi model življenja van kapitalizma, ali pokazuje da gde god postoje nejednakosti, ima i otpora.

Američki biznismen:

„Ali, nije li vaše društvo ogrezlo u korupciji?

Zar ne morate da potkupljujete funkcionere na svakom koraku?“

Kineski biznismen:

„Korupcija? Mi imamo isti sistem kao i vi, samo je naš *demokratičniji*. U našoj zemlji svako može da ‘lobira’ za svoje potrebe. Kod vas je sistem toliko birokratizovan da samo neverovatno bogati mogu da utiču na politička dešavanja. Ali kladim se da lobiranje vredi barem isto toliko kao i vaš bruto domaći proizvod.“

*To je
MOJ
novac!*

*Lova nema
vlasnike.
Ona ima samo
potrošače.*

„Za omladinu bez drugog izbora u sistemu koji ih isključuje, banda postaje njihova korporacija, koledž, religija i život... Meni sada na vratu piše '83' (ime kriminalne bande iz Los Andelesa – prim. prev.), a 'Krips' (takođe ime afroameričke ulične bande – prim. prev.) na grudima. Jeste li nekad videli Džordža Buša da mu piše 'republikanac' na grudima ili 'kapitalista' na vratu?“

– Sanjika Šakur

U vreme kada je hrišćanstvo još uvek bilo najvažnije za funkcionisanje bele supremacije, mlada Herijet Tabman počela je da doživljava vizije koje je pripisivala svemoćnom bogu o kom se propoveda u crkvama za belce. Do početka građanskog rata, Tabmanova je pobegla iz ropstva, prokrijumčarila više od 70 ljudi na slobodu, spasila svoje roditelje od vlasti i pomogla Džonu Braunu u nameri da otpočne pobunu robova. Ljudi su je prozvali Mojsije po biblijskom proroku koji je izbavio Jevreje iz ropstva u Egiptu.

Tabmanova je otelovljavala mitologiju njenih prethodnih porobljivača njima u inat, ostvarujući vrednosti do kojih su oni tvrdili da drže. Danas mnoga crna deca odrastaju na priči o samoniklom milioneru, ali su u situaciji da gotovo nemaju nikakvih legalnih mogućnosti za ekonomski napredak. Na uličnim uglovima najsiromašnijih krajeva, urbana omladina koristi iste konkurentne strategije koje se pojavljuju u salama za sastanke u Vol stritu. Primena logike kapitalizma van zakona države nailazi na osude i napade ne toliko zato što je *opasna* – nema bezbednog oblika kapitalizma – već zato što je ova praksa jedina stvar koju „legitimni“ kapitalisti ne mogu da monopolizuju za sebe. Pre jednog veka, crnačke crkve su spaljivane do temelja dok su beli hrišćani prihvatali činjenicu da su sada oni *postali faraon*. Danas crna deca odlaze u zatvor jer su postala Henri Ford.

Krađa

Ne drže se sve protivzakonite aktivnosti kapitalističkog modela. Više bogatstva se redistribuiru niz piramidu kroz pronevere, krađe po prodavnicama i na radnom mestu, nego kroz dobrotvorni rad i socijalnu pomoć. Ogroman broj ljudi koji učestvuje u nelegalnom deljenju fajlova pokazuje kako se ljudi spontano opredeljuju za slobodnu distribuciju – na kraju krajeva, ona je način na koji je naša vrsta održavala promet robe tokom većeg dela svog postojanja. Krađa može biti izražavanje materijalizma, ali takođe pokazuje da su ljudske potrebe važnije od vlasničkih prava; kada ima toliko mnogo robe na svetu, i toliko se baca, zašto ljudi ne bi uzeli ono što žele?

Većinu krađa čine zaposleni koji za mete imaju svoje sopstvene poslodavce – svake godine milioni radnika ukradu milijarde dolara u robi i uslugama sa svojih radnih mesta. Zaposleni znaju da su pokradeni; uprkos rizicima, većina ne može da odoli, a da ne ugrabi delić onoga što proizvede. Sigurnosne kamere uperene ka svakoj kasi svedoče o tome.

Američka trgovinska komora procenila je da 75 posto svih radnika ukrade barem jednom, a da polovina od toga ukrade više puta. U međuvremenu, 1% najbogatijih američkih građana poseduje više finansijskog bogatstva nego donjih 95% zajedno. To znači da je bogatstvo više gornje klase veće od svega bogatstva više i srednje klase *zajedno* sa svim bogatstvom radničke klase i potklase. Možete li da zamislite koliko bi distribucija bila još neravnomernija kad ljudi ne bi krali?

Naravno, krađa teško da poravnava teren. Što si na višem društvenom položaju, bolje su prilike za krađu i u manjoj

si opasnosti u slučaju da te uhvate. Ukradi pet dolara, ideš u zatvor – ukradi pet milona, ideš u kongres. A opet, što si siromašniji, teže je sastaviti kraj sa krajem *bez krađe*.

Univerzalna moralna zabrana krađe ima za namenu da zaštiti kolektivne interese čovečanstva od pojedinačnih lopova. Ironija je da, kada radnik prijavi kolegu zbog krađe, ta zabrana na kraju štiti individualne interese nekolicine kapitalista naspram kolektivnih interesa njihovih radnika, čijim se radom i proizvodi bogatstvo koje gomilaju. Bogatstvo korporacije sačinjeno je od profita potezkog od radnika koji nisu plaćeni punu cenu svog rada i potrošača koji plaćaju veću od proizvodne cene kupljene robe. Redistribucija ovoga nije toliko krađa koliko je to poništavanje posledica krađe koja je već u toku. Stoga je krađa na poslu izazov moralu kapitalističke meritokratije; ona ukazuje na duboko nezadovoljstvo kapitalizmom.

Ali dokle god je ispoljavanje nezadovoljstva izolovano i sakriveno, ne može se narušiti status quo. Ako je krađa na poslu nešto što radnici praktikuju umesto pobune – lečenje simptoma eksploracije umesto same bolesti – ona može još više da služi interesima gazda, pružajući radnicima odušak za nagomilani bes i omogućavajući im da prežive još jedan dan na poslu bez povećanja plate. Kapitalisti troškove ovih „gubitaka“ uračunavaju u svoje poslovne planove; oni znaju da je krađa neminovna propratna pojava eksploracije koja ne ugrožava mnogo.

S druge strane, stav da se krađa ne smatra vidom klasne borbe pojačava dihotomiju između „legitimnog“ organizovanja na radnom mestu s jedne strane, i konkretnih činova otpora, osvete i preživljavanja, s druge strane. Gde god postoji ova podela, radničko organizovanje teži da da prioritet birokratiji pre nego iniciativi, predstavljanju pre nego autonomiji, pomirenju pre nego konfrontaciji, legitimnosti u očima kapitalista pre nego efektivnosti.

Kako bi izgledalo pristupiti radničkom organizovanju na isti način na koji ljudi pristupaju potkradanju svojih gazdi? To bi podrazumevalo fokusiranje na taktike otpora koje ispunjavaju individualne potrebe, počevši od onog šta mo-

*ako ne kradeš od svog šefa,
kradeš od svoje porodice.*

žemo sami da uradimo pomažući jedni drugima. Podrazumevalo bi usvajanje strategija koje obezbeđuju momentalnu materijalnu i emocionalnu korist *pod našim sopstvenim uslovima*. Podrazumevalo bi građenje veza kroz niz pokušaja da se ponovo osvoji sredina u kojoj radimo i živimo, a ne unutar organizacija koje konstantno odlažu borbu.

Ovako organizovanu radnu snagu bilo bi nemoguće kooptirati ili nasamariti. Nikakav šef joj ne bi mogao pretiti bilo čim, jer bi svoju snagu crpela direktno iz svojih postupaka, a ne iz kompromisa koji bi obezbeđivali taoce gazdama, a istaknutim organizatorima pružali podsticaj za odustanak od borbe. Bila bi to najgora noćna mora svakog gazde – i sindikalnog funkcionera, takođe.

I kako bi izgledalo krađi na poslu pristupiti kao da je to način da se promeni svet, a ne samo prilika za preživljavanje u njemu? Dokle god radnici budu individualno rešavali svoje probleme, samo tako se sa njima mogu i suočiti. Krađom u potaji klasna borba ostaje privatna stvar – pitanje je kako je pretvoriti u javni projekat koji bi dobio na snazi. Ovo pomera fokus sa pitanja *šta* na *kako*. Neka mala stvar ukradena uz podršku kolega sa posla važnija je od velike pljačke izvedene u tajnosti. Ukradena roba koja se podeli tako da to stvori osećaj o zajedničkim interesima vrednija je od velike finansijske pronevere od koje profitira samo jedan radnik, isto kao što bi i od povišice ili unapređenja.

Rad je potkradanje radnika. Postoji čitav svet koji bi radnici trebalo da ukradu od rada.

OVO JE PRIČA O DVA GRADA. Oba su u stvari predgrađa metropole u Pojasu rđe, ali dovoljno velika da budu i gradovi za sebe. Imaju zajednički gradski prevoz i iste dnevne novine. Ono što ih razdvaja je deset milja raširenog predgrađa i ogroman jaz u klasnim privilegijama.

Prvi grad, koji će nazvati Hafmanvil, je ono što vam prvo padne na pamet kad čujete reč „predgrađe“. Vile sa veštačkim zelenim travnjacima rasute su po miljama dugim viju-gavim putićima bez trotoara. Mali centralni poslovni deo se u široj metropskoj oblasti reklamira kao „destinacija za šoping“, a sam grad se konstantno nalazi na listama nacionalnih poslovnih magazina kao poželjno mesto za odmor i kupovinu nekretnina. Istorische zgrade, iz kojih su, zbog visokih cena zakupa, davno isterane generacijama stare firme, sada ustupaju prostor ekskluzivnim prodavnicama odeće, sprecijalizovanim vinarijama i knjižari Barns i Noubl. Moderni i skupi restorani konkurenca su restoranima u metropoli. Privlačni beli ljudi se mogu videti kako džogiraju po mreži biciklističkih staza za rekreaciju, sa spandeksom preko zadnjice i elektronikom u ušima.

Drugi grad, koji će nazvati Nju Stolp, pre je ono što demografi zovu „gradom-satelitom“ nego predgrađe. Ovo znači da je to nekada bio grad za sebe, pre nego što se spojio sa proširenim predgrađima, tako da još uvek ima veliko, relativno staro i gusto naseljeno urbano jezgro. Vi sa istočne obale, setite se Njuarka ili Patersona; ako ste na zapadnoj obali, setite se San Bernardina.

Ovaj urbani deo Nju Stolpa uglavnom naseljava niža i radnička klasa, uključujući veliku populaciju meksičkih imigranata. Bilbordi u gradu su na španskom, a glavna ulica je puna

carnicerias (mesara na španskom – prim. prev.), prodavnica alkohola, zalagaonica i predatorskih prodavaca „pozajmica do plate“. Ovde su aktivni Latinokraljevi (najveća hispanoamerička ulična banda u SAD – prim. prev.), a srednjoškolce u školi Istočni Nju Stolp svako jutro po dolasku pregledaju detektorima za metal. Policija vreba po kraju motreći na stanovnike pre nego na moguće uljeze, i redovno uklanja usnule skitnice sa autobuske stanice i iz parkova. U centru grada, zgrade od starog kamena i opeke uglavnom su prazne. Poslovni lideri godinama na sva usta pričaju o „revitalizaciji“, a proces džentrifikacije tek je nedavno otpočet duž obale reke.

Ljudi u slabije naseljenom prigradskom pojasu Nju Stolpa ne identikuju se sa urbanim jezgrom. Kada objašnjavaju gde žive, uvek daju neku dodatnu kvalifikaciju: „Nije to *baš pravi* Nju Stolp; ovo je stvarno lep kraj...“ Konačno, kao da je tu da bi formalizovala podelu, okružna granica prolazi kroz gradsku oblast tako da su Hafmanvil i predgrade Nju Stolpa u jednom okrugu, a stari, siromašni, urbani deo Nju Stolpa u drugom.

Pre nekoliko godina, redovno sam putovao na posao preko ovog jaza između dva sveta: živeo sam i radio u urbanom delu Nju Stolpa i pohađao privatni koledž klasičnih nauka sa kampusom u Hafmanvilu. Školarina je bila skupa, a koledž nije davao puno stipendija i finansijske pomoći. Ali bio sam rešen da se ne zadužujem da bih platio studije – već tad sam znao da te dug pretvara u roba. Odlučio sam još pre nego što sam se upisao da nikako neću podizati bilo kakve kredite: nastaviću sa školovanjem samo ako mogu da ga platim kesom na blagajni fakulteta.

Tako sam dosta dugo slušao samo jedan tročasovni kurs nedeljno po semestru; toliko sam mogao da priuštim. Odlazio sam autobusom u Hafmanvil u danima kad sam imao predavanja, a radio svih ostalih dana. Bilo je demoralijuće. Da su se stvari nastavile tim tempom – jedan kurs semestralno, tri dana u nedelji – za nekih deset godina možda bih diplomorao. Ali to mi je bilo neprihvatljivo. *Zašto bi taj lepi olistali kampus bio dostupan samo deci bogatih hafmanvilskih roditelja?* Pušio sam se od besa shvatajući da ukoliko želim da

diplomoram u dogledno vreme, moram da preduzmem nešto drugo. Moram nekako drugačije natoviti tu svinju na blagajni. Moraću da smislim svoju *sopstvenu finansijsku pomoć*.

Godinu dana od te odluke uspešno sam proneverio preko dvadesetpet hiljada dolara sa svog radnog mesta, prodavnice alata u vlasništvu dva biznismena iz Hafmanvila, u kojoj sam radio na kasi. Nikada me nisu uhvatili niti otpustili. Koleđ sam završio godinu dana kasnije.

*

Prodavnica u kojoj sam radio bila je deo regionalnog lanca od još desetak prodavnica, okupljenih oko glavne prodavnice u Hafmanvilu. Definitivno ni nalik malim samostalnim radnjama, ali ni Volmartu. Zapravo, sad kad razmišljam, veličina te kompanije verovatno je bila idealna: da je bila mnogo manja (pojedinačna radnja, ili čak njih nekoliko), možda bi me grizla savest zbog toga što ih potkradam – što činim stvari još težim za malog čoveka nego što već jesu. S druge strane, da je to bila neka velika multinacionalna kompanija, verovatno bi bilo prisutno previše bezbednosnih mera da bih to uspešno izveo.

Kako se ispostavilo, lanac je bio u punom vlasništvu oca i sina, dve krupne zverke u lokalnoj hafmanvilskoj poslovnoj eliti – čak je i jedna zgrada na mom koleđu nosila njihovo ime. Otac je započeo biznis otvaranjem glavne radnje u Hafmanvilu, a sada je sin bio predsednik. Ovo mi je takođe odgovaralo: za razliku od brojnih slučajeva krađe na poslu, ja sam tačno znao koga potkradam – obojicu sam ih *pogledao pravo u oči* kada su došli u nenajavljenu posetu radnji.

Isto tako, radnja u kojoj sam radio bila je u celom lancu najpogodnija za dizanje veće sume novca. Iako je lanac uključivao nekoliko prodavnica u Hafmanvilu i po drugim gradovima i predgrađima, ova je bila jedina u Nju Stolpu, na ivici jednog od najsiromašnijih delova grada. Vlasnici su joj posvećivali najmanje pažnje, pošto im je i donosila najmanje novca – ipak, dovoljno da 25.000 dolara neprimetno nestane. Radnja nije imala sigurnosne kamere; menadžment je

tvrđio da su sakrivene, ali svaki radnik je znao da je ovo laž. Zahvaljujući staromodnom rasporedu i policama koje skoro da su dosezale do tavanice, preglednost je bila jako mala. Povrh svega, kase su koristile zastareli kompjuterski sistem, koji vlasnici zbog cicijašenja nisu zamenili.

Standardna plata za početnika poput mene bila je sedam dolara po satu – tek nešto više od minimalca, menažderi mora da su računali da je to dovoljno da kupe našu lojalnost. Kad sam počeo sa radom тамо, obavljao sam sve vrste poslova u radnji. Ovo je variralo od čišćenja тоаleta i snabdevanja robom, до punjenja butan-boca за roštajl и narezivanja ključeva – koristili smo ručnu brusilicu, а ne one automatizovane kakve viđate u Houm depou.

Ali kada su menadžeri videli kako sam spretno rukovao kasom i rešavao manje probleme koji bi тамо iskrslili, dali su mi stalno место blagajnika. Kako su sticali poverenje у mene, počeli su да mi daju značajan stepen autonomije у obavljanju mog posla. На kraju sam у svojoj smeni praktično svojeručno vodio sve poslove sa klijetnima. Ovo me je učinilo dragocenim radnikom. Sviđala im se činjenica da mi nije *trebao* supervizor, i ja sam bio isto toliko srećan što ga nemam. Sam sam naučio kako da otkrijem problem у kompjuterskom sistemu; donosio sam odluke у trenutku и sam se starao о mušterijama bez pozivanja u pomoć dežurnog menadžera.

Na sreću, nikada im nije palo на pamet да ова моја sposobnost за rešavanje problema može да има и другу namenu.

Ja, što bi se reklo, umem sa brojkama: pamtim, sabiram i oduzimam, i precizno izračunavam rastući zbir. Sve ovo mogu da radim iz glave – veština koja će se pokazati kao korisna, ako se uzme u obzir da je moj posao podrazumevao upravljanje gotovo neprestanim prilivom novca sa minimalnim nadzorom. Na neki način, ovo je jedna od najstarijih priča o kapitalizmu: pronicljivi računovođa potkrada svoje matematički manje talentovane bogate klijente. Ali bilo je i važnih razlika. Do tada sam već imao dosta vremena da razvijem svoje političke poglede; smatrao sam da su moji interesi suštinski suprotstavljeni interesima vlasnika prodavnica. Želeo sam da im nanesem koliko je god moguće više neprimećenih gubitaka, pa makar ja nemao od toga direktnu korist.

Jedan od načina za ovo je taj da sam mušterijama naplaćivao manje za kupljenu robu nego što je trebalo. Kao što rekoh, bio sam jako dobar u svom poslu – i kao što svako ko je ikad radio za kasom zna, sve ovo zapravo znači da sam bio jako dobar u *brzom* očitavanju artikala. Ponekad su moje ruke tako brzo provlačile kupljenu robu preko pulta pravo u kese da se polovina cena ne bi očitala, pa su mušterije dobijale neočekivani manji popust. Drugi put neki artikal ne bi htio da se očita, pa bih ja ili izmislio neku nižu cenu za njega – ili ako bi mi se mušterija učinila razumnom i ako niko drugi ne bi gledao – samo bih ga spustio u kesu i slegnuo ramenima. Toj tračnoj brusilici kompjuter neće da očita cenu? Samo je zavedemo za 2 dolara pod razno i gotovo!

Neka roba u radnji – kao što su matice i zavrtnji – nije imala bar kodove, pa smo koristili „sistem časti“, prepuštajući mušterijama da napišu tačnu cenu na kesi. Ovo je bila besmislica, i to ne samo zato što je natpis koji im je govorio to da urade bio samo na engleskom iako je većini naših mušterija španski bio maternji jezik. Ako bi mušterije zapisale cene, morao sam da naplatim koliko su napisali, ali kad ne bi napisali, imao sam slobodu da naplatim koliko god sam htio. Recimo da je neko u vrećici imao otprilike četrdeset

zavrtnja vrednosti po 59 centi; otkucao bih dvadeset „prodizvoda pod razno“ po pet centi svaki. Većina mušterija je vrlo rado prihvatile nove cene koje sam im ponudio. Par ih je ipak bilo zbumjeno, i stajali su proučavajući račun nakon što sam im vratio kusur, čudeći se zašto im nije naplaćeno više. *Ne pitajte, pokušao sam brzo da im kažem pogledom. Samo se kupite i idite.*

Uvek mi je bilo važno da održim *privid* kako svoj posao radim precizno i tačno. Na primer, uvek bih bio vrlo pažljiv ako je više ljudi stajalo u redu – suočimo se s tim, neke mušterije su rođeni cinkaroši. Ovo možda zvuči loše, ali uvek sam bio oprezniji sa davanjem nedozvoljenih popusta mušterijama koji su bili belci – prepostavljam sam da je najveća šansa da me oni prijave. Zašto neki ljudi osećaju da moraju zaštитiti interes vlasnika radnje na svoju štetu, štetu radnika i svih ostalih nikad neću razumeti, ali neki to rade.

Moje kolege sa posla uskoro su shvatile da će se praviti da ne vidim bilo šta što se može izneti kroz prednja vrata do njihovih kola. Isto tako, kada bih primetio mušterije koje su izgledale kao da se spremaju nešto da ukradu, udaljio bih se od kase i pretvarao se da sam zauzet radeći nešto drugo kako bi oni mogli da se „provuku“, a da ja ne primetim. I ja sam kroao sve što mi je trebalo – farbu, alate, sijalice, i tako dalje – ali nisam ih preprodavao ili tome slično. Da bih dobio novac, morao sam da koristim drugu taktiku.

U primitivnom kompjuterskom programu koje su koristile kase, potreban je bio samo jedan pritisak na dugme u bilo koje vreme tokom procesa naplaćivanja da se prodaja preinaci u povraćaj iste sume. Matematički rečeno, svi znaci na cenama bi se momentalno prebacili sa pozitivnih u negativne, što je značilo da je kompjuter očekivao da novac bude uzet iz kase, a ne stavljén u nju. Tako da, logično, ako je blagajnik želeo da količina novca u kasi ostane ista kao i na prodajnom zbiru na kraju dana, on ili ona je samo trebalo da uzme određen iznos iz kase i ubaci ga u džep.

Jednostavan koncept, ali iznenadujuće težak da se više puta ponovi, a da ne budete uhvaćeni. Kako sam uspeo da ukradem 25 hiljada na ovaj način? Odgovor leži u principu

održivosti: biti strpljiv, znati kad je stvarno dosta, biti svestan svojih ograničenja i ne prelaziti ih. I drugi blagajnici su krali novac na ovaj način – očigledno nisam bio prva osoba koja se toga setila – ali su bili previše gramzivi, previše očigledni i previše nestrpljivi. Neki bi ispraznili polovinu svoje kase u smeni i bili su uhvaćeni. Ja sam bio u stanju da pokupim preko sto dolara dnevno, a da spolja odajem utisak vrednog radnika koji ne pobuđuje sumnju.

Tokom ovog perioda, radnja je bila otplaćkana. Pljačkaši su bili pametni: radnju sa napali u vreme zatvaranja, u naj-prometnijem danu za kupovinu u vreme božićnih praznika, kada je sef bio pun do vrha. Te noći nisam bio тамо, i vlasnici nisu otkrili koliko je ukradeno, ali na osnovu mog znanja o poslovanju prodavnice, nije moglo biti više od pet do šest hiljada dolara. I dalje mi se lice razvuče u osmeh pred saznanjem da sam ja izvukao mnogo veći plen od ovih pljačkaša. Istina, trebalo je više vremena – ali nisam morao nikoga da prepadam ili da rizikujem nečiji život.

Istinski mi je bilo žao pomoćnice menadžera kojoj su gurnuli pištolj u lice; nije to zaslužila. Koliko znam, nikada nije primila nikakvo priznanje od vlasnika što joj je život bio ugrožen zbog *njihovog* novca. Čak je sutradan morala da radi prvu smenu.

*

Koliko znam, nijedan od menadžera iz radnje nikada nije otkrio čime sam se bavio. Ako i jesu, nisu imali načina to da dokažu – bio sam previše pažljiv – ali meni se čini da nisu imali pojma. Svako ko poznaje dinamiku posla plaćenog po satu zna da je čak i najslabiji posredni dokaz dovoljan da šef otpusti radnika. Da su išta posumnjali, učinili bi *nešto* po tom pitanju. Realno, verovatno su prepostavili da se bavim manjim krađama – probajte da nađete radnika koji se ne bavi, pogotovo u mestu kao što je Nju Stolp – ali je jasno da nisu imali ni najmanji nagoveštaj o *razmerama*, inače bih dobio šut kartu, a moguće i krivičnu prijavu.

Možda zvuči ironično da kada sam prestao sa radom u radnji, to je bilo zato što sam ostvario svoj cilj: konačno sam bio redovan student na završnoj godini, zahvaljujući novcu koji sam ukrao. Ali *istinski* ironičan deo je da se sada kajem zbog toga što sam radio – ne zbog krađe novca, već zbog njegovog trošenja na fakultetsku školarinu. Sanjam o svim *drugim* stvarima koje sam mogao da uradim sa dvadesetpet hiljada dolara, umesto što sam finansirao diplomu koju sada smatram gotovo bezvrednom. Mogao sam kupiti kuću i osnovati kolektiv; mogao sam otvoriti kafić sa bibliotekom; mogao sam novac dati siromašnoj besplatnoj klinici ili lokalnom društvenom centru. Trebalo je da sa njim uradim nešto da se povežem sa drugim ljudima poput sebe, umesto da sam pokušam da napredujem.

Danas sam još uvek na birou za nezaposlene. Ljudi iz Nju Stolpa i dalje sređuju vrtove i čiste kuće ljudima u Hafmanvilu. Možda sam jednom uspeo da prevarim svog poslodavca, ali kancelarija blagajnika na faksu je ta koja je pobedila.

Džentrifikacija

Zvuči tako bezazleno, tako korisno: „revitalizacija“. Ko ne bi želeo da u komšiliku ima bolje radnje i objekte od javnog značaja, manje kriminala i višu vrednost nekretnina?

Podstanari, eto ko – i vlasnici kuća sa niskim prihodima koji ne mogu da priušte više poreze na imovinu, i svako na kog će motriti policija kada pojača patrole da bi zaštitiла nove stanare. Kako bogati ljudi otkupljuju nekretnine u siromašnim krajevima, troškovi života se povećavaju, a pretходни stanovnici se isteruju. Revitalizacija ne znači da će žitelji početi da uživaju u boljem životnom standardu, već da treba da naprave mesta onima koji to mogu da priušte. Lokalne vlasti često krče put za ovo zato što je dobro za biznis koji oni nazivaju „zajednica“.

Nakon Drugog svetskog rata, bele porodice prebegle su iz tek integrisanih centralnih gradova u predgrađa, odnoseći svoje poreske dolare sa sobom. Zahvaljujući sve većem broju automobila i autoputeva, više nisu morali da žive toliko blizu svojih radnih mesta i šoping centara. Ovi autoputevi često su direktno prolazili kroz pretežno crnačke i latinoameričke krajeve, kao deo programa destruktivnog „nemara“.

Ostatak priče nam je poznat. Generaciju kasnije, nakon što siromaštvo, sukobi bandi i policijski prepadi desetkuju prvobitne zajednice i spuste vrednost nekretnina, novu populaciju podstanara silazne socijalne mobilnosti, ekonomski pritisci teraju u ovaj kraj. Neki od njih su umetnici, odmetnici, ljudi koji traže mesto van stega kapitalizma – baš kao i evropske izbeglice koje su pomogle da se naseli „Novi svet“. Njih prati talas investitora koji kupuju i renoviraju imanja

za neizvesne poslove na tržištu nekretnina, a preduzetnici otvaraju firme za namirivanje potreba nove populacije. Slobodna „kulturna produkcija“ umetnika za preduzetnike stvara unosan ambijent koji će u nekom trenutku postati suvišan, a umetnici će i sami biti istisnuti iz komšiluka.

Džentrifikacija odražava restrukturiranje koje su kolonizacija i globalizacija nemetnule celoj planeti. Kapitalisti iscrpe resurse iz neke oblasti, otpisu je, a zatim se ponovo pojave kada cene toliko padnu da i mala investicija može lako da obrne profit. Prateći egzodus proizvodnih poslova iz severnoameričkih gradova, mnoge lokalne ekonomije se grupišu oko industrija uslužnog sektora koje brinu o bogatim i privilegovanim. Ovim ekonomijama više nije potrebna velika koncentracija radnika u dugoročnim zajednicama; naprotiv, one mnogo bolje funkcionišu kada se zajednice često menjaju iz korena.

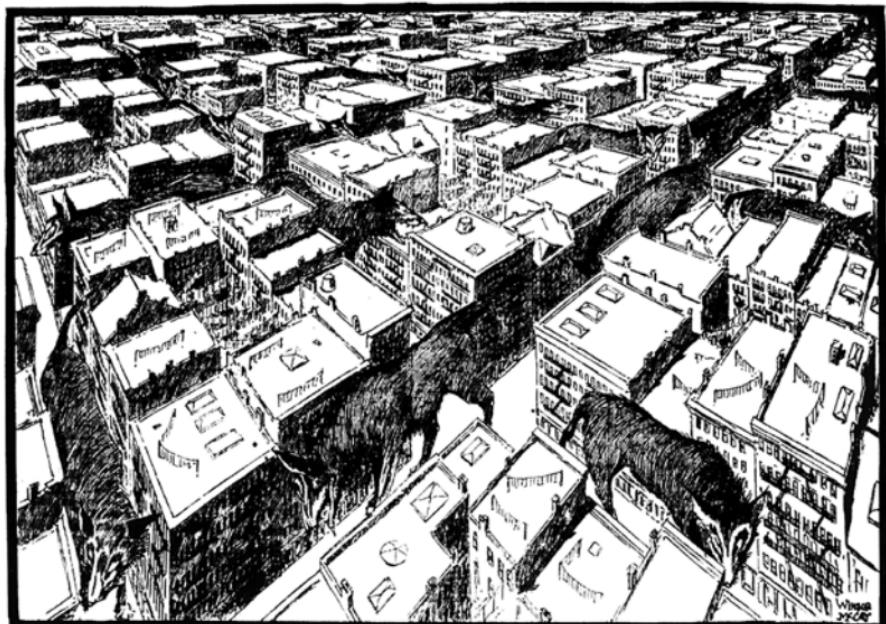
Isprva se može učiniti da, ako se neki krajevi džentrifikuju, drugi mora da postanu jeftiniji – gde bi inače odlazila sva ta sirotinja? U nekim ruralnim oblastima i industrijskim zonama, cene imanja zaista opadaju zajedno sa stanovništvom; ipak, u najgušće naseljenim delovima, troškovi života samo rastu. Džentrifikacija je proces u kom bogati postaju još bogatiji, a siromašni siromašniji, materijalizovan u nekretninama, pošto radnici plaćaju proporcionalno sve veći deo prihoda za prostor u kom žive.

Paradoksalno, jedini način da zaštitite svoj komšiluk od džentrifikacije je da ga razorite. Morate ga pretvoriti u место koje niko bogatiji od vas – svako ko ima bilo kakvu drugu opciju – ne bi odabrao za život. Ako uložite puno truda da poboljšate prostor koji iznajmljujete ili kraj iz kog će vas isterati, samo punite džepove svojih eksplotatora. Pri neочекivanoj zaradi od nekoliko stotina dolara, rezon srednje klase jeste ulaganje u renoviranje – proleterski čin podrazumevao bi trošenje sigurnosnog depozita na pravljenje loma u stanu, kako bi se osiguralo da stanodavac posle neće moći da ga izdaje bogatijim ljudima. To je sigurnost za nižu klasu!

Ovo takođe objašnjava naizgled bezrazložno nasilje u siromašnim krajevima. Pa ipak, ovakav stav verovatno neće

najbolje prihvatići drugi siromašni ljudi koji u dатој situaciji pokušavaju da se snađu kako znaju i umeju.

Džentrifikacija doprinosi složenim rasnim tenzijama; zapravo, nju delimično stvara asimetrična dinamika između rase i klase, pošto siromašni belci krče put za belce srednje klase u prethodno rasno obojenim krajevima. Suprotstavljanje džentrifikaciji jednako je složeno. Krivimo li talas siromašnih ljudi u potrazi za pristupačnim stanovanjem ili spekulante koji kreću za njima? Šta ako ne umemo da razlikujemo ovo dvoje? Možemo li se boriti protiv džentrifikacije samo tako što ćemo moralne imperative suprotstavljati ekonomskim pritiscima? Ili je nerealno misliti da je možemo zaustaviti bez ukidanja samog kapitalizma?

Granice i putovanja

Možete pričati o slobodi koliko god hoćete – ali mi živimo u svetu zidova.

Pre ih je bilo dovoljno malo da možemo da izademo na kraj sa njima – Adrijanov zid, Veliki kineski zid, Berlinski zid. Sada ih ima svuda. Zidovi iz prošlosti nisu srušeni, već su „postali viralni“, prodirući u svaki nivo društva. Volstrit (eng. *Wall Street*; *wall* znači 'zid' – prim. prev.), nazvan tako po palisadu koji su izgradili afrički robovi da bi zaštitili evropske kolonizatore, primer je ove transformacije: nije više reč o ogradama koje nas štite od urođenika, već o trgovini koja održava sveprisutne podele u društvu koje više nema „spoljašnjost“.

Ove podele javljaju se u mnogo oblika. Postoje fizičke granice: ograđene zajednice, privatni tržni centri i kampusi, bezbednosne kontrolne tačke, izbeglički kampovi, granice od betona i bodljikave žice. Postoje socijalne granice: mreže školskih drugara, komšiluci podeljeni po klasi i rasi, nevidljive zone u školskim dvorištima za one koji su kul i one koji to nisu. Postoje granice koje kontrolišu protok informacija: zaštitni zid na internetu, odobrenja pristupa, poverljive baze podataka. Sa tačke gledišta naših vladara, što više granica se nametne nejednakim pristupom informacijama ili kupovnom moći, to bolje – ovo je daleko zgodnije od minskih polja i oružanih straža, iako i to teško da je prevaziđeno.

Granice ne dele samo države: one postoje svuda gde ljudi žive u strahu od imigracione policije, svuda gde ljudi moraju prihvati niže nadnlice jer nemaju dokumenta. Granice se protežu i u drugom pravcu: u severnoj Africi postoje centri

za zadržavanje sa kojima evropske države sarađuju na zadataku kontrole migranata. Možete samo da posetite, prvo slamove u Kinšasi, a zatim i Frogner park u Oslu i odmah čete shvatiti koliko barijera postoji između njih.

Naravno, postoje imigranti u Oslu kojima nije mnogo bolje nego kod kuće, dok *saučesnička klasa* u Kinšasi ima više bogatstva i moći od prosečnog Norvežanina. Svet nije samo horizontalno podeljen u prostorne zone, već i socijalno u zone privilegija, zone *pristupa*. Američko-meksička granica je deo iste strukture kao i žičana ograda koja beskućniku ne dozvoljava pristup parkingu i kategorija cena koja radnike sprečava da kupuju „organsku“ robu u prodavnici. Sve su ovo zidovi.

A šta je posledica zidova? Zatvorenici. Ako je zatvorenik osoba okružena zidovima, šta smo onda mi?

Novi zidovi ne deluju na svakoga isto. Neki ljudi rade u izrabiljivačnicama, izrađujući proizvode koji putuju dalje nego što će oni ikad smeti; drugi jure po planeti, povećavajući bonus za besplatne letove i džet leg. Paradoksalno, umnožavanje zidova čini se da je propraćeno prelaskom na stalno kretanje. Ovo utiče kako na siromašne, koji moraju da jure poslove, tako i na bogate, čiji je posao da jurcaju za samim tržištem. U ovom kontekstu, uloga zidova nije da se spreči kretanje, koliko da se ono usmeri.

Veći deo ovog putovanja čini se dobrovoljnim; čak zadržava i neke romantične asocijacije polaska na put u nepoznato. Ali posmatrano u celini, više izgleda kao da nas ekonomski vetrovi nose tamo–amo po svetu. Industrializacija je uticala na raniji talas prolaznosti, proterujući radnike sa sela i razarajući proširene porodice, ostavljajući nuklearnu porodicu kao osnovnu jedinicu društva. Danas novi talas prolaznosti razara čak i ove nuklearne porodice.

Stalno putovanje i seljakanje narušava dugoročne zajednice, društvene veze i kulture koje cene i druge aktivnosti sem razmene. Hiljadu milja daleko od doma, možeš jesti samo u restoranu, iako bi više voleo da ubereš hranu u bašti i skuvaš je sa prijateljima. Kada se svi konstanstno kreću, više ima smisla pokušati izgraditi kapital nego dugoročne

odnose i veze. Kapital je univerzalno razmenljiv, dok su lični odnosi jedinstveni i neprenosivi. I što smo više atomizirani, to se više osećamo primoranim da se opet preselimo i na drugom mestu potražimo sve što smo izgubili.

Zagađenje

Ako bi ljudi ozbiljno shvatili naučne izveštaje o globalnom zagrevanju, cisterne svake vatrogasne jedinice bi upalile sirene i odjurile do najbliže fabrike da ugase njihove peći. Svaki srednjoškolac bi potrčao do termostata i ugasio ga, počupao ga sa zida učionice, a onda pohitao na parking i isekao gume. Svaki odgovoran roditelj iz predgrađa navukao bi sigurnosne rukavice i prošetao se po bloku čupajući strujomere iz kutija iza kuća i stanova. Svaki radnik na benzinskoj pumpi pritisnuo bi dugme za hitne slučajeve da se zatvore pumpe, presek u creva i brave napune lepilom; sve korporacije za proizvodnju uglja i nafte odmah bi počele da zakopavaju svoje neiskorišćene proizvode tamo odakle su i potekli – naravno, koristeći samo snagu sopstvenih ruku.

Ali oni koji se o globalnom otopljanju informišu iz vesti, previše su distancirani da bi reagovali. Uništavanje prirodnog sveta traje već vekovima; morate biti vrlo otuđeni da biste se svakoga dana vozili pored posećenog drveća, kuljajućih dimnjaka i ogromnih asfaltnih površina, a da ništa ne primetite sve dok ne izade naslov u novinama. Ljudi koji izvode zaključke na osnovu novinskih članaka umesto iz sveta koji vide, čuju i mirisu, osuđeni su da unište sve što dotaknu. Ovo otuđenje je koren problema; pustošenje okoline logičan je sled stvari.

Kada stope poslovne dobiti postaju stvarnije od živih stvari, kada su vremenske prilike stvarnije od izbeglica koje beže pred uraganima, kada su sporazumi o dozvoljenom nivou emisije štetnih gasova stvarniji od novih nasejla koja nastaju u komšiluku, svet je već osuđen na propast.

Klimatska kriza nije nešto što će se *možda* desiti, preteći izdaleka; to je dobro poznati okvir naših svakodnevnih života. Krčenje šuma se ne dešava samo u državnim šumama ili stranim džunglama; ono je stvarno u svakoj *trgovačkoj* ulici u Ohaju koliko i u srcu Amazona. Bizon je nekada tumarao *upravo ovuda*. Naša otuđenost od zemlje je katastrofalna bez obzira na to da li se podiže nivo mora ili ne, da li su pustošenje i glad koji su već zahvatili druge kontinente stigli i do nas.

Ova otuđenost nije se tek tako pojavila; ona je posledica razdvajanja nametnutog između proizvodnje i potrošnje. Kada svet sagledavamo samo kroz ekonomsku prizmu, on postaje apstraktan, potrošan. Neki ekolozi uzroke globalnog zagrevanja žele da svedu na „previše“ tehnološkog razvoja, ali problem je u tome što kapitalizam nameće odnose koji promovišu *određenu vrstu* tehnološkog razvoja. U SAD većina proizvođača nafte otkupila je patentne za ekonomski isplative motore automobila i sahranila ih, dok su automobilske i naftne kompanije uspešno lobirale protiv javnog prevoza. Los Andeles je nekada imao pristojan sistem javnog prevoza, ali je ugašen zbog pritisaka autoindustrije, stvarajući današnju noćnu moru svih koji putuju na posao.

Kao i obično, klasa koja je izazvala krizu želi da verujemo kako su oni najbolje kvalifikovani da joj nađu lek. Ali nemamo razloga da poverujemo da su se njihovi motivi ili metode promenile. Svi znaju da pušenje izaziva rak, ali i dalje prodaju cigarete sa niskim procentom katrana.

Zagađenje i uništavanje okoline još su jedan primer kako kapitalisti prebacuju troškove niz piramidu, siromašnima. Deponije smeća nikada se ne smeštaju u bogate krajeve; kao ni naftne bušotine. Rudnici se urušavaju na rudare i radnici umiru od izloženosti otrovnim hemikalijama – a poslodavci imaju drskosti da tvrde kako je zaštita okoline loša po radnike jer ugrožava njihove *poslove!* Da nema ekonomskih pritisaka, niko te poslove ne bi ni prihvatao, niti bi nanosio toliku štetu okruženju. A sa radnicima koji moraju da ih prihvate se ne postupa ništa bolje nego sa ekosistemom za koji su plaćeni da ga unište; uklanjanje vrhova planina i druge

pogubne prakse omogućile su korporacijama da eliminišu desetine hiljada poslova.

Kapitalizam nije održiv. On zahteva konstantno širenje; ništa drugo ne priznaje. Čuvajte se navodnih ekologa čiji je prioritet održanje ekonomije. Nuklearna energija, solarna energija, „čisti“ ugalj i turbine na vetar nisu nagoveštaji utopije oslobođene svakog zagađenja. Niti su to trgovina ugljenikom, biogorivo, reciklažni programi ili organska superhrana. Dokle god naše društvo pokreće logika profita i konkurenциje, ovo su samo pokušaji da se sačuva sadašnje stanje stvari. Ali ne može ovako doveka.

SPECIJALNI
DODATAK

Rešenja za globalno zagrevanje!

*Od autora globalnog zagrevanja –
„održiva“ energija!*

Korporativno rešenje

Gde drugi vide prepreke i tragediju, preduzetnici vide priliku. Dodajući prefiks „zelen“ u efekat staklene bašte (na engleskom „greenhouse effect“ – prim. prev.) i „eko“ u ekonomiju, oni pozdravljaju apokalipsu prepunih novčanika. Razaraju li prirodne katastrofe zajednice? Ponudite pomoć – za određenu cenu – i podignite luksuzne stanove tamo gde su nekad stanovali preživeli. Jesu li namirnice zatrovanе toksinima? Prilepite nekima etiketu „organsko“, nabijte cenu – i eto ga, ono što se nekad podrazumevalo za svako povrće, sada je adut prodaje! Konzumerizam proždire planetu? Vreme je za ekološke proizvode, koji će unovčiti osećaj krivice i dobre namere da se čine velike stvari.

Dokle god je „održivost“ privilegija rezervisana samo za bogate, kriza se samo može pojačati. Još bolje za one koji na njoj zaraduju.

KONZERVATIVNO REŠENJE

Mnogi konzervativci poriču da naše društvo izaziva globalno otopljanje; neki još ne veruju ni u evoluciju. Ali ono u šta oni sami veruju je nematerijalno; njih više brine u šta je profitabilno da *drugi* veruju. Na primer, kada je Međudržavni panel UN – a o klimatskim promenama 2007. objavio svoj izveštaj, tim eksperata finansiran od strane EksonMobilja i povezan sa Bušovom administracijom ponudio je više od 10 000 dolara svakom naučniku koji bi osporio njihove rezultate.

Drugim rečima – neki ljudi smatraju boljom investicijom potkupljivanje stručnjaka koji će negirati da se bilo šta dešava, nego da preuzmu korake koji će katastrofu sprečiti. Bolje da nas apokalipsa uhvati nespromne, dokle god oni mogu održati svoj profit još koju godinu. Bolje dočekati kraj života na zemlji nego mogućnost za život van kapitalizma!

LIBERALNO REŠENJE

Određeni dobročinitelji voleli bi da pokupe zasluge za skretanje pažnje javnosti na globalno zagrevanje, iako ekolozi bruje o tome već decenijama. Ali političari poput Al Gora ne pokušavaju toliko da sačuvaju životnu sredinu koliko žele da spasu *uzroke* njene propasti. Oni zahtevaju da vlada i korporacije priznaju postojanje krize jer bi ekološki kolaps mogao destabilizovati kapitalizam uhvati li ih nespromne. Stoga ne čudi što su korporativne inicijative i podsticaji u tolikoj meri zastupljeni u rešenjima koja predlažu.

Kao i njihove konzervativne kolege, liberali bi pre rizikovali sa izumiranjem nego što bi i pomislili da napuste industrijski kapitalizam. Jednostavno, previše su mu se posvetili da bi postupili drugačije – setite se Gorove dugoročne veze sa Oksidental petroleumom. U svetlu ovoga, njihov pokušaj da zgrabe uzde ekološkog pokreta izgleda kao sračunat po-tez da se predupredi neki *realističniji* odgovor na krizu.

MALTUZIJANSKO REŠENJE

Neki ljudi ekološku krizu pripisuju prenaseljenosti – ali koliko bi bilo potrebno stanovnika karton–naselja i malih poljoprivrednika pa da se po ekološkim posledicama izjednače sa samo jednim visoko pozicioniranim direktorom? Ako uopšte postoji nešto poput prenaseljenosti, omogućila ju je neodrživa industrijska poljoprivreda – tako da su maltuzijanci počeli od kraja.

SOCIJALISTIČKO REŠENJE

Socijalisti već vekovima obećavaju da će svima obezbediti pristup životnom standardu srednje klase. Sad kad se ispostavilo da biosfera ne može da podrži čak ni mali broj onih koji vode takav životni stil, očekivalo bi se da socijalisti tome prilagode i svoje viđenje utopije. Umesto toga, oni su ga jednostavno prilagodili tako da odgovara najnovijoj buržoaskoj modi: danas svaki radnik zaslužuje da obavlja „zeleni“ posao i da jede organske proizvode.

Ali „zeleni posao“ je oksimoron: *rad* nije održiv. Problem je u tome što privatne korporacije, kao i vladine agencije, svet posmatraju kao nešto čime treba *upravljati*, nešto iz čega se može *iscediti* vrednost. Isto tako, „zeleni“ proizvodi poslužili su samo kao marketinški trik da bi se razlikovala luskuzna roba od standardne proleterske robe. Ako već imate dovoljno ambiciozne planove da razmišljate o svetu bez klasnih razlika, onda se valjda možete nadati i budućnosti u kojoj delimo bogatstvo prirodnog sveta, umesto da ga komadamo u nepokretnu robu.

KOMUNISTIČKO REŠENJE

Marskizam, lenjinizam i maoizam bili su zgodno sredstvo da se „nerazvijene“ zemlje poguraju u industrijsko doba, koristeći intervenciju države da bi se „modernizovali“ narodi koji su i dalje zadržali vezu sa zemljom pre nego što su ih na kraju neslavno ostavili na margini slobodnog tržišta. Kao što kaže stara istočnoevropska pošalica, socijalizam je

bolan prelazni period iz kapitalizma u kapitalizam. Čak i danas, uprkos nasleđu Černobila, partijski komunisiti nisu otišli dalje od lakonskog uveravanja da će se nova uprava po-brinuti o svemu. Zapevajte uz pesmu „Solidarnost zauvek“:

Kada bi radnici posedovali fabrike, ne bi bilo klimatskih promena

A sav dim iz dimnjaka bio bi se pretvorio u bezopasnu izmaglicu...

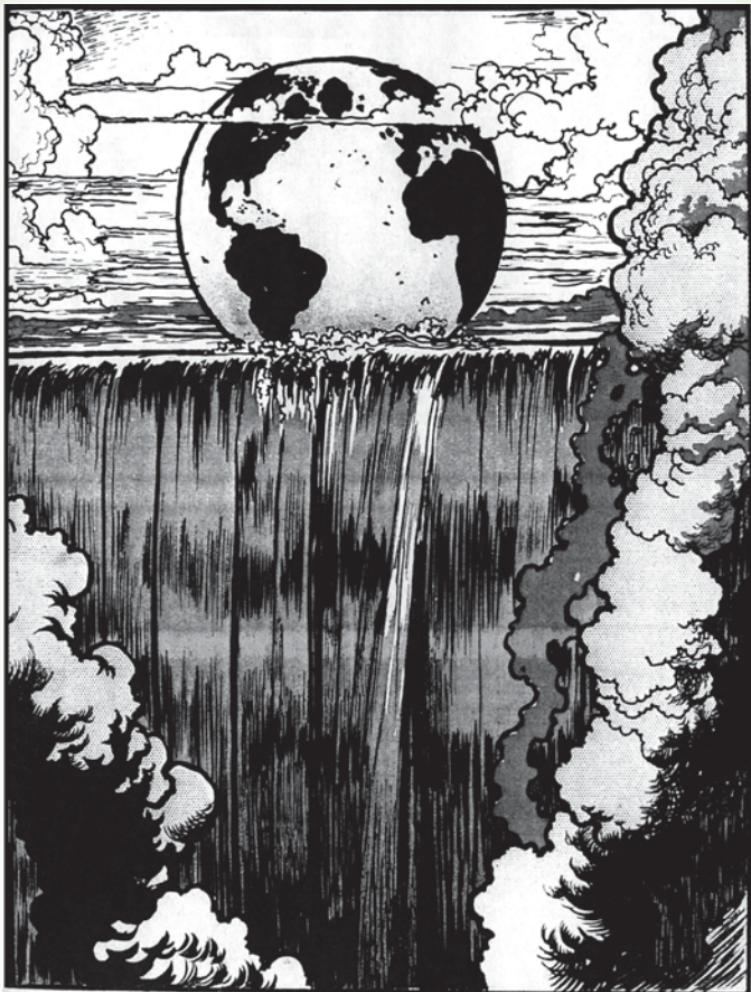
INDIVIDUALNO REŠENJE

Osoba može voditi potpuno „održiv“ životni stil, a da ne učini ništa na sprečavanju korporacija i vlada odgovornih za ogromnu većinu ekoloških razaranja. Isto važi i za čitave zajednice. Ne prljati ruke – „davanjem primera“ za kojim se neće povesti nijedan državnik niti tajkun – besmisleno je dok drugi ostavljaju pustoš na planeti. Da biste dali bolji primer, *zaustavite ih.*

RADIKALNO REŠENJE

Mnogi ljudi na krizu odgovaraju očajanjem ili čak pogrešno usmerenim očekivanjima, zamišljajući da će to, ako ništa drugo ne može, dovesti do društvene promene. Ipak, nema razloga da verujemo da će potrošnja svih rezervi nafte na planeti staviti tačku na kapitalizam – ekonomski nejednakosti postojale su i pre nego što su fosilna goriva postala kičma ekonomije. Isto tako, i više je nego verovatno da će ove nejednakosti preživeti ekološki kolaps netaknute, dokle god postoje oni koji vladaju i oni koji se pokoravaju.

Iz apokalipse ćemo dobiti ono što smo u nju uložili: ne možemo očekivati da stvori slobodnije društvo ako mu mi već sada ne postavimo temelje. Zaboravite na individualističke planove za preživljavanje koji će vam obazbediti ulogu poslednje osobe na zemlji – uragan Katrina pokazao je da kada udari oluja, najvažnije je biti deo zajednice koja ume da se brani. Nadolazeće nevolje možda zaista mogu pružiti šansu za društvenu promenu, ali samo ako počnemo da je sporovodimo *ovog momenta.*

**Drugaciji kraj sveta
je moguc!**

Kriza

Jedno od opravdanja za državnu vlast jeste da moraju postojati institucije za pomoć ljudima u vanrednim situacijama. Ali kad se dogodi katastrofa, osnovni prioritet vlade nije pomoći unesrećenima, već ponovno uspostavljanje kontrole.

Ovo je bilo sasvim očigledno posle uragana Katrina. Gde god trupe nisu odmah mogle da uspostave kontrolu, stavili bi u karantin određeno područje, takozvanu mrtvu zonu, uskraćujući pristup institucionalnim grupama za pružanje pomoći kao i nezavisnim organizacijama. Korporativni mediji ofarbali su ovu zonu tamnim bojama – ništa lakše, kao da je oluja samo pogoršala posledice generacijskog siromaštva. Državna retorika prešla je sa spasavanja na represiju: kao što je objasnio brigadni general Džouns, „Ovo mesto ima da izgleda kao mala Somalija... Biće ovo borbena akcija da se uspostavi kontrola u gradu.“ Nju Orleans postao je deo Trećeg sveta, koji treba okupirati i smiriti.

Uragan je otkrio kako je tanka granica između Prvog i Trećeg sveta. Sve pogodnosti i garancije industrijskog kapitalizma – infrastruktura i proizvodi koji kao da se pojavljuju niotkuda, stalan protok informacija, zaštita vlasti – pretvorile su se u opasnost po zdravlje, bespomoćnu zavisnost i mešavinu birokratije i nasilja. Ipak, kada je skinuta fasada građanskog društva, saradnja i saosećanje su se zapravo povećali. Uprkos nastojanjima policije i vojske da kontrolišu pristup ovoj oblasti, veliki deo humanitarnog rada izvodili su autonomno ljudi koji su ostali i provlačili se ispod policijskih traka da bi pomogli jedni drugima.

Neki korporativni mediji kritikovali su reakciju države na uragan, ali mogli bismo se zapitati gde je ovaj gnev bio pre nego što se dogodila oluja. Nju Orleans je bio među glavnim lukama američke trgovine robovima, i potomci robova su tamo sve vreme živeli bez većeg napretka u životnim uslovima. Stope siromaštva bile su među najvišim u SAD; u mesečima koji su prethodili uraganu, policajci su ubili deset stanovnika, a dva policajca su osuđena za silovanje počinjeno

dok su bili na dužnosti. Znak lobanja sa ukrštenim kostima koji su improvizovali policajci u žestokim danima okupacije nakon uragana jasno je pokazao ono što su mnogi u Nju Orleansu već osećali: policija je postala izvidnica smrti, odvajajući ljude od resursa koji su im svakodnevno bili potrebni.

Prekidajući katastrofu sva-kodnevног života uragan je posmatrače iz srednje klase izložio tragedijama na koje još uvek nisu bili

YOUR LEADERS CAN'T PROTECT YOU BUT THEY CAN GET YOU KILLED

Illustration by Michael Shultz. © 2005
USC Annenberg School for Communication
and the Center for Digital Media, University of Southern California. All rights reserved.

The 9/11 Attacks were not only the most tragic event in US history, but also a national tragedy. It was a moment of total disbelief in our leaders' ability to protect us. In the days before 9/11, many Americans believed that the US was invincible. But after the attacks, it became clear that our leaders had failed us. They had lied to us, they had been negligent, and they had betrayed us. We must never forget the lessons of 9/11. Let us remember the strength of our people, the resilience of our communities, and the courage of our heroes. Let us never forget the words of President George W. Bush: "We will not be defeated. We will stand tall. We will stand strong. And we will stand together." Let us never forget the words of Dr. Martin Luther King: "We shall overcome because we know that God is on our side."

"In the death of the patriots we practice life,
on life from death we practice death."
—Soren Kierkegaard

Crimethinc.
www.crimethinc.com

Tvoje vođe te ne mogu zaštiti
Ali zbog njih možeš poginuti

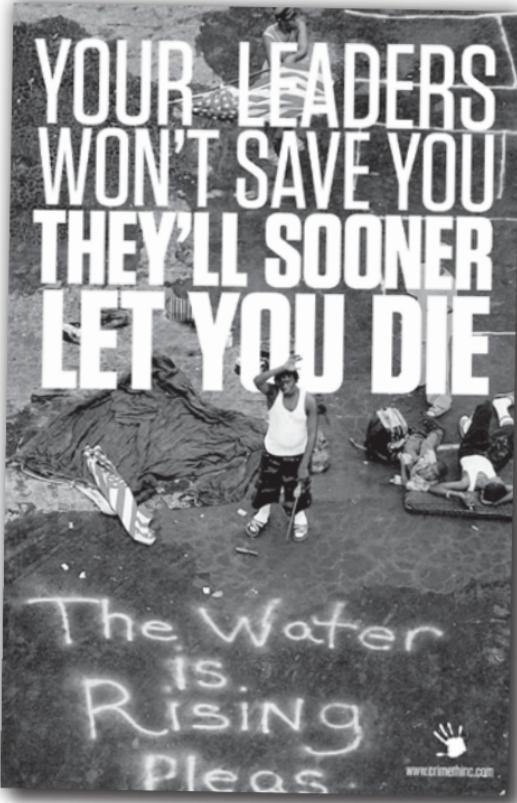
oguglali. Usredsređujući se na greške organizovane humanitarne pomoći, korporativni mediji preusmerili su pažnju sa tekuće katastrofe kapitalizma na izuzetan slučaj jedne

prirodne katastrofe. Ipak, za vreme uragana, neki osiromašeni stanovnici Nju Orleanса možda su imali više pristupa nego inače stvarima koje su im bile potrebne – ne zbog truda agencija za pružanje pomoći, već zato što je manjak kontrole omogućio uzimanje hrane, vode i odeće koje su inače čuvale visoke cene i ljudi sa oružjem.

Nakon što je red opet zavladao Nju Orleansom, stvari su

postale još gore za siromašne. Svaka kriza nudi priliku da se stvari preurede; ali dokle god moć zadrže oni koji su je imali i pre krize, sprovešće ovo preuređivanje tako da odgovara njihovim interesima. Države koriste krize da bi razbile neposlušne zajednice; poslovni krugovi koriste krize da bi nametnuli profitabilnije poslovne aranžmane. Ponekad se ovo može postići samo stajanjem po strani, puštanjem da katastrofa ide svojim tokom i preuzimanjem stvari na kraju; u drugim slučajevima, neophodno je nasilno sprovesti promene u ime održavanja reda.

Osim prirodnih katastrofa, postoji i ono što možemo nazvati indukovanim katastrofama. Ako prva kategorija uključuje uragane, zemljotrese i pandemije, druga obuhvata ratove,

*Tvoje vođe te neće spasiti
Pre će te pustiti da umreš*

recesije, genocid i terorizam. Teško je reći koja vrsta katastrofe je nanela više patnje čovečanstvu, ali kako se kapitalizam širio, ovaj drugi oblik postajao je odgovoran za sve veći ideo u šteti.

Kao i prirodne katastrofe, indukovane katastrofe se čine kao da su van bilo čije kontrole. Ko može sprečiti države da ratuju ili tržišta da kolabiraju? Pa ipak, takve krize ne bi bile moguće bez institucija koje ih uzrokuju; one se čine neizbežnim samo zato što niko ne može da zamisli život bez centralizovane vlade ili privatnog vlasništva. Kada Međunarodni monetarni fond nametne mere štednje nekoj zemlji, to ne znači da ima manje hrane, stambenog smeštaja ili obrazovanja nego pre – već je problem što trenutni ekonomski sistem nije sposoban da omogući pristup svemu tome u skladu sa čovekovim potrebama. Isto važi i za glad koja muči jednu zemlju dok druga poljoprivrednicama plaća subvencije da *ne* uzgajaju žitarice: postoje sredstva za trajno iskorenjivanje gladi, ali ona nikad neće biti upotrebljena za to sve dok resursi teku u skladu sa zakonima profita.

Poput prirodnih katasrofa, indukovane katastrofe moćnicima takođe pružaju priliku da sprovedu svoje interesе. Nakon pada komunizma u državama Istočnog bloka, zagovarači kapitalizma slobodnog tržišta bili su na čelu privatizacije ogromnih delova tamošnjih tržišta, proizvodeći time još uočljivije razlike nego što su bile one u komunizmu. Vlasti nesreću mogu iskoristiti da ojačaju svoj položaj čak i kada su je izazvali njeni neprijatelji: setite se kako je Hitler iskoristio pokušaj spaljivanja Rajhstaga da bi učvrstio svoj položaj na vlasti u Nemačkoj. Isto tako, nakon napada 11. septembra 2001, Bušova administracija iskoristila je priliku da slomi unutrašnje protivljenje i napadne Avganistan i Irak. Naredne okupacije postale su trajna katastrofa i za vojnike okupatore i za okupirani narod, ali ogroman uspeh za Helibarton i Dajnkorp.

Sa ovakvim motivima, katastrofe se ponekad izvode hladnokrvno – kao što je snabdevanje indijanaca čebadima zaraženim malim boginjama ili vojni puč u Čileu izveden pomoću SAD. Kada je šteta načinjena, počinioca se mogu otarasiti, odreći ih se, čak ih optužiti za ratne zločine – ali

oni koji imaju koristi retko kad odustaju od nastalih pogodnosti, bez obzira na to koliko odmahuju glavom ili koriste reč „sramno“.

Na taj način krize igraju suštinsku ulogu u kapitalizmu; ponekad su čak u njemu i predviđene. Zapravo, upravljanje krizom prihvaćeno je kao paradigma za mnoge oblike kontrole. Na primer, izraelski bezbednosni aparat, kom se dive vojske i policije širom sveta, izgrađen je na modelu stalne krize i stalne intervencije.

Pod ovakvim okolnostima, prava pomoć u katastrofi ne bi značila samo pljačkanje radnji, već i preuzimanje fabrika koje proizvode robu. To bi zahtevalo apropijaciju vozila, hrane i oružja – ne samo radi bežanja iz poplavljenih gradova, već i da bi se sprovelo kolektivno bekstvo iz ovog društva-zatvora. To bi zahtevalo izgradnju mreža uzajamne pomoći koje bi ljudima omogućile da vode živote koje su sami izabrali, umesto da pate pod dominacijom gazdi i siromaštva.

Nestabilnost i vrtoglavica

Gde god da ste u piramidi, dovoljan je samo jedan pogrešan korak da izgubite svoj položaj – i neko će uvek biti spreman da ga zauzme.

Kada se radi o zadržavanju položaja, bogati imaju tu prednost da novac teži da pravi još novca, dok radnici imaju ustupke koje je izvojevao radnički pokret: sindikate, ugovore, prava. Ali kako se tržišta globalizuju i tehnologije za uštedu rada prebacuju radnike iz proizvodnog u uslužni sektor, stabilan posao sa punim radnim vremenom zamenjuju privremeni i honorarni poslovi. Ovo srećemo u mnogo različitih oblika: sezonski rad, nadničarenje, privremeni rad, studije medicine. Zajednički sadržaoci su niske zarade, malo prava, slaba šansa za napredovanje, nikakve beneficije ni sigurnost zaposlenja, kao i velike poteškoće u organizovanju sa drugim zaposlenima.

Izmučeni dugom, sa računima koji pristižu svakog meseča i bez uštedevine na koju se mogu osloniti, radnici preživljavaju u stanju konstantne neizvesnosti i pritiska. Posledice nisu ograničene samo na jednu klasu: suočeni sa izgledima tako nesigurne egzistencije, čak i bogati žive u strahu. Berzanski radnici koji su crnog ponedeljka skakali sa zgrada, doslovno su više preferirali skok u smrt nego pad u niži ekonomski sloj.

Ipak, postoji nešto primamljivo u odustajanju i napuštanju te grozničave trke, isto kao što davljenik može poželeti da se jednostavno prepusti situaciji. Ne bi trebalo da živimo na ovaj način, stalno se boriti, stalno kalkulisati. Odbijajući da se takmičimo afirmišemo neke drugačije vrednosti od

onih koje nameće tržište, u vremenu koje ne nudi puno alternativa; to može biti način da se pronađu i drugi ljudi koji takođe žele da žive u drugačijem svetu. Ali oni koji dižu ruke ne prelaze u neki drugačiji svet – ostaju u ovom, ponirući nadole.

U vremenu konstantnog protoka i restrukturiranja, zemlja je prepuna izolovanih ljudskih bića. Tako mnogo ljudi je izgubilo svoje mesto u društvu – ne samo svoje poslove, već i društvene veze, svoju tradiciju, svoje sopstveno ja. Procesi koji pokreću tržište stvorili su ogromnu populaciju atomiziranih individua – izbeglice bez doma ili domovine, od kojih se većina njih ne spominje u kriznim izveštajima Ujedinjenih nacija. Ako želimo da ima ikakve nade za život posle kapitalizma, moramo pronaći jedni druge i izgraditi nove veze.

„Svako čiji cilj je 'nešto više' mora očekivati da će jednog dana početi da pati od vrtoglavice. Šta je vrtoglavica? Srah od pada? Zašto je onda osećamo čak i kada je osmatrački toranj zaštićen čvrstim gelenderom? Ne, vrtoglavica je nešto drugačije od straha od pada. To je glas praznine ispod nas koji nas mami i izaziva, to je želja za padom od koje se, prestravljeni, branimo.“

– Milan Kundera, *Nepodnošljiva lakoća postojanja*

Na dnu svakog ambisa zjapi još jedan ambis.

Reformizam

Radnički pokreti sa početka 20. veka umireni su radničkim reformama i birokratskim sindikatima; oni koji su istrajavali u pozivima na revoluciju označeni su u antikomunističkom lovu na veštice. Pokreti otpora protiv Pinočeove diktature u Čileu pomogli su da se on svrgne s vlasti, ali nakon prelaska na demokratiju odmetnike koji su nastavili da se bore protiv ekonomске politike koju je on nametnuo, nemilosrdno su suzbili njihovi nekadašnji drugovi disidenti. Nakon što je jedan ogranač američkog pokreta za prava životinja prešao na promovisanje konzumerističkog veganstva, drugi je napadnut čitavim nizom represivnih mera uključujući i zakon o protiv „terorizma“ aktivista za prava životinja.

Svaki put kada ljudi postave veliki izazov nekom aspektu kapitalističkog sistema, odigra se neka od verzija istog scenarija. Branioci statusa kvo pacifikuju neke od svojih protivnika, a potom ne biraju sredstva za obračun sa onima koji ne pristaju na kompromis. Tako se opozicija deli na dva dela, mešavinom zavodenja i nasilja, a vladajući poredak se rekonstruiše tako da uključi i deo bivših disidenata, dok se ostali potiskuju.

Suočeni sa ovakvim izborom, oni razumniji žure da se dogovore, da ne bi rizikovali pun zamah represije. Ironično, ova opcija se smatra razumnom samo zato što se mnogo ljudi odlučuje za nju. Jednom kada kritična masa reši da izdejstvuje primirje, svi ostali, osim onih najneukrotivijih, žurno se pridružuju, kao pacovi koji napuštaju brod koji tone. Oni koji to neće – koji insistiraju na pokušaju razračunavanja sa eksploatacijom i tlačenjem umesto mirenja sa njima u nešto

blažem obliku – kriminalizuju se pomoću novih zakona, prljavih kampanja i nemilosrdnih napada.

Pa ipak, reformisti ustupke koje su dobili često duguju onima koji nisu pristali na kompromis. Liberali i reakcionari smatraju da konfrontacijski otpor delegitimizuje neslaganje, ali on zapravo primorava državu da legitimizuje reformiste. Pokret građanskih prava crnaca nikada ne bi postigao sve ono što je postigao bez prisustva pretnje u vidu boraca kao što su Malkom X i kasnije Crni panteri. Pristalice reformi postižu pomake i dobijaju priznanja dok njihovi bivši drugovi ginu i bivaju zatvarani – zapravo, ovi pomaci i priznanja im se odobravaju pod uslovom da čute dok se pobunjenici ugnjetavaju i brišu iz istorije. Ovo narednim generacijama daje pogrešan utisak o tome kako se dešavaju društvene promene, sugerijući da se one postižu samo slanjem molbi moćnicima kroz priznate institucionalne kanale.

Kroz ovaj proces, ostaci starih pokreta otpora postaju isprepleteni sa vladajućim socijalnim poretkom; ovo zaista može veoma da zakomplikuje stvari. Na primer, Afrički nacionalni kongres (ANC), nekada jedan od najnepokolebljivijih protivnika aparthejda u Južnoj Africi, sada vlada zemljom, upravljujući ekonomskim nejednakostima uporedivim sa rasnom segregacijom kojoj se nekad protivio. Mnogi koji su se prvobitno okupili oko zastave ANC-a zbog njegove revolucionarne politike, sada ga podržavaju iako je odustao od nje; zajednice koje ostaju u sukobu sa južnoafričkom vladom, postaju zaraćene strane sa svojim bivšim saveznicima.

Na taj način pacifikacija može bitiinicirana od strane grupa od kojih se to ne očekuje ili može poprimiti suptilnije oblike. Nije uvek lako proceniti da li oni koji tvrde da mu se suprotstavljaju, zapravo brane status kvo.

U SAD, jedan od glavnih faktora u neutralizaciji potencijalnih pokreta otpora je *finansiranje*. Oni koji su rešeni da menjaju stvari moraju odnekud crpeti sredstva. Pošto je gotovo sve u privatnom vlasništvu, ovo znači nadmetanje na tržištu, traganje za donacijama, ili momentalno grabljenje resursa. Poslednju opciju je teško izvesti, a nije teško uvideti kako prve dve mogu oblikovati interes grupe. Dakle, radi se

o tome da su bogati u prilici da izvrše neujednačen uticaj na pokrete za društvene promene selektivnim finansiranjem.

Strukture kroz koje se novac raspoređuje stare su više od jednog veka, potiču iz vremena kada su magnati poput Rokfelera i Karnegija osnovali fondacije. Njihov cilj je bio da umire siromašne i neposlušne dok su svet oblikovali prema svojim interesima; filantropija ima dugu istoriju kao simptomatsko lečenje sistemskih oboljenja. Do današnjeg dana, donacije koje se odbijaju od poreza nude bogatima način da izbegnu Unutrašnju službu za prihode kako bi svoj novac upotrebili u „humanitarne“ svrhe – kao što su umetnički programi i desničarske ekspertske grupe – od kojih koristi ima prvenstveno njihova klasa.

Većina novčanih sredstava dolazi do otvorenog reakcionarnih organizacija, ospozobljavajući ih za rad u tandemu sa vladinim agencijama, korporativnim medijskim kućama i drugim institucijama, na održavanju statusa kvo i privida da je on posledica slobodnog izbora. Štaviše, nešto novca kane i grupama koje se predstavljaju kao zagovarači za društvene promene, iako to sa sobom donosi i klasni program njihovih finansijera. Reforme koje je zahtevaо Sijera klub ništa više ne bi suštinski promenile odnos našeg društva prema životnoj sredini nego što bi reforme koje je zahtevalo Humano društvo promenile položaj životinja u odnosu na ljude. Ovakve reforme uglavnom imaju za cilj uklanjanje griže savesti liberala srednje klase za koje je pitanje socijalne odgovornosti potrošačka opcija jednakog kao i bilo koja druga.

Isto važi i za antiratne koalicije koje se suprotstavljaju pojedinačnim ratovima, ne čineći ništa po pitanju prvobitnih uzroka rata i okupacije. Vode protesta koji postrojavaju svoje protestne marševe najbolji su pokazatelj da organizatori i dalje srcem i dušom veruju u kontrolu sa vrha nadole. Tako većina nevladinih organizacija samo služi da upravlja društvom uz pomoć drugih sredstava; većina neprofitnih organizacija samo poboljšava sistem utemeljen na profitu i eksploraciji.

Ipak, drugi se trude da postignu pravu promenu, ali se suptilno preusmeravaju tokom traganja za novčanim sred-

*Ne brini Horste, objasniću im da jednostavno
moraju biti strpljivi.*

stvima. Oni koji zavise od tuđeg darivanja, teže da se usmeri na ono što će impresionirati dobročinitelje, čak i ako to čine nesvesno. Umesto da neguju gransruts veze, oni grade mreže unutar profesionalne klase organizatora i filantropa; umesto da grade autonomne društvene pokrete, oni se koncentrišu na građenje legitimite u očima potencijalnih pokrovitelja. Proces prirodne selekcije eliminiše organizacije zavisne od novčanih priloga koje ne pristaju da budu vlastiti policajci. Sve ovo potvrđuje ideju da niko nije spreman za radikalna rešenja – iako oni koji sponzorišu neprofitni sektor teško da predstavljaju šire stanovništvo.

Aktivisti dobro finansiranih grupa posmatraju tobožnje revolucionare bez finansijsa sa potsmehom, čak i zbumenošću. Zašto ne mogu da se saberi? Kako mogu očekivati da išta postignu ako se makar malo ne drže pravila? Za boga miloga, kako su tako *nepraktični*! Zar ne znaju da neke organizacije doslovno *poklanjaju* novac, samo ako znaš kako da se ponašaš?

Neki od ovih aktivista možda misle da su prešli svoje finansijere, preusmeravajući velikodušno poklonjen novac u subverzivne svrhe. Možda to i rade, ali nije uvek najjasnije ko tu koga obmanjuje. Takvi aktivisti često su jednako neiskusni koliko i strastveni, dok su oni koji pišu prijave za donacije obučeni profesionalci usmeravani generacijama institucionalnog pamćenja; pogrešno bi bilo prepostaviti da ne znaju šta rade.

I najradikalnije grupe mogu imati svrhu unutar ekonomije – obezbeđivanjem besplatnog rada, na primer. Volonterima se spremno dodeljuju uloge koje odgovaraju na najgore posledice kapitalizma – kao što su beskućništvo ili naftne mrlje – i tako stabilizuju sam sistem. Ove uloge efikasno mogu izolovati radikale, čineći da druge posmatraju kao žrtve, a ne kao potencijalne drugove. Pomeranje sa traženja socijalne promene na pružanje socijalnih usluga znači da se čitav život može provesti lečeći simpotme, a da se nikada ne napravi pomak prema lečenju uzroka. Ovo možda neće svet učiniti boljim mestom, ali savršeno ima smisla kao način za obezbeđivanje sigurnog zaposlenja. Kako kapitalističke krize začinju nova tržišta i nove poslovne modele, pojavljuju se nezdrave simbiotičke veze: na primer, klimatske promene bukvalno stvaraju nova radna mesta i plate preko ekoloških NVO.

Čak i među onima koji se obavezuju na doživotnu borbu, boljestojeće reformističke organizacije na kraju ponovo usisaju sve sem najneposlušnijih; na ovaj način one su neka vrsta sigurnosne mreže protiv ljudi koji svoj puni potencijal usmeravaju protiv kapitalističkog sistema. Progresivne NVO nude poslove najefikasnijim organizatorima – a kojem radikalnu ne treba posao, posebno nekom *etičnom*? Ipak, aktivistkinja koja pokušava da napravi međunarodnu karijeru spasavajući svet mora svoja lična zalaganja da ograniči na slobodno vreme, kao hobi. Trošeći većinu svog vremena i energije na plaćen posao, ona na kraju stiče utisak da je njen plaćeni rad *efikasniji*.

Priča o podsticanju „liderstva“ često podrazumeva odavanje efikasnih organizatora od svojih saboraca učeći ih kako

Bono, druže stari, sviđa mi se kako razmišljaš. Sa malo realizma daleko možeš da doguraš u ovom poslu.

da ostvare *realistične* ciljeve – to jest, kako da prihvate logiku kapitalističke realnosti. Jednom kada sebe vidiš kao lidera, počinješ da gledaš elitu drugih grupa kao njihove legitimne predstavnike: za udruženje vlasnika kuća u crnačkoj četvrti smatra se da zastupa celu crnačku zajednicu, istaknuti glasnogovornik počinje da predstavlja društveni pokret. Mreže lidera mogu da povežu velike koalicije na takav način da samo elite gomilaju moć – ovo je akumulacija *političkog kapitala*.

Kako novi lideri postaju „opunomoćeni“, oni nesvesno svoje sopstveno iksustvo u sticanju uticaja usvajaju kao model za to kako bi napredak trebalo da izgleda za sve: društvena mobilnost, a ne ukidanje strukturnih nejednakosti. Ali piramida političkog aktivizma nije drugačija od bilo koje druge piramide: na vrhu nema dovoljno mesta za sve.

Tako se iste hijerarhije protiv kojih se borimo pojavljuju unutar našeg otpora; njih često nameću ljudi koji najekvivalentnije govore o otporu, i koji se čine kao da su *najkvalifikovani* da o tome govore. Ponekad takvi lideri koriste retoriku otpora tlačenju i privilegiji da bi predupredili kritiku i osujetili prave pokrete otpora. Sve što ugrožava kapitalizam možda predstavlja pretnju i njihovim liderskim ulogama.

Imajući ovo u vidu, nije dovoljno postaviti pitanje da li neka organizacija ili kampanja distribuira moć niz piramidu – čak i ovo samo može biti način da se sama piramida stabilizuje. Pitanje koje treba postaviti je da li ona *doprinosi rušenju struktura koje stvaraju piramidu*. Reformizam može biti korak napred ka ovome, ali isto tako može biti način da se ovo spreči.

Kultura i podkultura

Kultura – šire shvaćena tako da obuhvata vrednosti, prakse, ideje i ideologije – potka je društvenog života. Od trenutka našeg rođenja, ona nas gradi i mi je iznova gradimo. Naše celo društvo je preoblikovano prema slici kapitalističke ekonomije, ali je i dalje zadržalo tragove koji su van njene logike. A kultura nije statična: pošto se konstantno reprodukuje i iznova osmišljava, svaka nova generacija pruža priliku da se raskine sa starom praksom.

Čini se kao da se kapitalizam održava nezavisno od kulture: odaje utisak da mu nisu potrebni ljudi koje će ideoološki potkupiti dokle god oni moraju da učestvuju u njemu kako bi preživeli. Ipak, uvek postoji drugi izbor. Milioni ljudi u takozvanom Novom svetu i drugde odabrali su da se bore i gine radije nego da preživljavaju pod njegovim uslovima. Ovo pokazuje da društvo još uvek proizvodi „materijalne potrebe“ koje pokreću ekonomiju, kao što je i poslušnost koju ekonomija zahteva kulturno uslovljena.

Dakle, odupiranje kapitalizmu nije samo ekonomsko pitanje, već i pitanje kulture, koje u sebe uključuje promenu vrednosti i praksi. Oni koji ne pristaju na eksploraciju i ugnjetavanje svakako će delovati kulturno *drugacije*. Ovo može biti u vidu spoljašnje različitosti – na primer, urođenički narodi koji se bore da zadrže svoj način života – ili se može manifestovati unutar kapitalističkog društva kao *kontrakultura*. Istovremeno, kultura se može učiniti „*drugacijom*“, čak i opozicionom, a da zapravo uopšte ne osporava kapitalizam.

Kolonizacija je razorila ili homogenizovala ogroman spektor društava, efikasno iskorenjujući većinu starih alter-

nativa kapitalizmu. Kako su novi narodi nasilno pretvarani u radnu snagu, kapitalisti su iskoristili kulturne razlike kako bi podelili radnike i sprečili ih u pronalaženju zajedničkog cilja. Ipak, čak i kulture koje su kolonizovane već stotinama godina mogu da sačuvaju zrno prkosa, a kulturne manjine često predstavljaju plodno tlo za nove pobune: na primer, najmilitantnija krila prvobitnog američkog radničkog pokreta nalazila su se u imigrantskim zajednicama. Mit o Sjedinjenim Državima kao o loncu za stapanje – mestu gde se mnogi narodi sreću i stapaju u nešto novo – uzdizao je projekat zamene svih tih potencijalno pobunjeničkih kultura novom masovnom kulturom.

Ali ova nova masovna kultura bi takođe mogla biti opasnata. Nakon što je dogovor o zaradama koji je inicirao Henri Ford stabilizovao pobune na radnom mestu, borbene linije otpora prenestile su se na teren potrošnje. Masovno proizvedena kultura stvorila je mogućnost masovnog odbijanja, pošto su se kolosalna društvena tela koja su se stopila kroz zajedničku potrošačku aktivnost pobunila protiv konformizma i otuđenja. Na početku knjige *Uradi to!*, kontrakulturalna ikona Džeri Rubin pripisao je nemire 1960ih ovom fenomenu: „Nova levica je, kao predestinirano pobesnelo dete, ponikla iz Elvisove razigrane karlice.“ Generacija koja se na početku bunila protiv seksualne represije svojih roditelja završila je u uličnim nemirima.

Kao odgovor na to, kapitalisti su ove zahteve za individualnošću i raznolikošću inkorporirali u tržište. Posledica toga je prelazak sa direktnе masovne proizvodnje na sve specijalizovaniju potrošačku robu i identitetu. Od tada, umesto masovne kulture, stvorice se još širi spektar potkultura. Ovo se moglo učiniti kao povratak u eru raznolikosti koja je prethodila masovnoj kulturi, ali postojala je jedna važna distinkcija: dok su etničke razlike prethodile kapitalizmu, potkulturne razlike su stvarane i distribuirane kroz tržište čak i kad su odbijale njegove vrednosti. Istovremeno, poput masovne kulture, stvarale su nove zajedničke referentne tačke koje su se ukrstile sa starijim kulturološkim i socijalnim podelama.

Ako je bitlmanija bila primer masovne kulture – prodajom dotad neviđenog broja ploča, ali koja se otela kontroli kada su milioni fanova usvojili kontrakulturne sklonosti svojih idola – pojava metala, panka i hip hopa 1970-ih bila je primer „postfordovskog“ umnožavanja potkultura. I dalje je bilo superzvezda, ali se muzičko tržište širilo horizontalno oko njih.

Nakon 1970-ih, skoro svako sa konfrontacijskim sklonostima efikasno je izolovan u posebnu potkulturu. Ali je ovo opet pretstavljalo nove rizike za kapitalizam, pošto je radikalima bilo lakše da ostvare uticaj u manjim miljeima. Rani hip hop uspostavio je direktnu vezu sa borbama za crnačku moć iz 1960-ih, hrabreći novu generaciju isključenih. Andergraund pank bendovi objavljavali su sopstvena izdanja i otvarali sopstvena mesta za nastup, pokrećući alternativnu ekonomiju zasnovanu na „uradi sam“ mrežama i antikapitalističkim vrednostima. Ovo je bio probaj u smislu da su koristili formate do tada uglavnom nedostupne radničkoj klasi, kako bi širili subverzivne poruke; istovremeno, začinjali su i potvrđivali novi oblik preduzetništva, krčeći put za manje politizovane preduzetnike.

Ova kombinacija antikapitalističkih vrednosti sa kapitalizmom malih razmara bila je krhka, ali plodna. Kako je tržište širilo zapadnjačku kulturu po svetu, nove kontrakulture povezale su antikapitalističke struje od Čilea do Turske i Filipina, pomažući u stvaranju internacionalnog karaktera otpora budućih generacija. Ovo je dostiglo vrhunac početkom veka sa talasom protesta protiv korporativne globalizacije, kada su žestoke omladinske kontrakulture pridodale militantnu oštricu pokretu koji je takođe obuhvatao urođeničke narode, NVO i ostatke organizovanog radničkog pokreta.

Početkom 21. veka nove tehnologije univerzalizovale su strukture zasnovane na mrežama koje su činile okosnicu uradi-sam andergraunda. Internet je svakoga sa Fejsbuk profilom učinio „nezavisnim umetnikom“, istovremeno prihvatajući i prevazilazeći obećanje *uradi sam* kulture. Nova lakoća i brzina kojom je kultura mogla biti konzumirana učinila je potkulture prolaznim i površnim. Ovo je andergraund lišilo

njegovog prethodnog političkog sadržaja, svodeći ga na estetsku ljušturu.

Danas dominantni medijum omladinske kulture nisu ploče već snimci na Jutjubu: trenutni i podležni zaboravu. Potkulture prethodnih generacija usitnjavaju se u sve manje i manje podniše. A ovo je jedan aspekt opšteg usitnjavanja eksplorativnih i isključenih. Potrošački ukus više ne nagnje stvaranju koherentnih društvenih tela koja bi razvila radikalne koncepcije svojih interesa. Umesto toga, sam radikalizam postao je neka vrsta niše, dok su najnovije potkulture smeštene u virtualnu realnost interneta.

Šta nam je i dalje zajedničko u ovoj eri kulturne fragmentacije? Ako ništa drugo, povezuje nas ono što smo izgubili. Svima nam je uskraćen uticaj nad svetom oko nas, osim u meri u kojoj sebe ili druge možemo pretvoriti u robu. Svi podležemo pravilima i propisima u čijem nastanku većina nas nije učestvovala. Svi živimo u senci superzvezda – čak i same superzvezde žive u senci sopstvenih slika – u svetu u kom je realnost potčinjena predstavi. Sve nas procenjuju prema tržišnim normama; ukoliko želimo da ostvarimo svoj potencijal, čini se da to možemo učiniti samo unutar tržišta. Umesto zajedničkog osećaja pripadnosti koji je nekada pružala kultura, mi delimo univerzalnu depresiju, nametnutu prvenstveno našom zajedničkom spremnošću da je podnosimo.

Ništa od ovoga nije posebno novo, ali nikada nije bilo toliko univerzalno. I još se jedna stvar promenila: kada se ljudi negde pobune, istog momenta se to pročuje na sve strane.

KULTURE OTPORA

SUBKULTURE OTPORA

Ekonomisti su nam obećali beskonačan rast. Svako će imati svoje lično imanje, svoje investicije – svako će biti kapitalista. Podizali smo kredite da bismo dobili diplome za poslove koji nisu postojali, uzimali hipoteke koje nismo mogli priuštiti, pravili ogromne račune na kreditnoj kartici pretvarajući se da smo i mi, takođe, srednja klasa.

Sada je jasno da na vrhu nema mesta za nas. Kapitalizam je piramidalna prevara koja je ostala bez mogućnosti širenja. Ljudi prave nemire u Grčkoj, štrajkuju u Francuskoj, okupiraju škole u Engleskoj. Cela severna Afrika je u pobuni dok posledice recesije postaju jasnije. Ovaj talas pobuna najkasnije će stići u SAD, ali je na putu. Vladajući poredak delovaće neuzdrmano sve do dana koji će prethoditi njegovom kolapsu.

Nemačka, jun 2007.

II. ОТПОР

SAD, upravo sada

Ne moramo ovako da živimo.

Neke društvene konvencije, kao što je privatno vlasništvo, stvaraju neravnoteže u moći i pristupu resursima. Druge ne. Postoje načini da zadovoljimo svoje potrebe bez kupovine i prodaje. Postoje načini da se povežemo sa drugima koji ne podrazumevaju profitiranje na njihov račun.

U ovo je teško poverovati sada kada je kapitalizam kolonizovao skoro sve aspekte naših života. Ali i dalje postoje bezbrojni primeri kako drugačije raditi stvari. U slučaju proizvodnje, setite se kolektivnog podizanja ambara, kada se zajednice na jedan dan okupe kako bi izgradile strukture za koje bi inače bili potrebni meseci, ili otvorenog softvera, u kojim programe zajednički stvaraju i poboljšavaju oni koji ih koriste. Što se tiče distribucije, setite se biblioteka koje mogu čuvati mnogo više od knjiga ili deljenja fajlova, gde oni kojima je fajl potreban, sami organizuju njegovu cirkulaciju. U slučaju međuljudskih odnosa, setite se zdravih priateljstava i porodičnih veza, gde se svi posvećuju dobrobiti svih ostalih, ili žurki i festivala na kojima čak i oni koji se ne poznaju uživaju u zajedničkom učestvovanju.

Nijedan od ovih modela ne promoviše sebičnost niti demotiviše trud. Svi oni potkopavaju ideju oskudice: što više ljudi učestvuje, to više koristi imaju. Moraju postojati načini da ovi modeli dosegnu i druge sfere života.

Naravno, ideja o reorganizaciji celog našeg društva je zastrašujuća. Iz sadašnje situacije ne možemo da zamislimo šta će ona sve obuhvatati ili kako će konačni ishod tačno izgledati. Ali možemo *početi*.

Ukidanje privatnog vlasništva svakako podrazumeva određene izazove i nedostatke, ali teško da bi oni mogli biti gori od posledica globalnog kapitalizma. Svi smo čuli za takozvanu tragediju opštег dobra, za ideju da se ljudima ne može poveriti briga o resursima za koje bi svi bili jednakodgovorni. Postoji zrno istine u ovome: prava tragedija je ta što su opšta dobra privatizovana, što ljudi nisu uspeli da ih zaštite od onih koji su ih zgrabili. Želimo li da ukinemo kapitalizam, moramo naučiti kako da se branimo od onih koji bi nametnuli *tragediju vlasništva*.

Toliko mnogo sveta nam je oduzeto da bi bilo zbunjujuće iznenada opet se naći u situaciji u kojoj sve delimo. Možemo videti naznaku kako bi ovo moglo da izgleda osvrtom na skorašnje ustanke u kojima su ljudi stvarali autonomne zone van kapitalizma: Oaksaka 2006, Atina 2008, Kairo 2011. Radost zauzimanja i promene namene prostora, spontanog delovanja u masi, ima jako malo zajedničkog sa svakodnevnim životom u kapitalističkom društvu. Demontiranje kapitalizma ne podrazumeva samo da su materijalna dobra zajednička, već i ponovno otkrivanje jedni drugih i nas samih – prihvatanje potpuno drugačijeg načina bivstvovanja u svetu.

SAD, februar 2011.

Kapitalizam je na putu propasti.

Koliko god se stvari činile stabilnim u nekim delovima sveta, ulazimo u novu eru krize i neizvesnosti.

Kapitalizam nikad nije bio tako prodoran kao sada. Pretходna generacija okusila je *otuđenje*, pateći od nesklada između svojih uloga u proizvodnji i svog doživljaja sebe; trenutnu generaciju karakteriše *identifikacija* sa ekonomskim ulogama koje prožimaju sve sfere života. Ipak, u trenutku svog trijumfa, kapitalizam je nestabilniji nego ikad.

Svi mirovni sporazumi 20. veka su istekli. Više zarade koje je Henri Ford ponudio svojim radnicima nestale su zajedno sa samim poslovima; sindikate je nadmudrila globalizacija; socijalističke nacije istoka prešle su na kapitalizam slobodnog tržišta, dok se socijalne demokratije zapada raspadaju. Ali ovi kompromisi nisu bili samo način da se izbegne sukob – oni su takođe pomagali kapitalizmu da se održi. Fordovo povećanje plata radnicima je omogućilo da kupuju proizvode kako bi piramidalna prevara mogla da nastavi da se širi; sindikati su sprečili kapitaliste od osiromašivanja njihove potrošačke baze. Sad kad su kapitalisti napustili prethodna sredstva kooptiranja i *samoopravljavanja*, budućnost je otvorena. Stare alternative su diskreditovane, ali nove revolucionarne ideje moraju istupiti u prvi plan.

Kapitalizam se zasniva na beskonačnoj akumulaciji profita, ali ovaj profit mora odnekud da potiče. Kad jednom radnike do kraja očerupate, stopa profita pada, uzrokujući stagnaciju tržišta. Sve donedavno bilo je moguće rešiti ovaj problem stalnim dovlačenjem novih resursa i stanovništva. Sada se kapitalizam proširio preko celog sveta, povezujući

sve ljude tako da svaka kriza dobija istinski globalni karakter. Istovremeno, industrijska proizvodnja dostiže svoje ekološke limite, dok tehnološki napredak većinu radne sna-ge čini suvišnom, stvarajući sve nemirniji višak populacije.

Kapitalizam je sada već decenijama na ivici krize. Dava-
nje kredita sve širem krugu eksplorativnih bio je način da
se održi potrošnja, dok radna snaga postaje sve siromašnija.
Investitori su prebacili svoje bogatstvo na tržišta finansija,
u nadi da će zaraditi od spekulacije u situaciji u kojoj je profit
od materijalne proizvodnje dostigao svoje limite. Ostromna
većina inovacija koncentrisala se na novim *nematerijalnim*
tržištima: informacija, brendiranja, socijalnih mreža. Sve
ovo je samo omogućilo odlaganje sudnjeg dana.

Finansijski kolaps iz 2008. nije bio slučajnost, već najava
stvari koje će uslediti. To više nije pitanje prostog čekanja da se
stvari vrate u normalu. Sledeća faza krize možda neće pogodi-
ti SAD još godinama ili decenijama, ali je na putu. Već sada je
kapitalistička ekonomija jedva u stanju da ljudima ponudi pri-
stojne poslove, a kamoli živote sa smislom; čak i prema svojim
materijalističkim kriterijumima, ona prosto ne funkcioniše.

Isto tako, nije slučajno što ovu knjigu čitate baš sad. Koli-
ko je ekonomija konkretna manifestacija vrednosti i hijerar-
hija našeg društva, toliko je finansijska kriza vesnik krize
vere u sam sistem. Novi talas nemira je neminovan.

U periodima nemira ljudi iznova procenjuju svoje pretpo-
stavke i vrednosti. Naravno, ne možemo biti sigurni kakav
će biti ishod, čak i ako kapitalizam propadne, ono što će ga
naslediti moglo bi biti *čak i gore*. Trenutno je veoma važno
dati pozitivne primere za to što znači pružati otpor i koje
bi mogle biti alternative kapitalizmu. Tokom socijalnih ne-
mira, predstave ljudi o tome što je *moguće* mogu se vrlo brzo
promeniti, ali njihove predstave o tome što je *poželjno* obič-
no se menjaju sporije. Ovo objašnjava zašto pobune grarsruts
pokreta pristaju na zahteve koji su mnogo manje radikalni
od oblika koje poprima sama pobuna: potrebno je dugo vre-
mena da naša imaginacija uhvati korak sa realnošću.

Ako je tamo gde živate trenutno mirno, ne znači da će
uvek tako biti. Unapred razmišljajte o pobunama koje su već

na horizontu: kada stignu, šta ćete poželeti da ste uradili da se pripremite? Kako možete povećati izglede da se sve završi na najbolji način?

Mi ne nudimo jedini put van kapitalizma, ali verujemo da je naš put najprimamljiviji. Ne predlažemo korporativni feudalizam, etničke ratove, koncentracione logore, ekološki kolaps, globalnu glad ili nuklearni rat. Nekoliko decenija zaoštrenog socijalnog konflikta nije ništa u poređenju sa katastrofama koje će uslediti ako ne preuzmemos inicijativu. Da se razumemo, svet će se promeniti. Od nas zavisi da li nabolje ili nagore.

Ne prodajemo utopiju. Samo želimo da učimo iz prakse koja je uspela da održi našu vrstu zdravim delom ekosistema proteklih milion godina, sa nadom da možemo preživeti makar još nekoliko hiljada. Ova skromna ambicija stavlja nas u direktni sukob sa trenutnim socijalnim poretkom.

Green
machine

Kanada, jun 2010.

Polovične mere nas neće spasiti.

Šta bi moglo okončati tiraniju tržišta? Nemamo nijedan lak odgovor, ali smo uvereni da je ovo najvažnije pitanje. Polumere su primamljive jer deluju izvodljivije od strukturnih promena; no u stvari, lakše bi bilo zbaciti kompletan kapitalizam nego menjati njegove posledice ostavljajući uzroke netaknutim. Za početak, možemo prepoznati neke pristupe koji ne funkcionišu, a potom izneti hipoteze o onima koji bi mogli funkcionisati.

Dobročinstvo neće rešiti probleme nastale u kapitalizmu; niti će to učiniti volonterski rad ili kampanje usmerene na pojedinačne probleme. Mogli bismo provesti čitave živote lečeći simptome jedan po jedan, bez ikakvog pomaka prema pronalaženju leka.

Oblačenje kapitalizma u zeleno ruho neće ga učiniti održivim. Niti će to učiniti ograničavanje naše potrošnje. Kada ekonomija nagrađuje destruktivno ponašanje, prihvatanje dobrovoljnih ograničenja samo znači ustupanje moći beskrupuloznijim suparnicima. Isto tako, dokle god bude bilo ovih podsticaja, samo najautokratskije vlade bi mogle da odvrate ljude od njih. Ekološki kolaps ili ekološki fašizam – mora biti drugog izbora.

Sindikati nas neće spasiti od kapitalizma. Kada korporacije mogu po svojoj volji da premeštaju poslove po planeti, više nije efikasno pružati otpor na jednom po jednom radnom mestu, ili u jednoj po jednoj zemlji. Čak i kad bismo mogli da zaštitimo prava radnika u određenoj industriji, to bi im samo obezbedilo prednost u borbi protiv drugih eksplorativnih ili isključenih; potrebne su nam strukture za

razgradnju same piramide, a ne za zaštitu interesa određenih grupa unutar nje.

Nove tehnologije neće učiniti kapitalizam zastarelim. Deljenje fajlova, slobodan softver i društvene mreže ne menjaju materijalne nejednakosti iz korena. Dokle god ekonomija dominira našim životima, participativni formati će nas samo još neprimetnije uključivati u nju.

Nema načina da se individualno pobegne od kapitalizma; ne postoji spoljašnost u koju bi pobegli. Kriminal može pružiti prednost eksplorativnim i isključenim, ali ne prevaziđa logiku sistema; uspešni hakeri i prevaranti na kraju završe radeći za bezbednosne korporacije ili FBI.

Dok god se ne suprotstavljaju samom kapitalizmu, pokreti oslobođenja zasnovani na identitetu neće okončati nepravde i nejednakost. Biti eksplorativan od ljudi nalik tebi teško da je napredak u odnosu na to kad te eksplorativni ljudi drugačiji od tebe. Kada bismo svi mogli dobiti jednake prilike u kapitalizmu – čak i kad bi dominacija i eksploracija mogla da se raspoređuju bez obzira na rasu, rod ili bilo koji drugi osnov za tlačenje – kapitalizam bi i dalje bio tlačiteljski.

Vladine reforme neće izlečiti kapitalizam. Mogu privremeno da neutrališu njegove posledice, ali vlasnička klasa uvek ima prednost kada je reč o korišćenju državnih struktura. Čak i kad bi antikapitalisti preuzeli i uspostavili potpuno novu vlast, najviše što bi mogli da urade bilo bi da sami kontrolišu kapital i tako postanu nova kapitalistička klasa. Komunisti su u 20. veku to već uradili sa katastrofalnim rezultatima. U najbolju ruku, rešenja vlade mogla bi da teže idealu da svi imaju zajedničku kontrolu nad kapitalom kroz prinudni aparat države: ali čak i kad bi to bilo moguće, to bi bila samo nova vrsta pakla: autoritativni sistem bez predstavnika vlasti.

Samoupravljanje i „direktna demokratija“ neće biti dovoljni za prevazilaženje kapitalizma. Čak i bez gazdi i vladara, kapitalističke institucije nastaviće da proizvode iste posledice ukoliko nastavimo da ih koristimo u skladu sa njihovom namenom – isto kao što državni aparat nastavlja da vlada čak i bez monarha. Preuzmemmo li naša radna mesta,

ali nastavimo da *radimo* na njima, ako i dalje budemo morali da se krećemo kroz ekonomiju da bi dobili sve što nam je potrebno, nastavićemo da patimo od iste nepovezanosti sa nama samima i svetom oko nas.

Čak i usred katastrofe, nema garancija da će kapitalizam propasti sam od sebe. Više od jednog i po veka, marksisti obećavaju da će kapitalizam pasti kada „materijalni uslovi“ budu sazreli; ali svaka kriza je kapitalizam činila sve stabilnijim. Sledеći put kada mu bude pretila propast, moramo iskoristiti priliku da uspostavimo drugačiji način života.

Nema drugog načina – ukoliko želimo suštinsku promenu, moramo ukinuti privatno vlasništvo nad kapitalom. Ovo nije samo ekonomski i politički preobražaj, već i socijalni i kulturni. Ne može biti nametnut odozgo, već ga mora izvesti kritična masa spremna da se brani.

Ne možemo znati da li će kapitalizam doživeti pad za naših života, ali znamo da će pasti. U međuvremenu, možemo uvesti antikapitalizam u narodnu imaginaciju kao suprotnost sadašnjem poretku, kako ljudi ne bi naginjali reformističkim ili reakcionarnim programima. Takođe možemo poljuljati veru u kapitalistički sistem, pokazujući da to niti je najbolji način za strukturisanje naših života, niti je jedini moguć, stabilan ili pouzdan. Kapitalizam je urok: može biti razbijen.

Egipat, februar 2011.

Obnavljajte svoje strategije i taktike.

Da rekapituliramo: rano u industrijskoj revoluciji, ljudi su inicirali otpor na osnovu zajedničkih uloga u proizvodnji, organizujući sindikate na svojim radnim mestima i kujući subverzivne veze u svojim komšilucima. Nakon radničkih kompromisa s početka 20. veka, glavna linija otpora prešla je na teren potrošnje, dok je otuđenje masovno proizvedenog društva prouzrokovalo masovne nemire. Kako su se potrošačka tržišta specijalizovala, postajala su i sve više potkulturno obeležena.

Danas smo prostorno, socijalno i kulturno fragmentirani, ali smo takođe međusobno povezani više nego ikad pre. Kakve god da su prednosti prethodnih oblika borbe, dostigli su svoje granice; možda su još uvek korisni, ali teško da će proizvesti išta novo. Nove oblike ne bi trebalo da procenjujemo prema kriterijumima starih borbi, već prema tome koliko efikasno koriste nove prilike.

Na primer, krajem 20. veka, nastao je novi međunarodni pokret za vreme protesta tokom samita trgovinskih organizacija, kao što je Međunarodni monetarni fond. Nazvan „antiglobalističkim pokretom“ od strane stručnjaka koji su nerado izgovarili reč *antikapitalizam*, ovaj pokret je pokušavao da blokira novi talas kapitalističke deregulacije. Antikapitalistički kritičari tvrdili su da takvi pojedinačni protesti od samita do samita nisu uspeli da izgrade dugoročni lokalni otpor; ovo je bilo tačno, ali u eri kosmopolitizma i proletarnosti, međunarodne mobilizacije su iskoristile ono što su ljudi već radili, dok je lokalno organizovanje moralno da pliva nasuprot struji. U meri u kojoj su sprečavali korporacije od

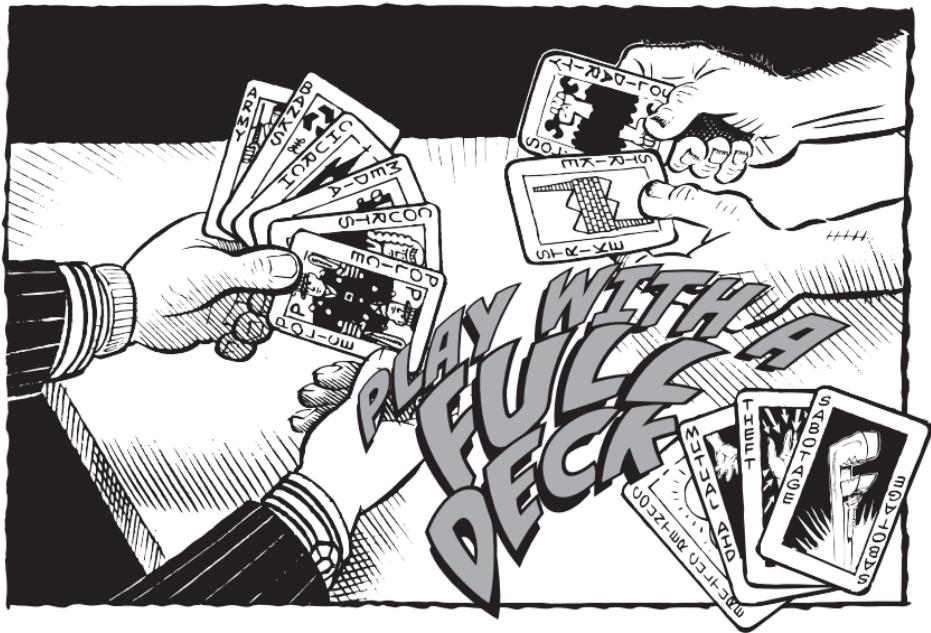
nametanja gorih uslova radnicima, protesti na samitima is-punjavalii su ulogu koju sami sindikati više nisu mogli.

Isto važi i za kritiku da potkulturno delovanje ograničava otpor na uske društvene grupe. Još jednom, ovo je očigledno tačno, ali ne objašnjava zašto su ovi naporii donedavno bili tako efikasni u poređenju sa drugim oblicima organizovanja. Otvoreno antikapitalistički sindikati možda i dalje igraju važnu ulogu u pružanju otpora, ali ako ljudi do njih stignu preko potkulturnih kanala, u jednakoj meri kao i putem organizovanja na radnom mestu, ovo onda moramo izanalizirati i pripremiti odgovarajuću strategiju. Poenta nije vratiti se adutima starih taktika, već prevazići nedostatke novih.

U SAD-u izgleda da proizvodnja i potrošnja više ne stvaraju velika društvena tela koja bi mogla da svoje interesu ostvaruju van kapitalizma. Upravo suprotno, i proizvodnja i potrošnja su ustrojene tako da uopšte ne stvaraju koherentna društvena tela. Ovo ne mora nužno da bude loše: ukoliko želimo da ukinemo kapitalizam, možda bi bilo bolje da sebe ne poimamo prema ulogama koje imamo u njemu. Ali kako drugačije da se ljudi ujedine u pružanju otpora?

Čini se izglednim da će sledeća faza borbe biti smeštena na terenu *informacija*. Baš kao što je fabrički sistem masovno proizveo čitavu društvenu strukturu zajedno sa materijalnim dobrima, nove društvene formacije oblikovane su načinima na koje se informišemo. Sada kada je veliki deo ljudske vrste izuzet iz proizvodnje, glavna stvar koja nas povezuje sa trenutnim društvenim poretkom je način na koji on gradi naše interakcije i predstave o tome šta je moguće. Novi participativni mediji služe da suvišnu populaciju uposle nadmetanjem za pažnju unutar kapitalističkog okvira, što je proces koji neprimetno diktira ono što možemo da zamislimo.

Borba na terenu informacija ne podrazumeva samo blokiranje sajtova, kao što je to učinila decentralizovana grupa Anonimus kao odmazdu za gašenje Vikiliksa. Ovaj teren prevazilazi internet i mobilne telefone, dosežući do svih drugih struktura putem kojih ljudi zajednički grade svoju predstavu o stvarnosti. Jezici i okviri kroz koje naša vrsta

pripisuje značenja, sada su dovedeni u pitanje: moramo stvoriti nove veze među ljudima, nove mreže kroz koje će proticati informacije i ljudi reagovati na svet oko sebe. Što se ove mreže protežu dalje van interneta, veći su izgledi da će ostati pod našom kontrolom.

Ovo može izgledati kao defanzivna borba: kapitalizam je već pokorio celu planetu i sada se borimo u jedinom preostalom rovu, našem mentalnom prostoru i društvenim odnosi-ma. Ali u svakoj borbi, celokupnost kapitalističkog sistema ponovo se dovodi u pitanje. Ovo je naročito tačno sada kada se novi oblici samoorganizovanja mogu proširiti gotovo mentalno. U ovom kontekstu iskre otpora mogu prevazići granice aktivizma i potkulture kako bi ubrzale pobune širokog opsega.

Dok smo završavali ovu knjigu, izbili su nemiri u Tunisu, Egiptu i drugim delovima Bliskog istoka. Nova generacija, osiromašena i obeskorenjena, a ipak povezana novim tehnologijama, pokrenula je talas revolta bez vođa. Ovo je otpočelo na marginama, ali čim je postalo jasno da ima nade za uspeh, ostatak populacije se hitro pridružio. Egipatska vlada je kao odgovor na to ugasila internet i mreže mobilne

telefonije, ali ovo je samo dodatno razbesnelo stanovništvo. Ovaj ustanak tek treba da poprimi antikapitalističko obliće, ali pruža nam uvid u to šta bi antikapitalistička revolucija mogla da obuhvata; preciznije rečeno, podvlači to koliko će komunikacijske tehnologije i socijalne mreže biti ključne u svakoj većoj pobuni koja će uslediti.

U budućnosti verovatno ćemo videti nastojanja država da uobiče arhitekturu komunikacije tako da neće biti potrebno ukidati internet. Korporacije poput Gugla će suptilno preusmeriti našu pažnju, promovišući određene oblike protesta i potiskujući druge. Izgledi za oslobođenje biće određeni time u kojoj meri kanale za slobodnu komunikaciju možemo održati otvorenima.

Borite se tamo gde ste.

Gde god da se nalazite u piramidi – bilo da ste srednjoškolac, privremeni radnik, tehničko osoblje sa sindikalnim beneficijama, advokat, ili nezaposleni beskućnik – možete se boriti tamo gde ste. Najveće izglede da promenite nešto imate kada se sukobite sa nepravdom koju lično proživljavate, na terenu koji najbolje poznajete.

Budući da su nam životi kolonizovani, za polaznu tačku pružanja otpora moramo uzeti uloge koje su nam nametnute. Lako je otpor ograničiti na slobodno vreme, učiniti ga nečim *dodatnim* – sastanak uguran na kraju radnog dana, obična nalepnica. Ovo je u skladu sa težnjom da se za naše ciljeve borimo van svakodnevnog života. Prednost sindikalnog modela je u tome što on dnevni režim nametnut radnicima pretvara u mesto organizovanja i konfrontacije. Ako uobičajeni sindikat nije odgovarajuće sredstvo u vašoj situaciji, možda ćete morati da eksperimentišete sa drugim oblicima otpora: liga za samoodbranu, lopovska banda, tajno društvo za revolucionarno osvešćivanje.

Kapitalizam nije samo ono što se dešava na poslu. Otpor možemo pružati i u ostatku naše svakodnevice – odbranom komšiluka od džentrifikacije, okupacijom zaplenjenih domova, potpunim novčanim iscrpljivanjem naših kreditora i proglašavanjem bankrota. Kolektivni oblici otpora mogu biti teži u potrošnji nego u proizvodnji, ali jesu mogući: zauzmite prostore i koristite ih za javna događanja, idite grupno na neki skup događaj i progurajte se bez plaćanja, idite u supermarket i isto uradite na izlasku. Što više naša sredstva za život zavise od otpora, a ne od potčinjanja, to će naša borba biti žešća.

Francuska, oktobar 2010.

Takođe možeš odbiti ulogu isključenog. Ne moraš imati *posao* na kom barataš sredstvima za proizvodnju da bi bio ovlašćen da ih preuzmeš, kao što ne moraš da živiš u trgovackom kraju da bi dobio pravo da ga poharaš. Što je više ljudi oterano na marginе, uloga koju marginalizovani moraju da odigraju u pružanju otpora postaje sve važnija i važnija.

Kao što kažu na košarkaškom terenu, *igraj svoju poziciju*. Preusmeri resurse i informacije ka onima koji ih mogu koristiti efikasnije od tebe. Kada ljudi ozbiljno shvate borbu protiv kapitalizma, često sebe udalje sa prethodne pozicije na kojoj su bili unutar njega – daju otkaze, napuštaju školu, prestaju da učestvuju u procesima pre nego da ih *ometaju*. Ovo taman ide na ruku kapitalistima – jedna od uloga viška populacije jeste da obuhvati sve koji bi, da mogu, pravili probleme. Bolje je preći u ofanzivu. Nemojte davati otkaz – sačekajte kad gazda bude najranjiviji i stupite u štrajk, pozivajući sve da vam se pridruže. Nemojte napuštati školu i prelaziti u neku aktivističku kampanju – bojkotujte predavanja i organizujte svoje dikusije, formirajte studentsku grupu koja će iscrpeti novčana sredstva kampusa, pokušajte da izvedete okupaciju. Kada vas otpuste ili izbace, imaćete pravo da nastavite sa svojim životom.

U kapitalizmu nema moralno superiornih pozicija: nije etičnije biti niže u piramidi. Pokušavajući da umirite svoju savest teško da ćete nekom drugom doneti dobro. Isto tako, pustite druge da postupaju u skladu sa svojim položajem – nemojte rasipati energiju osuđujući ih. Čak i advokati i profesori mogu igrati važnu ulogu ako su u stanju da prevaziđu sebe. Ništa ne dobijamo od moralizatorskog nadmudrivanja; poenta nije biti u pravu, već biti *opasan*. Kada se podelimo u protivničke tabore, poštedeli smo kapitaliste truda da pokušaju da nas podele i skrenu nam pažnju.

Svaki položaj u piramidi je kompromis – ali pažljivo odaberite svoj kompromis. Mesto gde se nalazite odrediće ono kroz šta prolazite i sa kime se identifikujete, što će neminovno oblikovati vaše interese. Način na koji stičete resurse uokviriće vaše vrednosti i vaše poimanje ljudske prirode. Ako, na primer, uspete da sebi obezbedite dobro plaćen po-

sao kako bi skupili sredstva za projekte, na kraju čete možda izgubiti kontakt sa onima na manje povoljnim položajima – ili čete jednostavno izgubiti veru u to da oni znaju kako se „postiže nešto“.

Borite se zajedno sa drugima želeći im sve najbolje, ali ne pristupajte otporu kao nekoj vrsti volonterskog posla koji obavljate u njihovo ime. Zaboravite na ideju o identifikovanju „najrevolucionarnije klase“ ili pronalaženju nekoga kome je gore nego vama kome biste bili „saveznik“. Ukoliko tude borbe ne iskusite kao *svoje sopstvene*, verovatno čete biti jedan nepouzdan saveznik. Najbolja pomoć koju nekome možete pružiti je da ugrozite strukturu moći, pokazujući da svako ima interesa da se bori za sebe.

To ne znači da bi svoje privilegije trebalo uzimati zdravo za gotovo; upravo suprotno, odbijanjem svoje uloge vi odbijate i svoje privilegije. Na primer, beli demonstranti ne ometaju funkcionisanje kapitalizma *zaista* sve dok ne primoraju policiju da ih tretira isto kao i ne-bele delinkvente. Ali najefikasnije čete omogućiti drugima poput vas da se pobune ako se ne ponašate kao pešadinac u tuđoj kampanji. Šta god vam je prelilo čašu, postarajte se da se to desi i svima sličnim vama.

Suština svega ovoga nije samo malo se svetiti ili steći prednost koju inače ne biste imali u ekonomiji, već prvenstveno ostvariti poznanstva, kako biste proširili svoje veze i produbili svoj dijapazon veština. Počnite sa nekoliko prijatelja, sa ljudima kojima verujete. Naviknite se da smišljate i sprovodite planove, da reagujete na stvari koje vas ljute ili rastužuju, da *budete neposlušni*. Kako budete nailazili na druge koji čine isto, izgradićete mreže koje zajedno mogu da stupe u akciju.

Čim ljudi vide da je *nešto drugo* *zaista* moguće, uhvatiće sebe kako donose odluke u drugačijem kontekstu. Između pobuna, možemo dati primer toga kako izgleda pružati otpor; kad se stvari zagreju, šire se.

NE
DOZ-
VOLITE
IM DA
ISCEDE
ŽIVOT
IZ VAS

UK, novembar 2010.

Širite narrative koji legitimizuju pobunu.

Svako želi da bude drugačiji, ali niko nije siguran šta treba da radi. Čak i oni koji su se opredelili za otvoreni rat nisu sigurni odakle da počnu ili kako da budu sigurni da će im se drugi pridružiti.

Zato je tako važno kada se dogodi nešto što ljudima predstavlja zajednički osnov za pobunu. Kada je 2008. od strane policajca ubijen Aleksis Grigoropoulos, cela Grčka se digla na pobunu. Novembra 2010, desetine hiljada ljudi je protestovalo protiv novog zakona koje će podići cenu školovanja u Velikoj Britaniji. U oba ova slučaja, radikalni su konačno imali narativ koji je širokoj javnosti zvučao ubedljivo, prevazilazeći kulturne i političke linije, legitimisući oblike otpora u kojima mnogi ljudi nikada nisu ni zamišljali da će učestvovati.

Obično su ove tačke okupljanja reaktivne – to su odgovori na neke nove nepravde koje prevazilaze čak i onaj nivo zloupotrebe koji su ljudi počeli da prihvataju zdravo za gotovo. Ljudima može biti lako da se slože oko toga da se protive novim nepravdama, ali im je teško da zamisle pozitivnu alternativu. Sama legitimnost je društveno konstruisana tako da bude van domaćaja onih koji bi se bunili; na primer, isključeni ne polažu pravo na neku „legitimnu teritoriju“ gde bi mogli da brane svoja prava. Možete se suprotstaviti ovim ograničenjima širenjem narrativa koji idu dublje od policajskog maltretiranja ili nepravičnog zakonodavstva, nudeći fundamentalnije kritike i transformativnije vizije. Nek vam delovanje u skladu sa ovim narrativima postane praksa: ideje ne dobijaju na snazi sve dok ljudi ne vide druge da se ponašaju kao da su već *stvarne*.

Potražite slabe tačke i napukline u trenutnoj konfiguraciji moći. Moć je sada neravnomerno raspoređena, ali je takođe raspoređena u različitim valutama – novac, pažnja, društveni uticaj – koje nisu savršeno međusobno zamenljive i ne ponašaju se prema istim zakonitostima. U konfliktima koji slede, neke od ovih napuklina – i neke od prednosti koje možemo steći – verovatno će se otvoriti upravo zbog tenzija između ovih različitih valuta.

Pronađite oblike borbe koji se šire.

Na koji način se jedan oblik otpora širi ili doprinosi drugim oblicima otpora? Ovo će odrediti njegovu konačnu efikasnost. Najodlučniji aspekt svakog čina prkosa je njegov odnos sa drugim sličnim činovima.

Oni koji se bore protiv stega kapitalizma moraju početi da se identifikuju sa svim ostalima koji se bore. Ako to ne učine, čak i ako su efikasni, kapitalisti će ih neutralizovati ispunjavajući im zahteve na račun drugih; jednostavno mogu samo da zamene vladajuću klasu bez preobražaja samog sistema.

Snaga pobune se ne može meriti na isti način kao što bi se merila snaga policije. Snaga ustanka je socijalna, ne vojna: pitanje je koliko je zarazna, koliko dotiče širu javnost, koliko transformiše odnose. Ukoliko narodne pobune zadrže narodni karakter mogu da trijumfuju nad mnogo bolje opremljenim vojskama. Međutim, kad se jednom učvrste strane i odredi opseg pobune, za vladare ponovo postaje bezbedno da se oslone na brutalnu silu.

Zato nemojte dozvoliti neprijateljima da vas izoluju od vama sličnih, nemojte se osamiti u potkulturnim nišama, ne dozvolite radikalima da vam nametnu nejasne referentne tačke koje će vam samo otežati komunikaciju sa širim društvom. Nisu pokreti ti koji sami po sebi dovode do promena u društvu, već pre *zarazni primeri njegovog preobražaja*. Ovo znači da ljudi koji se nađu usred preobražaja, mogu više da ponude projektu revolucije nego partizani revolucije koji se nisu promenili trideset godina. Ovi prvi možda još nisu potuno osmislili svoju politiku i taktiku, ali njihovu nedoslednost i nespretnost nadomešćuju fleksibilnost, snaga trenutka

Island, decembar 2008.

i optimizam, da ne spominjemo odnose koje imaju sa ljudima koji još nisu odabrali stranu. Kada se jednom iskristališu njihovi novi radikalni identiteti, uloge koje mogu igrati u društvenim pobunama biće sve manje dinamične. Naravno, i dalje se mogu boriti možda sa većom stručnošću, ali samo sa fiksiranog položaja.

Grčka, decembar 2008.

Pronađite načine borbe koji omogućavaju pristup resursima izvan kapitalizma.

Pri ocenjivanju taktike ili strategije, jedno od ključnih pitanja je da li ona obezbeđuje više prilika i resursa. Nekada vredi pristati na gubitak da bi se postigao određeni cilj, ali ako preterate, oporavak može biti vrlo težak. Mnogi projekti na kraju propadnu jer ne uspeju da povrate resurse investirane u njih: ne možeš unedogled nastavljati iscrpljujuću bitku bez izvlačenja potrebnih sredstava odnekud.

Ali ako neki način borbe obezbeđuje određene resurse, jednak je važno postaviti pitanje *kako* ih on čini dotupnim, i kako će ti resursi cirkulisati. Ukoliko ne želimo da reproducujemo kapitalističke imovinske odnose, moramo da zadowoljavamo materijalne potrebe na načine koji će stvoriti i drugačije odnose prema dobrima. Otpor je *antikapitalistički* samo dok momentalno uspostavlja ove odnose. Ako resursi kojih se domognemo i dalje funkcionišu unutar okvira privatnog vlasništva, možemo očekivati pojavu iste dinamike unutar naših sopstvenih krugova kakvu viđamo u kapitalističkoj ekonomiji.

S druge strane, izgradnjom novih infrastruktura, možemo dati primer drugačijeg načina življenja, dajući time ljudima razlog da se posvete borbi za njega. Popriličan je izazov ovo uraditi u trenutku kada postoji toliki pritisak da se sve privatizuje, ali kada kapitalistička kontrola počne da puca to postaje mnogo lakše. Moramo biti spremni da ugrabimo svaku priliku za uspostavljanje oblika bogatstva koji mogu biti zajednički.

Pre četiri veka, pirati su bili toliko uspešni jer je mornarima u relativnoj sigurnosti morske pučine, bilo prilično

lako da svrgnu svoje kapetane i preuzmu borodove. Brod je predstavljao sliku društva u malom, van domaćaja oružanih snaga koje su odražavale delikatnu ravnotežu moći na kopnu. Čim bi se mornari pobunili, njihov prvi zadatak je bio da uspostave nove sporazumne odnose, kolektivizujući sve na brodu pre nego što objave rat starom poretku. Ovakav oblik pobune mogao se širiti čelijskom deobom, kad bi se posada podelila u dve grupe; viralnim napadom, kada bi pirati zauzeli drugi brod i oslobođili posadu; zarazom, kada bi mornar koji je bio pirat prešao na drugi brod; i širenjem glasina, kada bi mornari čuli za druge piratske pobune rešili da ih isprobaju i sami. Koja mesta bi mogla da posluže kao piratski brodovi našeg vremena? Koji prostori i sredstva bi mogli biti zauzeti i iskorišćeni protiv društva zasnovanog na privatnom vlasništvu?

Osim kolektivizovanja momentalnog pristupa resursima, potrebni su nam načini za borbu koji preraspodeljuju samu moć. Da bi sebe odbranile od spoljnih sila i unutrašnjih borbi za prevlast, pobunjeničke zajednice moraju da uspostave višestruke strukture moći koje mogu da budu protivteža jedna drugoj i da neprekidno podrivaju nove hijerarhije. Nema prečica ka slobodi; političke partije i vođe ne mogu nam je dati, već samo oduzeti. Ako ne budemo pažljivi, mogli bismo zbaciti sve vlade sveta i zauzeti sva njihova radna mesta, a da se ne približimo preuzimanju kontrole nad sopstvenim sudbinama.

Dugoročno gledano, poenta nije u tome da se pobrinemo da *stvari* budu jednako raspoređene, već da sa materijalnim dobrima uspostavimo odnos koji nam omogućava da ostvaramo svoj potencijal na nama prihvatljiv način. Moramo prestatи da sebi i jedni drugima pristupamo u skladu sa našim ulogama u kapitalističkom društvu i stvoriti nove predstave o tome kakav bi život mogao biti.

POKAŽITE IM
KO JE GAZDA:
NIKO

Meksiko, novembar 2006.

Budite spremni za dugu borbu.

Možda neće biti očigledno da je trenutak promene došao. Što stari poredak postaje nestabilniji, to će agresivnije potvrdjavati svoju postojanost. Režim koji sebi ne sme da dozvoli ispoljavanje slabosti izbegavaće kompromis po svaku cenu.

U ovom kontekstu, možda neće biti moguće postići posredne ciljeve. Otpor se može činiti sve odvojenijim od efikasnosti, sve „iracionalnijim“, dok konačno ne dosegne svoju kritičnu tačku.

Zato je još važnije fokusirati se na *sadržaj otpora* nego na neprosednu efikasnost. Stvara li nove odnose među ljudima, nove načine povezivanja sa materijalnim dobrima? Pokazuje li vrednosti koje nadilaze kapitalizam? Zaboravite na to da li ostvaruje svoje očite zahteve – da li podstiče nove borbe, novu *nepokornost*?

Kako rad u isto vreme postaje sve privremeniji i sve invazivniji, kako se brzo premešta po svetu i zadire u sve aspekte života, radničke borbe će možda uključiti i borbe u prostorima za koje nam se čini da su veoma udaljeni od radnog mesta. To ne znači da treba da odustanemo od same borbe na radnom mestu, iako ćemo možda morati da redefinišemo šta je to što sa njom pokušavamo da postignemo i kako procenjujemo njenu efikasnost da bi mogla da igra ulogu u novim oblicima sukoba.

Svaki put kada osmislimo nove načine borbe, menjamo teren i otvaramo nepredviđene mogućnosti. Možda na kraju ipak izgubimo bitku, ali stvaramo novu društvenu struju koja može stvoriti još boraca i budućih inovacija. Trebalo bi

da budemo spremni da se borimo godinama i decenijama, a da ne postanemo malodušni. Takođe moramo biti spremni da ne menjamo kurs kada se suočimo sa iznenadnim promenama konteksta, kao što su napadi 11. septembra 2001. ili Obamin izbor za predsednika; branitelji kapitalizma svakako će nam poturati najneočekivanija iznenađenja kada rat uđe u završnu fazu.

Čak i kada nas iznenadni nemiri dočekaju nespremne, to će samo započeti novu fazu borbe koja će zasigurno trajati do kraja naših života. Prelaženje sa kapitalizma na druge okvire nesumnjivo je težak i dugotrajan proces.

Meksiko, septembar 2006.

Meksiko, novembar 2006.

Promena mora prodreti do korena.

Kada se neka struktura moći raspadne, parčići starih hijerarhija koji su ostali unutar nje mogu se rekonstituisati. Na primer, odmah nakon što je uragan Katrina pogodio Nju Orleans, ulicama je patrolirala mešavina policajaca van dužnosti i vigilanata; ako je jedan od zadataka policije da kontroliše kretanje ne–belih ljudi, vigilanti ovo mogu vršiti čak i kada se raspadne ceo zakonski aparat.

Pored svake institucije, valute, ili oblika hijerarhije, postoje suptilne vrednosti i prakse koje im omogućavaju da funkcionišu. Kao što ništa ne bi moglo poslužiti kao kapital bez institucije privatnog vlasništva, policijske jedinice ne bi bile moguće bez institucija *autoriteta i dužnosti*. Ovo nisu samo apstrakcije, već konkretni odnosi u kojima ljudi učestvuju tokom svojih života – zato ih ljudi doživljavaju kao *stvarne* iako su društveno konstruisane. Policija daje primer za to što znači sprovoditi vlast: deca odrastaju igrajući se figurama akcionih junaka, odrasli vladaju jedni drugima na hiljade različitih načina. Ovo oblikuje našu imaginaciju tako da čak i kada rešimo da oslobođimo sebe, često preuzimamo poznate tlačiteljske uloge.

Kao što su pojedinci unutar institucija međusobno zamjenjivi, tako i institucije mogu biti međusobno zamjenljive u vršenju određenih funkcija. Osim policijske funkcije, možemo izdvojiti i mnoge druge funkcije koje su naoko manje tlačiteljske, ali ništa manje važne za funkcionisanje kapitalizma. Ukoliko želimo da preobrazimo naše društvo, ne moramo samo oboriti institucije, već i prepoznati i funkcije kojima služe, da se ne bismo na kraju sami našli u tim ulogama.

Čak i bez kapitala ili policije, potpuno nove valute mogu se pojaviti kako bi nametnule tlačenje i otuđenje.

Nema razloga da verujemo da će krah kapitalizma automatski stvoriti slobodan svet. To je naš zadatak.

*„Šta stvarno znači biti koristan?
Današnji svet, takav kakav je, sadrži
Zbir korisnosti svih ljudi svih vremena.
Iz čega proizilazi: najviša moralnost
Sadržana je u beskorisnosti.“*

– Milan Kundera, Besmrtnost

„Na ovoj istorijskoj raskrsnici krize, besa i bankrota institucija, jedina stvar koja može dovesti do socijalne revolucije je potpuno odbacivanje rada. Kada se ulični obračuni dešavaju na ulicama neosvetljenim zbog štrajka elektrodistribucije – kada se sukobi dogode usred tona nepokupljenog smeća – kada se trolejbusi i autobusi prepreče na ulici da bi odseklji policiju – kada nastavnici u štrajku zapale molotovljeve koktele svojih pobunjenih učenika, tada ćemo konačno moći

da kažemo: 'Hulje, dani vašeg društva su odbrojani; izvagali smo njegove radosti i pravde i uvideli da ih je premalo.' "

*- izjava sa okupacije Atinske ekonomski i poslovne škole,
decembar 2008.*

Grčka, decembar 2008.

Bibliografija

Odlučili smo da zaobiđemo formalne citate u ovom projektu; u eri Gugla trebalo bi da je dovoljno lako proveriti bilo koju od naših tvrdnji. Ovo otvara more pitanja koja obično prođu neprimećena u ekonomskim tekstovima. Kako određene forme dokumentovane potvrde ojačavaju i imaju koristi od akademskog legitimiteta, koji je i sam valuta moći? Koliko ozbiljno shvatamo subjektivna iskustva u odnosu na činjenice i cifre akademskog sveta? Ko od ovoga ima korist, a koga to učutkuje?

Oslanjali smo se na više izvora nego što smo u stanju da nabrojimo, ali evo nekoliko dobrih polaznih tačaka* ➔

* U zagradi navodimo podatke o srpsko-hrvatskim izdanjima koja su nam poznata – Burevesnik

Mariarosa Dalla Costa and Selma James, the Power of Women and the Subversion of the Community

Mike Davis, Planet of Slums

Guy Debord, The Society of the Spectacle (Gi Debora, Društvo spektakla, Anarhija/blok 45, Beograd, 2003, dostupno na: anarhija-blok45.net1zen.com)

Barbara Ehrenreich and Deirdre English, Witches, Midwives and Nurses

Endnotes, Endnotes 2: Misery and the Value Form

Silvia Federici, Caliban and the Witch

Eduardo Galeano, Open Veins of Latin America

INCITE! Women of Color Against Violence, The Revolution Will Not Be Funded: Beyond the Non-Profit Industrial Complex

Peter Linebaugh and Marcus Rediker, The Many-Headed Hydra: The Hidden History of the Revolutionary Atlantic

Fredy Perlman, Against His-Story, Against Leviathan! (Fredi Perlman, Protiv Levijatana, protiv Njegove priče, Utopia, Beograd 2009) and The Reproduction of Daily Life (Fredi Perlman, Reprodukcija svakodnevnog života i drugi eseji, Anarhija/blok 45, Beograd, 2003, dostupno na: anarhija-blok45.net1zen.com)

Prole.info, Abolish Restaurants (Ukinuti restorane, dostupno na: <http://www.prole.info>)

Upton Sinclair, The Jungle (Apton Sinkler, Močvara: roman iz či-kaških klanica, Pravo naroda, Šid, 1911)

Emile Zola, Germinal (Emil Zola, Žerminal, mnogo izdanja)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.334.2

RAD : kapitalizam, ekonomija, otpor /
CrimethInc. Kolektiv bivših radnika ; [prevod
Vanda Vojnović]. - Beograd : N. Ivančević,
2012 (Beograd : 3D+). - (Burevesnik)

Prevod dela: Work. - Tiraž 500

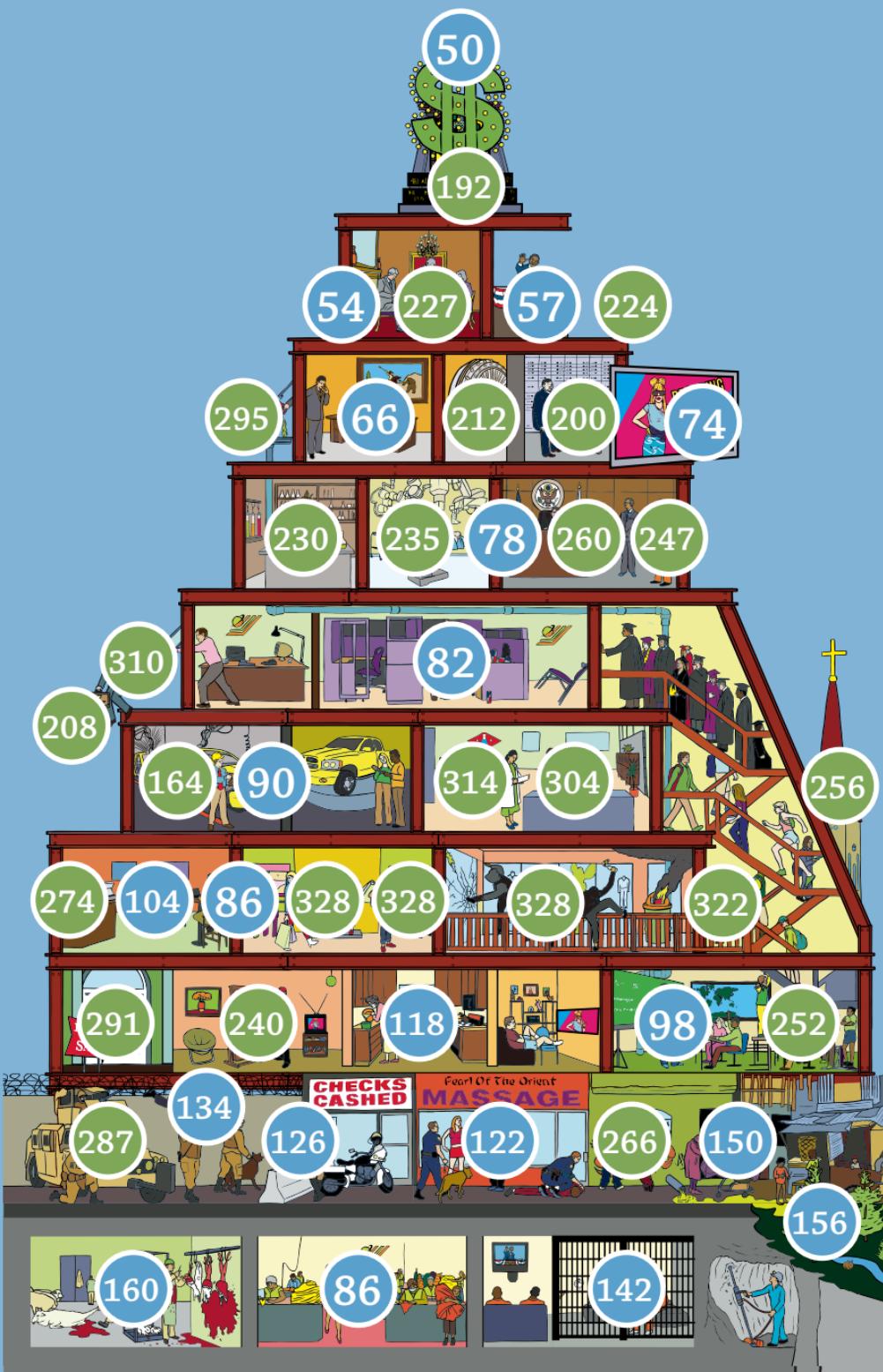
ISBN 978-86-915971-0-8

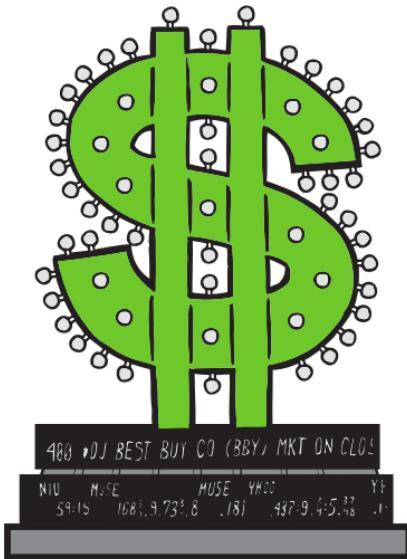
a) Социологија рада
COBISS.SR-ID 193281036

ISBN 978-86-915971-0-8

9 788691 597108

KAPITALIZAM JE PIRAMIDALNA ŠEMA

Rad onih koji se nalaze niže na piramidi bogati one koji su na njenom vrhu. Da bi ostala stabilna, ekonomija mora da usisava sve više i više resursa – kolonizovanjem novih kontinenata, radne snage i aspekata svakodnevnog života. Na taj način stvorene nejednakosti mogu se održavati jedino rastućom upotrebom sile.

Podstiču vas da se takmičimo jedni protiv drugih da bi smo se na individualnoj osnovi izborili za poboljšanje svog položaja u društvenoj hijerarhiji. Ali, ma koliko mi naporno radili, na vrhu jednostavno nema dovoljno mesta za sve nas.

Ni jedna piramidalna šema ne može zauvek da se širi. Ona je osuđena na propast i sa njom će se suočiti pre ili kasnije: globalno zagrevanje i recesija samo su prvi znaci upozorenja. Umesto da propadnemo zajedno sa faraonima, pridružimo se snagama koje se bore za uspostavljanje drugačijeg načina života.